

DOMĀTPRIEKS

SKOLOTĀJU GRĀMATA

DOMĀTPRIEKS

Skolotāja grāmata

Iesaka izmantot
Latvijas Sākumskolas skolotāju asociācija
Latvijas Matemātikas skolotāju asociācija
Latvijas Vēstures skolotāju asociācija

Filosofiskais
izglītības
centrs

UDK 372.8(072)+373.4 (072)
Do 366

Grāmata sagatavota ar
Sorosa fonda – Latvija finansiālu atbalstu
Filosofiskās izglītības centra projektam
Filosofiskās izglītības veidošana Latvijā

Grāmatas autori:

Ieva Rocēna un Krista Burāne (autoru grupas vadītājas)
Krista Burāne (Ievads)
Agris Poikāns (Daba)
Danute Dūra, Inga Karlsberga (Vēsture)
Zanda Rubene, Aija Kalve (Valoda)
Ieva Rocēna, Ilze Vitola (Māksla)
Signe Mežinska, Maija Kokare (Matemātika)
Dace Deksne, Baiba Felce (Mūzika)

Domātprieks. Skolotāja grāmata ir palīgs darbam ar šīs sērijas skolēniem domāto materiālu 5 grāmatās - Daja un veselums, Cēloji un sekas, Esošais un neesošais, Laiks un telpa, Vērtības. Domātprieks ir integrēts mācību metodiskais līdzeklis, kas palīdzēs kvalitatīvas domāšanas attīstības, saskarsmes prasmju un sevis izzināšanas veicināšanai pamatskolā (10 – 13 gadu vecumā) sešu dažādu mācību priekšmetu stundās. Dabas zinātne, vēsture, valoda, vizuālā māksla, matemātika un mūzika grāmatās tiek saistītas ar filosofisku jautājumu un metodes palīdzību.

Skolotāja grāmata atradīsiet ieteikumus, padomus un ziņas:

- kā katrā filosofiskā tēma, kas izvēlēta par grāmatas nosaukumu, var tikt risināta iepriekšminētajos mācību priekšmetos;
- kā strādāt ar katru skolēnam domāto informatīvo, provokatīvo un pētījumu veicinošo materiālu, to mērķiem un uzdevumiem;
- par personības ieguvumu, kritiskās un radošās domāšanas prasmju attīstīšanu, attieksmu veidošanu darbā ar attiecīgo vingrinājumu;
- papildu informāciju par tēmu.

Redaktore Ruta Grīnberga
Māksliniece Anita Kreituse
Datormaketētāja Ilze Kanepē

Pateicamies Salaspils 1. vidusskolas, privātskolas *Patnis*, Dricānu vidusskolas, Daugavpils 1. ģimnāzijas, Rīgas 69. vidusskolas skolotājiem par palīdzību šīs grāmatas tapšanā.

Grāmata rakstīta vīriešu dzimtē valodas labskanīguma, ne diskriminējošu nodomu dēļ.

n.i.m.s.

Iespīsts SIA "N.I.M.S."
Rīgā, Pērnavas ielā 47/3
Tālr.: 7311424

ISBN 9984-9505-5-7

© Filosofiskās izglītības centrs, 2002
© Ieva Rocēna, Krista Burāne, Agris Poikāns,
Danute Dūra, Inga Karlsberga, Zanda
Rubene, Aija Kalve, Ilze Vitola, Signe
Mežinska, Maija Kokare, Dace Deksne,
Baiba Felce, teksts, 2002
© Anita Kreituse, zīmējumi, 2002

SATURS • DOMĀTPRIEKS

IEVADS

Daži ierosinoši vārdi	9
Grāmatas mērķi	10
Skolēna grāmatas un tajās ietvertās tēmas	11
Kritiskas un radošas domāšanas attīstīšana darbā ar grāmatu	12
Sociālo prasmju attīstīšana darbā ar grāmatā izmantotajām metodēm	13
Ieteikumi darbam ar skolotāja grāmatu	13
Ieteikumi darbā ar skolēna grāmatām	13
Kā veidot stundu, izmantojot grāmatā ietvertos materiālus	14
Grāmatā izmantoto metodisko paņēmienu skaidrojums	15
Kooperatīvā mācīšanās	15
Problēmu un jēdzienu noskaidrošanas paņēmieni ..	17
Mērķtiecīga lasīšana un rakstīšana	19

DAĻA UN VESELUMS

IEVADS

Vingrinājums <i>Veseluma un daļu attiecības</i>	21
Vingrinājums <i>Vai viss sastāv no daļām?</i>	21
Eseja <i>Daja un veselums</i>	21

DABA

Kas ir pasaule?

Teksts <i>Kas ir pasaule?</i> un jautājumi pārrunām <i>Neredzamais zilonis</i>	22
Vingrinājums <i>Cilvēks</i>	22
Vingrinājums <i>Ābola serde</i>	22
Vingrinājums <i>Atceries!</i>	22
Eseju 1. tēma	22
Eseju 2. tēma	22
Kas ir patiesība?	
Teksts <i>Kas ir patiesība?</i>	23
Vingrinājums <i>Taisnība un patiesība</i>	23
Vingrinājums <i>Dzīvnieku valsts</i>	23
Vingrinājums <i>Maldi un īstenība</i>	23
Vingrinājumi <i>Definīciju rakstīšana un Marsietis</i>	23
Vingrinājums <i>Marsiešu ābece</i>	24
Vingrinājums <i>Odze!!!</i>	24

VĒSTURE

Kas veido vēsturi?

Vingrinājums <i>Pasaules notikumu hronika</i>	25
Jautājumi pārrunām <i>Notikuma svarīgums vēsturē</i>	25
Vingrinājums <i>Kura joma vēsturē ir svarīgāka?</i>	25
Projekts <i>Lielo pasaules notikumu hronika</i>	25

Vēsturiskās personas

Vingrinājums <i>Zināmās un nezināmās personas</i>	25
Vingrinājums <i>Ko es zinu par "zināmajām"</i> vēsturiskajām personām?	25
Eseja <i>Kas tu esi?</i>	26
Projekts <i>Enciklopēdija</i>	26
Jautājumi pārrunām <i>Palikt vēsturē</i>	26

Viena karavīra vēsture

Vingrinājums <i>Iedomājies</i>	26
Jautājumi pārrunām <i>Notikuma būtība</i>	26
Spēle <i>Atdzīvināt vēsturi</i>	26
Projekts <i>Ekspedicija</i>	26

Viena diena vēsturē

Vingrinājums <i>Šodienas svarīgie notikumi</i>	26
--	----

Jautājumi pārrunām <i>Diena kā diena</i>	27
Eseja <i>Es pasaulē. Pasaule manī</i>	27
Darbošanās <i>Lai lido</i>	27
Cilvēks pasaule	
Vingrinājums <i>Es pieredzēju</i>	27
Darbošanās <i>Draugi un radi</i>	27
Eseja <i>Uz vientuļas salas</i>	27
Vingrinājums <i>Vēstures veselums</i>	27

VALODA

Daļa un veselums valodā

Vingrinājums <i>Daja un veselums</i>	28
Jautājumi pārrunām <i>Kas ir daja un veselums?</i>	28
Pētījums <i>Tie paši vārdi citā valodā</i>	28
Jautājumi pārrunām <i>Vārdi kā daja</i> <i>no pasaules valodām</i>	28

Mana un citas valodas

Vingrinājums <i>Cieņa pret cilvēku, kurš runā citā valodā</i>	28
Eseja <i>Protot savu valodu</i>	29
Uzdevums <i>Vēstule cilvēkam, kura valodu</i> <i>es gribētu iemācīties</i>	29
Jaunie vārdi valodā	
Vingrinājums <i>Kas ir Kukaramba?</i>	29
Jautājumi pārrunām <i>Atrastais vārds</i>	29
Vingrinājums <i>Mani jaunie vārdi starp citiem vārdiem</i>	29

Eseja <i>Valoda – daja, valoda – veselums</i>	29
---	----

MĀKSLA

Gleznas fragments un glezna

Vingrinājums <i>Gleznas fragments un glezna</i>	30
Darbošanās <i>Glezna no daļām</i>	30
Jautājumi pārrunām <i>Kas veido gleznu?</i>	30
Darbošanās <i>Viena glezna no otras</i>	30
Vingrinājums <i>Kas par tevi kaut ko liecina?</i>	30
Darbošanās <i>No gleznas uz dzīvi</i>	31
Jautājumi pārrunām <i>Savējais un svešais</i>	31

Ziedi – māksla – dzīve

Uzdevums <i>Līdzīgais un atšķirīgais</i>	31
Jautājumi pārrunām <i>Ziedi kā dzīves daļa</i>	31
Darbošanās <i>Uzdāvini ziedus!</i>	31

Raksti dabā un mākslā

Uzdevums <i>Dabas raksti</i>	31
Jautājumi pārrunām <i>Dabas raksti</i>	31
Vingrinājums <i>Dabas motīvs ornamentā</i>	31
Darbošanās <i>Mozaika "Tādi esam"</i>	32

Vingrinājums <i>Daja un veselums</i>	32
--	----

MATEMĀTIKA

Dališana

Vingrinājums <i>Persika dališana</i>	33
Jautājumi pārrunām <i>Dališana</i>	33
Spēle <i>Pievieno trūkstošo daļu!</i>	33
Vingrinājums <i>Skaitītāja un saucēja saruna</i>	33
Vingrinājums <i>Auto kapsēta</i>	33

Daļu simetrija

Vingrinājums <i>Spogulis</i>	33
Vingrinājums <i>Simetriskas figūras</i>	33

Skaitļu grupas

Vingrinājums <i>Skaitļu grupas</i>	33
Vingrinājums <i>Dajas un veselums</i>	33

Vingrinājums <i>Saskaiti taisnstūrus!</i>	33
---	----

Vingrinājums <i>Atceries pārdomāto!</i>	33
---	----

DOMĀTPRIEKS • SATURS

MŪZIKA	
Kas veido mūzikas pasauli?	
Vingrinājums <i>Kas ir mūzika?</i>	34
Vingrinājums <i>Daja vai veselums?</i>	34
Vingrinājums <i>Kas veido mūzikas pasauli?</i>	34
Skaņa un melodija	
Spēle <i>Dziedošie trauki</i>	34
Jautājumi pārrunām <i>Skaņa un melodija</i>	34
Deja un mūzika	
Darbošanās <i>Mugurdancis</i>	35
Jautājumi pārrunām <i>Dancošana</i>	35
Vingrinājums <i>Kam tu dotu priekšoku?</i>	35
Viens un vairāki mūzikas instrumenti	
Uzdevums <i>Salīdzini dzirdēto!</i>	35
Jautājumi pārrunām <i>Viens un vairāki instrumenti</i>	35
Jautājumi pārrunām <i>Kas ir orķestris? un uzdevums Mūzikas instrumentu grupas</i>	35
Mūzika mums apkārt	
Darbošanās <i>Rīgas torņi</i>	35
Vingrinājums <i>Torņu melodijas</i>	36
Jautājumi pārrunām <i>Torņi un skaņas</i>	36
Vingrinājums <i>Manas pilsētas melodija</i>	36
Vingrinājums <i>Pasauļu iemītnieki</i>	36
Jautājumi pārrunām <i>Kas ir mūzika?</i>	36
Eseja <i>Mūzikas pasaule</i>	36
CĒLOŅI UN SEKAS	
IEVADS	
Vingrinājums <i>Notikums manā dzīvē</i>	37
Vingrinājumi <i>Cēloņi un sekas un Cēloņu un seku saikne</i>	37
Vingrinājums <i>Jautājumu kēdite</i>	38
DABA	
Mūsu planēta	
Brīvais raksts <i>Nakts debesis</i>	39
Jautājumi pārrunām <i>Zeme</i>	39
Vingrinājums <i>Dzīves svars</i>	39
Vingrinājums <i>Cilvēka izcelšanās</i>	39
Vingrinājums <i>Cilvēka laime</i>	39
Eseju 1. tēma	39
Eseju 2. tēma	40
Projekts <i>Planēta</i>	40
Dabas aizsardzība	
Prāta vētra <i>Kas ir upe?</i>	41
Teksts <i>Mana bērnības upīte</i>	41
Jautājumi pārrunām <i>Piesārņojums dabā un Piesārņojuma veidi</i>	41
Vingrinājums <i>Piesārņojuma veidi dabā</i>	41
Vingrinājums <i>Cēloņi un sekas</i>	41
Vingrinājums <i>Nevaru saprast</i>	42
Projekts <i>Dabas aizsardzība</i>	42
VĒSTURE	
Noziegums un sods	
Vingrinājums <i>Atziņas no senebreju likumiem</i>	43
Jautājumi pārrunām <i>Likumi</i>	43
Eseja <i>Dzīve bez likumiem</i>	43
Vingrinājums <i>Cilvēks un likums</i>	43
Vingrinājums <i>Dots devējam attodas</i>	43
Projekts <i>Kā top likumi?</i>	43
Uzdevums <i>Mūsu klases likumi</i>	43
Kāpēc radās...	
Vingrinājums <i>Visādas lietas</i>	43
Eseja <i>Dzīve bez...</i>	44
Vietējas un pasaules mēroga sekas	
Vingrinājums <i>Grieķu un feniķiešu nesaskājas</i>	44
Spēle <i>Salabšana</i>	44
Vingrinājums <i>Dažādi kari</i>	44
Vingrinājums <i>Vietējas un pasaules mēroga sekas</i>	44
Vingrinājums <i>Atceries pārdomāto!</i>	44
VALODA	
Vārda spēks	
Vingrinājums <i>Cēloņi un sekas</i>	45
Jautājumi pārrunām <i>Kas ir cēlonis un sekas?</i>	45
Spēle <i>Ko es gribēju pateikt?</i>	45
Jautājumi pārrunām <i>Vārda spēks</i>	45
Valodas rašanās un mainīgums	
Jautājumi pārrunām <i>Valodas rašanās</i>	45
Pētījums <i>Mainigie vārdi</i>	45
Jautājumi pārrunām <i>Vārdu rašanās un izmuļšana</i>	46
Pētījums <i>Vārdu ceļi uz latviešu valodu</i>	46
Ticējumi	
Vingrinājums <i>Ticējumu spēks</i>	46
Jautājumi pārrunām <i>Ticējumi</i>	46
Brīvais raksts <i>Cēloņi un sekas valodā</i>	46
MĀKSLA	
Kā rodas mākslas darbi?	
Vingrinājums <i>Kā uzgleznot gleznu?</i>	47
Jautājumi pārrunām <i>Noskaņas</i>	47
Vingrinājums <i>Kas pēc kā?</i>	47
Vingrinājums <i>Process vai rezultāts un uzdevums Gleznošanas prieks</i>	47
Jautājumi pārrunām <i>Iecere un nejaūšiba</i>	47
Vingrinājums <i>Cēlonis un sekas</i>	48
Brīvais raksts <i>Kā rodas mākslas darbs?</i>	48
Kādēļ man patīk, bet tev - nē?	
Vingrinājums <i>Ko katrs domā?</i>	48
Jautājumi pārrunām <i>Uzskatu dažādība</i>	48
Spēle <i>Atdzīvini gleznu!</i>	48
Viens no otra	
Vingrinājums <i>Cimdu noslēpumi</i>	48
Uzdevums <i>Viens un otrs</i>	49
Vingrinājums <i>Kādēļ rodas mākslas darbi?</i>	49
Vingrinājums <i>Atceries pārdomāto!</i>	49
Matemātika	
Kādēļ vajadzīga matemātika?	
Vingrinājums <i>Matemātikas aizstāvēšana</i>	50
Eseja <i>Kāda būtu cilvēku dzīve bez skaitļiem?</i>	50
Kā rodas jēdzieni?	
Vingrinājums <i>Skaitļa kvadrāts</i>	50
Pētījums <i>Jēdzieni</i>	50
Jautājumi pārrunām <i>Jēdzienu rašanās</i>	50
Pareizi spriedumi	
Vingrinājums <i>Cepurnieka cepure</i>	50
Vingrinājums <i>Ja - tad</i>	50
Vingrinājums <i>Zīmējums uz tāfeles</i>	50
Eseja <i>Pareizi un nepareizi spriedumi</i>	50
MŪZIKA	
Kādēļ rodas mūzika?	
Darbošanās <i>Ritums</i>	51

Jautājumi pārrunām <i>Labi darbi un labas domas</i>	51	VĒSTURE	
Prāta vētra <i>Labs darbs</i>	51	Kā mēs atceramies?	
Vingrinājums <i>Vai muzicēšana ir labs darbs?</i>	51	Vingrinājums <i>Mana atmiņa</i>	61
Vingrinājums <i>Kādēļ rodas mūzika?</i>	51	Vingrinājums <i>Kāpēc cilvēki atceras?</i>	61
Kā rodas dziesma?		Vingrinājums <i>Vai visi atceras vienādi?</i>	61
Darbošanās <i>Dietu, dietu, saimeniece!</i>	51	Jautājumi pārrunām <i>Atmiņas un vēsture</i>	61
Darbošanās <i>No ritma uz dziesmu</i>	51	Patiesais vai izdomātais?	
Pārrunas <i>Kā rodas dziesma?</i>	52	Vingrinājums <i>Teikas</i>	61
Brīvais raksts <i>Ko rada dziesma?</i>	52	Eseja <i>Teika par...</i>	62
Darbošanās <i>Kā mūzika rada dzejoli?</i>	52	Jautājumi pārrunām <i>Teikas un vēsture</i>	62
Darbošanās <i>No dzejoļa uz dziesmu</i>	52	Vingrinājums <i>Ezerpils</i>	62
Dažādi tautas mūzikas instrumenti		Jautājumi pārrunām <i>Ir vai nav?</i>	62
Prāta vētra <i>Ko tu zini par latviešu tautas</i>		Diskusiju tikls <i>Kādām acīm skatīt vēsturi?</i>	63
<i>mūzikas instrumentiem?</i>	52	Eseja <i>Kā lasit teikas?</i>	63
Darbošanās <i>Latviešu tautas mūzikas instrumenti</i>	52	Pasaka un vēsture	
Vingrinājums <i>Dažādi tautas mūzikas instrumenti</i>	52	Vingrinājums <i>Vēsturiska persona – pasaku varonis</i>	63
Jautājumi pārrunām <i>Latviešu tautas</i>		Vingrinājums <i>Vēsturiskas personas un</i>	
<i>mūzikas instrumenti</i>	52	<i>pasaku varoņa saruna</i>	63
Kā mūzikas instrumentā rodas skaņa?		Eseja <i>Pasaka par sevi</i>	63
Darbošanās <i>Seni pūšamie instrumenti</i>	53	Jautājumi pārrunām <i>Vēsture un pasaka</i>	64
Jautājumi pārrunām <i>Kā rodas skaņa pūšamajos</i>		Kas būtu, ja būtu?	
<i>mūzikas instrumentos?</i>	53	Vingrinājumi <i>Notikumu ietekme un</i>	
Jautājumi pārrunām <i>Senie un jaunie</i>		<i>Vai nenotikušais neietekmē?</i>	64
<i>mūzikas instrumenti</i>	53	Jautājumi pārrunām <i>Kas būtu, ja būtu?</i>	64
Mūzikas instrumentu vēsture		Spēle <i>Baumas</i>	64
Uzdevums <i>Vijoļu un violu cīņa.</i>		Eseja <i>Kas nosaka cilvēka rīcību?</i>	64
<i>Klavieres pret klavesīnu</i>	53	Jautājumi pārrunām <i>Ir vai nav?</i>	64
Jautājumi pārrunām <i>Kā mainās</i>		Vingrinājums <i>Atceries pārdomāto!</i>	64
<i>mūzikas instrumenti?</i>	53	VALODA	
Vingrinājums <i>Skats nākotnē</i>	53	Žestu un skaņu valoda	
ESOŠAIS UN NEESOŠAIS		Spēle <i>Sarunas caur stiklu</i>	65
IEVADS		Jautājumi pārrunām <i>Žestu un skaņu valoda</i>	65
Vingrinājums <i>Esošais un neesošais</i>	55	Zīmes	
Vingrinājums <i>Tas, kas ir ists un kas tikai šķiet ists</i>	55	Vingrinājums <i>Par ko tā stāsta?</i>	65
Vingrinājums <i>Kas var notikt un kas nevar?</i>	55	Vingrinājums <i>Atšifrē zīmes!</i>	65
Brīvais raksts <i>Vai nerēdzamais ir neesošais?</i>	55	Eseja <i>Zīmes vēstule</i>	66
DABA		Jautājumi pārrunām <i>Zīmes</i>	66
Vienradzis un citi retumi		Klusēšana un klusums	
Vingrinājums <i>Vienradža noslēpums</i>	56	Vingrinājums <i>Kad, kur un kāpēc cilvēki klusē?</i>	66
Vingrinājums <i>Parastais vienradzis</i>	56	Jautājumi pārrunām <i>Klusēšanas valoda</i>	66
Vingrinājums <i>Katram dzīvniekam ir vismaz viena</i>		Vingrinājums <i>Klusēšana</i>	67
<i>vienradža pazīme</i>	56	Kas ir valoda?	
Jautājumi pārrunām <i>Ko simbolizē dzīvnieki?</i>	56	Jautājumi pārrunām <i>Ir valoda – nav valoda</i>	67
Eseju tēmas	56	Vingrinājums <i>Nebūt</i>	67
Vingrinājums <i>Vienradži un tu</i>	57	Eseja <i>Nosaukt pasauli vārdos</i>	67
Sapņi		MĀKSLA	
Vingrinājums <i>Notikums ar Džuan-Džou</i>	57	Glezna kā spogulis	
Vingrinājums <i>Sapņu rašanās teorijas</i>	57	Uzdevums <i>Ko atklāj pašportrets?</i>	68
Jautājumi pārrunām <i>Vai tu esi pamodīs?</i>	57	Vingrinājums <i>Tavs pašportrets</i>	68
Vingrinājums <i>Dzīve vai sapnis?</i>	57	Uzdevums <i>Spogulis</i>	68
Vingrinājums <i>Arī šeit mēs dzīvojam</i>	57	Uzdevums <i>Glezna kā spogulis</i>	68
Ziemas tauriņš		Attēlo nerēdzamo!	
Vingrinājums <i>Baltā vasara</i>	58	Uzdevums <i>Kliedziens</i>	68
Jautājumi pārrunām <i>Tauriņu daba</i>	58	Uzdevums <i>Attēlo izjūtu!</i>	68
Vingrinājums <i>Viegls raksturs/smags raksturs</i>	58	Uzdevums <i>Attēlo nerēdzamo!</i>	69
Vingrinājums <i>Tikšana cauri ar vieglu izbili</i>	58	Jautājumi pārrunām <i>Attēlojamais, sajūtamais, domājamais</i>	69
Vingrinājums <i>Tikšanās</i>	58	Mānīgais vilnis	
Mācību spēle – projekts <i>Ziemas tauriņš</i>	58	Uzdevums <i>Līniju spēle</i>	69
Vingrinājums <i>Ziemas tauriņš (Papilio brumalis A.)</i>	60	Vingrinājums <i>Kas ir opart?</i>	69
Eseja	60	Vingrinājums <i>Vai var būt mānīgs (citāds nekā īstenībā)?</i>	69

DOMĀTPRIEKS • SATURS

Miklas

Vingrinājums <i>Maģiskā acs un jautājumi pārrunām Ir vai nav?</i>	69
---	----

Jautājumi pārrunām <i>Masku viltības</i>	69
Darbošanās <i>Masku balle</i>	69

MATEMĀTIKA

Skaitļi

Vingrinājums <i>Kas ir skaitļi?</i>	70
---	----

Grupas pētījums <i>Skaitlis kā simbols</i>	70
--	----

Jautājumi pārrunām <i>Skaitlis kā zīme un simbols</i>	70
---	----

Bezgalība

Vingrinājums <i>Uzzīmē bezgalību!</i>	70
---	----

Vingrinājums <i>Bezgalība</i>	70
-------------------------------------	----

Jautājumi pārrunām <i>Kas ir bezgalība?</i>	70
---	----

Nulle

Vingrinājums <i>Asociācijas par nulli</i>	70
---	----

Jautājumi pārrunām <i>Kas ir nulle?</i>	71
---	----

Vingrinājums <i>Piecrinde par nulli</i>	71
---	----

Negatīvie skaitļi

Vingrinājums <i>Dīvainā pilsēta</i>	71
---	----

Vingrinājums <i>Māte un meita</i>	71
---	----

Jautājumi pārrunām <i>Kas ir negatīvie skaitļi?</i>	71
---	----

Vingrinājums <i>Atceries pārdomāto!</i>	71
---	----

MŪZIKA

Skaņu pasaule

Vingrinājums <i>Atnini, kas slēpjas skaņā!</i>	72
--	----

Jautājumi pārrunām <i>Kas slēpjas skaņā?</i>	72
--	----

Vingrinājums <i>Skaņu pasaule</i>	72
---	----

Klusums un skaņa

Spēle <i>Ko es dzirdu?</i>	72
----------------------------------	----

Jautājumi pārrunām <i>Starp skaņu un troksni</i>	72
--	----

Brīvais raksts <i>Vienu dienu klusumā</i>	72
---	----

Vingrinājums <i>Pauze un klusums</i>	72
--	----

Vingrinājums <i>Dziesmu minēšana</i>	72
--	----

LAIKS UN TELPA

IEVADS

Jautājumi pārrunām <i>Sajust laiku</i>	73
--	----

Vingrinājums <i>Dažādā laika skaitīšana</i>	73
---	----

Vingrinājums <i>Dullais pēcpusdienas tējas laiks</i>	73
--	----

Vingrinājums <i>Laika daba</i>	73
--------------------------------------	----

Vingrinājums <i>Kas kopīgs?</i>	74
---------------------------------------	----

Jautājumi pārrunām <i>Telpa</i>	74
---------------------------------------	----

DABA

Dabas laiks

Vingrinājums <i>Laika uztveres pētišana un jautājumi pārrunām Laika uztvere</i>	75
---	----

Vingrinājums <i>Ko un kā sagrauz laika zobs?</i>	75
--	----

Vingrinājums <i>Anekdotē</i>	75
------------------------------------	----

Vingrinājums <i>Garā diena</i>	75
--------------------------------------	----

Vingrinājums <i>Brīnumi</i>	75
-----------------------------------	----

Dzīves telpa

Vingrinājums <i>Dzīves telpa</i>	75
--	----

Vingrinājums <i>Dzīves telpas kolāža</i>	76
--	----

Vingrinājums <i>Mājas</i>	76
---------------------------------	----

Vingrinājums <i>Mānīgais gadalaiks</i>	76
--	----

Vingrinājums <i>Pilnmēness</i>	76
--------------------------------------	----

Telepātija

Vingrinājums <i>Telepātija</i>	76
--------------------------------------	----

Vingrinājums <i>Bioloģiskais pulkstenis</i>	76
---	----

Eseju 1. tēma	76
---------------------	----

Eseju 2. tēma	76
---------------------	----

Eseju 3. tēma	77
---------------------	----

VĒSTURE

Nekā jauna...

Vingrinājums <i>Zālamans teica</i>	78
--	----

Vingrinājums <i>Dīžs viesis</i>	78
---------------------------------------	----

Spēle <i>Laikmetu spēle</i>	78
-----------------------------------	----

Vingrinājums <i>Celojuma piezīmes</i>	78
---	----

Vingrinājums <i>Vienaudži</i>	78
-------------------------------------	----

Eseja <i>Mans laiks</i>	78
-------------------------------	----

Vingrinājums <i>Laika skaitīšana</i>	78
--	----

Projekts <i>Pulkstenis</i>	79
----------------------------------	----

Darbošanās <i>Dzīve bez pulksteņa</i>	79
---	----

Projekts <i>Pulksteņmeistars</i>	79
--	----

Vai mainās pasaule?

Vingrinājums <i>Vai es esmu tas pats?</i>	79
---	----

Vingrinājums <i>Bērnība kādreiz un tagad</i>	79
--	----

Darbošanās <i>Vecmāniņu balle</i>	79
---	----

Eseja <i>Es esmu večuks</i>	79
-----------------------------------	----

Jautājumi pārrunām <i>Izmaiņas</i>	80
--	----

Vingrinājums <i>Bērni vēsturē</i>	80
---	----

Visvecākās lietas

Vingrinājums <i>Atrodi mājās!</i>	80
---	----

Jautājumi pārrunām <i>Vēsturiska lieta</i>	80
--	----

Darbošanās <i>Izstāde</i>	80
---------------------------------	----

Ekspedīcija <i>Uz muzeju</i>	80
------------------------------------	----

Projekts <i>Modes skate</i>	80
-----------------------------------	----

Vingrinājums <i>Atceries pārdomāto!</i>	80
---	----

VALODA

Vārdi laikā un telpā

Vingrinājums <i>Laiks</i>	81
---------------------------------	----

Pētījums <i>Personvārdi manā ģimenē</i>	81
---	----

Jautājumi pārrunām <i>Vārdu došana laikā</i>	81
--	----

Pētījums <i>Kā es runāju, kad biju mazs</i>	81
---	----

Jautājumi pārrunām <i>Bērnu valoda</i>	81
--	----

Vingrinājums <i>Kā rodas nosaukumi?</i>	81
---	----

Pētījums <i>Ielu vārdi Rīgas vēsturē</i>	82
--	----

Pētījums <i>Apvidvārdi</i>	82
----------------------------------	----

Jautājumi pārrunām <i>Valodas mainība laikā un telpā</i>	82
---	----

Spēle <i>Kinofilma – saruna ar cilvēku no cita laikmeta</i>	82
--	----

Laiks un telpa folklorā

Vingrinājums <i>Laiks un telpa tautas dziesmās</i>	82
--	----

Jautājumi pārrunām <i>Ko par laiku un telpu stāsta tautas dziesmas?</i>	82
---	----

Vingrinājums <i>Sirds pulkstenis</i>	83
--	----

Projekts <i>Valoda laikā un telpā</i>	83
---	----

MĀKSLA

Laika klātbūtne

Prāta vētra <i>Kā var "pieķert" laiku?</i>	84
--	----

Vingrinājums <i>Ko izmaina laiks?</i>	84
---	----

Darbošanās <i>Laika ritējums</i>	84
--	----

Uzdevums <i>Dažādais laiks un</i>

jautājumi pārrunām <i>"Ātrais" un "lēnais" laiks</i>	84
--	----

Uzdevums <i>Pārvērtības laikā</i>	84
---	----

Jautājumi pārrunām <i>Caururbais laiks un</i>

<i>Laiks un atmiņas</i>	84
-------------------------------	----

SATURS • DOMĀTPRIEKS

Mandala	
Uzdevums <i>Mandala latviešu rakstos</i>	85
Uzdevums <i>Mandala dabā</i>	85
Uzdevums <i>Mandala</i>	85
Vingrinājums <i>Ātri un lēni</i>	85
Jautājumi pārrunām <i>Cilvēks un laiks</i>	85
Darbošanās <i>Smilšu mandala</i>	85
Telpa dabā un gleznā	
Uzdevums <i>Kas ir telpa?</i>	86
Darbošanās <i>Kas rada telpu?</i>	86
Darbošanās <i>Telpa gleznā</i>	86
Jautājumi pārrunām <i>Mānīgā telpa</i>	86
Uzdevums <i>No otras puses</i>	86
Projekts <i>Skolas ēdamtelpa</i>	86
Dārzu māksla	
Prāta vētra <i>Kā padarīt patikamāku, skaistāku ēkas apkārtni?</i>	86
Teksts <i>Dārzi</i>	87
Projekts <i>Brīnumdārzs</i>	87
Māksla visapkārt	
Vingrinājums <i>Vides māksla</i>	87
Jautājumi pārrunām <i>Māksla un daba</i>	87
Vingrinājums <i>Ainava</i>	87
Projekts <i>Pārvērt savu pasauli!</i>	87
Eseja <i>Mākslas pasaule – laika un telpas mašīna</i>	87
MATEMĀTIKA	
Kas ir laiks?	
Vingrinājums <i>Kas ir laiks?</i>	88
Jautājumi pārrunām <i>Laiks</i>	88
Vingrinājums <i>Kas liecina par laiku?</i>	88
Vingrinājums <i>Cilvēka dzīve</i>	88
Laika skaitīšana	
Vingrinājums <i>Laika vērošana</i>	88
Vingrinājums <i>Laika skaitīšana agrāk un tagad</i>	88
Jautājumi pārrunām <i>Laika skaitīšana</i>	88
Vingrinājums <i>Maķedonijas Aleksandra zobens</i>	89
Vingrinājums <i>Pasaka par laiku</i>	89
Telpa	
Vingrinājums <i>Ahillejs un bruņurupucis</i>	89
Jautājumi pārrunām <i>Telpa</i>	89
Telpas mērišana	
Vingrinājums <i>Mērišana</i>	89
Vingrinājums <i>Seno latviešu mērvienības</i>	89
Vingrinājums <i>Kāpēc nepieciešams mērit telpu?</i>	89
Vingrinājums <i>Laika un telpas skaitīšana</i>	89
MŪZIKA	
Laika vērošana	
Darbošanās <i>Smilšu pulkstenis tek</i>	90
Jautājumi pārrunām <i>Smilšu pulkstenis tek</i>	90
Darbošanās <i>Smilšu pulkstenis un citi laika mērītāji</i>	90
Jautājumi pārrunām <i>Smilšu pulkstenis un citi laika mērītāji</i>	90
Mūzika un laika ritējums	
Brīvais raksts <i>Vai mūzika ir pakļauta laika ritējamam?</i>	90
Darbošanās <i>Uzbur muzikālās ainas!</i>	90
Jautājumi pārrunām <i>Vakar, šodien, rīt</i>	90
Prāta vētra <i>Mūsdienu mūzika</i>	90
Projekts <i>Mūsdienu mūzikas galerija</i>	90
Mūzikas saderība ar vietu un laiku	
Prāta vētra <i>Cilvēku un mūzikas īpašības</i>	91
Vingrinājums <i>Atrodi saderigos!</i>	91
Uzdevums <i>Ērģeles</i>	91
Vingrinājums <i>Kādus instrumentus spēlēsim?</i>	91
Ceļojums laikā	
Vingrinājums <i>Uzraksti man vēstuli!</i>	91
Jautājumi pārrunām <i>Laika un vietas ietekme uz mūziku</i>	91
Eseja <i>Ceļojums laikā</i>	91
Vingrinājums <i>Mūžība</i>	91
VĒRTĪBAS	
IEVADS	
Vingrinājums <i>Vērtīgais tavā dzīvē</i>	93
Vingrinājums <i>Vērtības vērtība</i>	93
Vingrinājums <i>Izvēlies savas vērtības!</i>	93
Jautājumi pārrunām <i>Vērtību jautājumi</i>	94
DABA	
Kas vērtīgs dabā?	
Vingrinājums <i>Dzīvā kaķa galva</i>	95
Vingrinājums <i>Īpašumi</i>	95
Jautājumi pārrunām <i>Kas vērtīgs?</i>	95
Vingrinājums <i>Ūdens</i>	95
Vingrinājums <i>Nauda</i>	95
Vingrinājums <i>Vērtību pētišana</i>	95
Vingrinājums <i>Ieskaidrošana</i>	95
Eseja	96
Vizuālā dienasgrāmata	
Darbošanās <i>Mana vizuālā dienasgrāmata</i>	96
Jautājumi pārrunām <i>Parastā dzīvošana</i>	96
Vingrinājums <i>Joki</i>	96
Eseju 1. tēma	97
Eseju 2. tēma	97
Eseju 3. tēma	97
Vingrinājums <i>Notikums Japānā</i>	97
VĒSTURE	
Cilvēka vērtības	
Vingrinājums <i>Kas man ir svarīgs?</i>	98
Vingrinājums <i>Pelnušķīte</i>	98
Uzdevums <i>Kurš ir brīvs?</i>	98
Jautājumi pārrunām <i>Ēģiptieši un brīvība</i>	98
Darbošanās <i>Dzīve Ēģiptē</i>	98
Eseja <i>Es un brīvība</i>	98
Uzdevums <i>Godīgums</i>	98
Vingrinājums <i>Karalis</i>	98
Jautājumi pārrunām <i>Kā tas ir - būt karalim?</i>	99
Eseju tēmas	99
Ieraudzīt un atcerēties	
Vingrinājums <i>Pieminekļa vēsture</i>	99
Jautājumi pārrunām <i>Pieminekļi un vērtības</i>	99
Vingrinājums <i>Gāztie pieminekļi</i>	99
Projekts <i>Pieminekļa celšana</i>	100
Pieminekļi laikā	
Vingrinājums <i>Svētums</i>	100
Vingrinājums <i>Mani svētki</i>	100
Vingrinājums <i>Bēdīgie svētki?</i>	100
Jautājumi pārrunām <i>Kādēj svin svētkus?</i>	101
Projekts <i>Kalendārs</i>	101
Eseja <i>Ko svētki stāsta par to svinētājiem?</i>	101
Projekts <i>Vērtības un vēsture</i>	101
Jautājumi pārrunām <i>Dažādās vērtības</i>	101
Eseja <i>Vislabākais es</i>	101

DOMĀTPRIEKS • SATURS

VALODA

Vērtīgais valodā

Vingrinājums <i>Ir vērtība, nav vērtības</i>	102
Jautājumi pārrunām <i>Valodas vērtība</i>	102
Vērtīga saruna	
Vingrinājums <i>Kas ir saruna?</i>	102
Vingrinājums <i>Saruna un nesaruna</i>	102
Vingrinājums <i>Kad es esmu vērtīgs sarunu biedrs?</i>	102
Mana un citas valodas	
Jautājumi pārrunām <i>Dzimtā valoda</i>	102
Pētījums <i>Kādēj jāmācās sava valoda?</i>	103
Uzdevums <i>Svešvalodas</i>	103
Vingrinājums <i>Kas ir vērtīgais valodā?</i>	103

MĀKSLA

Māksla un skaistais

Pasaka <i>Mākslinieki un karalis un jautājumi pārrunām Mākslinieks un pasaule</i>	104
Vingrinājums <i>Skaistais un neglītais</i>	104
Piecrinde <i>Skaistais</i>	104
Pētījums <i>Kas ir skaists, kas nav?</i>	104
Mākslas darba vērtība	
Vingrinājums <i>Mākslas darba vērtība</i>	104
Vingrinājums <i>Kas nosaka mākslas darba vērtību?</i>	104
Uzdevums <i>Mans vērtīgākais darbs mākslā un jautājumi pārrunām Ieraugi vērtīgo!</i>	104
Ko stāsta glezna?	
Uzdevums <i>Glezna stāsts</i>	105
Vingrinājums <i>Ko mākslas darbs var un ko nevar pavēstīt?</i>	105
Uzdevums <i>Teiciens attēlā</i>	105
Uzdevums <i>It kā tas pats, bet cits</i>	105
Jautājumi pārrunām <i>Māksla un spēle</i>	105
Kas ir mākslinieks?	
Vingrinājums <i>Mākslinieki un viņu darbi un jautājumi pārrunām Dzīve mākslā</i>	105
Uzdevums <i>Dzīves stilis</i>	105
Vingrinājums <i>Es esmu mākslinieks</i>	106
Projekts <i>lepažit mākslinieku</i>	106
Eseja <i>Pasaule bez mākslas</i>	106

MATEMĀTIKA

Vērtību relativitāte

Vingrinājums <i>Cik nozīmīgi ir skaitļi?</i>	107
Jautājumi pārrunām <i>Skaitļi kā vērtība</i>	107

Vingrinājums <i>Daudz vai maz?</i>	107
Jautājumi pārrunām <i>Relatīvas vērtības</i>	107
Vingrinājums <i>Smilšu kaudze</i>	107
Lielo un mazo skaitļu vērtība	
Vingrinājums <i>Miljons</i>	107
Vingrinājums <i>Mazo skaitļu vērtība</i>	107
Cena un vērtība	
Spēle <i>Noderīgas lietas</i>	107
Zināšanu vērtība	
Vingrinājums <i>Matemātisko zināšanu izmantošana</i>	107
Jautājumi pārrunām <i>Zināšanu vērtība</i>	107
Vingrinājums <i>Manas vērtības</i>	107

MŪZIKA

Mūzika dzīvē

Pasaka <i>Briņuma amatnieki</i>	108
Jautājumi pārrunām <i>Mūzika un dzīve</i>	108
Vingrinājums <i>Kas var rasties mūzikas iespāidā?</i>	108
Eseja <i>Mūzika, kas palīdz man</i>	108
Prāta vētra <i>Ko var iesākt ar mūziku?</i>	108
Jautājumi pārrunām <i>Klausies un muzicē!</i>	108
Vingrinājums <i>Zaudē un iegūsti!</i>	108
Ko stāsta mūzika?	
Vingrinājums <i>Mūzika kā valoda</i>	108
Uzdevums <i>Mūzika kā stāsts</i>	108
Jautājumi pārrunām <i>Ko vēsta mūzika?</i>	108
Brīvais raksts <i>Ko mūzika var pateikt?</i>	108
Muzicēt kopā	
Uzdevums <i>Muzikālie notikumi</i>	109
Darbošanās <i>Darām otrādi!</i>	109
Jautājumi pārrunām <i>Dziedam kopā!</i>	109
Vingrinājums <i>Kā dziedamas šīs dziesmas?</i>	109
Vingrinājums <i>Atrodi vērtīgo!</i>	109
Mūzika kā vērtība	
Vingrinājums <i>Mans mījakais skandarbīs</i>	109
Prāta vētra <i>Kas pēc tavām domām ir vērtība?</i> un vingrinājums <i>Mūzika kā vērtība</i>	109
Vingrinājums <i>Atceries pārdomāto!</i>	110

Izmantotā literatūra

Darba lapas

DAŽI IEROSINOŠI VĀRDI

Vai esat kādreiz maldījušies labirinta ejās, nokļuvuši strupceļos, atkal mēginājuši nonākt centrā un atrast izeju? Vai atcerieties, ko vēlējāties visvairāk – ātrāk nonākt līdz galam, palūkoties uz eju mudžekli no augšas, vēlreiz visu sākt no gala, radīt paši savu labirintu? Vai ilgojāties pēc glābjošā *Ariadnes* pavediena, vai bijāt gatavi cīņai ar *Mīnotauru* un tā radītajām bailēm sevī, varbūt atklājāt, ka jūsu labirintam nav centra – vien bezgalīgi daudzu eju saplūšanas un jaunu ceļu dzimšanas ritms?

Ja arī pasauli, cilvēku tajā, redzat kā vēl līdz galam neatminētu miklu, ja izglītības procesus un savu darbu tverat kā ceļu labirintā, šī grāmata ir domāta jums. Nē, ne kā ceļvedis ātrai labirinta pamēšanai, ne kā pareizo atbilžu krājums miklu atminēšanai, bet kā iedrošinājums, kā aicinājums kopā ar skolēniem un kolēgiem izpētīt dažādus veidus, kā saistīt atsevišķas zināšanas par pasauli vietotā veselumā, kā rast jēgu ceļojumam stundu un mācību plānu *Daidala* konstrukcijās!

Cilvēka un pasaules attiecības līdzinās spēlei, kurā gudrā kēniņumeita izaicina savus pretiniekus/preciniekus – viņa uzdod aizvien jaunus un citādākus jautājumus. Katrā atbildē ir cēlonis nākošajai mīklai, un tā ir solis tālākā pasaules saprašanas, sevis iegūšanas procesā.

Mēs šajā spēlē iesaistāmies līdz ar pirmo apzināti pašu uzdoto jautājumu, kura mērķis ir izzināt, saprast, apjēgt, jaunradīt. Vaicājums ir signāls gatavībai atbildēt. Spējai darīt to pašam.

Kāds tad ir skolas uzdevums, iesaistoties šajā cīņā, kurā galvenais ierocis – kritisks, radošs prāts un jūtoša sirds? Vai pateikt priekšā atbildi, *gudrās kēniņumeitas mutes aizbāšanai un mūžīgai apklausināšanai?*

Vai censties informēt skolēnu par iespējamo jautājumu daudzveidību un sadrumstalotību un tad pa kripatai, pa drumslai iesēt Lētas apskaloto atmiņas lauku augsnē kādu tobrīd vēl aktuālu ziņu? Šķiet, ka nē. Tomēr apgūstamo mācību priekšmetu skaits turpinā pieaugt, mācību saturs izplešas un skolēna darba dienas garums pārsniedz visas pieļaujamās robežas. Daudz zināšana nav gudrība, uzsvēra Hērakleits un šodien, kad daudz zināt par visu nav iespējams, bet daudz zināt par kaut ko vienu nozīmē nezināt gandrīz neko par pārējo, šie vārdi skan patiesi pārliecinoši.

Izglītības procesa mērķis vairs nav tikai zināšanas – par to kļūst gudrība, kas ietver māku un mākslu zināt, darīt, sadzīvot un būt. Tas ir mērķis, kura sasniegšana pilnībā nav iespējama. Tātad izglītība ir ceļš uz gudrību, uz rūpēm un draudzību pret to. Mūsuprāt, tas nozīmē, ka izglītībai ir jākļūst filosofiskai. Tieši tādēļ valoda, literatūra, mūzika, māksla, vēsture, dabas zinātnē un matemātika šajā grāmatā tiek saistīta ar filosofisku jautājumu un metodes pāldzību. Filosofija ir dialogs, kurš virzīts uz sevis, citu, pasaules izpratni. Izglītības kontekstā tai ir divas pamatvērtības:

pirmkārt, filosofēšana kā *kritiska, radoša, ieinteresēta* domāšana veicina kvalitatīvas domāšanas attīstību;

otrkārt, filosofiska izglītība veicina domāšanu kopsakarībās, veidojot jēgpilnu pasaules redzējumu, kurā pasaule un dzīve tiek apzināta nevis sadrumstaloti, bet kā vienots veselums.

“... pastāv trīs labirinta paveidi. Pirmais ir grieķu labirints, tas, kurā iekļuva Tēsejs. Šādā labirintā nav iespējams apmaldīties: iej, sasniedz labirinta centru un dodies atpakaļ uz izeju. Un lai tā nebūtu parasta pastaiga, centrā mājo Mīnotauri; bez viņa stāsts būtu bezgala pliekans. Bailes var pārņemt tikai tāpēc, ka nezini, kur išti nokļusi un ko izstrādās Mīnotauri. Bet, ja tu gribētu atritināt klasisko labirintu, tā ejas tev rokās atšķetinātos kā pavediens – Ariadnes pavediens. Klasiskais labirints pats ir Ariadnes pavediens.

Vēl sastopams manierisma labirints; to atrisinājis tu rokās turētu kaut ko līdzīgu kokam – tā neskaitāmie strupceļi atgādinātu siki sazarotu sakņu sistēmu un lapotni. Izeja no tā ir tikai viena, un tu vari kļūdīties. Lai neapmaldītos, tev atkal nepieciešams – Ariadnes pavediens. Šāds labirints ir mēgenājumu un kļūdu metodes modelis.

Un visbeidzot pastāv tīkls – tas ko Delēzs un Gvatari dēvē par rhizome. Tīkls ir veidots tā, ka jebkurš ceļš var būt savienots ar jebkuru citu ceļu. Šādam labirintam nav ne centra, tam nav arī izejas, jo tas ir potenciāli bezgalīgs. Minējumu telpa ir veidota kā tīkls.”

(U. Eko. Rozes vārds. – R.: Jāņa Rozes apgāds, 1998, 637. – 638. lpp.)

Mūsdienīgas izglītības mērķi koncentrējas trīs virzienos un filosofiskos jautājumos –

- 1) cilvēka pašapliecināšanās, atbildot uz jautājumu *Kas es esmu?*,
- 2) jēgas meklējumi, atbildot uz jautājumu *Kāpēc es esmu?*,
- 3) orientācija laikā un telpā, atbildot uz jautājumu *Kas man jādara?*

(Pēc H. Gudjons. *Pedagoģijas pamatatzījas.* – R.: Zvaigzne ABC, 1998, 225. lpp.)

“Pastāv vēl viena philein nozīme, kas Jauj teikt, ka filosofs ir tas, kas draugos ar gudrību. Filosofs tātad ir ne tik daudz gudrības milētājs, cik gudrības draugs. Un draudzība patiešām ir kopjama... Draudzība ir precīza un lietišķa, tā ir attiecības, ko nepieciešams uzturēt. Filosofija nav kāda nebūt milēšanās vai milēšanās... Filosofs ir nevis gudrīs, bet gudrības draugs... Viņš nav nekāds gudrīnieks un prātvēders, kuru nekad netrūkst. Teiktais Jauj raksturot filosofa pozīciju, viņš ir starp... Filosofs meklē. Lidz ar to iespējams vēl viens raksturojums: filosofs ir ceļā. Viņš tiecas pēc kaut kā. Pēc kā viņš tiecas? Atbilde šķiet vienkārša – pēc gudrības.”

(I. Šuvajevs. Sarunas par filosofiju. – R.: Zvaigzne ABC, 1999, 8. lpp.)

GRĀMATAS MĒRKI

"Alise bija apsēdusies strautmalā un, lielo šķivi nolikusi uz cejiem, pūlējās sagriezt torti.
– Cik neizprotami! – viņa sacīja... es nogriezu vairākus gabalus, bet tie atkal savienojušies kopā.
– Tu taču neproti apieties ar Aizspogulijas tortēm – Vienradzis aizrādīja.
– Vispirms piedāvā un pēc tam sagriez!"

Izklasījās, ka Vienradzis runā mujķibas, tomēr Alise piecēlās un katrai pienesa klāt nesagriezto torti. Un tote pati sadalījās trījos gabaloši."

(L. Kerols. *Alise Aizspogulijā*. – R.: Liesma, 1981, 102 lpp.)

Daži filosofiskie jautājumi, kuru risināšana saista mācību priekšmetus.

Kas ir cilvēks?

Literatūra, sociālās zinātnes, māksla, sports, veselības mācība, ētika.

Kas ir likums?

Sociālās zinātnes, matemātika, valoda, ētika, sports, dabaszinātnes.

Kas ir skaiļtais?

Māksla, mūzika, literatūra, matemātika, dabaszinātnes, sports.

Vai visam ir cēlonis?

Dabaszinātnes, sociālās zinātnes, valoda, matemātika, veselības mācība, mūzika, māksla.

Kas ir atbildiba?

Vides mācība, sociālās zinātnes, literatūra, veselības mācība, ētika.

Kas ir zināšanas un kā mēs tās iegūstam?

Visi mācību priekšmeti.

(Pēc P. Cam. *Thinking Together*. – Sydney: Hale and Iremonger, 1995, 14. lpp.)

"Dzīli maldās tie, kas filosofiju tēlo kā bērniem nepieejamu, ar sarauktu pieri, lielām pinkainām uzaicīm un briesmigu. Kurš gan tai uzlicis šo melīgo, bālo un pretīgo masku? Īstenībā nav nekā jaukāka, liksmāka un priečīgāka, es gandrīz teiku, trakulīgāka. Filosofija aicina tikai uz svinībām un liksmību. Ja mēs redzam skumju un sadrūmušu seju, tad ir skaidrs, ka filosofija tur nemājo.

„Bet filosofiskas pārrunas ieliksma un iepriecina tos, kas tajās piedalās, un it nemaz neliek raukt pieri un kļūt drūmiem."

(M. Monteñs. *Esejas*. – R.: Avots, 1981, 135. lpp.)

"Filosofija noteikti nav domāšana dauzoties." (Eliza, 10 gadai)

"Filosofija ir gudribas medibas." (Kūzas Nikolajs)

Vienradži un citi gudrus padomus sniegt gatavi Aizspogulijas iemītnieki Latvijas skolās ir manāmi visai reti. Laikam tādēļ varēt kārtainā un daudzstāvīgā torte *Mācību saturs*, kurā *cepta visa pasaule*, skolēniem tiek piedāvāta jau sagrieztā veidā un sadalīta pa kārtām. Šis grāmatas mērķis ir provocēt tās lasītājus skatīties uz mācību saturu kā veselumu, mēģināt *izgaršot* pasauli kopumā, saistot sešus it kā atsevišķus *tortes stāvus* – mācību priekšmetus – ar filosofijas palīdzību.

Lai arī neapzināti, tomēr filosofiskie jautājumi caurvii visus mācību priekšmetus.

Šādas piejas nepieciešamības pamatojums rodams gan mūsdienīgas izglītības teorijās par izglītību kā pašapziņu un pašizziņu veicinošu procesu, kurā skolēns rosināts atbildēt uz jēgveidojošiem jautājumiem par sevi un savu vietu pasaule; gan Latvijas pedagoju un izglītības darbinieku vidū vērojamo lielu interesu par kvalitatīvas domāšanas attīstības veicināšanu skolā un priekšmetu integrāciju.

Tādēļ grāmatas uzdevumi ir šādi:

- veidot valodas, literatūras, mūzikas, mākslas, vēstures, dabaszinātņu, matemātikas savstarpēju "dialogu", pētot šiem mācību priekšmetiem kopīgas tēmas;
- saistīt katru mācību priekšmetu ar skolēnu personisko pieredzi dzīves veselumā;
- piedāvāt metodisko materiālu kritiskas un radošas domāšanas attīstībai;
- piedāvāt metodisko materiālu sociālo prasmju attīstīšanai, t. i., motivēt tos rīcībai, kas balstās humānās vērtībās un cieņā, labvēlībā, atbildībā, mīlestībā balstītā attieksmē pret pasauli un cilvēkiem tajā.

Filosofija sākas ar jautājumu, ar izbrīnu, ar nepieciešamību palūkoties uz pasauli no jauna redzespunkta, ar drosmi atzīt, ka ziņām tik maz, patiesībā tikai to, ka nezinām neko. Kādēļ, mūsuprāt, šī jautāšana un atbilžu meklēšana kopā ar pamatskolas jaunāko klašu skolēniem ir nepieciešama? Piecu caurviju tēmu ietvaros – *daja un veselums, cēlonis un sekas, laiks un telpa, esošais un neesošais, vērtības* – ir iespējams ietvert lielu daļu no skolēnam aktuālās pieredzes, jautājumiem, kas šajā vecuma posmā ir nozīmīgi. Tādējādi skolēnam tiek dota iespēja domāt pašam par sevi, izzināt savu *es*, ieraudzīt sevi saistībā ar citiem cilvēkiem, ar kultūru, veidot savu vērtību orientāciju. Turklāt tā ir saistīta ar sevis pārvarēšanu, sava spēka apziņu, ar gribu veidot sevi.

Mēs nepiedāvājam skolēnam apgūt filosofijas vēsturi, mēs dodam iespēju trenēt sevi lidzvērtīgai sarunai ar kultūru visas dzīves laikā. Šī pieja neuzspiež nekādas konkrētas doktrīnas, bet ir orientēta uz vispārcilvēciskām vērtībām – humānismu, saprātīgumu (kā racionālā un emocionālā apvienojumu) un brīvību. Filosofija šajā gadījumā nav izpētes objekts, bet instruments, ar kura palīdzību var

- 1) domāt par pasauli un orientēties tajā;
- 2) attīstīties ne tikai par patstāvīgi domājošiem, bet arī par iejūtiem, atbildīgiem, lemt un darboties spējīgiem cilvēkiem;
- 3) rosināt interesi par apkārt notiekošo un veidot attieksmi pret dzīvi.

SKOLĒNA GRĀMATAS UN TAJĀS IETVERTĀS TĒMAS

Grāmatas Tēmas	Daļa un veselums	Cēloni un sekas	Esošais un neesošais	Laiks un telpa	Vērtības
Daba	* Kas ir pasaule? * Kas ir patiesība?	* Mūsu planēta * Dabas aizsardzība	* Vienradzis un citi retumi * Sapņi * Ziemas tauriņš	* Dabas laiks * Dzīves telpa * Telepātija	* Kas vērtīgs dabā? * Vizuālā dienasgrāmata
Vēsture	* Kas veido vēsturi? * Vēsturiskās personas * Vienu karavīru vēsture * Vienu dienu vēsturē * Cilvēks pasaulei	* Noziegums un sods * Kāpēc radās... * Vietējas un pasaules mēroga sekas	* Kā mēs atceramies? * Patiesais vai izdomātais? * Pasaka un vēsture * Kas būtu, ja būtu?	* Nekā jauna... * Vai mainās pasaule? * Visvecākās lietas	* Cilvēka vērtības * Ieraudzīt un atcerēties * Pieminekļi laikā
Valoda	* Daļa un veselums valodā * Mana un citas valodas * Jaunie vārdi valodā	* Vārda spēks * Valodas rašanās un mainīgums * Ticējumi	* Žestu un skaņu valoda * Zimes * Klusēšana un klusums * Kas ir valoda?	* Vārdi laikā un telpā * Laiks un telpa folklorā	* Vērtīgais valodā * Vērtīga saruna * Mana un citas valodas
Māksla	* Gleznas fragments un glezna * Ziedi - māksla - dzīve * Raksti dabā un mākslā	* Kā rodas mākslas darbi? * Kādēļ man patīk, bet tev - nē? * Viens no otra	* Glezna kā spogulis * Attēlo neredzamo! * Mānīgais vilnis * Miklas	* Laika klātbūtne * Mandala * Telpa dabā un glezna * Dārzu māksla * Māksla visapkārt	* Māksla un skaistais * Mākslas darba vērtība * Ko stāsta glezna? * Kas ir mākslinieks?
Matemātika	* Dalīšana * Daļu simetrija * Skaitļu grupas	* Kādēļ vajadzīga matemātika? * Kā rodas jēdzieni? * Pareizi spriedumi	* Skaitļi * Bezgalība * Nulle * Negatīvie skaitļi	* Kas ir laiks? * Laika skaitīšana * Telpa un tās mērišana	* Vērtību relativitāte * Lielo un mazo skaitļu vērtība * Cena un vērtība * Zināšanu vērtība
Mūzika	* Kas veido mūzikas pasauli? * Skaņa un melodija * Deja un mūzika * Viens un vairāki mūzikas instrumenti * Mūzika mums apkārt	* Kādēļ rodas mūzika? * Kā rodas dziesma? * Dažādi tautas mūzikas instrumenti * Kā mūzikas instrumentā rodas skaņa? * Kā mainās mūzikas instrumenti?	* Skaņu pasaule * Klusums un skaņa	* Laika vērošana * Mūzika un laika ritējums * Mūzikas saderība ar vietu un laiku * Ceļojums laikā	* Mūzika dzīvē * Ko stāsta mūzika? * Muzicēt kopā * Mūzika kā vērtība

KRITISKAS UN RADOŠAS DOMĀŠANAS ATTĪSTIŠANA DARBĀ AR GRĀMATU

Kritiska domāšana ir analitisks un vērtējošs mentālais process, bet radošā domāšana ir ģenerējošs un producējošs mentālais process. Abi tie ir nepieciešami problēmu risināšanā un spriedumu veikšanā.

Kritiskās domāšanas prasmes: jautāšana, problēmas formulēšana, klasificēšana, analogiju atrašana un veidošana, salīdzināšana, aizspriedumu analizēšana, cēloņu – sekū sakaribu noteikšana, secināšana, vērtēšana, uz stingriem kritērijiem balstītu spriedumu veikšana.

Radošas domāšanas prasmes: prognozēšana, hipotēžu izvirzišana, alternatīvu risinājumu meklēšana, metaforu izmantošana, vispārināšana, interpretēšana, oriģinālu ideju rādīšana.

Augsti attīstītās domāšanas prasmes – ideju rādīšana, problēmu atrisināšana, domāšanas stratēģiju lietošana, reflektivitāte.

Ieinteresēta domāšana, kas vērsta uz dialogu, citu sapratni un rūpēm par kopigu problēmas risinājumu.

"Galvenais filozofijā ir tas, ka tā ir refleksija, prāta sevis aplūkošana. Tā kā pie tam šī refleksija ir sistēmātiska, ir vadita no noteikta mērķa, no sakaribas, no vienības meklēšanas, tad tā nepieciešami novērtēti prāta disciplinas. Ja arī filozofija nenovestu ne pie kādām gatavām formulām, tad tas vien, ka viņa pieradina skolnieku meklēt sakaribu, izšķirt drošus apgalvojumus no nedrošiem – padara to par neat-sveramu audzināšanas metodi. Filozofijas vērtība ir tā, ka tā dod prātam virzenu, dod tam metodi. Ar to viņa dara cilvēku isti cilvēcīgu, dara to sabiedriski vērtīgu, pārvērš to no dabas būtnes, kas akli seko impulsiem, par autonomu, pašu sevi vadošu, savu likteni noteicošu gara būtni."

(P. Jurevičs. *Filozofijas nozīme un vieta vispārējā izglītībā.* // Izglītības Ministrijas mēnešraksts. Nr. 4, 1927. g.)

Izziņas procesā iesaistītie domāšanas līmeņi pēc Blūma taksonomijas:

- 1) zināšanas – konkrētas informācijas atcerēšanās, atpazišana, uztveršana;
- 2) izpratne – zināšanu interpretācija, tulkošana;
- 3) lietošana – iepriekšējās pieredzes un zināšanu izmantošana jaunā situācijā, problēmu risināšanā;
- 4) analize – cēloņu, sekū ieraudzišana, informācijas sadališana, lai atklātu sakaribas;
- 5) sintēze – informācijas, priekšstatu savienošana, radot jaunus secinājumus, sarežģītas problēmas atrisināšana, izmantojot vairāku ideju apkopojumu;
- 6) izvērtēšana – informācijas vērtēšana pēc noteiktajiem kritērijiem.

Lai pašķirtu horizonta novilkto robežu pasaules tvērumam, mums būtu nepieciešami putna spārni. Lidojums virs pasaules ļauj ieraudzīt tās plašumu, skatīt, kā meži saplūst ar laukiem, kā pilsētas robežojas ar jūrām, kā ceļi un upes tek, vienojot un šķirot.

Lai ieraudzītu pasauli tās kopsakarībās caur mākslas, mūzikas, dabas, vēstures, matemātikas un valodas prizmu, mums ir nepieciešamas kritiskas un radošas domāšanas prasmes, kuru attīstīšana arī ir viens no šīs grāmatas mērķiem.

Šodien no jauna tiek aktualizēta sengrieķu domātāju atziņa: ja domāšanas procesa virsotne tiek sasniegtā filosofijā, tad filosofēšana ir labākais instruments, lai pilnveidotu domāšanas procesu. Tieši augsti attīstīta domāšana ir tas instruments un līdzeklis, bez kura palīdzības šodienas cilvēks zustu pasaulē, kuru pats radījis. Lai neapjuktu tās daudzveidībā, lai nekļūtu par manipulējamu ieroci citu rokās, lai kļūtu par autonomu būtni, kas pati spēj vērtēt un spriest, uzņemties atbildību par savām domām, darbiem un vārdiem, ir nepieciešama kritiska un radoša domāšana. Tā kļūst par mūsdienīgu tikumu, kurā cilvēks vingrinās visu savu mūžu, lai ištenotu patstāvības, neatkarības, aktīvas līdzdalības, līdztiesības mērķus.

Grāmatā piedāvāto vingrinājumu, spēju, projektu, jautājumu pārrunām, citu aktivitāšu uzdevums ir gan sapratnes procesa, domās un jēgas izzināšana, gan domāšanas instrumentu, kas šajā procesā ir nepieciešami, veidošana.

Katram no mums ir savas domāšanas kāpnes, tomēr ceļā uz sapratnes virsotnēm, mēs veicam līdzīgus soļus:

- mums ir jābalstās savā iepriekšējā pieredzē, esošajās zināšanās;
- tās jāizprot;
- jāprot tās izmantot jaunā situācijā, jaunas informācijas kontekstā;
- jāanalizē esošās un jaunās pieredzes attiecības;
- jāsintezē tās veselumā;
- jānovērtē pārveidotā, izmainītā, koriģētā pieredze.

Informācijas/faktu, zināšanu iegūšana sapratnes procesā ir tikai viens no pirmajiem posmiem. Tādēļ šajā grāmatā ietverto materiālu mērķis ir plašaks – tas dod iespēju attīstīties

- 1) domāšanas procesam, pakāpeniski veicot visus nepieciešamos soļus izziņas un sapratnes procesā;
- 2) personiskajai attieksmei un prasmei to izmantot savos spriedumos.

Hermeneitiskais (sapratnes) aplis

SOCIĀLO PRASMJU ATTĪSTIŠANA DARBĀ AR GRĀMATĀ IZMANTOTAJĀM METODĒM

Pasaules uzskata veidošanās, sapratnes process, intelektuālā un emocionālā izaugsme ir gan iekšējo mentālo procesu gan ārējo sociālo procesu rezultāts. Domāšanas attīstība, kā to apliecinā Ž. Piažē, L. Vigotska, Dž. Djuja un citu psihologu atziņas, ir cieši saistītas ar bērnu savstarpējo sadarbību, prasmi veidot dialoģiskas attiecības. Tādēļ daudzi no grāmatā ietvertajiem vingrinājumiem paredz kopīgas mācīšanās veicināšanu, vienlaicīgi attīstot dažadas sociālās prasmes – ieklausīšanos otrā, iecietību, cieņu pret otra viedokli, savu uzskatu pamatošanu, rūpes par kopīgi veicamo darbu. Šis un vēl citas prasmes skolēnam būs nepieciešamas ne tikai mācību procesā, bet arī jebkurā citā dzīves situācijā. Radot labvēlu vidi kopīgiem pētījumiem, sadarbībai izziņas un problēmrisināšanas procesos, ir iespējams ne tikai uzlabot mācību saturu apguvi, bet netieši motivēt skolēnus humānas vērtīborientācijas izvēlei. Sociālo prasmju apgūšana tiešā veidā ir saistīta ar labvēliga un uzticības pilna klimata veidošanu klasē, kas stimulē arī domāšanas attīstību.

IETEIKUMI DARBAM AR SKOLOTĀJA GRĀMATU

Šajā grāmatā jūs atradīsiet ieteikumus, padomus un ziņas:

- 1) kā katru filosofiskā tēma, kas izvēlēta par grāmatas nosaukumu, var tikt risināta mācību priekšmeta stundās;
- 2) kā strādāt ar katru skolēnam domāto informatīvo, provokatīvo un pētījumu veicinašo materiālu, to mērķiem un uzdevumiem;
- 3) par personības ieguvumu kritiskās un radošās domāšanas prasmi attīstīšanu, attieksmu veidošanu darbā ar konkrēto vingrinājumu;
- 4) papildu informāciju par tēmu.

IETEIKUMI DARBĀ AR SKOLĒNA GRĀMATĀM

Laiet un strādājiet ar grāmatām tā, kā jums ir ērti! Tas nozīmē, ka nav nepieciešams tās lasīt no pirmās lapaspuses līdz pēdējai. Izmantojiet tās nodajas un tēmas, tos vingrinājumus un projektus, kas vislabāk atbilst jūsu situācijai – mācāmajai vielai, noskaņai klasē, skolēnu un jūsu interesēm!

Neaizmirstiet sadarboties ar kolēģiem! Jūs taču varat vienoties par kopīgajām tēmām, kas iekļaujas katra attiecīgā priekšmeta mācību saturā, vai ne? Izmantojiet šo grāmatu un veidojiet savstarpēji saistītas stundas, kas papildinātu viena otru, tādējādi atklājot skolēniem dajas un veselā noslēpumainās attiecības pasaules izzināšanas procesā!

Katra no piecām skolēna grāmatām sastāv no ievada, galvenās daļas un nobeiguma.

Ievada daļā tiek tekstuāli un ilustratīvi stāstiņi par attiecīgās nodajas tēmu kā filosofisku tēmu un tās saikni ar skolēna ikdienas dzīvi. Ar vingrinājumu un spēju palidzību skolēns tiek **ierosināts** jautāt un domāt par šo tēmu kopumā savas dzīves kontekstā.

Galveno daļu veido tēmas pētījums sešos mācību priekšmetos – dabaszinātnēs, vēsturē, valodā/literatūrā, mākslā, matemātikā un mūzikā. Tā ietver materiālus (literārus, informatīvus tekstus, mākslas darbu reprodukcijas, nošu materiālu), kas veicinātu jautāšanu un domāšanu par grāmatas tēmu katrā no mācību priekšmetiem. Šajā daļā tiek piedāvāti vingrinājumi, jautājumi pārrunām, spēles, projekti, kas palidz jauniegūto informāciju atsevišķā mācību priekšmetā **savienot** ar skolēna iepriekšējo pieredzi, **apjēgt** un **izprast** to.

Kooperatīvās mācīšanās rezultāti:

- labāki sasniegumi un pamatlīgakas zināšanas;
- domāšana augstākajā līmenī, dzīlāka izpratne;
- lielāka uzmanības noturība;
- augstāka motivācija mācībām;
- spēja palūkoties uz situācijām no citu cilvēku rezervesiedokļa;
- labvēlība, atbalsts un citu biedru viedokļu pieņemšana neatkarīgi no viņu etniskās piederības, dzimuma, spējām, sociālās izcelšanās, fiziskajām vai garīgajām nepilnībām;
- psiholoģiski labvēlīgāka vide un spēja pielāgoties;
- pozitīvāks pašnovērtējums un iekšējā saskaņa pašam ar sevi;
- plašāka sociālā pieredze;
- labvēlīgāka attieksme pret mācību priekšmetiem, mācīšanos un skolu.

(Pēc Johnson D. & Johnson R. Cooperation and competition, 1989.)

Papildus informāciju par sociālo prasmju attīstīšanu un kooperatīvās mācīšanās nozīmi lasiet grāmatā Mācīsimies sadarboties.– R.: Mācību grāmata, 1998.

Sadarbības veidošanas soļi

1. Noskaidrojiet, kuri kolēģi ir ieinteresēti sadarboties, veidojot integrētas mācību stundas!
2. Vienojieties par tēmu secību!
3. Izveidojiet darba plānu, kurā atzīmējiet apakštēmu izpētes laiku un mācību priekšmetu secību! Atcerieties, ka jūs savās stundās varat izmantot arī citiem mācību priekšmetiem paredzētos mācību materiālus, to saskaņojot ar kolēģiem!
4. Vienojieties, kurš vadis tēmas (piemēram, Vērtības) ievadnodarbību un noslēguma nodarbību, kurā skolēniem būtu iespējams pārdomāt pētīto tēmu kopumā!
5. Darbs veiksies labāk, ja to regulāri koordinēsiet un pārrunāsiet paveikto.
6. Dalieties pieredzē viens ar otru!

Nobeiguma daļā ir iekļauti vingrinājumi, lai palīdzētu skolēnam reflektēt par nodaļā pētitajiem jautājumiem, **sintezējot** un **izvērtējot** apjēgto, lai ieraudzītu sešu iepriekšminēto mācību priekšmetu kopsakaru filosofiskā skatījumā, formulētu savu viedokli un attieksmi.

KĀ VEIDOT STUNDU, IZMANTOJOT GRĀMATĀ IETVERTOS MATERIĀLUS

Domāšanas pirmā un **otrā pakāpe** bieži saplūst vienā. Grūtības var tikt sajustas pietiekami skaidri, lai uzreiz piespiestu prātu spriest par to atrisināšanu. Dalītām vai vienotām šīm pakāpēm ir svarīgs viens faktors – šaubas vai problēma.

Otrā pakāpe ir saistīta ar pārsteidzīgu un nepamatotu spriedumu nepieļaušanu. Šīs pakāpes esamību vai neesamību raksturo atšķirības starp pašrefleksiju vai kontrolētu, kritisku secināšanu un nekontrolētu domāšanu.

Trešā pakāpe ir priekšstatu un pieņēmumu noteikšana. Tie ir prāta slēdzienu pats centrs, kas sevi ietver pāreju no tā, kas ir dots, uz to, kā trūkst. Priekšstatā radies secinājums saglabājas pieredzē un klūst par ideju, kuras sinonīmi ir pieņēmums, minējums, hipotēze un (izstrādātā veidā) teorija.

Ceturtā pakāpe ir spriešana – process, kurā tiek izpētītas attiecības starp kādu ideju un problēmu.

Piektā pakāpe ir eksperimentāls apstiprinājums vai idejas pārbaude.

(Рес Дж. Дюи. *Психология и педагогика мышления*. – М.: Лабиринт, 1997, 72. – 76.lpp.)

Lai veiksmīgāk īstenotu katras atsevišķas stundas mērķus gan izziņas, gan domāšanas, gan sociālo prasmju attīstīšanas jomās, iesakām katru apakštemas izpēti dalīt trīs posmos:

- 1) **IEROSINĀŠANAS**, kurā jūs, izmantojot provokatīvos tekstuālos, vizuālos un skaņu materiālus, kā arī vingrinājumus, aktualizējat esošās zināšanas, rosināt intereses rašanos, jaujat pašiem skolēniem izvirzīt turpmākos darbības mērķus, rodat iespēju saskatīt pētāmās problēmas nozīmi skolēna dzīvē;
- 2) **APJĒGŠANAS**, kurā skolēni iepazīst jauno informāciju un idejas, pēta un meklē atbildes uz neskaidrajiem jautājumiem, rod izpratni par pētāmo tēmu;
- 3) **REFLEKSIJAS**, kurā skolēni atskatās uz iepazītajām idejām, analizē un sintezē tās, interpretē, lieto jaunās situācijās, izvērtē un formulē savu attieksmi.

Šāds dalijums arī katrā stundā veicina sistemātisku domāšanas procesu, kurā tiek izmantotas nodaļā par kritisko un radošo domāšanu minētās prasmes. Tas atspogujo arī pilnu domāšanas aktu, kurā var izdalīt piecas pakāpes – (I) problēmas apjaušana; (II) tās noteikšana un robežu iezīmēšana; (III) iespējamo risinājumu priekšstatīšana; (IV) spriešana par šiem risinājumiem; (VI) turpmākie novērojumi, kas nosaka noteikta risinājuma pieņemšanu vai atmešanu.

GRĀMATĀ IZMANTOTO METODISKO PĀNĒMIENU SKAIDROJUMS

Šeit aprakstītos metodiskos pānēmienus var izmantot, tos dažādojot un adaptējot konkrētajai klases situācijai. Mēs piedāvājam tos lietot ar konkrētu mērķi (kooperatīva mācīšanās, jēdzienu un problēmas noskaidrošana, mērķtiecīga rakstīšana un lasīšana) noteiktā stundas fāzē. Protams, katrs no minētajiem pānēmieniem vienlaicīgi iesteno vairākus mērķus un var tikt izmantots dažādās stundas fāzēs. Apzīmējumi I, A, R, norāda, kurā no stundas daļām – **ierosināšanas, apjēgšanas** vai **refleksijas** – vislabāk izmantojams attiecīgais pānēmiens.

KOOPERATĪVĀ MĀCĪŠANĀS

Turpmāk raksturotie metodiskie pānēmieni ne tikai veicina tēmas izpēti kognitīvajā jomā, bet palīdz skolēniem apgūt svarīgas sociālās prasmes, veido viņu attieksmi un uzvedības paradumus.

<p>Šis pānēmiens iesaista aktīvā darbībā ikvienu skolēnu klasē, attīsta klaušišanās prasmi, jautājumu uzdošanas prasmi, analizēšanu u. c. domāšanas prasmes.</p>	<p>Trīs soļu intervija (I,R) Skolēni strādā pāros un intervē viens otru par stundas tēmu vai izlasito teksta fragmentu, aplūkoto gleznu, dzirdēto skaņdarbu.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) pirmais skolēns intervē otro; 2) skolēni mainās lomām; 3) katrs atsevišķi izstāsta grupai vai klasei sava biedra domas. 	<p>Trīssoļu intervija ir efektīvs pānēmiens stundas ierosināšanas fāzē, lai atsauktu atmiņā esošās zināšanas un veidotu pamatu turpmākam pētījumam, jo intervijas laikā skolēni uzdod neskaidros jautājumus un tādējādi izvirza sev mācību mērķi. Refleksijas fāzē un stundas nobeigušā intervija palīdzēs skolēniem apkopot mācīto.</p> <p>Mācot skolēnus darboties ar šo pānēmienu, demonstrējet, kāda veida jautājumus vajadzētu uzdot. Piemēram, "Ko tu zini par šo tēmu?", "Vai tu vari minēt piemērus no savas dzīves par šo tēmu?", "Kāda bija pati svarīgākā lieta, ko šodien mācījāmies?", "Ko vēl tu vēlētos uzzināt?"</p>
<p>Veicina atbildības rašanos, jo katrs no grupas biedriem ir atbildīgs par kopējo veikumu, veidojas savstarpējo attiecību svarīguma apziņa, skolēni mācās atklāt sakarības, cēloņu – sekū attiecības starp jēdzieniem, informācijas daļām.</p>	<p>Veselā salikšana no daļām (A) No sākuma skolēni sadalās "mājas" grupās. Katrs no mājas grupas dalībniekiem klūst par ekspertu par kādu noteiktu teksta daļu. Pēc tam, kad viņš ir apsprendies ar citu grupu tās pašas teksta daļas ekspertiem, viņš to izstāsta pārējiem "mājas" grupas biedriem. Galvenie soļi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) sadaliet tekstu vairākās daļās, kuras stāsta par tēmas dažādajiem aspektiem; 2) katram "mājas" grupas loceklim izdaliet vienu teksta daļu. Viņš būs tās eksperts; 3) katras teksta daļas eksperti kopīgi izpēta un apsriež to un vienojas par svarīgāko informāciju, kas jānodod "mājas" grupām; 4) eksperti atgriežas "mājas" grupās un stāsta iegūto informāciju; 5) "mājas" grupas sagatavo uzstāšanos un iepazīstina ar kopā salikto informāciju; 6) "mājas" grupas salīdzina paveikto. 	<p>Veselā salikšana no daļām ir aizraujotīgs pānēmiens stundas apjēgšanas fāzē, kurā skolēniem ir jāizprot jaunā informācija. To vislabāk izdarīt, kopīgi pētot un apsriežot informāciju un tad izskaidrojot citiem.</p>

<p>Attīsta organizatoriskās un prezentācijas prasmes, māca skolēniem pašiem vadīt savu mācību darbu.</p>	<p>Grupas pētījums (A, R) Skolēni darbojas grupās, izstrādājot prezentācijas vai projekta materiālus, kurus rādīt klasei. Skolēni veido grupas, balstoties uz interesēm par pētāmās tēmas aspektiem, un sadala pieņākumus tā, lai katrs būtu atbildīgs par kādu veicamā darba daļu. Pētījuma soji ir šādi.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Interesantas tēmas izvēle. 2. Skolotājs iepazīstina skolēnus ar materiāliem par izvēlēto tēmu. 3. Skolēni iepazistas ar materiāliem un sadala tēmu apakštēmās. 4. Izvēlas papildu informācijas avotus. 5. Skolēni sadalās grupās un plāno pētījuma gaitu. 6. Grupas koordinē savu darbu, pārliecinoties, ka apakštēmu sadale un izpēte nodrošinās pietiekamu tēmas analīzi. 7. Pētījums tiek veikts noteiktā laika periodā un pēc tam tiek plānota iepazīstināšana ar rezultātiem. 8. Pēc pārējo iepazīstināšanas ar pāveikto, grupas pārrunā savu darbu. 	<p>Šis paņēmiens palīdz skolēniem sintezēt informāciju no dažādiem avotiem, ieskaitot intervijas un izmantojot bibliotēkās atklāto.</p>
<p>Veicina iejušanos dažādās lomās un lidz ar to dažādu alternatīvu viedokļu izpēti, māca ar cieņu izturēties pret atšķirīgiem viedokļiem, attīsta prognozēšanas prasmi, iztēli, argumentāciju.</p>	<p>Pāru debates (R) Skolēni debatē pāros par kādu noteiktu problēmu. No sākuma katrs skolēns aizstāv vienu viedokli par doto jautājumu, tad pāri apmaina partnerus un katram tagad jāaizstāv pretējais vai cits viedoklis par to pašu problēmu.</p>	<p>Šis paņēmiens ir efektīvs tad, ja aplūkojamais jautājums vai problēma ir risināma vairākos, pat savstarpēji izslēdzošos, veidos. To viegli izmanto kādas konfliktsituācijas risināšanai, kad katram no skolēniem ir jāiejūtas abās konfliktā iesaistītajās pusēs, jāanalizē pretēji viedokļi.</p>
<p>Veicina pozitīvu attieksmi pret mācībām, pašapziņu, prasmi formulēt jautājumus un noteikt savas darbības mērķus.</p>	<p>Zinu/domāju, ka zinu/gribu uzzināt (I) Skolēni nelielās grupās vai klasē uzskaita visu, ko viņi jau zina vai domā zinām par izvēlēto tēmu, veido tabulu ar trim ailēm. Tad, kad ir aizpildītas pirmās divas ailes <i>Zinu</i> un <i>Domāju, ka zinu</i>, meklē tajās pretrunas, neskaidrības un formulē jautājumus, kurus vajadzētu noskaidrot, izpētit.</p>	<p>Ierosināšanas fāzē ir aktuāli noskaidrot esošās zināšanas un radīt interesi par pētāmo tēmu. To var panākt, atklājot zināmā un nezināmā attiecības. Savukārt, jautājumu uzdošana norāda uz turpmāko pētījumu virzienu, un svarīgi ir tas, ka šādā veidā mācību mērķus izvirza paši skolēni, tādējādi motivējot sevi darboties tālāk.</p>

PROBLĒMU UN JĒDZIENU NOSKAIDROŠANAS PANĒMIENI

Turpmāk uzskaitītie paņēmieni palīdzēs skolēniem izprast lietoto jēdzienu nozīmi un izprast pētāmās tēmas būtību.

<p>Veicina analīzes un sintēzes prasmes.</p>	<p>Venna diagramma (A) To lieto divējādi – vai nu jēdziena definēšanai vai arī kopīgā un atšķirīgā noteikšanai. Piemēram, šādi.</p> <p>1) Pamata klase Specifiskās īpašības</p> <p>2) Imigrantī Nomadi</p> 	<p>Lai labāk izprastu kādu jēdzienu, nepieciešams to definēt, bet lai noskaidrotu tā attiecības ar citiem, ir nepieciešama salīdzinoša analīze, to iespējams veikt ar <i>Venna diagrammas</i> palīdzību.</p>
<p>Attīsta sintēzes prasmes un veicina viedokļa formulēšanu koncentrētā formā.</p>	<p>Piecrinde (R) Tās rakstīšanas noteikumi ir šādi.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. rinda. Tēma, par kuru raksta – viens vārds. 2. rinda. Divos vārdos (īpašības) aprakstīta dotā tēma. 3. rinda. Trīs vārdos (darbības) aprakstīta darbība tēmas ietvaros. 4. rinda. Frāze no četriem vārdiem, kas izsaka rakstītāja domas un jūtas par šo tēmu. 5. rinda. Viens vārds (sinonīms) tēmas būtības atklāšanai. <p>Piemērs. <i>Filosofēšana</i> <i>Aizraujoša, grūta</i> <i>Brīnišanās, šaubīšanās, domāšana</i> <i>Dvēseles sarunas pašai ar sevi</i> <i>Cejš</i></p>	<p>Piecrindes rakstīt vislabāk tēmas izpētes beigās, kad nepieciešams veikt iepriekšējo un jauno zināšanu apkopojanu un savas attieksmes izvērtēšanu.</p> <p>Piecrindi katrs skolēns var rakstīt atsevišķi, bet to var uzzot darīt arī pārim vai nelielai grupai.</p>

DOMĀTPRIEKS • IEVADS

<p>Attīsta skolēnu sadarbību, prasmi argumentēt, analizēt, sintezēt, noteikt prioritātes un izvērtēt balstoties uz personīgo vērtību sistēmu.</p>	<p>Akadēmiskie pretstati (A, R)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) izvēlieties jautājumu, uz kuru iespējamas divas polāri pretējas atbildes – jā/nē; 2) skolēni strādā pāri, katrs aizstāv vienu no viedokļiem; 3) tad pāri izšķiras un skolēni veido jaunus pārus tā, lai jaunais pārnieks būtu pirms tam domājis par to pašu viedokli; 4) jaunajā pāri skolēni apmainās ar savām idejām; 5) atgriežas vecajā pāri un izstāsta viens otram jaunos argumentus; 6) tad atkal atgriežas pie jaunā pārnieka, taču šoreiz uzdevums ir informēt viņu par pretējā viedokja argumentiem; 7) atgriežoties vecajā pāri, skolēni izstāsta jauniegūto informāciju, 8) beigās katrs skolēns formulē savu personīgo viedokli dotajā jautājumā. 	<p>Akadēmiskajiem pretstatiem ir trīs posmi, kuru laikā skolēns meklē argumentus gan apstiprinošajai, gan noliedzošajai atbildei, un beigās formulē savu viedokli. Šis paņēmiens veicina tēmas izpratni, jo ietver tās analīzi no abām iespējamajām pozīcijām. Kā arī veicina personīgās attieksmes veidošanos.</p>
<p>Attīsta prasmi prognozēt, analizēt un sintezēt, saskatīt secību.</p>	<p>Atslēgas vārdi (I)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Iedodiet skolēniem dažus savstarpēji izolētus vārdus, kas ir būtiski teksta vai tēmas izpratnei, un lūdziet, lai skolēni grupās vienojas par to saistību! 2. Lūdziet izteikt minējumus, kādā sakarībā šie termini tiks lietoti tekstā! 	<p>Šis ir veiksmīgs paņēmiens stundas ierosināšanas fāzei, lai ieinteresētu skolēnus domāt par turpmāk pētāmo problēmu un aktivizētu viņu esošās zināšanas par to.</p>
<p>Veicina esošo zināšanu aktualizāciju un labvēlīgu emocionālo klimatu klasē.</p>	<p>Prāta vētra (I)</p> <p>Skolēni klasē vai grupās veido <i>ideju zirnekli</i> par pētāmo tēmu.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Lūdziet, lai skolēni izsaka visus savus priekšstatus, zināšanas un asociācijas par pētāmo tēmu! 2. Piefiksējiet izteikto vai jaujiet to darīt pašiem skolēniem ideju tikla veidā! 3. Turpmākajā stundas gaitā regulāri atgriezieties pie ideju tikla, lai to korigētu atbilstoši jaunajai informācijai. 	<p>Šis paņēmiens skolotājam palīdz fiksēt esošo zināšanu limeni un atbilstoši tam veidot turpmāko mācību procesu. Tas iedrošina ikvienu izteikties, jo galvenais princips – ikviena izteiktā doma ir svarīga un piefiksējama.</p>
<p>Attīsta prasmi ieklausīties, izteikt savu viedokli, pamatot to, analizēt, vērtēt, lietot esošās zināšanas jauņās situācijās, prognozēt, secināt, spriest u. c.</p>	<p>Diskusija (A, R)</p> <p>Diskusiju veidošanai</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) noder pašu skolēnu izvirzītie jautājumi; 2) grāmatā piedāvātie jautājumi pārrunām. <p>Galvenā uzmanība jāpievērš tam, lai diskusijā piedalītos visi skolēni, lai katram būtu iespēja izteikt savu viedokli un lai skolēni mācītos diskutēt savā starpā, nevis atbildētu uz skolotāja uzdotiem jautājumiem.</p>	<p>Grāmatā ietvertie jautājumi pārrunām un vingrinājumos izteiktie aicinājumi diskutēt par kādu jautājumu, vērsti uz padzīlinātu problēmas izpratni. Diskusija ir viens no galvenajiem darbības veidiem, strādājot ar šo mācību līdzekli, jo tieši dialogs, saruna ir veids, kurā domas raisās un attīstās, noskaidrojas un rod pamatojumu. Tādēj ir joti svarīgi apzināties savu lomu šajā procesā.</p> <p>Par dažadiem diskusiju veidiem un skolotāju lomu tajos lasiet: A. Milts, K. Burāne, I. Rocēna, I. Tiltiņa. <i>Praktiskā ētika. Skolotāja grāmata.</i> – R.: J. Rozes apgāds, 1997;</p> <p>L. Lapiņa, V. Rudiņa. <i>Apgūsim demokrātiju.</i> – R.: Zvaigzne ABC, 1997;</p> <p>Mācīsimies sadarboties. – R.: Mācību grāmata, 1998!</p>

MĒRĶTIECĪGA LASĪŠANA UN RAKSTIŠANA

Grāmatā ir ietverti daudzi teksti, kuru mērķtiecīga un uzmanīga lasīšana palidzēs labāk izprast tēmas, tādēj piedāvājam vairākus metodiskos paņēmienus, kas darbu ar tekstu padarīs interesantāku un jēgpilnāku. Savukārt, rakstīšana ir viens no veidiem, kā paskatīties uz savu domāšanas procesu no malas un mācīties formulēt savas domas skaidri un saprotami.

<p>Palidz koncentrēties un lasīt tekstu, to vienlaikus uzmanīgi analizējot.</p>	<p>INSERT (A) (interaktīva piezīmju sistēma efektīvai lasīšanai un domāšanai)</p> <p>Pēc tam, kad skolēni kopīgi ir veidojuši sarakstu par to, ko jau zina, vai domā, ka zina dotās tēmas ietvaros, un uzdevuši jautājumus, viņiem var piedāvāt lasīt tekstu, veidojot piezīmju sistēmu, kurā ar “+” zīmi tiek atzīmēta jau zināmā informācija, ar “-” tā informācija, kas noliedz zināmo, ir pretrunā ar to, ar “V” jauno informāciju un ar “? – to, kas rada šaubas un jautājumus.</p> <p>Pēc teksta izslīšanas</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) skolēni pāros salīdzina savas piezīmes; 2) vienojas par jautājumiem; 3) kopā klasē pārbauda iepriekš radīto zināšanu tabulu; 4) apkopo jautājumus. 	<p>INSERT paņēmienu viegli izmantot, strādājot ar tekstu, kurā ir daudz informācijas. Vislabāk tas noderēs apjēšanas fāzē, kad skolēni jau ie-rosināti tēmas izpētei.</p>
<p>Veicina koncentrāciju, teksta analīzi, izlasītās informācijas sasaistīšanu ar personisko pieredzi, domāšanu par domāšanas procesiem.</p>	<p>Saki kaut ko (A)</p> <p>Skolēni strādā grupās pa trīs. Divi no viņiem ir lasītāji, viens – pierakstītājs.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pirmais skolēns klusū pie sevis lasa teksta vienu rindkopu, saviem vārdiem izstāsta galveno. 2. Otra lasītāja uzdevums ir reagēt uz dzirdēto ar jautājumiem vai komentāriem. 3. Pierakstītājs pieraksta abu teikto, to, kāda veida komentāri atskanēja, kādas atbildes, kāda abu lasītāju attieksme. 4. Lasītāji mainās lomām, tagad otrs klusām lasa un atstāsta izlasito, bet komentē un reagē pirmsais lasītājs. 5. Pierakstītājs fiksē visu darba gaitu, turklāt viņam nav tiesību bilst ne vārda. 6. Kad teksts izlasīts, pierakstītājs iepazīstina lasītājus ar saviem novērojumiem. 	<p>Saki kaut ko paņēmiens veicina izpratni par tekstu, jo lasītājam netikai jāatceras, kas lasīts, bet jāprot to pastāstīt saviem vārdiem un jāmēģina atbildēt uz jautājumiem. Pierakstītājs ar savu darbu dod iespēju palūkoties uz domāšanas procesu no malas un vēlreiz nostiprināt iegūtās atzinās.</p>
<p>Rakstot dubulto dienasgrāmatu, tiek attīstītas analīzes, secināšanas, komentēšanas, sava viedokļa formulēšanas prasmes, dota iespēja izvērtēt informāciju, balstoties uz katra personīgo vērtību sistēmu.</p> <p>Veicina problēmu risināšanas, secināšanas, iztēlošanās, ideju radišanas prasmes, aicina skolēnu domāt par to, kā viņš domā.</p>	<p>Dubultā dienasgrāmata (A)</p> <p>Lūdziet, lai skolēni lapu sadala divās daļās. Lasot tekstu, viņu uzdevums ir ierakstīt vienā no tām svarīgāko informāciju, bet otrā savus komentārus, pārdomas, emocionālo pārdzivojumu attiecībā uz konkrēto citātu.</p> <p>Brīvais raksts (R)</p> <p>Skolēni 3 – 5 minūtes brīvā formā pieraksta savu domu gaitu par doto tēmu.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Skolotājam ir jābrīdina, vai rakstīto vajadzēs lasīt priekšā citiem, vai arī tas būs domāts tikai pašam rakstītājam. 	<p>Dubultā dienasgrāmata veicina jēgpilnu lasīšanu, kuras laikā skolēns apzināti analizē tekstu un sasaista izlasīto ar savām pārdomām. Šis paņēmiens rada dialogu ar tekstu un kalpo par labu pamatu diskusijas uzsākšanai.</p> <p>Brīvais raksts ir labs paņēmiens stundas refleksijas fāzē, kad skolēnam ir jāapkopo savas zināšanas un jāformulē sava attieksme. Vienlaicīgi tas jauj palūkoties uz domāšanas procesu no malas, tādējādi sākot metakognitīvus procesus – domāšanu par domāšanu.</p>

	<ol style="list-style-type: none"> 2. Brīvajā rakstā nav svarīga pareizrakstība un gramatika, būtiski ir precizi fiksēti visas domas, kas ienāk prātā. 3. Brīvo rakstu raksta, neatraujot pildspalvu no papira (t. i., bez pārtraukuma raksta visu, kas tobrīd ir prātā), nekoriģējot, necenzējot savas domas. 	
<p>Argumentētās esejas rakstišana ir pakāpenisks process, kura laikā rakstītājs meklē aizvien pārliecinošākus argumentus sava viedokļa aizstāvēšanai. Nemot vērā to, ka rakstišana noteik pakāpeniski, rakstītājam ir dota iespēja vairākkārtīgi uzlabot savu darbu, tas attīsta vērigumu, precītāti domas formulējumos un prasmi rakstīt lakoniski.</p>	<p>Argumentētā eseja (R)</p> <p>Argumentētu eseju raksta par pretrunīgu tematu, par kuru ir iespējami vismaz divi dažadi viedokļi.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Katrs uzrakta savu viedokli par tēmu. Tā būs pirmā esejas rindkopa. Tekstu raksta, vienu līniju izlaižot, lai vēlāk būtu vieta iespējamiem labojumiem! 2. Rakstītāji sadalās pāros. Izlasa viens otram savu darbu. 3. Tas, kurš klausās, izstāsta saviem vārdiem, kāds ir pārinieka viedoklis. Klausītājs pastāsta rakstītājam, ar kādiem argumentiem viņa viedoklis būtu pārliecinošs. 4. Apmēram 10 - 15 minūšu laikā katrs uzraksta argumentus sava viedokļa pamatošanai. 5. Partneri atkal izlasa viens otram uzrakstīto. Tas, kurš klausās, komentē dzirdēto un pasaka, vai argumenti ir pārliecinoši. 6. Katrs uzraksta sava darba nobeigu mu - secinājumus. (5 min.) 7. Pārinieki izlasa viens otram savu darbu no sākuma līdz beigām. 8. Klausītājs pasaka, kas viņam darbā patika, vai tas ir pārliecinošs un jautā par neskaidro. 9. Katram rakstītājam tiek dots laiks, lai viņš varētu uzlabot savu darbu (precīzāk izskaidrot savu domu, izvēlēties spēcīgākus argumentus un pamatošākus secinājumus). 	<p>Argumentēto eseju ieteicams rakstīt refleksijas fāzē, kad skolēniem ir jāapkopo apgūtais mācību materiāls un jāizsaka par to savs viedoklis. Būtiski, ka rakstišanas process tiek veidots kā dialogs starp diviem rakstītājiem, kas palidz viens otram. Tādā veidā tiek attīstīta prasme ieklausīties otra teiktajā, analizēt savas domas un aizstāvēt tās, nemot vērā citus viedokļus.</p>
<p>Komentāru rakstišana veicina aktīvu piedalīšanos nodarbībā un savas attieksmes formulēšanu mācību gaitā. Komentārs par komentāru ir dialogs rakstiskā veidā, kas palidz noskaidrot citu domas un attīsta prasmi salīdzināt viedokļus.</p>	<p>Komentāru rakstišana (A,R)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pēc teksta izlasišanas, lekcijas nosaukumā uzziņāšanas, tēmas nosaukuma uzziņāšanas katrs skolēns trīs minūšu laikā uzraksta savu komentāru par lasīto vai dzirdēto. 2. Savu komentāru iedod izlasīt vienam vai diviem cītiem skolēniem, kuru uzdevums ir uzrakstīt savu komentāru par lasīto. 3. Pirmais rakstītājs saņem atpakaļ savu lapiņu ar komentāriem un uzraksta tiem atbildi. 4. Skolotājs var lūgt nolasit komentārus. 	<p>Komentāru rakstišanu ieteicams izmantot apjēgšanas un refleksijas fāzes. Pēc tam, kad skolēni ir izlasījuši tekstu vai arī 10 - 15 minūtes klausījušies lekciju, viņiem tiek dota iespēja izteikt savas domas par jauno informāciju. Tā kā tas notiek rakstiski, tad procesā piedalās visi. Turklāt ikviens ir iespēja uzzināt, kā viņa domas vērtē kāds cits. Šīs metodiskais paņēmiens palidz apgūt akadēmiskās zināšanas, attīsta sadarbības prasmes un kritisko domāšanu.</p>

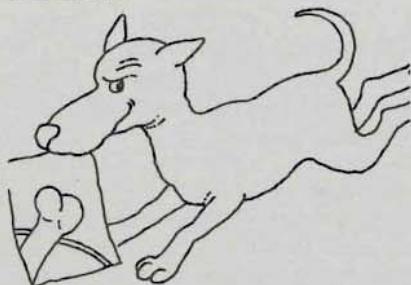
Aprakstītie metodiskie paņēmieni adaptēti no starptautiskā projekta "Lasišana un rakstišana kritiskās domāšanas attīstīšanai" rokasgrāmatām (autori Č. Templs, Dž. Stīla un K. S. Meridits) un SFL programmas "Pārmaiņas izglītībā" projekta "Lasišana un rakstišana kritiskās domāšanas attīstīšanai" semināru materiāliem.

IEVADS

Vingrinājums Veseluma un daļu attiecības

Mērķis

Ierosināt domāt par veseluma un daļas attiecībām.

Personības ieguvums

Noskaidrojot attiecības starp daļu un veselumu, tiek attīstīta prasme analizēt (sadalit daļās) un sintezēt (veidot veselumu). Sintēze un analize ir Joti svarīgi domāšanas procesi, kuri ir nepieciešami gan eksaktajos, gan humanitārajos un mākslas priekšmetos. Vingrinājums veicina prasmi meklēt un atrast analogijas. Darbs pāri jaus ieraudzīt dažādas atbildes un veicinās savas individualitātes apzināšanos.

Vingrinājums Vai viss sastāv no daļām?

Mērķis

Rosināt domāt par pasauli kā vienu veselumu un to, kas tajā sastāv no daļām un kas nē.

Personības ieguvums

Vingrinājums attīsta hipotēžu izstrādāšanas prasmi, dažādu alternatīvu variantu izpēti, secināšanu, sadarbību, veicina mērķtiecīgu problēmas risināšanas apguvi.

Ieteikumi

Vingrinājuma veikšanai iesakām izmantot *trīs soļu intervijas* vai *saki kaut ko stratēģiju*.

Informācija

Ikviens, kas vēlas kaut ko teikt par veselumu, saskaras ar problēmu, ka daļas, kas veselumu veido, parasti nejauj neko uzzināt par pašu veselumu. Pasaule ir kā milzīga mozaīka, mēs pētām tās daļījas un uztveram tās kā maizus veselumus. Mēs meklējam lielo, aptverošo, daudzdimensionālo attēlu. Ve-

seluma dajas mēs spējam attiecināt vienigi tad, ja saprotam veselumu, organismu, kam tās pieder.

Marks Aurēlijs raksta "Viss ir savstarpēji savits, un šis saistījums ir svēts, un gandrīz nekur nav nekā sveša attiecībā vienam pret otru, jo viss ir pakārtots un sakārtots vienā un tajā pašā pasaules sakārtotibā. Jo no visa kopā ir viena pasaule, viens Dievs viscaur un viena esamība un viens likums".

(Pēc Lauksmans F. *Filozofijas ABC.* – R.: Alberts XII, 1999.)

Eseja Daļa un veselums

Mērķis

Veidot noteiktu priekšstatu sistēmu par pasauli kā *daļu* un *veselumu*.

Personības ieguvums

Veicina prasmi sistemātiski izteikt savas domas rakstiski, novērtēt argumentu stiprumu un pamatotību.

Ieteikumi

Izmantojiet *argumentētās esejas* pamēmienu! Argumenti var tikt rakstīti secībā no nenozīmīgākā uz nozīmīgāko. Pēc esejas uzrakstīšanas var aicināt skolēnus apmainīties ar darbiem un lūgt, lai viņi uzraksta viens otram komentārus par izlasīto.

DABA

KAS IR PASAULE?

Teksts Kas ir pasaule?
un jautājumi pārrunām
Neredzamais zilonis

Mērķi

1. Paplašināt jēdzienu "zinātne", neizvairties no jautājumiem, kurus mācību grāmatās nezināmu iemeslu dēļ apspriest "nebjā pieņems".
2. Veicināt uzskatu, ka cilvēks pats ir vesela pasaule, daja no bezgalības un pasaules uzbūves principu atspulgs.
3. Aicināt nepārvērtēt visa ar acīm redzāmā nozīmi.

Personības ieguvums

Mēginājums apzināties, ka būtiskais nav ar acīm saredzams.

Ieteikumi

Teksta lasīšanai izmantojiet *trīs soju intervijas* vai *saki kaut ko* metodiskos pamēniem! Skolēni tekstu var lasīt arī individuāli. Lūdziet, lai skolēni lasot pasvītro tekstā to, kas liekas nesaprotams vai aplams (tomēr nepārvēršot neizpratni un klūdu meklēšanu par pašmērķi).

Vēlāk visi kopā mēginiet noskaidrot neskaidros jautājumus, kurus skolēni nolasa, brīvi izvēloties! Vēlams, lai pats skolotājs pārāk nepievērstos sava viedokļa izteikšanai (tas jādara tikai tad, ja to grib dzirdēt skolēni), bet palīdzētu formulēt radušos jautājumus un atbildes.

Gadijumā, ja šie jautājumi ir saistošāki par piedāvātajiem *jautājumiem pārrunām Neredzamais zilonis*, pēdējos neizmanto.

Vingrinājums Cilvēks

Mērķi

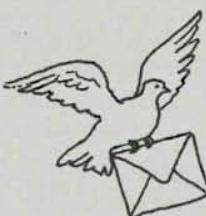
1. Sevis ne vien kā fiziskas, bet arī kā garigas būtnes apzināšanās.
2. Veicināt uzskatu, ka cilvēks pats ir vesela pasaule, daja no bezgalības un pasaules uzbūves principu atspulgs.

Personības ieguvums

Savas pašvērtības apziņas attīstība.

Ieteikumi

1. Izmantojiet 1. darba lapu!
2. Skolotājs akcentē domu, ka viens no svarīgākajiem fiziskās veselības priekšnoteikumiem ir garīgā veselība, t. i., pareiza attieksme pret sevi, citiem cilvēkiem un pasauli.

Vingrinājums Ābola serde

Mērķi

1. Apgūt vai nostiprināt jēdzienus - daja un veselums.
2. Atklāt, ka iepriekšminētie jēdzieni ir relatīvi - ka nereti kādas dajas "veselums" veido tikai kāda cita veseluma daļu utt.

Personības ieguvums

Izpratne, ka jebkura lieta vai jēdziens (iespējams, ar ļoti retiem izņēmumiem) ir nosacīts, atkarīgs no tā, no kāda "skatu punkta" tiek vērtēts.

Ieteikumi

1. Izmantojiet 2. darba lapu!
2. Vingrinājumu var turpināt - skolēni paši izdomā pēc iespējas grūtāk klasificējamus jēdzienus, lietas, parādības (piemēram, Karlsons, klu sums utt.) un tad visi kopīgi meklē atbildes pēc vingrinājumā ieteiktās shēmas.

Vingrinājums Atceries!

Mērķis

Iztēloties citādu pasauli.

Personības ieguvums

Apzināšanās, ka skolēns dzīvo ne tikai, piemēram, Dārzu ielā Nr. 4, vienā istabā ar brāli un māsu, bet arī bezgalīgā telpā (bez noteiktām atrašanās vietas koordinātēm).

Ieteikumi

Vienlaikus izmanto dažādas zīmēšanas tehnikas, ko skolēni brīvi izvēlas (gan flomāsterus, gan akvareli, pasteli utt.). Riko darbu izstādi.

Eseju 1. tēma

Mērķis

Noskaidrot savu vietu pasaulei un savas attiecības ar citiem cilvēkiem.

Personības ieguvums

Savu vēlmju apzināšanās un izpratne, ka tikai pats cilvēks var realizēt savus mērķus.

Ieteikumi

Pirms esejas rakstišanas vēlams akcentēt domu, ka piepeši "pazudis" arī skolēna saite ar ģimeni - "izgaisis" arī skolēna māte utt.

Eseju 2. tēma

Informācija

Var uzskatīt, ka milestības, līdzjūtības attīstīšana sevī ir būtiskākais cilvēka eksistences jēgas attaisnojums un uzdevums. Pasaule var kļūt labāka, t. i., izglābta (no nelaimēm, ciešanām), tikai katram pašam kļūstot labākam, neizjūtot naidu pret citiem un neiedalot cilvēkus "labajos" un "sliktajos", "gudrājos" un "dumļajos" utt. Ar vārdu "pasaule" šajā vingrinājumā ir domāts viss dzīvais - cilvēki, dzīvnieki, augi, bet, iespējams, dzīvi ir arī akmeni, minerāli un pati Zeme. Kas gan lai to zina?

Mērķis

Attīstīt izpratni par līdzjūtību, nevis kā cilvēka ipašu rakstura ipašību vai lieku greznību, bet kā - nepieciešamību.

Personības ieguvums

Rosina harmoniska pasaules skatījuma veidošanos.

Ieteikumi

Pirms esejas rakstišanas aiciniet skolēnus sadalīties pāros! Pirmajam skolēnam lūdziet atcerēties kādu gadījumu, kad viņš pats ir rīkojis līdzjūtīgi, bet otram, kad kāds pret viņu ir rīkojis līdzjūtīgi. Skolēni no sākuma uzraksta savu pozitīvo vai negatīvo pieredzi (notikumus) saistībā ar līdzjūtību, tad pastāsta to viens otram. Lūdziet, lai pārinieki pastāsta viens otra pieredzi arī citiem! Jāizvairās sajaukt "līdzjūtības" jēdzienu ar "žēlumu", kaut gan starp šiem jēdziņiem ir grūti, bieži vien - tikai intuitīvi nosakāma robeža. "Žēlums", atšķirībā no līdzjūtības, gan žēlotājam,

gan žēlojamajam nodara tikai jaunu. (Tas, kurš šim apgalvojumam nepiekrit, lai iedomājas, kas notiku, ja ubagam kāds iesviestu cepurē nevis sīknaudu, bet Ls 1000. Vai viņš tad kļūtu par "kungu"? No otras puses – neviens cilvēks labprātīgi nav gribējis kļūt par ubagu, tātad katram ir potenciālas iespējas no-nākt ubaga sabiedriskajā stāvoklī).

Patiessības pretstats pārsvarā nav nepatiessība, bet gan kāda pretēja patiesība. Tās abas nevar pastāvēt viena bez otras.
(Pēc F. Lauksmans.
Filosofijas ABC. - R: Alberts XII, 1999)

KAS IR PATIESĪBA?

Teksts Kas ir patiesība?

Mērķis

Ierosināt domāt par jēdzienu "patiesība" dabaszinātnu kontekstā.

Personības ieguvums

Teksts rosina domāt par pasauli kā vēl lidz galam neatklātu un neatklājamu. Tieki aktivizēta zinātkāre, iztēle un jautājumu uzdošana, kas ir būtisks pamats domas dzimšanai.

Ieteikumi

Lasišanai izmantojiet metodi *trīs soļu intervija* un pēc tam katram pārim lūdziet izdomāt vienu jautājumu. Skolēnu jautājumi būs pamats diskusijai.

Informācija

Par patiesību iespējams domāt divos aspektos:

- 1) patiesība ir atbilstība starp to, kas ir, un starp to, kas par to tiek teikts;
- 2) patiesība ir viedoklis par kuru cilvēki, savstarpēji vienojas.

Karls Raimunds Popers (1902 - 1994) piekrita pirmajam viedoklim un uzskatīja, ka pastāv objektīva patiesība, kuru cilvēki meklē, bet tā viņiem nepieder. Pēc viņa domām pieklūt tuvāk patiesībai iespējams tikai tad, kad tas, ko par patiesību uzskata, no jauna tiek atspēkots. Veiksmīgs atspēkojums ir pie-tuvošanās patiesībai.

Savukārt, Karls Jaspers (1883 - 1969) piekrit otrajai atziņai un uzskata, ka patiesība savieno cilvēkus, jo tās sākums ir komunikācijā. Tieši otrs cilvēks ir vie-nīgā īstenība, ar kuru uzticami saistoties, iespējams atrast ceļu uz patiesību. Saskaņa cilvēku saskarsmē ir pamats, lai tuvotos patiesībai, kurai, kā atzīmē Frīders Lauksmans ir bēgoša daba. Pat ja pastāv kāda objektīva un mūžīga patiesība, cilvēki sasniedz tikai tās ēnu.

Vingrinājums Taisnība un patiesība

Mērķi

1. Izprast jēdzienu "taisnība" un "patiesība" atšķirbu, to iespējas aprakstīt un aptvert realitāti.
2. Apzināties, ka visas "taisnības" ir tieki patiesības (veselā) daļas.

Personības ieguvums

Pārrunājot tekstā lasito, tiek radīta izpratne par prasmes kritiski analizēt informāciju nepieciešamību un atziņu, ka tikai pats cilvēks spēj apzināties patiesību par sevi.

Ieteikumi

Pēc tam, kad skolēni ir uzrakstījuši to, kāda, viņuprāt, ir patiesība par viņiem, pārrunājiet, kā cilvēks var vērtēt sevi un savu rīcību! Piedāvājiet skolēniem izvēlēties vienu no šiem viedokļiem un kopīgā diskusijā aizstāvēt to ar vienu spēcīgu argumentu!

1. "Es rīkojos saskaņā ar to, ko no manis vēlas un ko par mani domā pārējie cilvēki (sabiedrība)."
2. "Tikai es pats, labāk vai slīktāk, vērtēju sevi un nosaku savu rīcību."
3. "Nav nozīmes, ko par mani domā cilvēki, ir svarīgi, kādu mani redz Dievs."

Vingrinājums Dzīvnieku valsts

Mērķis

Izprast dzīvās dabas kā veselā iespējamo daļu daudzveidibū.

Personības ieguvums

Tiek attīstītas analizēšanas, klasificēšanas prasmes, spēja izvērtēt savu pieredzi un saskatīt tajā kopsakarības. Pārdomājot dažādos klasificešanas kritērijus, varētu rasties atziņa, ka vienlaikus var būt pareizi dažādi viedokļi.

Ieteikumi

Kopīgi pārrunājiet cik dažādas grupēšanas iespējas tika atklātas klasē, kā skolēnu grupas vienojas par būtisko kritēriju klasificešanai un to, vai kāda pieeja bija pareizāka.

Vingrinājums Maldi un īstenība

Mērķi

1. Izpētīt ar patiesības jēdzienu saistītos dažādos uzskatus un to izpausmes gan dabaszinātnēs, gan ikdienas dzīvē.
2. Izpētīt dažus ar dabaszinātnes vēsturi un attīstību saistītos uzskatus.

Personības ieguvums

Iespēja atskatīties uz savu domu un uzskatu vēsturi, analizēt to, kā un kāpēc mainās cilvēku priekšstati par dabu un atklāt izziņas procesa nepārtrauktību.

Ieteikumi

1. Pēc tam, kad skolēni ir izlasījuši Plinijs Vecākā minēto, lūdziet viņiem uzrakstīt isu komentāru! Izmantojiet metodi *komentāru rakstīšana!* Saistībā ar pašreizējo dabas mācībā apskatāmo mācību vielu miniet, vi-sus jums zināmos agrāko laiku zi-nātnes vai atsevišķu zinātnieku mal-dus, akcentējot domu, ka īstenību (patiesību), agrāk vai vēlāk, ir iespējams noskaidrot vienmēr!
2. Izmantojiet 3. darba lapu!

Vingrinājumi Definīciju rakstīšana un Marsietis

Mērķis

Apzinoties un atšķirot būtisko no nebūtiskā, īsi aprakstīt it kā vien-kāršus un visiem zināmus priekšmetus vai dabas objektus. Apgūt definēšanas prasmi.

Personības ieguvums

Koncentrēšanās, vērošanas, vispāri-nāšanas un analizēšanas prasmju at-tīstišana.

Domu formulēšanas iemaņu nostiprināšana.

Ieteikumi

Skolotājs nosaka dažus papildu definējamos terminus saistībā ar dabas mācības stundās apgūto vai apgūstamo vielu.

Pildot vingrinājumu *Definīciju rakstīšana*, skolēni apgūst definēšanas prasmi, tādēj skolēniem, kuriem tā attīsti-ta labi, lietderīgāk ir pildīt vingrināju-mu *Marsietis*.

**Vingrinājums
Marsiešu ābece**

Mērkis

Izmantojot asociācijas, definēt agrāk neredzētus priekšmetus.

Personības ieguvums

Radošās domāšanas, iztēles un fantāzijas attīstība.

Ieteikumi

Pēc tam, kad skolēni ir uzrakstījuši definīcijas, lūdziet, lai skolēni uzraksta tās uz lapiņām, neminot definējamo jēdzienu! Lapiņas sajauciet un izdaliet katram skolēnam viņa klasesbiedra rakstīto! Skolēnu uzdevums ir noteikt,

kas ir definēts. Jo vieglāk to ir izdarīt, jo labāk definīcija ir uzrakstīta.

Vingrinājums Odze!!!

Mērkis

Apzināties kādas dabas daļas saistību ar citām.

Personības ieguvums

Tēlainās un radošās domāšanas attīstība. Pozitīvas attieksmes veidošana pret citu cilvēku taisnību un viedokju dažādību.

Ieteikumi

Pēc brivas izvēles veiksmīgākos tēlu monologus to autori nolasa visai kla-

sei (vai arī katrs skolēns nolasišanai izvēlas viena, sev tuvākā tēla domas).

Vingrinājumā iekļautā kamene ar odzi nereti "iesaistās" vienā barības kēdē: odze galvenokārt pārtiek no dažādiem sīkiem grauzējiem, arī no pēlēm, kuras savairojoties izposta kameņu pazemes ligzdas. Tātad (mazliet pārspilējot) var apgalvot, ka tur, kur nav odžu, nedzīvos arī kamenes. Savukārt, vingrinājumā minētais baltais stārkis šad tad nomedī arī pa odzei.

Odzes un pārējo vingrinājumā minēto vietā jūs varat piedāvāt kādu citu augu, dzīvnieku, rāpuli, putnu, par kuru esat mācījuši vai mācāt botānikas vai bioloģijas stundās.

VĒSTURE

KAS VEIDO VĒSTURI?

Vingrinājums Pasauļes notikumu hronika

Mērķi

1. Noskaidrot, kas padara kādu vēstures notikumu svarīgu.
2. Veidot saikni ar pagātni, izdomājot, kā pagātnes notikumi ietekmē mūsdienas, attiecīgā skolēna dzīvi.

Personības ieguvums

1. Skolēns paskatās uz vēsturi no savas viedokļa, mācās pamatot savu viedokli.
2. Mēģinājums saprast, kā vēsturiski notikumi ir iespaidojuši viņa dzīvi, tādējādi tiek nodibināta "dzīva" saikne ar pagātni.

Ieteikumi

1. Jūs varat mainīt hronikā minētos notikumus, iekļaujot sarakstā tos, kas skolēniem labāk zināmi.
2. Vingrinājuma 3. punktā skolēni var izvēlēties tikai vienu notikumu, bet tad tas ir rūpīgi jāzstrādā.
3. Vingrinājuma 4. punktā aiciniet skolēnus pastāstīt par savu izvēli un tās pamatojumu, tādējādi jūs logiski novāksiet līdz pārrunu tēmai *Notikumu svarīgums vēsturē*.
4. Izmantojiet 4. darba lapu!

Jautājumi pārrunām Notikuma svarīgums vēsturē

Mērķi

1. Radīt izpratni par to, kas ir vēsture.
2. Veidot priekšstatu par vēsturi kā vienotu veselumu, kā visu svarīgo un nesvarīgo, zināmo un nezināmo notikumu summu.

Personības ieguvums

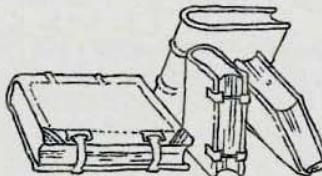
1. Skolēns mācās formulēt savu domu, izteikt savu viedokli citiem saprotami, mācās uzsklausīt citu domas un pieņemt savu viedokļa kritiku.
2. Skolēns mācās analizēt, definēt.

Informācija

"Skaidrs, ka vēsture nevar aprakstīt visus pagātnes faktus, tā aplūko tikai "neaizmirstamus faktus", tos, ko "ir vērts atcerēties". Ar ko gan "neaizmirstami" fakti atšķiras no visiem pārējiem? Fakts ir vēsturiski nozīmīgs, ja tam ir bagātas sekas."

(Kasirers E. *Apcerējums par cilvēku*. – R.: Intelekts, 1997, 183. lpp.)

Minētajā darbā filosofs E. Kasirers cītē vēsturnieku E. Meijeru, kurš saka tā: "Par to, kurš notikums ir ietekmīgs, pārliecinās tagadnē, sekas izjūtot tieši."

Vingrinājums Kura joma vēsturē ir svarīgāka?

Mērķi

1. Apzināt, ka vēsturi veido dažādas jomas – politika, ekonomika, sadzīve, kultūra.
2. Noskaidrot kuras jomas nozīme ir, vai kāda no tām ir svarīgāka par citām.

Personības ieguvums

1. leprieķējo zināšanu pielietošana jaunā situācijā, jaunu zināšanu iegūšana.
2. Tieki izkopta prasme analizēt, izdarīt secinājumus, pamatot savu viedokli.
3. Tieki apgūta prasme strādāt grupā.

Ieteikumi

1. Papildinot sarakstu, nav obligāti jānorāda notikumu precīzē datumi.
2. Konferences laikā pēc katra grupas uzstāšanās dodiet laiku skolēniem individuāli aizpildīt "rujjus", ierakstot, viņuprāt, nozīmīgos notikumus.
3. Vingrinājuma beigās jaujiet skolēniem individuāli izdarīt secinājumus, pabeidzot nepabeigtos teikumus.
4. Katrā grupa var aizpildīt arī visus 4 rujjus, pēc tam salīdzinot rezultātus.
5. Jāņem vērā tas, ka jomas var pārklāties.
6. Ja skolēni vēl labi neizprot vēstures jomu būtību, tad izvēlieties vienu no tām un vingrinājumu pildiet kopīgi.
7. Izmantojiet 5. darba lapu!

Projekts Lielo pasaules notikumu hronika

Mērķis

Radīt priekšstatu par vēsturisko faktu daudzuma neierobežību, vēstures daudzslāpīnību.

Personības ieguvums

Skolēni mācās strādāt ar dažādiem izziņas avoti, vērtēt, atlasīt un vizuā-

li noformēt informāciju. Projekts papaļina redzesloku.

Ieteikumi

1. Mudiniet skolēnus nevis "mehāniski" sakārtot faktus, bet iedzīlināties to būtībā un izprast, kādēj viens vai otrs notikums ir svarīgs.
2. Varat veidot kopīgu klases *Lielo pasaules notikumu hroniku*. Tādā gadījumā strādājiet grupās. Katrā grupa veido kāda noteikta vēstures perioda hroniku.
3. Ja šo ideju izmantojat vairākus gados, katru gadu varat pētīt citu, mācību programmai atbilstošu, periodu.

VĒSTURISKĀS PERSONAS

Vingrinājums Zināmās un nezināmās personas

Mērķi

1. Definēt, kas ir vēsturiska persona.
2. Saprast, kas to atšķir no pasaku varoņiem un tamlīdzīgām parādībām.
3. Saprast, ka vēsturiskās personas ir vēstures daļa, tās, kas veidojušas to vēsturi, ko mēs patlaban mācāmies.

Personības ieguvums

1. Prasme definēt, analizēt, klasificēt.
2. Esošo zināšanu atsaukšana atmiņā.

Ieteikumi

1. Skolēniem pašiem var lūgt nosaukt tās viņiem zināmās personas, kas nav iekļautas šajā sarakstā.
2. Skolotājs var papildināt vai korigēt sarakstu pats pēc saviem ieskatiem.

Vingrinājums Ko es zinu par "zināmajām" vēsturiskajām personām?

Mērķi

1. Novērtēt savas zināšanas par "zināmo".
2. Noskaidrot, kas vēl būtu jāuzzina, lai priekšstats par personu būtu pilnīgs.
3. Aptvert, kā no informācijas drumslām veidojas zināšanas – par vēsturiskajām personām, par vēsturi kopumā.

Personības ieguvums

1. Savu zināšanu atsaukšana atmiņā.
2. Tieki attīstīta prasme izvērtēt savas zināšanas.

Ieteikumi

1. Katrā skolēns var strādāt nevis ar 1, bet ar 2 - 3 personām.
2. Darbu var organizēt arī grupās.
3. Izmantojiet 6. darba lapu!

Eseja Kas tu esi?

Mērķi

Iepazīties ar nezināmo vēsturē, ie-gūt jaunas zināšanas.

Personības ieguvums

Uzdevums attīsta iztēles spējas, prasmi izteikties rakstiski, veicina jaunu zināšanu patstāvigu iegūšanu.

Ieteikums

Eseju ieteicams rakstīt pēc tam, kad katrai skolēniem par savu varoni ir uzrakstījis 5 - 10 minūšu *brivo rakstu* un atradis par to informāciju. Mudiniet skolēnum salīdzināt izfantazēto ar iegūtu informāciju!

Projekts Enciklopēdija

Mērķi

1. Veidot *veselumu* - enciklopēdiju, kas aptver visus vēstures periodus un kurā laikmeti ir sajukuši, nemot vē-rā to, ka personas ir sakārtotas alfa-bētiskā secībā.
2. Sajust to, kā pamazām, pakāpeniski no atsevišķām informācijas drum-slām veidojas veselums, pateicoties skolēnu kopējām pūlēm.

Personības ieguvums

Skolēns gūst jaunas zināšanas, attīsta prasmi patstāvīgi iegūt informāciju un sistematizēt to.

Ieteikumi

1. Šo projektu var veikt lēnām, pakā-peniski, līdzās vielas apguvei vēstures stundās gada vai semestra laikā.
2. Tas var būt gan individuāls, gan gru-pas darbs.

**Jautājumi pārrunām
Palikt vēsturē**

Mērķi

1. Noskaidrot, ar ko cilvēks izpelnās palikšanu vēsturē.
2. Paskatīties uz sevi kā uz vēstures dajīju, kā uz potenciālu vēstures varoni.

Personības ieguvums

Uzdevums attīsta prasmi vērtēt, analizēt, interpretēt, nostiprina prasmi dis-kutēt, aizstāvēt savu viedokli.

Ieteikums

Aiciniet skolēnum pašus izvirzīt ap-spriežamos jautājumus!

**VIENA KARAVĪRA
VĒSTURE**

Vingrinājums Iedomājies...

Mērķi

1. Iepazīties ar svarīgu vēstures avotu.
2. Iejusties vēstures personāžu lomā.
3. Palūkoties uz notikumu ieinteresēti, emocionāli un no vairākiem re-dzes viedokļiem vienlaicīgi.

Personības ieguvums

Vingrinājums, rosinot līdzpārdzīvoju-mu, attīsta iztēles, empātijas spējas. Skolēni veido prasmi analizēt, novēr-tēt situāciju, izteikt domu rakstiski un kodoligi.

Ieteikumi

1. Kā provocējošu materiālu jūs varat izmantot jebkuru citu vēsturisko tek-stu vai minēt kādu aktuālu notikumu pasaulē.
2. Vēlams uzdevumu veikt individuāli.
3. Izmantojiet 7. darba lapu!

Informācija

Indriķa hronika ir pirmais, pilnīgākais rakstītās vēstures avots, kas stāsta par notikumiem Baltijā 12. gs. beigās un 13. gs. sākumā, kad vācu krustneši ie-rodas šajā teritorijā, lai kristītu te dzī-vojošās pagānu tautas.

**Jautājumi pārrunām
Notikuma būtība**

Mērķi

1. Saprast, kā veidojas veselums, ko sauc par notikumu.
2. Novērtēt, cik svarīgi ir paskatīties uz notikumu no dažādiem skata punktiem.
3. Noskaidrot, kā šis skatījums iespai-do notikuma vērtējumu.

Personības ieguvums

Saruna nostiprina prasmi analizēt, vēr-tēt, izdarit secinājumus, aizstāvēt savu viedokli, ieklausīties citos.

Spēle Atdzīvināt vēsturi

Mērķi

1. Izdzīlināties un labāk izprast noti-kuma būtību.
2. Iejusties vēsturisko personāžu lomās.

Personības ieguvums

Spēlē īpaši nepieciešamas iztēles spējas, prasme iejusties svešā lomā, inter-pre-tēt. Tā attīsta arī prasmi sadarboties un atbildības izjūtu par kopīgu darbu.

Ieteikumi

1. Iestudēšanai var izvēlēties arī patei-cīgāku un ne tik vardarbīgu materiālu.
2. Skolēni var sadalīties grupās un ie-studēt dažādas vēstures ainiņas.

Projekts Ekspedīcija

Mērķi

1. Apzināt Latvijas vēsturiskās vietas.
2. Rosināt pētišanu.

Personības ieguvums

Projekta laikā skolēni tuvāk iepazīst dzimto vidi, apkārtni. Kopīga darbo-šanās attīsta sadarbības prasmes.

VIENA DIENA VĒSTURĒ

**Vingrinājums Šodienas
svarīgie notikumi**

Mērķi

1. Analizēt dienas notikumus, atlasīt svarīgākos.
2. Apjēgt, no kā veidojas veselums - diena - un ar ko tā ieies vēsturē.
3. Saskaņāt savu vietu šai dienā.

Personības ieguvums

Vingrinājums attīsta prasmi apkopot informāciju, analizēt, sistematizēt to un izdarit secinājumus, izvērtēt savas dzīves notikumus plašākā mērogā.

Ieteikumi

1. Laicīgi brīdiniet skolēnum par šo uz-devumu, lai dienas gaitā viji pievērstu vairāk uzmanības notiekošajam un va-retru krāt nepieciešamo informāciju!
2. Informācijas apkopošana notiek indi-viduāli, tāpat tabulas aizpildīšana.
3. Pēc tabulu salīdzināšanas ir svarīgi saskaņāt likumsakarību starp cilvēku skaitu, kas saistīti ar šo notikumu un notikuma nozīmīgumu vēsturē.
4. Izmantojiet 8. darba lapu!

Jautājumi pārrunām Diena kā diena

Mērķi

1. Ieraudzīt, kā bezgaliga dienu virkne veido vēsturi.
2. Saprast, ka katras diena ir daļa no vēstures.

Personības ieguvums

Saruna veicina prasmi analizēt, vērtēt, secināt, interpretēt, aizstāvēt savu viedokli, ieklausīties citos.

Eseja Es pasaule. Pasaule manī

Mērkis

Apjaust savu vietu pasaulei un laikā.

Personības ieguvums

Rakstu darbs attīsta pašrefleksiju, rosinā iedziņināties sevī un domāt par sevi kā pasaules daļu. Iepazīšanās ar klasesbiedru rakstīto veicina domu apmaiņu, ceļ pašapziņu.

Ieteikumi

1. Domrakstu var rakstīt visi klasesbiedri kopā, izvēloties tēmu "Mēs pasaule ..." . Katrs ieraksta pāris teikumu. Tad tas ir kopīgs garadarbs, kur katrs ielicis daļiņu no sevis.
2. Rosiniet skolēnus rakstīt par savu vietu vēsturē un vēsturi viņos!

Darbošanās Lai lido...

Mērķi

1. Iztēloties, kur aizlido domas un pie kā nonāk, aptvert pasaules bezgalību.
2. Izjust kopīgu prieku.

Personības ieguvums

1. Darbošanās rošina iztēli, dod emocionālu pacēlumu.
2. Tā attīsta prasmi kopīgi darboties.

Ieteikums

Ja ir uzrakstīts viens kopīgs domraksts, uzrakstīt tam klāt skolas adresi, lai laimīgais atradējs var atbildēt jums!

CILVĒKS PASAULE

Vingrinājums Es pieredzēju

Mērķi

1. Atcerēties, kas piedzīvots.
2. Iepazīt labāk savu laikmetu un sevi tā kontekstā, izprast tā likumsakarības.

Personības ieguvums

Vingrinājums palīdz apjaust savu vietu valsts un pasaules notikumu perspektīvā. Tas veido prasmi apkopot informāciju, analizēt un sistematizēt to, nostiprina prasmi sadarboties.

Ieteikums

Skolotājam būtu vēlams piedalīties šajā darbā, apkopojet informāciju par Latvijas notikumiem un pēdējo gadu pasaules notikumiem.

Vingrinājums Draugi un radi

Mērķi

1. Apzināties sevi kā ģimenes, sabiedrības sastāvdaju.
2. Apzināties savu saistību ar sabiedrību un no tās izrietošo atbildību sabiedrības priekšā.

Personības ieguvums

Vingrinājums rošina interesi par līdzcilvēkiem, veicina iekļaušanos sabiedrībā. Tas attīsta prasmi iegūt informāciju, apkopot un sistematizēt to. Pārrunas nostiprina prasmi ieklausīties un aizstāvēt savu viedokli.

Ieteikumi

1. Sarakstus skolēni veido individuāli, pirms tam vienojoties, ka tiks rakstīti tikai tuvākie draugi utt. Var vienoties arī par aptuvenu personu skaitu.
2. Tad skolēni var doties viens pie otra, ieskaitīties un salīdzināt sarakstus, konstatēt, kādā veidā viņi viens ar otru saistīti.

Eseja Uz vientulās salas

Mērķi

1. Izprast, ka cilvēkam kā sabiedriskai būtnei ir grūti izdzīvot bez sabiedrības.
2. Saprast, ko sabiedrība zaudē bez kāda cilvēka.
3. Radīt izpratni par cilvēku un sabiedrības kā *dajas* un *veseluma* saistību.

Personības ieguvums

Esejas rakstīšana rošina pašrefleksiju un iztēli, attīsta prasmi rakstiski izteikt savu domu.

Vingrinājums Vēstures veselums

Mērķi

Apkopot un sistematizēt pieredzi, kas gūta, strādājot ar šīs nodaļas materiālu.

Personības ieguvums

Attīsta vispārināšanas, refleksijas, grupēšanas prasmes.

VALODA

DAĻA UN VESELUMS VALODĀ

Vingrinājums
Dala un veselums

Mērķis

Ierosināt domāt par tēmu *Dala un veselums*, aktualizējot iepriekšējos priekšstatus par jēdzieniem *dala* un *veselums*.

Personības ieguvums

Pilnveido prasmi veidot analogijas, salīdzināt, vispārināt. Sarunā ar partneri, skolēns mācās ieklausīties otra domās, mācīties no citiem.

Ieteikumi

- Individuālai vingrinājuma izpildīšanai vajadzētu veltīt apmēram 5 minūtes. Ja kāds bērns to veic ātrāk, lūdziet viņu papildināt tabulu ar jauniem vārdu pāriem.
- Kad bērni apspriedušies pāros, varat īsi pārrunāt ierakstītos vārdus. Pavaičijiet, vai kāds ir papildinājis savu tabulu pēc sarunas ar kaimiņu un ar kādu vārdu. Tomēr pie šī vingrinājuma nevajadzētu kavēties pārāk ilgi, jo tas ir tikai kā ierosinājums turpmākai sarunai.

Jautājumi pārrunām Kas ir *dala* un *veselums*?

Mērķis

Dot iespēju iedzījināties jautājumos par *dajas* un *veseluma* būtību un savstarpējo saistību, formulēt vārdos idejas, kas radušas sakarā ar šiem jēdzieniem.

Personības ieguvums

Saruna palidz noskaidrot jēdzienus, saskatīt likumsakarības, pilnveido skolēnu prasmi analizēt un secināt, ne mot vērā dažādus viedokļus.

Ieteikumi

- Tā kā skolēni, uzsākot strādāt ar šo nodauju, jau ir domājuši par *dalu* un *veselumu* kopumā, ieteicams aprūnaties ar skolotāju, kas to ir dairījis, lai izvairītos no atkārtošanās.

- Sarunu ieteicams konkrētizēt, izmantojot vingrinājuma piemērus, kas saistīs ar valodu.

Pētījums Tie paši vārdi citā valodā

Mērķi

- Pilnveidot priekšstatus par vārdu nozīmu un valodu daudzveidību, par vārdu kā valodas daļu un noteiktas jēgas nesēju.
- Mācīties strādāt ar tulkojošām vārdnicām.

Personības ieguvums

Pētījums pilnveido prasmi izmantot informācijas avotus (vārdnicas), apkopot un vizualizēt informāciju, analizēt, salīdzināt, vispārināt, secināt. Tas paplašina redzesloku un attīsta izziņas intereses.

Jautājumi pārrunām Vārdi kā *dala* no pasauļes valodām

Mērķi

- Domāt un spriest par vārdu jēgas un nozīmes vispārcilvēcisko dabu.
- Formulēt atziņas par kopīgo un atšķirīgo dažādu valodu krājumos.

Personības ieguvums

Saruna pilnveido prasmi saskatīt likumsakarības, cēloņus, secināt, vērtēt. Tieš rosināta iztēle, paplašināts redzes loks, veidota izpratne par katras valodas vienreizīgumu.

Ieteikumi

- Jautājumus ieteicams pārrunāt tūlit pēc pētījuma *Tie paši vārdi citā valodā* veikšanas. Tomēr, ja tajā pašā stundā nepieciek laika pārrunām, varat lūgt skolēnus līdz nākamajai tikšanās reizei jau apdomāt atbildes uz šiem jautājumiem.
- Sarunas laikā vēlams minēt angļu valodas kā sazināšanās valodas izplatību pasaulē. Tāpat ieteicams skolēniem pastāstīt par esperanto.
- Apspriežot beidzamo (6) jautājumu, varat izmantot metodisko paņēmienu *pāru debates* (viens domā par to, ko cilvēki iegūtu, otrs – ko zaudētu, visiem runājot vienā valodā).
- Pārrunas var turpināt ar spēli. Lūdziet bērniem iedomāties, ka viņi visi runā katrs savā valodā un viņu uzdevums ir radīt valodu, kurā visi saprastos! Varat

izdomāt savu simbolu, vārdu, sazināšanās sistēmu un, kad visi to apguvuši, klasē kādu dienu sazināties tikai jaunajā valodā.

Informācija

Esperanto (esperanto valodā "ceross"). Pasaulē visizplatītākā mākslīgā starptautiskā valoda. Esperanto izveidojis poju ārsts Zamenhof, kurš 1887. gadā Varšavā izdeva pirmo esperanto mācību grāmatu. Esperanto leksikā ietilpst 60% romānu, 25% ķermānu un 10% slāvu valodu vārdu. Izmantojot Eiropas valodu vārdu saknes un afiksus, veidoti dažādi tematiski atvasinājumi. Esperanto gramatikā ir 16 likumu, tiek uzsvērta vārda priekšpēdējā zilbe, rakstos lieto latīņu alfabēta burtus.

(Skat. *Latvijas Padomju enciklopēdija. 3. sējums. – R: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1983.*)

MANA UN CITAS VALODAS

Vingrinājums Cieņa pret cilvēku, kurš runā citā valodā

Mērķi

- Veidot pietāti un cieņu pret katras tautas valodu kā vērtību.
- Mācīties respektēt un saprast cilvēkus, kas runā citā valodā.

Personības ieguvums

Lasot tautas dziesmas, skolēns attīsta dainu tēlainās valodas izjūtu un interpretēšanas prasmi. Sarunas par izlaisto veido izpratni par savstarpējās cieņas nepieciešamību dažādās valodās runājošu cilvēku vidū.

Ieteikumi

- Vingrinājumu varat veikt arī, izmantojot metodisko paņēmienu *dubultā dienasgrāmata*.
- Sarunā pievērsiet uzmanību dainu rindām:
 - Ko dziedāja sveši Jaudis,
 - To saminu kājiņām.

(Necienīga attieksme pret citu valodu, tās runātājiem.)

 - Dziedāš' pate savu dziesmu,
 - Runāš' savu valodīnu.

(Dzimtā valoda kā identitātes pazīme.)

.. Kādi jaudis bildināja,
Tādu laidu valodiņu.
(Svešvalodu prasme kā vērtība, toleran-
ta attieksme pret citām valodām un to
lietotājiem.)

Nobeigumā ieteicama diskusija par
tēmu:

Visi man labi bija,
Kad es pate laba biju.
Visi man naidenieki,
Kad es naida cēlējiņa.

Eseja **Protot savu valodu...**

Mērķi

1. Dot iespēju padomāt un veidot sa-
vu attieksmi pret citas valodas lie-
totāju.
2. Rosināt pārdomas par valodu kā
identitātes rādītāju, par valodu kā
nacionālās piederības veidotāju.
3. Apzināties sevi kā valodas dzīvības
uzturētāju.

Personības ieguvums

Stiprina interesi par tautas pamatvē-
tibām, attīsta skolēna spriešanas spē-
jas, palīdz apzināties sevi kā personi-
bu, nostiprina patriotiskās jūtas.

Ieteikumi

Uzdevums veicams mājās vienas ne-
dēļas laikā. Darbu ar šo dzejoli iespē-
jams turpināt arī tā - skolēni var pēc
izvēles iepazīsties ar divu klasesbied-
ru domrakstiem un izrakstīt vairākas
viņuprāt nozīmīgas atziņas, kuras ko-
pīgi tiek apspriestas klasē.

Skolotājs varētu pievērst uzmanību se-
kojošām tēmām.

- Valoda kā cilvēka patības veidotāja.
- Cilvēks bez valodas kā cilvēks bez
savu sakņu apzināšanās.
- Citas valodas prasme kā cieņas ap-
liecinājums pret valodu un tautu,
kas tajā runā.
- Savas valodas cienīšana (pašcieņa)
kā ceļš uz savstarpēju cieņu starp
cilvēkiem, tautām kā valodas ne-
sējām.

Uzdevums **Vēstule cilvēkam, kura valodu es gribētu iemācīties**

Mērķis

Radīt priekšstatu par valodu kā sav-
starpējās sazināšanās veicinātāju,
kā kādas konkrētas kultūras veido-
tāju un raksturotāju.

Personības ieguvums

Pētišana, analizēšana, iegūtās informā-
cijas izvērtēšana, iztēlošanās, secinā-
šana. Tieki dota iespēja veidot izpratni
par to, ka vairāku valodu prasme cil-
vēkam paver lielākas iespējas iepazī-
ties ar citām kultūrām un cilvēkiem,
kas tajās dzīvo.

JAUNIE VĀRDI VALODĀ

Vingrinājums

Kas ir Kukaramba?

Mērķi

1. Ierosināt domāt par tēmu *Vārdu ra-
šanās*.
2. Izmēģināt vārda darinājumus – jau-
nu vārdu radīšanas norisi.

Personības ieguvums

Lasišana lomās un vārda skaidrojuma
meklēšana attīsta iejušanās, iztēloša-
nās, interpretēšanas prasmes, nostipri-
na prasmes darboties kopā ar citiem.

Ieteikumi

1. Ieteicams lomas grupiņas izlozēt, lai
to sadale neradītu liekas domstarpības.
2. Otra uzdevumu var veikt, veidojot
grupas zīmējumu.
 - Uz lielajām lapām skolēni zīmē sa-
vas asociācijas, kas saistās ar vārdu
kukaramba.
 - Katra grupa paskaidro, kādēļ tapis
tieši šāds zīmējums.
 - Kopīgi pārrunā kopīgo un atšķirīgo
zīmējumus un to aprakstos.
 - Veido *ideju zirnekli* par tēmu *Kā at-
rast vārdu?*

Jautājumi pārrunām **Atrastais vārds**

Mērķi

1. Dot iespēju domāt un spriest par jauno
vārdu nepieciešamību un nozī-
mi valodā.
2. Izprast valodas mainīguma cēloņus.
3. Apzināties vārda un tā nosauktās
lietas, priekšmeta, parādības savstar-
pējo saikni.

Personības ieguvums

Jautājumi dod iespēju paplašināt un ie-
dzījināties vingrinājuma *Kas ir Kuka-
ramba?* secinājumos, veidot asociācī-
jas, saskatīt paralēles dzīves un valo-
das attīstībā. To apsriešana rosina iz-
tēli, prasmi minēt atbilstošus piemē-
rus, formulēt un aizstāvēt savu viedokli
kopīgā sarunā.

Vingrinājums

Mani jaunie vārdi starp citiem vārdiem

Mērķi

Rosināt skolēnu iztēli, strādāt ar va-
lodu radoši.

Personības ieguvums

Attīsta iztēli, iepazīstina ar jaunvārdu
veidošanas praksi, pilnveido prasmi
aizstāvēt savu viedokli. Nostiprina iz-
pratni par katra cilvēka iespējām ba-
gatināt savu valodu.

Eseja

Valoda – daļa, valoda – veselums

Mērķis

Nostiprināt, padzījināt un apkopot
atziņas, kas gūtas strādājot ar valo-
das vingrinājumiem grāmatā *Daļa
un veselums*.

Personības ieguvums

Attīsta refleksijas, vērtēšanas, struktu-
rēšanas, vispārināšanas, secināšanas
prasmes.

MĀKSLA

GLEZNAS FRAGMENTS UN GLEZNA

Vingrinājums Gleznas fragments un glezna

Mērķi

1. Ierosināt domāt par tēmu *Daļa un veselums* mākslā.
2. Veicināt dajas un veseluma likumsakarību saskatīšanu dažādās dzīves jomās.

Personības ieguvums

Uzdevums attīsta loģisko domāšanu, prasmi veidot analogijas, secināt, vispārināt.

Ieteikumi

1. Lai arī vingrinājums it kā nav tieši saistīts ar mākslu, tas ir labs domāšanas attīstīšanas uzdevums. To ieteicams izmantot kā ievada vingrinājumu, sākot runāt par daju un veselumu mākslā.
2. Ja vēlaties, varat to variēt – piemēram, kad esat noskaidrojuši teikumu veidošanas likumsakarību (daja un veselums), varat to turpināt kā spēli: viens pasaka līdzigu nepabeigtu teikumu, otram tas jāpabeidz. Šāda spēle palīdzēs aptvert, ka ikvienā dzīves jomā iespējams saskatīt dajas un veseluma attiecības kā vienu no caurviju principiem.

Darbošanās Glezna no dalām

Mērķi

1. Pētot un kopējot darba fragmentu, izprast atsevišķas dajas nozīmīgumu mākslas darba veselumā.
2. Izprast un apgūt paņēmienu, kā ar krāsām radīt formas iespaidu.

Personības ieguvums

Uzdevums attīsta koncentrēšanās, vērošanas, pētišanas, analizēšanas prasmes. Darbošanās pa vienam un grupā, lauj bērniem pašiem piedzivot, kā no atsevišķām daļām var veidot vienu veselumu un kā tas mainās, ja tiek izmaiņita kāda daja. Līdz ar to veidojas apjausma par katra ieguldījuma nozīmīgumu un atbildību kopējā darbā.

Ieteikumi

Cik iespējams, veiciniet, lai bērni darbu izpildītu rūpīgi un precīzi! Aici-

niet skolēnus uzmanīgi un pietiekami ilgi pētīt Pola Sezāna gleznas fragmentu un ik pa brīdim salidzināt to ar savu darbu!

Informācija

Pols Sezāns (1839 – 1906) ir franču gleznotājs, postimpresionists. Viņš gleznojis ainavas, portretus, figurālas kompozīcijas, tomēr vislabāk zināms ar savām klusajām dabām – balts galdauts, daži trauki, augļi, vēss apgaismojums. Īpašais P. Sezāna klusajās dabās – priekšmetu apjoms ir modelēts, izmantojot krāsas, nevis gaismēnas. Viņa darbi pirmajā mirklī var likties it kā nepabeigtī – priekšmetus veido atsevišķi krāsu triepieni, nav sīku detaļu un precīzi izziņētu ēnu – tomēr tieši šo paņēmienu izmantojums rada harmonisku, vieglu, pat apgarotu ie-spaidu.

Jautājumi pārrunām Kas veido gleznu?

Mērķi

1. Izvērtēt paveikto darbu.
2. Izprast daju un veseluma harmonisko saikni mākslas darbā.

Personības ieguvums

Analizējot un salidzinot, skolēni mācās vērtēt gan savu individuālo veiku-mu, gan tā nozīmi kopējā darbā.

Ieteikumi

1. Salidzinot Pola Sezāna un skolēnu radītās gleznas, neieslīgti maznozīmīgu neprecizitāšu apspriešanā! Neaimirstiet runāt par gleznām kopumā – to harmoniju un noskaņu! Kas to rada?
2. Pēc iespējas izvairieties no savstar-pējiem personiskiem apvainojumiem!

Informācija

Ikviens, kas vēlas kaut ko teikt par veselumu, saskaras ar problēmu, ka dajas, kas veido veselumu, parasti nejauj neko uzzināt par šo veselumu, kam tās ir pakļautas. To Joti skaidri izteicis Leibnics (1697): "Mēs varam aplūkot brīnišķīgu gleznu un aizklāt to līdz māzākajam gabaliņam: kas gan cits tad būs redzams (lai cik rūpīgi arī to pētītu, lai cik tuvu uz to lūkotos) kā vien krāsu sajaukums, bez atšķirības, bez mākslas; bet, kad pārsegis tiks noņemts, no atbilstošas vietas aplūkojot visu gleznu, būs redzams, ka to, kas šķita bezmēr-

ķīgi uzsmērēts uz audekla, izveidojis augstvērtīga mākslas darba autors." Triepeni mazajā gleznas laukumiņā ir veseluma daja, tie paši par sevi mums nespēj neko pateikt par veselumu.

(Lauksmans F. *Filosofijas ABC.* – R.: Alberts XII, 1999, 71. lpp.)

Darbošanās

Viena glezna no otras

Mērķi

1. Rosināt skolēnus saskatīt vizuālās kvalitātes atsevišķā mākslas darba fragmentā, kurā nav viennozīmīga centra vai aktīvas darbības.
2. Veicināt izpratni par dajas un veselā savstarpējām mijattiecībām, t.i., veidojot atšķirīgas vides ap vienu un to pašu daju (gleznas fragmentu), parādīt, kā mainās kopaina, ie-skaitot it kā nemainīgo elementu.

Personības ieguvums

Mākslas darba interpretēšana attīsta abstrakto domāšanu, prasmi formulēt un pamatojot viedokli. Radošā pieredze un darbu salidzināšana veicina izpratni par to, kā dajas un konteksta saspēle veido jaunu jēgu.

Ieteikumi

1. Pirms darbošanās sagatavojet papīra lapu ar lodziņu! Tam vajadzētu būt aptuveni 1/8 dajai no reprodukcijas izmēra.
2. Ir svarīgi veltīt pietiekami ilgu laiku gleznas fragmenta izvēlei un tās rakstiskai pamatošanai.

Vingrinājums Kas par tevi kaut ko liecina?

Mērķi

1. Veicināt izpratni par sevi pašu kā par zināmu veselumu un vienlaikus daju no lielāka veseluma.
2. Attīstīt spriešanas spējas.

Personības ieguvums

Vingrinājums attīsta pamatošanas, kritēriju meklēšanas spējas.

Ieteikumi

Vingrinājumu veiksmīgi var izmantot kā ievadvingrinājumu tēmai *No glezna uz dzīvi* vai arī tūlit pēc pārrunām *Savējās un svešās lietas*, jo ar tā palīdzību iespējams noskaņot uz sarunu par to, kas liecina par cilvēku, un veiksmīgi padziļināt izpratni par to, cik dažāds var būt savējais.

Vingrinājumu vispirms vajag izpildīt atsevišķi rakstiski. Kopīgajās pārrunās pievērsiet uzmanību atšķirīgiem viedokļiem un to pamatojumiem!

Darbošanās No gleznas uz dzīvi

Mērķi

1. Veidot apzinātu attieksmi pret dzīves vidi kā cilvēka raksturotāju.
2. Papildināt izpratni par līdzsvara radišanas paņēmieniem gleznā.

Personības ieguvums

1. Uzdevuma pirmā daja attīsta prasmi interpretēt vizuālu informāciju un, izmantojot asociatīvo domāšanu, radīt jaunu tēlu.
2. Līdzsvara radišanas paņēmienu meklēšana attīsta vērošanas, analīzes, patstāvīgas pētišanas prasmes.
3. Uzdevums rosina vērtēt dzīves viedes piemērotību savam raksturam, dzīves stilam un pilnveidot to.

Ieteikumi

1. Rakstu darbam veltiet apmēram 5 minūtes! Ierobežotais laiks veicina paļaušanos uz iztēli, ne prāta konstrukcijām.
2. Līdzsvara radišanas paņēmienu meklēšanā ir svarīgi, lai bērni paši vispirms tos atklātu. Šo uzdevumu sākumā var veikt individuāli un pēc tam apspriesties ar kaimiņu. Beigās visi kopā pārrunājiet saskaitītos paņēmienus!
3. Runājot par mājas darbiem, vispirms pievērsiet uzmanību tam, vai zīmējumos ir līdzsvars un kādēj. Pēc tam pārrunājiet, kā zīmējumā redzamais raksturo tā autoru! Jums palīdzēs jautājumi pārrunām *Savējās un svešās lietas*.

Informācija

Nav viennozīmigi definētu līdzsvara radišanas principu uzskaitījuma.

Jautājumi pārrunām **Savējais un svešais**

Mērķi

1. Apkopot domas par zīmēto.
2. Padziļināt izpratni par jēdzienu *savējais*.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi reflektēt par savu darbu, formulēt viedokli, aizstāvēt to.

ZIEDI – MĀKSLA – DZĪVE

Uzdevums **Līdzīgais un atšķirīgais**

Mērķi

1. Paplašināt pieredzi par vizuālās mākslas robežām.
2. Veidot izpratni par ziedu kompozīciju kā mākslas darbu – veselumu.

3. Radīt izpratni, kā atsevišķas dajas (augi), tās mērķtiecīgi kombinējot, pārvēršas un iegūst citu nozīmi. Pie-mēram, gladiola vairs nav vienkārši gladiola, bet *dzeltens krēms putu-krējuma tortē*.

Personības ieguvums

Ziedu kompozīciju salidzināšana izkopj prasmi analizēt, saskatīt līdzīgo un atšķirīgo, grupēt pēc paša izvēlētiem dažādiem kritērijiem. Šis process veicina izpratni par dajas un veseluma savstar-pējām sakaribām, pārmaiņus pievēršot uzmanību kompozīcijām kopumā un to atsevišķiem elementiem.

Ieteikumi

1. Šo darbu sākumā var veikt pa pāriem, pēc tam klasē kopīgi to pārrunāt.
2. Uzdevuma beigās pārliecīnieties, vai skolēni izprot, ka ziedi un augi, veidojot kompozīciju, ir jāuztver kā tās elementi, pievēršot uzmanību to vizuālajām kvalitātēm – krāsai, faktūrai, formai utt.
3. Izmantojiet darba lapu *Venna dia-gramma!*

Jautājumi pārrunām

Ziedi kā dzīves daļa

Mērķis

Ar metaforas *ziedi kā dzīves daļa* padziļināt izpratni par dzīvi kā veselumu, kas veidojas dažādu elementu saspēlē un kuras skaistums atkarīgs no atsevišķo daju atbilstības laikam, vietai un savstar-pējas harmonijas.

Personības ieguvums

Pārrunu metaforiskā daba paplašina *daļas* un *veseluma* izpratni, veidojot saikni ar dzīves kontekstu kopumā. Diskusijas laikā skolēni mācās ieklausīties viens otrā, salidzināt savas pieredzes, domāt par dzīves parādību būtību.

Ieteikumi

1. Pārrunājiet šos jautājumus, pirms bērni izveidojuši savas ziedu kompozīcijas. Tas palīdzēs viņiem izvēlēties savas ziedu kompozīcijas ideju un ištenot to mērķtiecīgāk.
2. Jo vairāk un dažādākas pieredzes jūs pārrunāsiet, jo bagātāki klūsiet!

Darbošanās **Uzdāvini ziedus!**

Mērķis

Dot iespēju praktiski izmēģināt zie- du kārtošanas likumsakarību noslē-pumus.

Personības ieguvums

Uzdevums attīsta empātijas spējas, veido labestīgu attieksmi pret apkārtējiem.

Ieteikumi

Pirms kompozīcijas veidošanas varat lūgt, lai bērni uzraksta, kam viņi gri-bētu veidot kompozīciju un kādēj. Tas palīdzēs koncentrēt domas.

RAKSTI DABĀ UN MĀKSLĀ

Uzdevums **Dabas raksti**

Mērķi

1. Veidot izpratni par ornamentu rašanos, stilizējot dabā sastopamas formas un tās ritmiski atkārtojot.
2. Izprast ornamenta kā veseluma veidošanos.

Personības ieguvums

Vingrinājums attīsta vērošanas, stili-zēšanas, līdzību saskatīšanas prasmes.

Ieteikumi

1. Vēlams, lai bērni patiesām ietu ārā un dabā vērotu virsmu rakstus. Uzde-vuma 1. daju var sagatavot mājās.
2. Drukāšanai katrs var izvēlēties tikai vienu no atrastajiem motiviem. Pirms zīmoga izgatavošanas, ieteicams uzzi-mēt tā stilizāciju.

Jautājumi pārrunām

Dabas raksti

Mērķis

Paplašināt priekšstatu par ornamen-tiem un to izmantojumu.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi izvērtēt paveikto darbu, iztēli.

Ieteikumi

Būtu vēlams pārrunas bagātināt ar daž-nedažādu ornamentu piemēriem.

Vingrinājums **Dabas motīvs ornamentā**

Mērķi

1. Ar ornamentu palīdzību radīt priekš-statu par dažādu kultūru saikni, par dažādām viena un tā paša tēla grafiskas interpretācijas iespējām.
2. Radīt priekšstatu par ornamentu motīvu simbolisko nozīmi.

Personības ieguvums

Vingrinājums paplašina redzesloku, attīsta salidzināšanas, vērtēšanas, inter-pretēšanas prasmes.

DAĻA UN VESELUMS • MĀKSLA

Ieteikumi

Šo vingrinājumu var izvērst plašākā ornamētu pētišanas projektā.

Informācija

Zvaigzne (dabas motīvs, kas atkārtotas visos ornamentu piemēros) kā gaismas nesēja tumšajās nakts debesīs simbolizē garīgo gaismu, kas caur urbj tumsu. Tā ir arī augstāko, pat ne sasniedzami augstāko, ideālu simbols. Daudzu tautu mitoloģiskos priekšstatos zvaigzni vispār vai arī kādas ipašas zvaigznes iztēlo kā mirušos, kas aizgādāti uz debesīm. Dažās indiāņu kultūrās pastāv uzskats, ka katrai dzīvai būtnei vienā zemes ir sava zvaigzne debesīs.

Polārzvaigzne – zvaigzne, ap kuru šķietami griežas visa debesu velve. To tādēj uzskatīja par kosmosa centru, pa saules nabu.

Rita zvaigzne, tāpat kā Vakarzvaigzne, ir gaišās planētas Venēras apzīmējums, taču atšķirībā no vakarzvaigznes par Rita zvaigzni sauc šo planētu Rita debesīs. Rita zvaigzne kā jaunas dienas ie vadiņāja simbolizē nemitīgu atjaunot ni un gaismas uzvaru pār tumsu, savukārt kristietībā – Kristu vai Mariju.

(Pēc Herdera vārdnīca. Simboli. – R.: Pētergailis, 1993)

Zvaigznes zīmes pamatforma ir krusts. Latviešu rakstos zvaigznei ir četri, seši vai astoņi stari. Zvaigzni ar astoņiem stariem sauc par auseklīti. Latvieši ticēja, ka zvaigžnots raksts pasargā no jauna. Lietuvēna krusts ir ipaša zvaigzne ar pieciem, sešiem, septiņiem, astoņiem vai deviņiem stariem. Tā uzklikta vienā paņēmienā, pabeidzot tur-

pat, kur tā uzsākta. Lietuvēna krusts sargā no lietuvēna, no jaunuma.

(Kupča I., Vitola I. *Dekoratīvi lietišķās mākslas muzejs*. - R.: Nims, 1999)

Papildu informāciju skat. M. Brūsa – Mitforda. *Zīmes un simboli*. – R.: Zvaigzne ABC, 1998.

Darbošanās

Mozaīka "Tādi esam"

Mērķi

1. Veidojot mozaīku, izprast darbībā, kā no atsevišķām daļiņām tiek veidots veselums.
2. Simbolizēt sevi kā klases daju.

Personības ieguvums

Darbošanās veicina pašanalizi, prasmi izteikt jēdzienu tēlos, sadarbibas prasmi.

Ieteikumi

1. Pirms uzdevuma uzsākšanas, pārrunājiet ar bērniem, kas ir mozaīka un kādi darba materiāli viņiem būs pieejami. Tas jaus koncentrēties uz atbilstošu paņēmienu izvēli darbam.

2. Veidojot kopīgo klases mozaīku, izvērtējet un izvēlieties veiksmīgāko krāsu un rakstu kombināciju! Jūs varat izdomāt kādu ipašu principu – noteikumu, pēc kura veidosiet individuālo mozaīku joslu (piemēram, no "bēdigā" uz "priecīgo").

Mozaīkas veidošana

Darbam nepieciešams:

- flizes mozaīkas pamatam,
- dažādas krāsainas flizes (var būt lauskas) mozaīkas salikšanai,

- fližu līme,
- saistviela fližu starpu aizpildīšanai, ja vēlas - koncentrēts pigmenti,
- standziņas, ar ko krāsainās flizes sa lauzt gabaliņos.

Uz pamata flizes ar mīkstu zīmuli vai krītiņu uzzimē dalijumu joslās.

Izvēlas nepieciešamo krāsu lauskas un salauž sīkākos, iespējami vienādos gabaliņos (malas garums ap 1 – 2 cm, kā datora taustiņi).

Uz pamata flizes kārto kompozīciju, atstājot pēc iespējas mazākas spraugas to starpās. Kad kompozīcija salikta, gabaliņus pielimē.

Masai, ar ko aizpilda fližu gabaliņu starpas, var piejaukt krāsas pigmentu. Aizpilda starpas, notīra mozaīkas virsmu, jaūj tai žūt. Kad saistviela pilnīgi sausa (jāgaida vismaz diennakts), mozaīku noplūpē ar sausu, mīkstu lupatiņu.

Vingrinājums Daļa un veselums

Mērķis

Padzīlināt *dajas* un *veseluma* izpratni nodājā aplūkoto tēmu kontekstā. Apkopot domas.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi analizēt, salīdzināt, saskatīt likumsakarības.

Ieteikumi

Sākumā uzdevumu var pildīt individuāli, pēc tam – grupās vai kopīgi klasē pārrunāt atbildes. Tās var atšķirties.

Īpašu uzmanību pievērsiet vārdiem, kas ierakstīti abās slejās!

Izmantojiet 9. darba lapu!

MATEMĀTIKA

DALĪŠANA

Vingrinājums

Persika dalīšana

Mērķis

Aktualizēt jēdzienu *dališana*.

Personības ieguvums

Attīsta iztēli, fantāziju, spēju aplūkot pie-
rastu jēdzienu no neparasta viedokļa.

Ieteikumi

Ideju tīkls par persika dalīšanu tiek vei-
dots ar paņēmienu *prāta vētra*. Visas ide-
jas par to, kā varētu sadalīt persiku ir
jāpieraksta uz tāfeles, lai tās varētu pār-
runāt pēc teksta izlasišanas diskusijas
laikā. Pēc teksta izlasišanas var lūgt
skolēnus formulēt jautājumus, kas ra-
dušies lasot, un izmantot tos diskusijā.

Jautājumi pārrunām Dališana

Mērķi

1. Veidot priekšstatu par dajas vērtību.
2. Veidot priekšstatu par matemātiskās
dalīšanas būtību.

Personības ieguvums

Dažādu viedokļu uzklasīšana, seci-
nāšana.

Spēle

Pievieno trūkstošo daju!

Mērķi

1. Vingrināt daju saskaitīšanas un sa-
lidzināšanas prasmes.
2. Veidot priekšstatu par to, kā dajas
veido veselumu.

Personības ieguvums

Spēja sadarboties grupā, attiecību un
sakarību izpratne.

Vingrinājums Skaitītāja un saucēja saruna

Mērķi

1. Noskaidrot daļskaitīja skaitītāja un
saucēja būtiskās īpašības.
2. Veidot izpratni par daļskaitījiem kā
īpašu skaitīju grupu.

Personības ieguvums

Prasme saskatīt būtiskās pazīmes, at-
tiecību un sakarību izpratne, spēja sa-
darboties, iztēle.

Ieteikumi

Šo vingrinājumu iespējams veikt arī
mājās individuāli, rakstot *Skaitītāja vē-
tuli saucējam*, tomēr tādā gadījumā ne-
tieki attīstīta sadarbības prasme un ko-
pigas mācīšanās iemaņas.

Vingrinājums

Auto kapsēta

Mērķi

1. Pilnveidot priekšstatu par dajas un
veselā attiecībām.
2. Apzināt atšķirību starp kvalitatīvām
un kvantitatīvām pārmaijām.

Personības ieguvums

Analizēšana, secināšana, viedokļu sa-
lidzināšana, attiecību un sakarību iz-
pratne.

DALU SIMETRIJA

Vingrinājums

Spogulis

Mērķi

1. Pētīt spoguļattēla īpašības.
2. Veidot priekšstatu par simetriju.

Personības ieguvums

Attiecību un sakarību izpratne, cēloņ-
sakarību meklēšana, izpratne par objektu sakarībām telpā.

Vingrinājums

Simetriskas figūras

Mērķi

1. Veidot priekšstatu par geometrisko
simetriju.
2. Saskaņīt simetriskus priekšmetus da-
bā un apkārtējā vidē.

Personības ieguvums

Attiecību un sakarību izpratne, jaunas
zināšanas, jauni jēdzieni.

SKAITĻU GRUPAS

Vingrinājums

Skaitļu grupas

Mērķi

1. Sistematizēt priekšstatus par skait-
ļu iedalījumu.
2. Veidot priekšstatu par logiskajām
attiecībām starp jēdzieniem.

Personības ieguvums

Attiecību un sakarību izpratne, jēdzie-
nu saturu atklāšana, logiskā un abstrak-
tā domāšana.

Ieteikumi

1. Tabulu var aizpildīt individuāli vai
strādājot pāros.
2. Lai izmantotu šo uzdevumu 4. un 5.
klasē, tabulu var vienkāršot, neiekļau-
jot tajā negatīvos skaitļus.

Vingrinājums

Dalas un veselums

Mērķi

1. Attīstīt prasmi veikt secinājumus
pēc analogijas.
2. Veidot priekšstatu par dažādu zinā-
šanu jomu pamatelementiem.

Personības ieguvums

Analizēšana, spriešana, attiecību un
sakarību izpratne.

Vingrinājums

Saskaitī taisnstūrus!

Mērķis

1. Veidot priekšstatu par *dajas un ve-
seluma savstarpējo saistību*.
2. Radīt izpratni par metodes būtību
un tās nozīmi zināšanu ieguvē.

Personības ieguvums

Izpratne par objektu attiecībām telpā,
spēja ieklausīties citos un mainīt savu
viedokli, prasme pārliecināt otru par
darbības gaitu, sadarbība, prasme dis-
kutēt, izpratne par metodes jēdzienu,
prasme izveidot metodi.

Ieteikumi

Ieteicams šo vingrinājumu saistīt ar
vingrinājumu *Kas ir patiesība?* šis grā-
matas nodaļā *Daba*.

Vingrinājums

Atceries pārdomāto!

Mērķis

Veikt jauno zināšanu apkopošanu.

Personības ieguvums

Prasme formulēt domu koncentrētā
veidā, spēja saskatīt būtisko.

MŪZIKA

KAS VEIDO MŪZIKAS PASAULI?

Vingrinājums Kas ir mūzika?

Mērķis

Veidot priekšstatu par mūziku, balstoties uz izjūtām un personīgo pieredzi.

Personības ieguvums

Vingrinājums paplašina redzesloku, mudina meklēt jaunu informāciju, prognozēt un, kopīgi darbojoties, vienoties, kas ir mūzika.

Vingrinājums Daja vai veselums?

Mērķis

Saskatit, ka dajas veido veselumu, bet šis veselums atkal ir kāda daja no cita veseluma.

Personības ieguvums

Vingrinājums attīstīta analizēšanas, sistematizēšanas prasmes, loģisko domāšanu.

Ieteikums

Izmantojet 10. darba lapu!

Vingrinājums Kas veido mūzikas pasauli?

Mērķi

- Rosināt atcerēties pēc iespējas vairāk ar mūzikas pasauli saistītus notikumus, cilvēkus, terminus, skandarbus, to formas, mūzikas stilus un žanrus.
- Veidot izpratni par mūzikas pasauli un tās sastāvdalām.

Personības ieguvums

Vingrinājums aktivizē esošās zināšanas un pieredzi, papildina tās ar jaunajām, attīsta klasificēšanas un sistematizēšanas iemaņas.

SKĀNA UN MELODIJA

Spēle Dziedošie trauki

Mērķi

- Apjaust melodiju kā veselumu un vienu skaņu kā *daju*.
- Apjēgt *dajas* un *veseluma* attiecības mūzikā ar spēlēšanas palidzību.

- Īaut katram bērnam izjust savu nozīmību melodijas veidošanās laikā.

Personības ieguvums

Process sekmē radošo spēju attīstību, izdomas aktivizēšanu un sadarbības prasmi attīstīšanu. Spēle rosina izpratni par vienas dajas svarīgumu (skolēns) attiecībā pret savu grupu (veselumu); veicina dažādu viedokļu salīdzināšanu un respektēšanu, attīsta prasmi meklēt alternatīvus risinājumus.

Ieteikumi

- Spēles laikā runāt un rosināt skolēnus, kā vēl var sastāties citā skaņu kārtībā, lai rastos jauna melodija.
- Vēlamais skaits spēlē ir 10 bērni. Ja klasē ir vairāk bērnu, dalieties grupās, lai būtu iespēja salīdzināt ar citu grupu darbu, kā arī novērtēt citas grupas melodijas sniegumu.
- Skolotājam jau iepriekš būtu jāsagatavo trauki, tā ietaupot laiku. Vēlamās izmantot stikla pudeles, lai diapazons būtu pēc iespējas plašāks, kā arī pudeles ar garākiem kakliem.
- Spēle notiek tā, ka jāmaina secība, kādā bērni stāv rindā. Bet "uz labu laimi" to drīkst darīt tikai pirmajā reizē. Sākumā skolotāja piedāvā savu variantu, kā sastāties rindā, bet nākošajās reizēs skolēni paši turpina izdomāt nosacījumus, kā viņiem sastāties rindā, lai veidotos cita skaņu secība, lai rastos jauna melodija.

Piemēram, sastājieties rindā pēc savu apgērba pogu skaita!

Skolotājs nesaka priekšā bērniem variantus, kā vēl var sastāties, bet tikai rosina vai dod ievirzi:

- pēc dzimšanas dienu datumiem;
- pēc izlozes numuriņiem;
- pēc vārdiem alfabēta secībā u.c.;
- ar skaitāmpantipu;
- pēc tā, kas tālāk dzīvo no skolas;
- pēc matu garuma u.tml.

Katra reizi pēc jaunās kārtības iegūšanas ir jānospēlē melodija, kas radusies. Jāpacenšas, lai spēle sagādātu bērniem prieku.

Katra grupa var atskanot skaistāko melodiju klasses koncertā *Dziedošie trauki*.

- Pēc spēles dodiet bērniem iespēju izteikties mutiski vai rakstiski par to, kā viņi jutās un ko domāja spēles laikā. Noteikums: savu uzrakstīto jālasa cītiem. Pēc spēles ir būtiski veicināt, lai tiktu paustas katra skolēna domas. Tāpat kā daudzas skaņas, izvietojoties noteiktā secībā veido noteiktu melodiju, tāpat bērni, katars ar savu skaņu, kopīgi piedalās melodijas veidošanā. Šo vingrinājumu, kas filosofiski risina tēmu *Daja un veselums* skolotājs prasmīgi var izmantot, apskatot tēmu *Vērtības*. Spēlei nepieciešams
- tik pudeļu, cik bērnu ir klasē;
- trauks ar ūdeni (spainis, bjoda u.c.);
- daži mazāki trauciņi, ar ko piepildīt pudeles;
- numuriņi izlozei (ja to vēlas izmantot).

Jautājumi pārrunām Skāna un melodija

Mērķi

- Veidot izpratni par jēdzienu *daja* un *veselums* izpausmi mūzikā, konkrēti melodijā. Skāna ir daja no veselā – melodijas.
- Rosināt saskatīt *daju* un *veselumu* ārpus mūzikas.

Personības ieguvums

Attīsta salīdzināšanas, analizēšanas un analogiju saskatīšanas prasmes, sadarbības prasmes, veicina savas domas izteikšanu.

DEJA UN MŪZIKA

Darbošanās Mugurdancis

Mērķis

Izaudīt un analizēt sinkrētumu (dziedāt un dejot vienlaicīgi).

Personības ieguvums

Attīsta saskarsmes prasmes, jo kvalificētā kustība ir arī komunikācija, deja - komunikācija starp partneriem un pārējiem dejotājiem.

Ieteikumi

Deja dabiski veidojas no mūzikas rakstura, ritma, tempa. Tas ir veselums, kas sastāv no daļām. Mūzikas mācībā 5. klases programmā ir paredzēta tautas deja *Mugurdancis*. Būtu vēlams, lai bērni, darbojoties, paši izjustu, cik tas ir patikami, dziedāt un dejot vienlaikus.

Norise

1. Bērni dejo *Mugurdanci*.
2. Pēc tam apgūst nošu tekstu šim danīm. Mācoties dziedāt *Mugurdanci* pēc notim, apgūst vienu *daju* no *veseluma*.
3. Bērni apgūst *veselumu*, kad uzsāk dejojot dziedāt un dziedot dejot, viņi izjūt emocionālu pārdzīvojumu, piedaloties procesā.

Informācija

Mugurdanča apraksts

Partneri nostājas ar skatu viens pret otru un sadod rokas: pūsis labo, meita kreiso roku un izstiepj tās sānis. Abi dejo 3 tecīņus sojus pa dejas ceju un vienlaicīgi, pagriežot viens otram mūguru, sadotās rokas izstiepj sānis dejas ceja virzienā. Pūsis sāk ar kreiso, meita ar labo kāju. Abi reizē 2x pievelk un piesit pie pamatkājas pūsis labo, meita kreiso kāju. Visu atkārto, sākot ar pretējam kājām, un nonāk sākuma stāvokli. Otrajā mūzikas daļā sadodas rokas un ar astoņiem gājiena soļiem griežas pa labi, tad pa kreisi.

Jautājumi pārrunām Dancošana

Mērķis

Diskusijas laikā skolotājam jāvirza bērni līdz atziņai, ka deju kustība dabiski izriet no mūzikas, un tas kopā veido deju. Attistoties mūzikai, attīstās arī deju māksla (tautas deja - deju svīta - balets).

Personības ieguvums

Uzdevums veicina analizes, salīdzināšanas spēju un iemāņu attīstību.

Vingrinājums Kam tu dotu priekšroku?

Mērķis

Pamatojot savas domas nonākt pie secinājuma, ka dejošana un mūzika ir savstarpēji saistītas lietas, kas kopā veido veselumu – deju.

Personības ieguvums

Attīsta patstāvību domu izteikšanā, pamatošanā, kā arī spējas iztēloties un iedzījināties.

Ieteikumi

Vingrinājumu ieteicams veikt, ja bērni sadalās tajos pašos pāros, kā viņi dejoja.

VIENS UN VAIRĀKI MŪZIKAS INSTRUMENTI

Vingrinājums Salīdzini dzirdēto!

Mērķis

Sadzīrdēt, izprast un analizēt atšķirību starp viena un vairāku instrumentu izpildījumu.

Personības ieguvums

Vingrinājums attīsta prasmi uzmanīgi klausīties mūziku un sadarbojoties analizēt, salīdzināt dzirdēto.

Ieteikumi

Izmantojiet darba lapu *Venna diagramma*!

Jautājumi pārrunām Viens un vairāki instrumenti

Mērķi

1. Rosināt analizēt viena un tā paša mūzikas skaņdarba dažādus izpildīšanas veidus, saskatīt kopīgo un atšķirīgo.
2. Saskatīt un izprast *dajas* un *veseluma* izpausmi kopīgās muzicēšanas laikā, kur orķestris, koris, ansamblis ir kā

veselums un atsevišķi dziedātāji, instrumenti vai grupas – tā daļas.

Personības ieguvums

Attīsta salīdzināšanas, vispārināšanas, analizēšanas prasmes.

Jautājumi pārrunām Kas ir orķestrī? un uzdevums Mūzikas instrumentu grupas

Mērķis

1. Izprast saikni starp skaņdarba un to izpildošo mūzikas instrumentu raksturu.
2. Izprast kopīgas muzicēšanas un vienlaikus katra atsevišķa muzicētāja nozīmigumu.

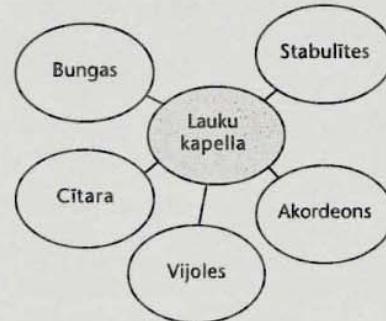
Personības ieguvums

Iespēja paplašināt zināšanas un priekšstatus par orķestri un citām mūzikas instrumentu grupām. Mājas darbs attīsta pētnieciskās, saskarsmes prasmes.

Ieteikumi

1. Pirms pārrunām izlasiet informatīvo tekstu par orķestri!
2. Pēc mājas darba izpildes salīdziniet rezultātus. Pārrunājet, kā mūzikas instrumentu grupas sastāva maiņa ietekmētu tās muzicēšanas stilu.
3. Mājas darba veikšanai var ieteikt izmantot grafiskos organizatorus.

Piemērs.

MŪZIKA MUMS APKĀRT

Darbošanās Rīgas torņi

Mērķi

1. Izprast, ka Rīgas torņi un Rīgas panorāma ir *dajas* un *veselums*.
2. Virzīt skolēnu uzmanību uz to, ka katrā apdzīvotai vietai ir sava panorāma, kas raksturo šo apdzīvoto vietu.

Personības ieguvums

Radoša pieeja, pētot jēdzienus *daja* un *veselums*, iespēja saskatīt jaunas sakaribas.

DAĻA UN VESELUMS • MŪZIKA

Ieteikums

Var izvēlēties, kuru vingrinājumu jūs izmantojet savā stundā, atbilstoši stundas tematikai.

Vingrinājums

Torņu melodijas

Mērķis

Izprast, cik svarīga un nozīmīga ir katra daļa, un kā daļas kopā veido veselumu. Ja parādās jaunas daļas, tad arī veselums veidojas citādāks.

Personības ieguvums

Attīsta iztēli, radošo domāšanu, muzikālo dzirdi. Darbošanās lauj izjust jaunrades prieku.

Ieteikumi

1. Izmantojot zināšanas par tonalitātēm, nosakiet konkrētu tonalitāti, kur izvietot savu torņu toņus, atbilstoši torņu augstumiem.
2. Ja bērniem ir grūtības izdomāt dziesmai vārdus, skolotājs var piedāvāt kādu savu variantu.

Piemēram. Rīga, mana Rīga,
Tevi mīlu es.
Tu kā zelta stīga
Spārnos mani nes.
(Aleksandrs Čaks)

Jautājumi pārrunām Torņi un skaņas

Mērķi

1. Sagatavoties vingrinājumam *Manas pilsētas melodija*.

2. Veidot izpratni par torņa un panorāmas, skaņas un melodijas kā *daļas un veseluma izpausmi*.

Personības ieguvums

Attīsta sadarbības prasmes, māca salīdzināt, meklēt analogijas ārpus mūzikas.

Vingrinājums Manas pilsētas melodija

Mērķis

Nostiprināt un sasaistīt iepriekš gūtos priekšstatus par daļu un veselumu apkārtējā vidē, kā arī atspoguļot mūzikā, tādējādi veidot izpratni, ka ikviena lieta var būt gan daļa, gan veselums.

Personības ieguvums

Vingrinājums veido un attīsta radošo domāšanu, sadarbības prasmes.

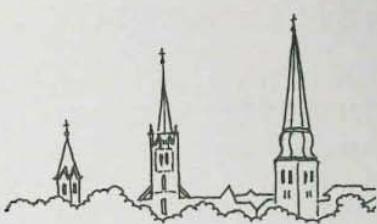
Ieteikums

Arī te skolotājam būtu vēlams noteikt, kādā tonalitātē tiks rakstīta savas pilsētas melodija. Ja ir nepieciešams, var doties ārpus skolas uz kādu skaitu vietu un tur nodarboties ar vērošanu un melodijas radišanu, bet izpildīšanu atstāt uz nākamo reizi.

Vingrinājums Pasauļu iemītnieki

Mērķis

Sistematizēt zināšanas, aktivizēt iepriekšējās zināšanas.

Personības ieguvums

Attīsta spējas analizēt un strukturēt, kā arī izdomāt jaunas grupas.

Ieteikums

Izmantojiet 11. darba lapu!

Jautājumi pārrunām Kas ir mūzika?

Mērķis

Saskatīt jēdzienu pāri *daļa* un *veselums* mūzikā, pasaulei kopumā.

Personības ieguvums

Attīsta sadarbības prasmes, māca uzklausīt citu viedokļus, secināt, saskatīt kopsakarības ne tikai mūzikā, bet arī plašāk pasaulei.

Eseja Mūzikas pasaule

Mērķis

Noskaidrot, kas ir mūzikas pasaule, kas to veido.

Personības ieguvums

Veido savu izpratni par mūzikas pasauli kā veselumu. Attīsta analitisko un radošo domāšanu, rakstišanas prasmes.

IEVADS

Jautājumu par cēloņiem un sekām ik-dienišķas pieredzes laukā cilvēks sa-stop ļoti bieži. Ari filosofijas vēsturē tam ir dzījas saknes, jautājot par to, vai pastāv nejaušība, kas ir brīvība un neatkarība, vai cilvēka un pasaules attiecībās valda determinisms vai fatāla nemētība, tiek jautāts par cēloņu un seku attiecībām. Tie ir jautājumi, kas skar visas esamības pamatu - kas ir cilvēka un pasaules esamības cēlonis un vai tāds maz ir. Jau senās Grieķijas filosofi meklēja pirmcēloni esošajam - pirms-sokrātiķi Taless, Anaksagors, Anaksimēns to atrada materiālajā, kas ir visa esošā vienots sākums. Taless uzskatīja, ka tas ir ūdens. Anaksimandrs domāja, ka tas never būt kaut kas konkrēti materiāls un tādēļ piedāvāja ideju par apeironu, kura kustības rezultātā rodas daudzējāda pasaule. Anaksimēns par daudzējādās pasaules cēloni nosauca gaisa sabiezēšanu un retināšanos. Vēlāk filosofi pirmcēloni lietu pasaulei saskatīja atomu kustībā tukšumā (Dēmokrits), ar demurga starpniecību notiekošās ideju iemesošanās procesā materiālajā (Platons). Prātā - Dievā kā augstākajā esamības formā un virzītāspēkā (Aristotelis), absolūtā un transcendentā Dieva labās gribas izpausmē (Augustīns).

Ari cilvēka kā morālas būtnes rīcība tiek skaitīta cēloņu un seku attiecībā - kas ir labas, laimīgas dzīves cēlonis (zināšanas, Dieva griba, brīvā izvēle, sapratne u.c.), vai gluži pretēji - kas ir pasaule eksistējošā jaunuma pamatā. Filosofs Akvīnas Toms viduslaikos pievēršas faktam, ka pasaule pastāv cēlonis un sekas. "Tātad, ja izslēdz cēloni, tiek izslēgtas arī tā sekas, tā ka never būt pēdējais cēlonis, nedz arī pastarpinātais, ja nav pirmā cēloņa." Akvīnas Toms nespēj pienemt domu, ka varētu pastāvēt bezgalīga cēloņu un seku virkne, kas iestieptos atpakaļ mūžībā: "Tādēļ jāpieņem, ka pastāv kāds pirmsais cēlonis, kam ikviens dod vārdu Dievs."

Deivids Hjūms savā laikā apgalvoja, ka tas ir tikai mūsu pieradums, kas liek mums uzskatīt, ka pastāv nepieciešama cēloņsakarība visos procesos, kas notiek dabā. Jo, pēc Hjūma domām, mēs nevaram uztvert sajūtās to, ka melnā biljarda bumbiņa ir cēlonis baltās bumbiņas kustēšanās sākumam. Tāpēc mēs nevaram arī pierādīt, ka melnā bumbiņa vienmēr iekustinās balto bumbiņu. Bet tieši to, ko, pēc Hjūma

domām, mēs nevaram pierādīt, Imauels Kants uzskatīja par cilvēka prāta ipašību. Cēlonības likums ir mūžīgs un absolūts gluži vienkārši tāpēc, ka cilvēka prāts visu, kas notiek, uztver kā sakarību starp cēloņiem un sekām. Pirms mēs no rīta dodamies laukā, mēs neko nevaram zināt par to, ko redzēsim vai uztversim šai dienā. Bet mēs varam zināt to, ka visu, ko redzēsim un uztversim, redzēsim un uztversim laikā un telpā. Mēs bez tam varam būt droši, ka cēlonības likums darbojas vienkārši tā iemesla dēļ, ka mēs ne-sam to sevī kā daļu no savas apziņas. Bet vai mēs varējām būt radīti arī citādi? Jā, mums varētu būt citādi jutekļi. Tad mums varētu būt arī citāda laika izjūta un citāda telpas uztvere. Mēs varētu būt radīti tā, ka mēs nemeklējam cēloņus visam, kas notiek ap mums. Vai tam ir kādi piemēri? Iedomāsimies, ka kakīs guļ istabā uz grīdas! Pēc tam iedomāsimies, ka istabā ieripo bumba! Ko kakīs darīs? Kakīs skries pakāj bumbai. Bet tagad iedomāsimies, ka mēs esam tie, kas sēž istabā. Ja pēkšņi redzam, ka bumba istabā ripo iekšā, vai arī tad tūlit sāksim skriet pakāj bumbai? Mēs esam cilvēki un vispirms paskatīsimies, no kurienes bumba nāk. Mēs neizbēgami pētīsim ikvienu notikuma cēloni. Cēlonības likums tātad ir daļa no mums. Hjūms norādīja, ka mēs nevaram nedz sajust, nedz pierādīt dabas likumus. Tas padaria i. Kantu nemierigu. Viņš domāja, ka var apliecināt dabas likumu absolūto iedarbību, norādot uz to, ka mēs īstenībā runājam par likumiem cilvēka izziņā. Vai arī mazs bērns pagriezīsies, lai redzētu, kas ripina bumbu? Varbūt, ka nē. I. Kants norādīja, ka bērna prāts nav pilnībā attīstījies, pirms viņš nav uztvēris kādu sajūtu materiālu, ar ko strādāt. Par tukšu prātu nav pilnīgi nekādas nozīmes runāt. Kā jutekliskas būtnes mēs pilnīgi esam pakļauti dabas likumiem. Tāpēc mēs esam pakļauti arī cēlonības likumam. No šī viedokļa raugoties, mums nav nekādas brīvas gribas.

Jauno laiku filosofija vairs nemeklē atbildes uz jautājumiem par cilvēka un pasaules izcelšanos, bet pievēršas prāta izpētes jautājumiem. Kants uzsvēr, ka cilvēks ir divu pasaļu iemīnieks. Kā dabas likumsakarību pasaule eksistējoša būtnē, viņš ir nebrīvs, bet kā radoša personība viņš ir brīvs un cilvēciskajai pasaulei piederošs.

Dabas pasaule cēlonis ir no ārpuses nākošs, tur neviens lieta nevar būt cēlonis pati sev. Cilvēku pasaule saprātīga būtne ir cēlonis pati sev. Georgs Vilhelms Frīdrihs Hēgelis pasauli aplūko tās garīgajā veselumā un attīstībā, lietojot jēdzienu absolūtais gars, kas ir vispasaules prāts - tas pats sevi nosaka un ir cēlonis sevī. Pašizziņas procesā absolūtais gars jeb cilvēces kultūra attīstās, klūstot par apziņu, pašapziņu un prātu. Pēc tam absolūtais gars pāriet savā pretstatā - dabā un matērijā. Bet vēlāk, apvienojoties matērijai un garam, pastāv kā cilvēks. 19. - 20. gs. daudzie filosofiskie novirzieni, katrs savu specifisko interešu lokā aplūko cēloņu un seku attiecības, kas ir pamatā vērtību pārvērtēšanai, sa-pratnei, komunikācijai, civilizācijas un kultūras attiecībām, valodas lieto-jumam, pieredzei, cilvēka uzvedībai.

Vingrinājums Notikums manā dzīvē

Mērķis

Saistīt skolēnu dzīvi ar tēmu *Cēloņi un sekas*.

Personības ieguvums

Lai veiktu uzdevumu, skolēniem būs

- 1) jāizmanto tādas kritiskās domāšanas prasmes kā analizēšana, cēloņu un seku saskatīšana, vērtēšana;
- 2) jāmāk izteiksmīgi izstāstīt notikumu;
- 3) jāmāk uzmanīgi klausīties.

Vingrinājumi *Cēloņi un sekas* un *Cēloņu un seku saikne*

Mērķi

1. Rosināt domāt, kā tēma *Cēloņi un sekas* var tikt risināta dažados mācību priekšmetos.
2. Atklāt, ka cilvēks, daba un kultūra ir savstarpēji cieši saistīti cēloņu un seku attiecībās.
3. Uzskatīmi atklāt, ka notikumiem cilvēku dzīvē var būt vairāki cēloņi un sekas.

Personības ieguvums

Skolēni mācīsies

- 1) saskatit dažadas ar viņu dzīvi saistītas cēloņu un seku attiecības,
- 2) varēs pārdomāt mācību priekšmetu savstarpējo saistību,
- 3) vingrinās tādas kritiskās domāšanas prasmes kā secināšana, sintezēšana, salīdzināšana, analizēšana, kopīgā un atšķirīgā atrašana,
- 4) vingrinās tādas radošās domāšanas prasmes kā hipotēžu izvirzīšana, iztēlošanās,
- 5) attīstīs sadarbības prasmes.

Ieteikumi

Grāmatas autori piedāvā šādas cēloņu un seku kēdites vingrinājumā *Cēloni un sekas*.

- Dabas novērojumi - laika skaitīšana - kalendārs (vēsture, daba).
- Akmeņogju dedzināšana - skābais lietus - mežu un ezeru iznikšana (daba).
- Melodija - dzejolis - dziesma (mūzika).
- Papīra izgudrošana - grāmatu iespiešana - grāmata (vēsture, valoda).
- Akvareja krāsas izgudrošana - krāsu pludināšana - akvarelis (māksla, vēsture).

- Valoda - rakstība - alfabēts (valoda, vēsture).

Tomēr ir pilnīgi iespējams, ka skolēni saskatīs arī citas sakarības, tādēļ vajadzētu mudināt salidzināt atšķirības. Tas palidzētu skolēniem pašiem secināt, ka vienam notikumam var būt vairāki cēloņi un sekas.

Vingrinājums Jautājumu kēdīte

Mērķi

1. Ľaut pašiem skolēniem uzdot jautājumus par tēmu *Cēloni un sekas*, tādējādi motivējot viņus turpmākiem pētījumiem šīs tēmas ietvaros.
2. Ar jautājumu palidzību atklāt, kāpēc būtu svarīgi domāt par cēloņu un seku attiecībām katra cilvēka dzīvē.
3. Atklāt domāšanas procesa secigumu.

Personības ieguvums

1. Veicina sadarbības prasmes un attīsta atbildības sajūtu par kopā veicamo darbu.
2. Palidz noskaidrot intereses un motivāciju mācību darbībai.
3. Attīsta sintezēšanas, analizēšanas, sečības atklāšanas, vērtēšanas, prognozēšanas, pamatošanas prasmes.

Ieteikumi

1. Šis ir refleksijs vingrinājums, kuru veicot skolēni apkopos savas tābriža pārdomas par daju un veselo, vienlaikus tas veic arī ierosināšanas funkciju un veido skolēnos motivāciju.

2. Būtiski uzsvērt, ka jautājumiem ir jāizriet vienam no otra. Tas nozīmē, ka skolēniem vispirms ir jāmēģina atbildēt uz iepriekšējo jautājumu un no atbildes jāsecina nākamais jautājums. Tādēj jautājumu rakstīšanas procesam vajadzētu būt tādam: pirmais skolēns uzdod jautājumu - visa grupa mēģina atbildēt - pēc dzirdētajām atbildēm otrais skolēns formulē jautājumu - visi mēģina atbildēt - tad trešais skolēns formulē jautājumu - utt.

3. Dažādos jautājumus pārrunām, kurus būs izvirzījuši paši skolēni, jūs varat izmantot par diskusijas plāniem citās stundās vai piedāvāt tos citu priekšmetu skolotājiem.

4. Vērtējot jautājumus, pievērsiet uzmanību, cik atvērti (diskusijai piemēroti, jēgpilni) tie ir.

5. Jūs varat piedāvāt skolēniem rakstīt jautājumus par cēloņu un seku attiecībām atsevišķu mācību priekšmetu kontekstā vai arī domāt par cilvēka dzīvi un darbību šīs tēmas ietvaros.

DABA

MŪSU PLANĒTA

Brīvais raksts **Nakts debesis**

Mērkis

Rosināt domāt par Visumu un Zemi, par to savstarpējo mijiedarbību un vienotību.

Personības ieguvums

Apceres spēju attīstīšana.

Ieteikumi

Sākumā skolotājs atgādina *brīvā raksta* rakstišanas noteikumus (tie atradami grāmatas ievadā).

Jautājumi pārrunām **Zeme**

Mērķi

1. Radīt izpratni par visa esošā vienotību, mijiedarbību un savstarpējo atkarību, to apskatot "Zeme - Visums", "cilvēki - Zeme", "tu - pārējie cilvēki (sabiedrība)" kontekstā.
2. Apzināties un pārliecināties par savu vienotību, mijiedarbību ar mūsu planētu Zemi un atkarību no tās.
3. Mēģināt apzināt savu vietu un lomu sabiedrībā, akcentējot domu, ka "cilvēka sabiedriskais stāvoklis" ir sekundārs jēdziens un rodas tikai kā sekas cilvēka darbam.

Personības ieguvums

1. Iespējamā atziņa, ka Zeme, cilvēki un pats skolēns nav nekas cits kā - viena no Visuma izpausmēm.
2. Jēdzienu "savas dzīves saimnieks" un "planētas Zemes saimnieks" identificēšana ar sevi un sapratnes nostiprināšana par šo jēdzienu savstarpējo saistību.

Ieteikumi

Ja 3. jautājumā nonāk pie atziņas, ka Zemei pieder arī cilvēki, rodas pretruna: tikai "zemākais" var piederēt "augstākajam", piemēram, cilvēkam var piederēt pulkstenis, bet, savukārt - pulkstenim nevar piederēt cilvēks. Pretruna, liekas, neradīsies tajā gadījumā, ja līdz ar apgalvojumu, ka Zemei pieder arī cilvēki, pieņem arī to, ka Zemei pieder apziņa, kura ir neskaitāmas reizes lielāka par cilvēka apziņu.

Ja 4. jautājumā nonāk pie atziņas, ka Zeme pieder cilvēkiem, rodas pretruna: tikai "vecākajam" (primārajam) var piederēt (atkarības kontekstā) "jau-nākais" (sekundārais), piemēram, ola

ir atkarīga no vistas rūpēm, bet vistas dzīvība nav atkarīga no olas, tādēj-oļa pieder vistai, bet - ne otrādi. Pret-runa neradīsies tādā gadījumā, ja līdz-tekus apgalvojumam, ka Zeme pieder cilvēkiem, tiks akceptēta doma, ka cil-vēki (gara evolūcijas līmenī) par Zemi ir daudz vecāki.

Pārdomājot šo savstarpējo piederību, protams, ir iespējams nonākt arī pie atziņas, ka Zeme cilvēkiem ir tikai it kā "uz brīdi aizdota", tātad - cilvēki nevar būt patiesie "Zemes saimnieki" vai - kādi citi varianti. Savstarpējās pier-derības un atkarības jēdziens zūd arī tajā gadījumā, ja par šiem jautājumiem pārdomā no mīlestības (Dieva) pozīci-jām - mīlestības būtībai ar piederību un atkarību nav nekāda sakara.

Vingrinājums **Dzīves svars**

Mērkis

Pētīt cilvēka, gan kā bioloģiskas, gan kā garīgas būtnes, eksistences nosa-cījumus.

Personības ieguvums

Domājot par cilvēka eksistences ārējo (dzīves, sadzīves) apstākļu maiņu, ie-spējams nonākt pie atziņas, ka būtiski nekas nemainās. leguvumi un zaudē-jumi atrodas līdzsvarā.

Ieteikumi

Kopīgi pārrunā jautājumu, kāds varētu būt iemesls tam, ka cilvēka dzīvība (veselība, labklājība) savā būtībā ir ārkārtīgi trausla.

Vingrinājums **Cilvēka izcelšanās**

Mērķi

1. Atklāt savstarpējās atkarības likuma pamatideju.
2. Pētīt cilvēka evolūcijas jautājumus.

Personības ieguvums

Sevis izzinašana, cēloņu un seku saiknes pētīšana cilvēka evolūcijas kontekstā.

Ieteikumi

Kopīgi pārrunā cilvēku iespējamās iz-celmes modelēšanā iegūtos rezultā-tus, izdarot secinājumus, skolēniem pamatojot un aizstāvot savu viedokli. Jāizvairās no tēmas iespējamās profa-nācijas, jo pamatotai kritikai iespē-jams pakļaut uzskatu, ka cilvēki, pa-siem vien zināmu apsvērumu dēļ, ir radušies no pērtiķiem, kā arī, ka cil-vēks ir radies piepeši un uzreiz "ga-tavs" no kāda cilvēku loģikai pakļau-ta mistiska Dieva.

Ja rodas atbilstoša situācija, kopīgi pār-runā cilvēku un dzīvnieku kopīgās un atšķirīgās pazīmes, tās sakārtojot *Venna diagrammā*, kuru uzzīmē uz tāfeles. Iepriekš noskaidro, kas ir instinkti (vienkārša līmenī), pamatininstinkti (barības iegūšanas, pašsaglabāšanās (bailēs no nāves), komunikācijas, vairoša-nās, determinētās rūpes par pēcnācējiem), kāda ir instinktu nozīme dzīvnieku valstī, to loma cilvēku dzīvē un kādai būtu jābūt optimālas attieksmes veidošanai pret tiem.

Vingrinājums **Cilvēka laime**

Mērķi

1. Apzināties un formulēt savas laimes apziņas kritērijus.
2. Pētīt cēloņu un seku likuma darbi-bu dzīvē, balstoties gan uz empirisko pieredzi, gan uz intuīciju, iztēli un loģiku.

Personības ieguvums

Pārdomas un atziņas par vienmēr aktuālo un vienkāršo jautājumu – kāda ir mūsu dzīves jēga.

Ieteikumi

1. Kopīgi pārrunā, kā varētu raksturot laimi (piemēram - miers, prieks, mī-lestība utt.).
2. Vērtējot skolēnu atbildes, vajadzētu ņemt vērā uzrakstito laimes nosacīju-mu daudzumu, jo parasti to skaits - tie-ši proporcionāli - apliecina skolēna nespēju atšķirt būtisko no nebūtiskā un vispārināšanas prasmes trūkumu, nemaz nerunājot par to, ka daudzi un joti konkrēti laimes teorētiskie priekš-noteikumi, mijiedarbībā ar visdažādākajām dzīves situācijām, nereti pārvēr-šas par absurdū.

Eseju 1. tēma

Mērkis

Noskaidrot pašreizējo uzskatu par dzīves pamatvērtībām cēloņu un seku likuma kontekstā.

Personības ieguvums

1. Apceres spēju attīstība.
2. Savas pašreizējās apziņas kritiska no-vērtēšana.

Ieteikumi

Pirms esejas rakstīšanas iesakiet neiz-mantot jau gatavas, kaut kur dzirdētas atziņas, klišējas un nerakstīt to, kas va-rētu būt "labi un pareizi", bet – vairāk mēģināt ieklausīties sevī un pārdomāt par pazīstamu cilvēku (tuvinieku) apzi-ņu, uzskatiem, darbību (kā cēloniem) un to izraisītajiem notikumiem (kā sekām).

Eseju 2. tēma

Mērķis

Apzināt jebkura notikuma vērtību cēloņu un seku kontekstā.

Personības ieguvums

1. Atziņa (vai virzišanās uz to), ka dzīvē neaušības (nebūtiski notikumi) neatnotiek.

2. Paša piedzivoto notikumu pieredzes vērtīguma apzināšanās salīdzinājumā ar citu piedzivoto vai izlasito grāmatās. Iespēja kopīgi pārdomāt par vienu no cilvēku izdomātajiem eksistences principiem: "tu man un es tev", to attiecinot gan uz norisēm dabā, gan uz dabus un cilvēku attiecību mijiedarbībām (kādas varētu būt, teiksim, cilvēku un kartupeļu attiecības šajā "tu man – es tev" kontekstā – jādomā, ka kartupeļa kvēlākais sapnis nav būt apēstam (kartupelis ir dzīvs, tātad, arī saaprātīgs organisms), bet viņš savam liktenim tomēr nepretojas).

Ieteikumi

Solabiedri lasa savas atziņas viens otram, pamatojot un aizstāvot savu vie dokli.

Projekts Planēta

Mērķi

- Rosināt domāt par dabus aizsardzības nepieciešamību.
- Attīstīt ekoloģisko audzinātību.
- Veicināt izpratni par sabiedrības mācību un dažādām tās nostādnēm.
- Attīstīt zinātnisko un poētisko fantāziju, telpas izjūtu un, gribot ne gribot, likt aizdomāties par to, cik mūsu Zeme tomēr ir maza un ne aizsargāta.

Personības ieguvums

Projekts dod iespēju skolēnam veidot vispārēju priekšstatu par cēloņu un seku attiecībām tik sarežģītā sitēmā kā planēta, veicina iztēli un fantāziju, kā arī iedrošina realizēt savas radošās potences dažādos veidos. Būtiski, ka planēta jārada, sadarbojoties un nemot vērā citu skolēnu domas par to, kam jābūt uz planētas, lai dzīve tajā ritētu laimīgi.

Ieteikumi

Mācību spēle "Planēta" paredzēta grupveida nodarbibām, vienlaicīgi visai klasei reizē.

Spēli var realizēt mākslas, latviešu valodas un literatūras, dabus mācības vai audzinātāja (filosofijas) stundās – gan atsevišķi, kādā no stundām, gan kā projekti (1 – 3 dienās).

Spēles pamatprincips

Mācību stundas sākumā katrs skolēns saņem vienu no "planētas" sektoriem un informāciju par veicamo darbu. Spēles sākumā tiek uzsverts, ka šī planēta nav Zeme, bet kāda cita – daudz mazāka, piemēram: "Visumā atklāta planēta, kuru apdzivo visa 5.a klase." 1. Dabas mācības stundā:

- zīmē vismaz vienu dzīvnieku sugu (putnu, zidītāju, rāpuli, abinieku, zivi, kukaini, tārpveidigo utt.), kas varētu apdzivot planētu. Vislabāk dzīvniekus ir izdomāt (izfantazēt), pie katra uzziņējot arī viņa "raksturīgāko barību". Gan dzīvniekiem, gan barībai ir jādzīdomā nosaukums, pierakstot to klāt pie zīmējumiem;
- uzzīmē vismaz 3 ziedaugus un
- 2 kokus. Arī tiem pieraksta (ja nav, tad – izgudro) nosaukumus.

2. Zīmēšanas stundā:

- zīmē sevi, savu nodarbošanos uz planētas (var turpināt zīmēt uz dabus mācības stundā zīmētajām lapām - sektoriem),
- attēlo apdzīvotu vidi, uzzīmē savu māju (arhitektūru),
- turpina zīmēt apkārtējo dabu (akmenus, kalnus, vulkānus, mākoņus).

Akcents tiek likts uz zīmēšanas prasmi un planētas "vizuālo noformējumu", zīmē, pēc iespējas ievērojot telpas (lodveida virsmas) perspektīvas deformācijas likumus. Skolēniem, kuriem ir apmēram vienādi sektori, jāveido savstarpēja sadarbība un jāvienojas par māksliniecisko ieceri, piemēram, ja zīmē debesis, nakts būs vai nu vienā planētas pusē, vai – visapkārt, bet nevajadzētu katru debess sektoru zīmēt savā diennakts stundā.

3. Latviešu valodas, literatūras vai audzinātāja stundā:

- katrās uzraksta, ko viņš darītu uz planētas pašlaik un kā viņa darbība ietekmētu (traucētu, palīdzētu) citus cilvēkus. Pirms tam var pārrunāt dažus jautājumus.
- Par ko, tavuprāt, grib kļūt vairums cilvēki?
- Par ko, tavuprāt, grib kļūt laukakmens, upeņu krūms un zaķis?
- Kāda profesija ir visvajadzīgākā, visvieglākā, visretākā, visgrūtākā (piemēram, naktssargam ir jānosargā nakts, bet tas ir neiespējami);
- ko viņš uz planētas gribētu darīt, kad "izaugs liels" un – kāpēc;
- kāpēc viņš (rakstītājs), vinaprāt, dzīvo vai vienkārši – kāda ir dzīves jēga;
- kāda reliģija (reliģijas, pasaules uzkats) varētu būt valdošais visiem šīs pasaules iedzīvotājiem un kā tas ietekmētu planētas tālāko nākotni (piemēram, planētas nākotne būtu atkarīga no tā,

cik lielā mērā šis iedzīvotāju pasaules uzkasts ir "draudzigs" apkārtējai videi).

4. Projekta nobeigums.

Projekta beigās sektori tiek salīmēti kopā, planētas attēls piekārts pie sienas (lielums – 2 x 2 ... 3 x 3 m) un tajā pašā vai kādā no nākamajām stundām tiek veikts planētas (un kopīgā darba) novērtējums (varētu būt arī, uzrakstot eseju) šādā secībā:

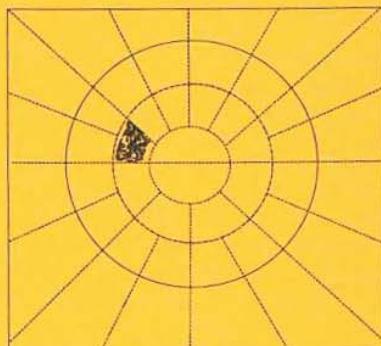
- planētai tiek dots nosaukums,
- jānovērtē, vai izveidotā planēta ir skaistāka par Zemi, kas tām ir kopīgs un kas atšķirīgi (visplašākajā nozīmē – klimats, augu un dzīvnieku valsts, sabiedriskā iekārta, arhitektūra, pārvades struktūras utt., piemēram, ja neviens skolēns nav uzzīmējis kaut ko ēdamu, tad varētu teikt, ka visi uz planētas cieš badu, ja nav ūdens (diķa, akas) – visi cieš slāpes utt.),
- pašreizējā planētas "politiskā" situācija (ja kāds uzzīmējis ieročus un tankus, tad jānoskaidro, kam tie domāti, vai jālūdz viņam pārcelties uz citu planētu utt.),
- prognозes, kāda varētu būt planētas nākotne (ekoloģija, vides aizsardzība, civilizācija, kultūra utt.).

Spēles vizuālais risinājums

Precīzs spēles vizuālais risinājums ("planētas" sektoru komplekts) dotu spēlei vajadzīgo sākotnējo ierobežojošo formu un stingru grafisku satvaru, jo tāpat paredzams "māksliniecisks hross". Ja tas notiek jau sākumā (katrs līme dažāda lieluma lapas kur pagadās), spēle zaudēs savu kvalitāti.

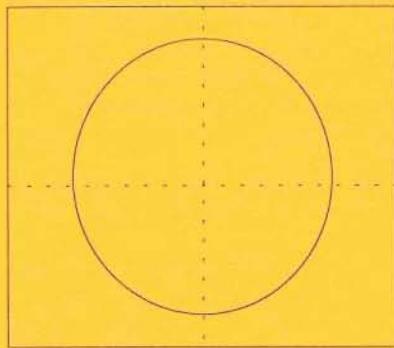
Viens no iespējamajiem spēles risinājuma variantiem varētu būt tāds, ka skolotājs salīmē tapetes 3 vai 4 kārtas un ar kritu, izmantojot tapešu "balto" pusi, iezīmē sektorus, tad izgriež tos ar žileti. Lai vēlāk būtu vieglāk salīkt sektorus "vienā veselā planētā", tos vēlams sanumurēt (otrā puse).

26 planētas sektori (1 iekrāsots), lie lākos pēc vajadzības var sadalīt vēl 2 daļas.

Vienkāršāk spēles vizuālā risinājuma variantā skolotājs klasi sadala mazā-

kās, 4 – 6 skolēnu grupās. Planēta šajā gadījumā tiek zīmēta uz nesagrieztām, liela formāta papira lapām. Lai nerastos lieki strīdi, skolēni sākumā iezīmē lapā "sava īpašuma robežas".

Izmantojot šī varianta priekšrocības, skolotājs mērķtiecīgi izvēlas un apvieno katrā grupā visdažādākos skolēnus – atraktīvos ar inertājiem, nesekmīgos ar teicamniekiem, "dzejniekus" ar "fiziķiem" utt. Darbošanās sākumā skolotājs reglamentē tai paredzēto laiku.

DABAS AIZSARDZĪBA

Prāta vētra Kas ir upe?

Mērķis

Noskaidrot, kas ir upe, veidot definīciju.

Personības ieguvums

Sava viedokļa salidzināšana ar citiem uzskatiem atklāj, ka pat par tik zināmu jēdzienu kā upe, var būt atšķirīgi uzskati. Mēģinot precīzēt atbildi uz jautājumu *kas ir upe?*, skolēni attīsta definīšanas prasmes.

Ieteikumi

Izmantojiet *ideju zimekļa* vai *nepabeigto teikumu* metodiskos paņēmienus! Vēlams, lai upes definīcija nebūtu attiecīnāma arī uz grāvi, strautu, avotu, kanālu vai pavasara tērcīti.

Teksts

Mana bērnības upīte

Mērķi

1. Upes kā dzīvas, viegli ievainojamas un cilvēkam vajadzīgas būtnes attēlojums.
2. Uzskatāmi parādīt cēlonu un seku likumsakarības, kas rodas dēļ cilvēku nevērīgās attieksmes pret dabu.

Personības ieguvums

Konkrētas informācijas apguve kā refleksijas pamats.

Ieteikumi

Tekstu ieteicams lasīt individuāli. Pēc teksta izlasišanas pārrunā, kādas cilvēka darbības sekas skolēni ir pasvitrojuši. Tad noskaidro, kurš ir redzējis, dzirdējis vai lasījis (skolotāju ieskaitot) par lidzīgiem gadījumiem.

ja netiek lietotas cieņu aizskarošas iešaukas, ja visi klasē, ieskaitot skolotāju, jūtas labi utt.

Ideālā gadījumā, pēc 8. jautājuma izrunāšanas, visa klase dodas apkārtnes sakopšanas talkā (sk. projekta *Dabas aizsardzība* norises aprakstu).

Jautājumi pārrunām

Piesārņojums dabā un Piesārņojuma veidi

Mērķi

1. Apzināt jēdzienu *piesārņojums* un tā izpausmes.
2. Paplašināt jēdziena *piesārņojums* būtību.
3. Meklēt un atrast tādu konstruktīvu un reāli izpildāmu darbību, kuru varētu veikt jebkurš skolēns, lai tūlit un tagad, mazinātu kādu no piesārņojuma veidiem.

Personības ieguvums

Pārliecība, ka *dabas piesārņotājs* nav kaut kāda mistiska būtne, bet tie ir visam reāli cilvēki, ieskaitot arī mūs pašus.

Vingrinājums

Piesārņojuma veidi dabā

Mērķi

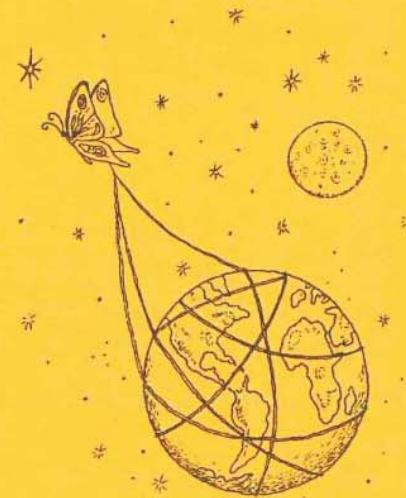
1. Sapratne, ka dabu spēj piesārņot vienīgi cilvēki.
2. Izskaidrot, ka arī piesārņojuma veidi dabā var būt joti dažādi.

Personības ieguvums

Piesārņojuma veidi un izpausmju apzināšanās, klasificēšanas un analizēšanas prasmju attīstīšana.

Ieteikumi

1. Pēc vingrinājuma uzrakstīšanas kopīgi pārrunājet radušās neskaidribas!
2. Izmantojet 13. darba lapu!

Vingrinājums

Cēloni un sekas

Mērķi

1. Atklāt, ka katrs cēlonis ir tikai iepriekšējā cēloņa sekas un ka šī cēlonu un seku kēde, iespējams, nekad nebeidzas.
2. Saprast, ka vienām un tām pašām sekām ir iespējams neskaitāms daudzums visdažādāko, dažkārt pat savstarpēji pretrunīgu cēlonu, kas izslēdz viens otru.

Personības ieguvums

Apzināšanās, ka jebkurai parādībai vai notikumam cēlonis var būt citādāks, nekā tas šķiet pirmajā brīdī un tādēļ visbiežāk kļūdisies tas, kas tūlit "steigies ar secinājumiem".

Ieteikumi

- Varētu pārrunāt, kā cēloņu un seku likuma uztveres klūdas izpaužas sadziņē (piemēram, ja Anna nerunā ar Jāni, tad tam par cēloni ir iespējami neskaitāmi varianti – Anna ar viņu negrib runāt, jo ir viņā iemīlējusies, jūt vienaldzību, domā, ka Jānis ir Joti gudrs, uzskata Jāni par mujķi, varbūt Anna runā tikai angļiski, bet – Jānis ir apguvis vienigi ķīniešu valodu utt.).
- Kopīgi mēģina izdomāt metodes, kā droši varētu noskaidrot visām sekām to patiesos cēloņus.
- Izmantojiet 14. darba lapu!

Vingrinājums

Nevaru saprast

Mērķis

Saprast, ka vienīgais iespējamais līdzeklis, lai mazinātu piesārņojumu, ir katram pašam censties nepiesārņot.

Personības ieguvums

Sapratne, ka starp to, kas būtu jādara, un to, ko cilvēki dara patiesibā, nereiti ir lielāka vai mazāka "plaisa", kuru tomēr jācenšas mazināt. Savas atbildības pret dabu un citiem cilvēkiem apzināšanās.

Ieteikumi

Visi kopā mēģina apzināties (arī – izstāstot) tos gadījumus, kad paši nav rīkojušies saskaņā ar to, kā "būtu bijis jādara". Vainas sajūta šajā gadījumā būtu pilnīgi lieka un bezjēdzīga.

Projekts Dabas aizsardzība

Mērķi

- Pētīt dabas piesārņojumu un kā to mazināt.
- Attīstīt atbildības izjūtu par dzives vidi.

Personības ieguvums

Piedāļanās projektā nostiprina gan skolēna akadēmiskās zināšanas, gan viņa sadarbības prasmes, attīsta atbildības izjūtu gan pret savu un klassesbiedru darbu, gan pret dzives vidi, veicina savas nozīmes apzināšanos ekoloģisko problēmu risināšanā.

Ieteikumi

Projektam vēlamais laiks ir rudens vai pavasarīs, kad nav sniega.

Projekta sākumā riko pārrunas visai klasei, skolēni izpilda vingrinājumus, raksta sacerējumu un gatavojas (meklē informāciju) sava pētījuma (referēta) rakstīšanai.

Nākamajā dienā (dienās) tiek rakstīts un noformēts referāts. Tas var notikt arī kā mājasdarbs. Pēc tam tiek rikota referātu izstāde un vērtēšana, visgarāko un visīsāko referātu to autori nolasā visai klasei.

Projekta nobeigumā visa klase vienu mācību stundu vai mācību dienu ziežo Visuma vai zemeslodes sakopšanas

talkai tuvākajā skolas apkārtnē vai jebkurā citā piesārņotā vietā.

Darbām nepieciešami pāris polietilēna atkritumu maisi, ko pēc talkas ie-vieto konteinerā. Atkritumus (papīrus, plastmasas iesaiņojumu utt.) lasa ar rokām, ko pēc talkas nomazgā. Ja atkritumu ir daudz un ja tas iespējams, tos sadedzina ugunkurā (tas, protams, neattiecas uz vecām autoriepām). Šādu talku nozīmi nekad nevar novērtēt par augstu:

- tas, kurš pats ir lasījis papīrus, turpmāk tos zemē metis negribīgi vai nemetis nemaz,
- tieki trenēta atbildība par saviem vārdiem (parasti visi skolēni ir vienispārtīgi, ka apkārtne ir jāsakopj un ka viņi to labprāt gribētu izdarīt),
- paši skolēni šo talkai ziedot laiku uzskata par labi pavadītu (ja kurina ugunkuru),
- tieki sakopta apkārtne.

Talku varat rikot kā *Alfabētisko sakopšanu*. Tās laikā klases bērnus sadalīt nelielās grupiņās! Katrai no tām ir uzdevums vākt atkritumus, kuru nosaukumi sākas ar noteiktu burtu. Piemēram, grupiņa P vāc plastmasas izstrādājumu drazas, papīrus, grupiņa S vāc stiklus, grupiņa D vāc dažādu drazu.

Ieteicamā literatūra

- J. Kronītis. *Dabas aizsardzība*. – R.: Avots, 1982.
- Dabas aizsardzība*. J. Danilāna redakcijā. – R.: Zinātne, 1980.
- Vitols Dz. *Ekoloģija un dabas aizsardzība*. Mācību palīglikbezīls devīngādīgajām skolām. – R.: LPSR Valsts dabas aizsardzības komiteja, 1989.
- V. Veics, A. Zvirgzds. *Iepazīsim un aizsargāsim dabu*. – R.: Zvaigzne, 1983.
- G. Kasparssons. *Biosfēra – mūsu mājas*. – R.: Zinātne, 1978.
- G. Liepiņš, J. Jākobsons. *Zeme, uz kuras dzīvojam*. – R.: Zinātne, 1979.

VĒSTURE

NOZIEGUMS UN SODS

Vingrinājums Atzinās no senebreju likumiem

Mērķis

Ierosināt skolēnus domāt par nozieguma un soda cēloņsakarību.

Personības ieguvums

Lasot tekstu, skolēni iepazīstas ar cita laika un kultūras tradīcijām un likumiem, salidzina tos ar savu pieredzi. Apspriežot tekstu, skolēni vērtē un veido savu attieksmi pret likumu, noziegumu un sodu.

Ieteikumi

Fragmentu lasīšanai izmantojiet metodisko paņēmienu *saki kaut ko vai du bultā dienasgrāmata*. Pēc teksta izlasīšanas kopīgi apspriediet, kādas ir būtiskākās atzinās. Veidojiet to sarakstu!

Jautājumi pārrunām Likumi

Mērķi

1. Radit priekšstatu par senebreju likumiem.
2. Likt padomāt par likumu nozīmi sabiedrībā, par cilvēka atbildību par savu rīcību.
3. Saprast, ka likumi vēstures gaitā ir mainījušies.

Personības ieguvums

1. Tieki izkopta prasme izteikt skaidri un citiem saprotami savas domas.
2. Prasme uzsklausīt citu viedokli.

Ieteikums

Pierakstiet kopīgās diskusijas laikā radušās galvenās domas.

Eseja Dzīve bez likumiem

Mērķis

Īaut vaju iztēlei, iedomājoties dzīvi bez likumiem, lai tādējādi labāk izprastu likumu nozīmi sabiedrībā.

Personības ieguvums

1. Iztēles attīstīšana.
2. Prasme rakstiski izteikt savas domas un fantāzijas.

Ieteikums

1. Eseju var rakstīt vairāki bērni kopā.
2. Klasē var rikot eseju noklausīšanos un domu apmaiņu.

Vingrinājums Cilvēks un likums

Mērķis

Saprast likuma būtību, rašanās cēloņus un sekas.

Personības ieguvums

1. Prasme analizēt, argumentēt savu viedokli.
2. Meklēt domubiedrus, saskaņot viedokļus.

Ieteikumi

1. Izmantojiet metodi *akadēmiskie pretstati!*
2. Var ar bērniem šos abus viedokļus iztirzāt sīkāk, pārrunāt to būtību. Skolēni var piedāvāt izskatīšanai arī savus variantus.
3. Darbu var organizēt uzreiz grupās.

Uzdevums Dots devējam atdodas

Mērķi

1. Apjaust, kā latviešu folklorā rāda cēloņu – seku attiecības.
2. Salīdzināt dainu ieskatus ar principu "aci pret aci, zobu pret zobu".

Personības ieguvums

1. Prasme interpretēt, iedzījināties bieži dzirdēto teicīenu būtībā.
2. Iztēles attīstība.
3. Sadarbošanās ar vecākiem, iesaistīties kopīgā darbā.
4. Iepazīšanās ar savas tautas garīgo mantojumu, savas identitātes apjaušana.

Ieteikums

Uzdevumu var paplašināt, atzinās meklējot arī citu tautu folklorā. Katra skolēnu grupa meklē vienas tautas atzinās par šo tēmu.

Projekts Kā top likumi?

Mērķi

1. Noskaidrot, kā top likumi Latvijā.

2. Iepazīties ar tagad pastāvošo sodu sistēmu, ar interesējošiem jautājumiem par pastāvošajiem Latvijas likumiem.
3. Iepazīties ar bērnu tiesībām Latvijā un pasaule.
4. Salīdzināt mūsdienu likumus ar senās pasaules likumiem.

Personības ieguvums

1. Prasme formulēt un uzdot jautājumus.
2. Prasme analizēt un salīdzināt, secināt.
3. Iepazīšanās ar valsti pastāvošo kārtību, dīzlāka sabiedrībā notiekošo procesu izpratne.

Ieteikums

Pirms tikšanās ar juristu pārrunāt bēru tiesību jautājumus.

Uzdevums

Mūsu klases likumi

Mērķi

1. Apzināt kolektīvā pastāvošos likumus, kritizēt tos.
2. Radīt visiem pieņemamus, uzvedību reglamentējošus noteikumus demokrātiskā cejā.
3. Padomāt par likumu nozīmi jebkura ļaužu grupējumā.

Personības ieguvums

1. Prasme analizēt situāciju kolektīvā, novērtēt to.
2. Prasme identificēt pastāvošās problēmas, meklēt tām atbilstošus un pieņemamus risinājumus.
3. Prasme saskaņot viedokļus.
4. Veidojot klases likumu krājumu, tiek izkopta prasme īsi un skaidri formulēt, klasificēt, logiski sakārtot radītos noteikumus.

KĀPĒC RADĀS...

Vingrinājums Visādas lietas

Mērķi

1. Padomāt par dažādu mūsdienās neatvaramu lietu izcelšanos, vēsturi un nozīmi pasaulei.
2. Saskatīt likumsakarības vēsturē.

Personības ieguvums

1. Prasme atcerēties, aktualizēt esošās zināšanas, izmantot tās neierastā veidā.
2. Prasme analizēt, saskatīt likumsakarības.
3. Domu apmaiņas prasmes izkopšana.

Ieteikums

1. Izmantojiet 15. darba lapu! Tomēr skolotājs var aicināt bērnus nosaukt

tās lietas, bez kurām viņu dzīve būtu neiedomājama, sarakstīt to visu uz tāfeles un tad nobalsot par 4 vai 5 tām, kas tiks ļemtas kā piemēri uzdevuma rakstiskajai dajai.

2. Rakstisko daju var pildit grupās.
3. Skolotāja var sagatavot stāstījumu par šo lietu vēsturi.

Eseja Dzīve bez...

Mērķis

Iztēloties dzīvi bez kādas nepieciešamas lietas, lai to labāk novērtētu.

Personības ieguvums

1. Attīsta iztēli.
2. Vingrina prasmi analizēt, secināt.

Ieteikums

Bērni no kopīgi izveidota lietu saraksta izvēlas vai izlozē katrs vienu.

VIETĒJAS UN PASAULES MĒROGA SEKAS

Vingrinājums Grieķu un fenīkiešu nesaskaņas

Mērķi

1. Iegūt jaunu informāciju un interpretēt to, iepazīties ar vēstures avotiem, novērtētos.
2. Pārdomāt, kādas var būt siku kaislību sekas vēsturē.
3. Saprast nejaušību nozīmi.
4. Saskatīt līdzīgo vēsturē un tagadnē.
5. Saprast, vai vēsturē viss bijis nenovēršami, un cik lielā mērā mēs paši varam veidot savu dzīvi.

Personības ieguvums

1. Prasme interpretēt, vērtēt vēsturisku situāciju.
2. Risinājuma meklēšana.

Ieteikumi

1. Vingrinājuma 3. soli bērniem var likt darboties arī pāros vai grupās.

2. Šo vingrinājumu var sapludināt kopā ar nākamo spēli.

3. Vai kari pēc būtības vispār var būt taisnīgi vai labi.

Informācija

Hērodots (ap 484. g. p. Kr. – 424. g. p. Kr.) bija sengrieķu ceļotājs, domātājs un pētnieks no Mazāzijas, tiek dēvēts par vēstures tēvu. Savā darbā *Vēsture* viņš galvenokārt raksta par grieķu un persiešu kariem.

Spēle Salabšana

Mērķi

1. Labāk saprast vēsturisko notikumu būtību, to cēlonus.
2. Rūpīgāk izpētīt konkrēto notikumu, restaurēt to, saprast tā sarežģīto raksturu.

Personības ieguvums

1. Iztēles spēju attīstišana.
2. Problemas identificēšana, risinājuma meklēšana, kompromisu mākslas izkopšana.
3. Sadarbošanās ar citiem kopīga mērķa vārdā.

Ieteikumi

1. Ja domājat, ka spēle izraisis pārāk asas emocijas, tā var notikt arī rakstiski.
2. Skolotājam jākoordinē abas grupas, lai nav jucekja.
3. Grupas viena otrai nosūta pārmetuma vēstules, attaisnojuma vēstules un savus šīs situācijas risinājuma variantus. Vēstules pretinieka apmetnē tiek apspriestas un tad vadoņi sēžas pie publiska sarunu galda un skatās, vai iespējams nonākt līdz mierīgam finišam.

Vingrinājums Dažādi kari

Mērķi

1. Analizēt dažādus karu veidus, domājot par dažādiem to cēloniem un sekām.
2. Saprast, kāpēc kari nemainīgi pastāv vēsturē, kam tie ir izdevīgi un kas tajos cieš.

Personības ieguvums

1. Prasme atcerēties, aktualizēt esošās zināšanas, analizēt, salīdzināt, vērtēt.
2. Prasme paust savu viedokli un ar cieņu uzsklausīt otru viedokli.

Ieteikumi

1. Skolotājs piemērus par dažādiem karu veidiem var piedāvāt pats, atgādinot bērniem vēstures stundās tikko apgūto vielu vai notikumus no vēstures, kas saistīti ar Latvijā atzīmējamajām atceres dienām.
2. Darbu var veikt arī grupās, nemot vērā tā apjomu.

Vingrinājums Vietējas un pasaules mēroga sekas

Mērķi

1. Saprast, ar ko pasaules mēroga sekas atšķiras no vietēja mēroga sekām.
2. Izprast cilvēka dzives saikni ar notikumiem pasaulei un noskaidrot cilvēka atbildības robežas.

Personības ieguvums

Prasme iztēloties, interpretēt, analizēt, salīdzināt, izdarīt secinājumus.

Ieteikumi

1. Izmantojet 16. darba lapu!
2. Skolotājs pats var piedāvāt apskatāmos piemērus vai arī lūgt bērniem minēt dažādas vēsturiskas un mūsdienu situācijas, kuru sekas ir ietekmējušas viņu, viņu ģimenes, ciema, pilsētas, valsts, planētas dzīvi.

Vingrinājums Atceries pārdomāto!

Mērķis

Apkopot savu pieredzi, strādājot ar šo grāmatas nodaļu.

Personības ieguvums

Attīsta refleksijas, vērtēšanas prasmes.

VALODA

VĀRDA SPĒKS

Vingrinājums Cēloni un sekas

Mērķis

Radit vispārēju priekšstatu par jēdzieniem cēlonis un sekas.

Personības ieguvums

Pilnveidot prasmi analizēt, sintezēt, strukturēt informāciju, veidot analogijas.

Jautājumi pārrunām Kas ir cēlonis un sekas?

Mērķis

Apkopot, izvērst un padzījināt priekšstatus par jēdzienu cēlonis un sekas būtību un sakarībām. Saistīt jēdzienus cēlonis un sekas ar cilvēka rīcību, darbību.

Personības ieguvums

Tiek dota iespēja pilnveidot priekšstatus par ētisku rīcību un attieksmi, kad cilvēks domā par savas rīcības sekām, jūtas atbildigs par savu rīcību, mācās saskatīt, ka viņa rīcības sekas un arī cēloņi var būt atkarīgi no paša izvēles.

Ieteikumi

Skolotājs, runājot par cēloņu un seku saistību, var piedāvāt skolēniem analizēt vairākas situācijas, kas saistāmas ar skolēnu ikdienas pieredzi vai atrodamas skolēniem pazistamā literatūrā. Piemēram, kādas var būt sekas tam, ka Jānis noraksta kontroldarbu matemātikā no Daces vai, runājot par Annas Brigaderes pasaku lugu "Sprīdītis", kādi ir cēloņi un sekas ir tam, ka Sprīditis aiziet no mājām?

Informācija

Cēlonis ir parādība, kas nepieciešami rada, nosaka citu parādību.

Sekas ir parādība, ko izraisījusi kāda cīta iepriekš notikusi parādība vai darbība. Viens cēlonis izraisa sekas, šīs sekas rada atkal jaunu cēloni utt.

Morālā atbildība ir spēja paredzēt savas rīcības sekas, grēku nožēlu, vaines izjūtu par slikti darīto, centieni labot nodarīto pārestību, netaisnību. Atbildība ir ārējā, objektīvā nepieciešamība, pārvērtīties iekšējā stimulā, pašaktivitātē, motivā, cienā pret pienākumu. Atbildība ir cieši saistīta ar kultūru, ar

cilvēka garu, jūtu attīstību, pasaules kultūras apzināšanu.

(Skat. Lasmane S., Milts A., Rubenis A. *Ētika*. – R: Zvaigzne, 1992.)

Spēle Ko es gribēju pateikt?

Mērķis

Dot skolēniem iespēju praktiski pārliecīnāties par cilvēka izteikumu sekām, kas tiek iztekti dažādās intonācijās. Tieks akcentēta intonācijas loma sarunā – neatbilstoša, neveiksmīgi izvēlēta intonācija kā ne-saprašanās cēlonis.

Personības ieguvums

Analizēšana, interpretēšana, iztēlošanās. Tieks pilnveidota skolēna prasme iejusties lomā, izvēlēties valodas intonāciju atbilstoši situācijai.

Ieteikumi

Darbām nepieciešamas lapiņas ar teikumiem, kuri doti skolēnu grāmatā.

Jautājumi pārrunām Vārda spēks

Mērķis

Dot iespēju diskutēt par atbildību un runāšanu – atbildību par pateiktā saturu (ko pasaka?) un arī par formu (kā pasaka?).

Personības ieguvums

Vēršanās pie savas pieredzes, savas pieredzes analizēšana, sintezēšana, tolerantas attieksmes veidošana pret sarunu biedru.

VALODAS RAŠANĀS UN MAINĪGUMS

Jautājumi pārrunām Valodas rašanās

Mērķis

Radit priekšstatu par jautājumiem, kas saistīti ar valodas kā cilvēku sazināšanās formas izcelšanos.

Personības ieguvums

Prognozēšana, situācijas modelēšana, analizēšana, sintezēšana, interpretēšana, tiek pilnveidota prasme aizstāvēt savu un ieklausīties, respektēt citu viedokļus.

Informācija

Valoda, domājams, veidojusies pirms apmēram pusmiljona gadu. Pastāv vairākas valodas izcelšanās teorijas. Antikās pasaules domātāji valodas izcelšanos aplūkoja kā daju no jautājuma par dabas un cilvēka izcelšanos. Viņus interesēja lietas un tās nosaukuma sakars. 17. gs., 18. gs., 19. gs. populāra kļuva *skāpu atdarināšanas* jeb *onomatopoētiskā* valodas cilmes teorija. Tās pamatā ir atziņa, ka valoda radusies no cilvēka tieksmes atdarināt dabā dzirdamās skaņas. Vienlaikus ar skaņu atdarināšanas teoriju šajā laikā populāra bija arī emocionālo izsaucēnu jeb interjekciju teorija. Tās pamatā ir atziņa, ka vārds radies, cilvēkam izsakot savus pārdzīvojumus. Šo teoriju pamati likti senajā Griekijā. 19. gs. kļūst populāra darba izsaucēnu teorija. Tās pamatā ir atziņa, ka valoda radusies no skanām, kas pavadijušas darba procesu.

(Skat. *Latviešu valoda 10.-12. klasei*. – R: Zvaigzne, 1989.)

Pētījums Mainīgie vārdi

Mērķi

1. Dot iespēju iepazīties ar jēdzienu *jaunvārdu* un *vecvārdu* būtību un nozīmi, domāt par valodas mainības cēloņiem un sekām saistībā ar augšminētajiem jēdzieniem.
2. Pilnveidot prasmi strādāt ar dažādām vārdnīcām.

Personības ieguvums

Tiek pilnveidota prasme, patstāvīgi darbojoties, iegūt informāciju un izmantot to, argumentējot savu atbildi, kā arī pāšam uzņemoties atbildību par savu pētījumu. Tiek rosinātas izziņas intereses.

Ieteikumi

Darbām nepieciešamas dažadas skaidrojōšas vārdnīcas – apvidvārdu, sinonimu, literārās valodas u. c. vārdnīcas. Ja skolā šādu vārdnīcu nav, ieteicams skolēnus aizvest uz bibliotēku un iepazīstināt ar dažādām vārdnīcām un to lietojumu.

Informācija

Par *vecvārdiem* sauc vārdus, ko mūsdienās lieto reti vai nelieto nemaz. Visvairāk ir tādu vecvārdu, kuri apzīmē jēdzienus, kas saistīti ar agrāko laiku sabiedrības parādībām, piemēram, cunfte, landtāgs – šādus vecvārdus sauc

par historismiem; ir arī tādi vecvārdi, kuru apzīmētie jēdzieni ir saglabājušies, bet kuriem mūsdienā valodā atbilst citi vārdi, piemēram, kamieši (pleci), īkstis (nieres), sebu (vēlu) – šī tipa vecvārdus sauc par arhaismiem.

Par *jaunvārdiem* sauc vārdus, kas mūsdienās ienāk un nostiprinās literārajā valodā. Tie ir nepieciešami jaunu jēdzienu, priekšmetu un parādību apzīmēšanai, piemēram, dators, internets.

(Skat. *Latviešu valoda 10.-12. klasei*. – R: Zvaigzne, 1989.)

Jautājumi pārrunām **Vārdu rašanās un izzušana**

Mērķis

Padziņināt un nostiprināt jēdzienu jaunvārdi un vecvārdi izpratni, apzināties to rašanās un izzušanas cēloņus un sekas, kā arī dot iespēju padomāt par katra cilvēka lomu valodiskajos procesos.

Personības ieguvums

Analizēšana, salīdzināšana, sintezēšana. Sevis kā valodas nesēja, valodas veidotāja, saglabātāja apzināšanās.

Pētijums **Vārdu ceļi uz latviešu valodu**

Mērķi

1. Paplašināt zināšanas par latviešu valodas vārdu etimoloģiju.
2. Pētīt jautājumus par vecvārdiem un jaunvārdiem.
3. Pilnveidot zināšanas par latviešu valodas vēsturi.
4. Pilnveidot priekšstatu par vārdu kā daļu no valodas sistēmas.

Personības ieguvums

Pilnveido prasmi patstāvīgi strādāt ar dažādiem izziņas avotiem, analizēt un vizualizēt tekstuālu informāciju. Veicina prasmi uzstāties, izklāstīt savu viedokli. Attīsta pašapziņu.

Ieteikumi

1. Pētijums veicams mājās. Darbam atvēlētas divas nedēļas.
2. Pētijumā ieteicams izmantot K. Kāruja veidoto *Latviešu valodas etimoloģijas vārdnīcu*. – R: Avots, 1992.; *Latviešu valodu 10.-12. klasēm*. - R: Zvaigzne, 1989.; A. Lauas sarakstīto *Latviešu leksikoloģiju*. - R: Zvaigzne, 1988. Iespējams skolēnus iepazīstināt ar Milenbahu - Endzelīna vārdnīcu. Šī pētījuma ietvaros iekļaujams arī bibliotēkas apmeklējums kā izziņas ekskursija.

TICĒJUMI

Vingrinājums **Ticējumu spēks**

Mērķis

Apskatit cēloņu un seku sakarības ticējumos, radīt priekšstatu par ticējumiem kā novērojumiem un pieņēmumiem.

Personības ieguvums

Cēloņsakarību apzināšanās, pētišana, analizēšana, salīdzināšana, vispārināšana, vērtēšana. Iepazišanās ar savdīgu folkloras jomu.

Informācija

Ar *ticējumiem* mēs saprotam joti plašu un daudzpusīgu tautas garīgās dzīves uzkrājumu. Ticējumos ietilpst dažādi novērojumi līdz ar secinājumiem par novērotajām dabas parādībām. Tāpat ticējumos atspoguļojas dažādi priekšstati par pārdabiskām būtnēm un notikušiem. Ticējumi var būt arī burvestību apraksti un padomi buršanā. Atšķirībā no tautas dzīsmām, miklām, parunām un buramiem vārdiem stāstītīm ticējumiem nav ipašas, stingras formas, jo katrs teicējs dod tikai ticējuma ideju, darbības vai uzvedības noteikumus. Ticējumu saturis interesē ne tikai tautas mutvārdu daiļrades pētniekus, bet arī medicīnu, meteoroloģiju, agronomiju, dažādas saimnieciskās disciplīnas to vēsturiskajā skatījumā. Reizēm ticējumos atrodami precīzi novērojumi, citreiz atbilstoša rīcība tiek skaidrota gluži fantastiski. Liela daļa ticējumu ir radušies uz līdzības pamata.

Ieteikumi

- Skolotājam jāpievērš uzmanība šādiem jautājumiem.
- Vai vienmēr ticējumā teiktais ir saistīms ar realitāti?
- Vai ticējumu iespējams uzskatīt par cēloni, kas noteikti paredz kādas noteiktas sekas?
- Ar ko atšķiras ticējumi, kuru pamata ir novērojumi, no ticējumiem, kuru pamata ir pieņēmumi?

Jautājumi pārrunām **Ticējumi**

Mērķis

Pamatot, padziņināt un vispārināt priekšstatus par ticējumiem kā cēloņu un seku sakarību prognozētājiem, palidzēt veidot savu viedokli par šiem jautājumiem.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi analizēt, salīdzināt, prognozēt, secināt, vērtēt, vispārināt.

Informācija

Ticējumi tiek iedaliti pēc formālajām pazīmēm – *mērķtiecīgas darbības* vai kāda *konstatējuma*. Turklat pirmā grupa slēpj sevi vairāk vai mazāk noteiktas maģijas pazīmes, bet otrā pieredzes rezultātus. Pirmai grupai ievada vārds *lai*, otro – *ja* vai arī *tad, kad*. Piemēram, griķi jāsēj miglainā rītā, *lai* migla nekaitētu griķu ziedēšanas laikā. Vai arī – *ja* grieze griez kokā, *tad* būs lietus. Pie otrs grupas, tātad pie konstatējuma ticējumiem, kas saistīti ar pieredzi, pieder arī *absolutie ticējumi* – atziņas un uzskati par pasauli, par cilvēku. Šai ticējumu grupai nav nekādas saistības ar mantiku un maģiju, un tā nenoliedzami ir pati svarīgākā pētniecībai, jo atšķirībā no pārējiem ticējumiem, kas piedāvā praktiskas lietošanas iespējas, no absolūtajiem ticējumiem mēs gūstam zināšanas par pagātnes atziņu un uzskatu kopumā, par kosmoloģiju (par zemi, debesim, aizsauli), topoģeogrāfiju (par jūru, akmeņiem, kokiem).

(Skat. Straubergs K. *Latviešu tautas paražas*. – R.: Latvju grāmata, 1944.)

Brīvais raksts

Cēloni un sekas valodā

Mērķis

Dot iespēju katram skolēnam pie sevis vēl reizi pārdomāt un apkopot atziņas par cēloņu un seku sakarībām saistībā ar valodu.

Personības ieguvums

Prasme apkopot informāciju, analizēt, strukturēt, sintezēt un secināt.

Ieteikumi

Ieteicams izvēlēties vienu no piedāvātajiem *brīvā raksta* tematiem. *Brīvo rakstu* var izmantot, lai novērtētu skolēnu izpratni par šajā nodaļā apgūto. Pirms rakstīšanas brīdiniet skolēnus, ka *brīvais raksts* būs jānodod!

MĀKSLA

KĀ RODAS MĀKSLAS DARBI?

Vingrinājums Kā uzgleznot gleznu?

Mērķis

Provocēt, ievadīt tēmā par mākslas darba rašanos.

Personības ieguvums

1. Rakstu darbs aktualizē individuālo pieredzi.
2. Ievas Iltneres dzejolis ieved nepārastā pasaulē, kuras atklāšanai nepieciešama iejušanās un iztēlošanās.

Ieteikumi

1. Lai domas rakstot labāk rāsās, fonā var uzlikt kādu mierigu mūziku (piemēram, *Rondo Veneziano* ierakstus).
2. Ievas Iltneres dzejoli tiešām vajadzētu lasīt lēni, ieteicams – klusām, lai izjustu tajā ietverto rītumumu un dzīves ikdienas klātesamības noskaņu, kam vajadzētu pievērst uzmanību arī pārrunās.

Informācija

Leva Iltnerē (dz. 1957. g.) ir latviešu gleznotāja. Viņas darbus raksturo apcerīgas noskaņas, pelēcīga, gandrīz monotonā krāsu gamma, smalks, ažurs, mežgīnēm līdzīgs zīmējums.

Jautājumi pārrunām Noskaņas

Mērķis

Apzinoties individuālo izjūtu gammu, pievērst uzmanību emocionālajam pārdzīvojumam kā radišanas procesa priekšnosacījumam.

Personības ieguvums

Uzdevums aktualizē emocionālo pieredzi, attista prasmi nosaukt vārdos savas izjūtas, analizēt vienu un to pašu procesu dažādos kontekstos un aspektos, saskatit līdzīgu un atšķirīgo.

Ieteikums

Iztirzājot 4. jautājumu, piedāvājiet aplūkot dažādu mākslas darbu, ja iespējams – arī to tapšanas procesa, attēlus! Šo jautājumu var apspriest grupiņās, katrai piedāvājot atšķirīgu mākslas darbu (vienai – gobelēnu, otrai – gleznu, trešai – skulptūru) un beigās

apkopot grupu viedokļus, meklējot kopīgo un atšķirīgo.

Vingrinājums Kas pēc kā?

Mērķis

Rosināt domāt, kāds ir ceļš līdz gatavam mākslas darbam, par tā *garīgo, procesuālo* un *materiālo* komponentu sintēzes nepieciešamību.

Personības ieguvums

Vingrinājums nostiprina prasmi saskatīt cēlonu un sekū saiknes, analizēt, salidzināt, ieklausīties un pētīt dažādus viedokļus.

Ieteikumi

1. Vingrinājumu ieteicams sākumā izpildīt individuāli, bet pēc tam rezultātus pārrunāt klasē, lai rastos iespēja salidzināt viedokļus.
Droši vien skolēnu atbildes atšķirsies. Pievērsiet uzmanību arī tam, ka piemēram, iztēlošanās, šaubas un izvēle nepieciešama visa procesa garumā!
2. Vingrinājuma variācija. Lūdziet skolēniem uzzimēt mākslas darba tapšanas procesu vai nu izmantojot, vai neizmantojot vingrinājumā dotos posmus!

Vingrinājums Process vai rezultāts un uzdevums Gleznošanas prieks

Mērķi

1. Izceļt mākslas darba tapšanas *processa* nozīmīgumu, veidojot izpratni par mākslas darba radišanu kā dzīves svinēšanas iespēju.
2. Iepazīstināt ar amerikāņu mākslinieku Džeksona Polloka pieeju, kas ir spilgtā lappuse mākslas pasaulē, vienlaikus radot priekšstatu par šī glezniecības veida atspulgu Latvijas mākslā (Jānis Pauļuks).

Ieteikumi

- a) A1 formāta lapa, guaša vai ūdens krāsas,
- b) ritmiskas mūzikas ieraksts (piemēram, kāda deju mūzika (der arī valsīs!)). Palidziet skolēniem saklausīt ritmu!
2. Papīru vēlams novietot uz grīdas, pie tiekami lielā attālumā vienu no otra.
3. Nemot vērā, ka skolēniem veicamais uzdevums ir ļoti vitāls un var radīt lie-

lu netīribu, šo akciju ieteicams veikt halatos vai priekšautos, pirms tam stingri vienojoties, ka krāsu drīkst šķakstīt tikai uz papīra.

4. Pats būtiskākais šajā vingrinājumā – izjust radišanas prieku!

5. Uzdevuma variācija: skolotāja dod kādu noteiktu tēmu (piemēram, *Ābeledi*).

Informācija

Džeksons Polloks (1912 – 1956) ir amerikāņu gleznotājs, abstraktā ekspressionisma virziena pārstāvis. Viņš uzsvēra procesa nozīmi glezniecībā; piešķira tam lielāku nozīmi nekā rezultātam – pašai gleznaipai. Polloka glezniecību mēdz saukt arī par „zestu glezniecību” – rokas kustības energijas un ritmiskuma pēdas ir būtiskākās viņa darbos.

Jānis Pauļuks (1906 – 1984) ir viens no izcilākajiem latviešu gleznotājiem. Pauļukam raksturiga gan tēmu, gan glezniecīkās izteiksmes līdzekļu daudzveidība. Kompozīcijās bieži izmantota 20. gs. otrās puses ekspressionismam raksturīga gleznošanas maniere – enerģiski krāsu šķakstīumi, panākot izteiksmīgas faktūras un krāsu īrboņu.

Jautājumi pārrunām Iecere un nejaušība

Mērķi

1. Pievērst uzmanību tādiem jēdzieniem kā *iecere* un *nejaušība* mākslas darba radišanas kontekstā.
2. Radīt izpratni par mākslas darba radišanu kā par plānotas darbības un radošas nejaušības *spēli*.

Personības ieguvums

Sarunas laikā skolēni iesaistās refleksijā par radošo procesu, mācās izteikt savu viedokli, uzsklausīt kritiku.

Vingrinājums Cēlonis un sekas

Mērķi

- Nostiprināt izpratni par cēloņu un seku sakarību izpausmi mākslā.
- Netieši ierosināt domāt par nākamo nodalas tēmu – mākslas darba izraiso vērtējumu.

Personības ieguvums

Attīsta analizes, likumsakarību saskaņšanas, secināšanas prasmes.

Brīvais raksts Kā rodas mākslas darbs?

Mērķis

Apkopot domas par mākslas darba radīšanas procesu un izteikt tās vārdos.

Personības ieguvums

Attīsta iztēli, prasmi apkopot (sintezēt) intelektuālo un emocionālo pieredzi.

KĀDĒL MAN PATĪK, BET TĒV – NĒ?

Vingrinājums Ko katrs domā?

Mērķi

- Rosināt dziļāk apzināties viena un tā paša mākslas darba vērtējuma atšķirību cēloņus, netieši iepazīstinot ar gaumes jēdzienu.
- Veicināt izpratni par dažādu viedokļu līdzās pastāvēšanas dabiskumu, it īpaši mākslas pasaulei.
- Netieši iepazīstināt skolēnus ar karikatūras žanru.

Personības ieguvums

Vingrinājums veicina iztēlošanās, analīzes, prognozēšanas, salīdzināšanas procesus; ieklausīšanos dažādos viedokļos, socializāciju, iejūtotoči citā cilvēka lomā.

Ieteikumi

- Izmantojiet 17. darba lapu!
- Rakstisko darbu var veikt arī, sadalot skolēnus grupiņās un izlozējot, par kuriem apmeklētājiem katra grupiņa rakstīs. Grupā var veidot vienu kopīgu dialogu – sarunu.
- Vēlams, lai tiktu nolasīts vismaz viens stāstiņš par katru no izstādes apmeklētāju tipiem.
- Kad stāstiņi nolasīti, var kopīgi sīkāk izanalizēt katru attēlotu attieksmi.

Informācija

Tiecieties pēc dažādām pieredzēm un domājot par to, kā reāgējam uz tām,

mēs attīstām noteiktu pārliecību kopumā, ko sauc par **gaumi**. Tādējādi estētiski veselīga persona sabalsē sevi spēju apbrīnot ar spēju vērtēt. (Kevins Melchions).

Gaume ir spēja spriest par priekšmetu vai priekšstatišanas veidu ar labvēlīgumu vai nelabvēlīgumu bez jebkādas ieinteresētības. Šāda labvēlīguma priekšmetu sauc par skaistu.

(I. Kants. *Spriestspējas kritika*. – R.: Zvaigzne ABC, 2000, 43. lpp.)

Skotu filosofs Deivids Hjūms (1711–1776) norādīja, ka tiklīdz jāizšķiras par kāda noteikta mākslas darba vērtību, izcejas strīdi. Mūsu gaumes dažkārt ir tik atšķirīgas, ka mēs paziņojam, ka visi viedokļi ir lidzvērtīgi, neviens nav pārāks par otru. Tomēr, kad kādu mākslas darbu vērtē augstāk par citu, mēs saprotam, ka kaut kādi standarti tiek izmantoti. Hjūms uzskatīja, ka, lai izkoptu gaumi un gaumes spriedums būtu kvalitatīvs, cilvēkam nepieciešama plaša mākslas darbu salīdzināšanas pieredze un pāšam jābūt pēc iespējas brīvam no aizspriedumiem, lai mākslas darbus varētu vērtēt taisnīgi.

(*Aethetics: The Big Questions*. Ed. by C. Korsmeyer. – Blackwell Publ., 1998, 135. lpp.)

Jautājumi pārrunām Uzskatu dažādība

Mērķis

Nostiprināt izpratni par dažādu viedokļu līdztiesīgumu attiecībā ne tikai uz mākslu, bet arī dzīvi kopumā.

Personības ieguvums

Pārrunas vingrina spriestspējas prasmi, rosina iztēli.

Spēle

Atdzīvini gleznu!

Mērķi

- Vingrināties informāciju izteikt kustībā.
- Netieši rosināt aizdomāties, ka attēls var būt ierosmes avots kustībai un otrādi – uz to var raudzīties arī kā uz sastingušu kustību.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi izteikt domas ar ķermeņa palidzību, sintezēt ideju, tēlu ar kustību. Nostiprina sadarbības iemājas.

Ieteikumi

Nobeigumā (vai mājās) var arī uzzīmēt, kas varētu būt attēlots karikatūrā redzamajā attēlā.

VIENS NO OTRA

Vingrinājums Cimdu noslēpumi

Mērķi

- Veidot apziņu par iespējamo mākslas darba interpretāciju daudzveidīgumu.
- Radoši interpretējot neparastus ikdienā lietojamus priekšmetus (cimdus), radīt apjausmu par ikdienas dzives estētisko potenciālu.

Personības ieguvums

Vingrinājums veicina interpretēšanas, iztēlošanās, metaforu veidošanas prasmi. Vienlaikus bērni mācās cienīt otru veikto darbu, papildināt to ar savu domu, izjust dāvināšanas prieku.

Ieteikumi

- Iedošiniet bērnus nolasīt skaji savas metaforas! Metafora ir ļoti specīgs, emocionāls domas izteiksmes līdzeklis. Neaizmirstiet nolasīt arī savējo! Jūs visi būsiet ieguvēji.
- Atkarībā no psiholoģiskā klimata klasē, uzrakstītās metaforas var dot ilustrēt vai nu draugiem, vai izlozēt nejauši. Šajā gadījumā vajadzētu pārliecināties, ka skolēni piekrīt metaforu sadalei, lai nerastos neveiklības sajūta.
- Mēģiniet radīt skolēnos izpratni par šī darba savstarpējo atgriezenisko saiti, par to, ka, ilustrējot kāda salīdzinājumu, tu veido pārsteiguma dāvanu tās autoram/ei, tāpat kā to dara kāds cits tev. Arī te darbojas cēloņu un seku attiecības.
- Šo uzdevumu iespējams papildināt ar vēl vienu soli, t.i., pēc metaforas uzrakstīšanas tiek rakstīta pasaka un tad ilustrācijas veido pasakai. Tomēr vajadzētu būt uzmanīgiem, lai skolēnus pārāk nenogurdinātu ar rakstīšanu un neapslēptu turpmāku darbošanās prieku.
- Bērnu darbus beigās varat aizsūtīt pašai ierosmes devējai – Jettei Užānei uz *Lejniekiem* Dzērbenē.

Informācija

Jette Užāne (Cimdu Jettiņa) (1924) – latviešu rokdarbniece, daiļamatniece, Triju zvaigžņu ordeņa kavaliere. Ievērību guvusi ar savu skaisto adito cimdu kolekciju. Cimdu Jettiņas aditie cimdi izcejas ar dvēseliskumu un neparasto tematiku. Viņa izveidojusi vairākus cimdu ciklus – *Koki*, *Ziedi*, *Zīmes*, *Gadalaiki*, *Ķeltu raksti*, *Vecās mājas logi*, *Ģimenīte*, *Naktsvijole*. Vairāki cimdi tapuši, izmantojot literārus darbus – I. Ziedoņa *Krāsainās pasakas*, R. Blaumanja *Uguni*, A. Pumpura *Lāčplēsis*.

Vilhelms Purvītis (1872 - 1945) - gleznotājs, viens no latviešu nacionālās glezniecības skolas aizsācējiem. Latvijas Mākslas akadēmijas dibinātājs un pirmsais rektors.

Izcils ainavists, iedibinājis ainavas žanrā savas tradīcijas un skolu. Pievērsis uzmanību jauniem motīviem Latvijas dabā (pavasara pali, ūdeņi, sniegi u.c.). Stilistiski daudzveidīgs, mainīgs, individuālajā rokrakstā atbalsojas plenēra, reālisma, impresionisma, jūgendstila, gadsimtu mijas noskaņu mākslas, postimpresionisma, ekspresionisma iespaidi.

Uzdevums **Viens un otrs**

Mērķi

1. Rosināt domāt par iedvesmas avotiem un ietekmēm mākslā.
2. Analizējot mākslas darbu kvalitātes, apjaust, ka mākslas darbs, kas radies cita mākslas darba ietekmē, var pa-

pildināt pirmo, ja tam pašam ir savas mākslinieciskās kvalitātes.

Personības ieguvums

Uzdevuma pirmā daja attīsta prasmi vērot, iedzījināties un salidzināt saskatīto. Pārrunas, savukārt, rosina iztēli, veicina prasmi interpretēt, veidot asociācijas. Aktualizējot savu pieredzi, ie-spējams dzījāk izprast, ka dzīve un pasaule nepārtraukti piedāvā radošas darbibas impulsus. Var mācīties tos pamānit un attīstīt.

Ieteikumi

1. Izmantojiet darba lapu *Venna diagramma!*
2. Runājot par ietekmēm mākslā, ieteicams minēt citus līdzīgos piemērus (piemēram, Roja Lihtensteina un Anri Matisa *Zelta zīvtiņas*).
3. Vajadzētu pievērst uzmanību atšķirībai starp plagiātismu un ietekmi mākslā.

Vingrinājums **Kādēļ rodas mākslas darbi?**

Mērķi

1. Iedzījināties mākslas tapšanas cēloņos, gūt apjausmu par mākslu kā par kultūras dzīves formu.
2. Apkopot šajā nodajā aplūkoto. Refleksija par iegūtajām atzinībām.

Personības ieguvums

Vingrinājums attīsta prasmi sintezēt, aktualizē un uzsver individuālas pieredzes nozīmi.

Vingrinājums

Atceries pārdomāto!

Mērķis

Apkopot savu pieredzi, strādājot ar šo grāmatas nodaju.

Personības ieguvums

Attīsta refleksijas, vērtēšanas prasmes.

MATEMĀTIKA

KĀDĒL VAJADZĪGA MATEMĀTIKA?

Vingrinājums Matemātikas aizstāvēšana

Mērķi

- Izpētīt, kādi cēloņi rada patiku vai nepatiku pret matemātiku.
- Veidot izpratni par matemātisko ziņāšanu nozīmību.

Personības ieguvums

Savu izjūtu apzināšanās un izteikšana, sadarbība, spēja argumentēt un aizstāvēt savu viedokli.

Eseja Kāda būtu cilvēku dzīve bez skaitļiem?

Mērķi

- Apzināt skaitļu kā īpašas zīmju sistēmas nozīmi.
- Paplašināt skaitļa jēdzienu, aktuālizējot personisko pieredzi.

Personības ieguvums

Esejas rakstīšana attīsta iztēli, prasme izteikties rakstiski, formulēt un pamato savu viedokli.

KĀ RODAS JĒDZIENI?

Vingrinājums Skaitļa kvadrāts

Mērķi

- Noskaidrot jēdziena skaitļa kvadrāts rašanās cēloņus.
- Veidot priekšstatu par jēdzienu veidošanos.

Personības ieguvums

Spēja sadarboties grupā, attiecību un sakarību izpratne, izpratne par objektu attiecībām telpā.

Informācija

6. gadsimtā pirms mūsu ēras Grieķijā dzīvoja filosofs Pitagors, kurš bija arī izcils matemātikis. Viņš nodibināja savu filosofijas skolu, kurā tika veikti pētījumi arī matemātikā. Pitagors uzskatīja, ka pasaules pamatā ir skaitļi, visas sakarības pasaule var izteikt kā attiecības starp skaitļiem. Skaitļus pitagorēji attēloja geometrisku figūru veidā. Piemēram, 3 un 6 tika uzskatīti par trij-

stūra skaitļiem un tos attēloja šādi:
4 un 9 tika uzskaitīti par "kvadrātiskiem" skaitļiem:

Geometriskās figūras, ar kurām attēloja skaitļus, bija saistītas ar veidu, kādā matemātiski var iegūt šos skaitļus – ar sa-skaitīšanu vai reizināšanu. "Trijstūra" skaitļi veidojas no skaitļu summas $3=1+2$, $6=1+2+3$. "Kvadrātiskie" skaitļi veidojas no divu vienādu skaitļu reizinājuma $4=2\cdot2$, $9=3\cdot3$. Mēs divu vienādu skaitļu reizinājumu saucam par skaitļa kvadrātu, un šis nosaukums ir radies tieši no pitagoriešu ieviestā skaitļu attēlojuma geometrisku figūru veidā.

(Pēc *Matemātiski raibumiņi*. – R.: Mācību grāmata, 1995.)

Pētījums Jēdzieni

Mērķi

- Veidot izpratni par matemātisko jēdzienu rašanos.
- Padzījināt priekšstatu par matemātisko jēdzienu nozīmi un lietošanu.

Personības ieguvums

Organizatoriskā prasme, prasme uzstāties un izteikt savu viedokli, prasme vadīt savu mācību darbu, atlasīt nepieciešamo informāciju, apkopot to.

Ieteikumi

Pētījums tiek veikts, izmantojot ievadā aprakstīto paņēmienu *grupas pētījums*.

Jautājumi pārrunām Jēdzienu rašanās

Mērķi

- Veidot priekšstatu par jēdzienu nozīmes rašanos.
- Apzināt matemātikas valodas iepinības.

Personības ieguvums

Prasme spriest, formulēt un izteikt savu viedokli, iesaistīties diskusijā.

PAREIZI SPRIEDUMI

Vingrinājums Cepurnieka cepure

Mērķi

- Veidot priekšstatu par loģiski pareiziem un nepareiziem spriedumiem.

- Apzināt loģiski nepamatotu spriedumu izraisītās sekas.

Personības ieguvums

Loģiskās domāšanas attīstība, prasme izdarīt secinājumus, prasme novērtēt spriedumu pamatošību.

Vingrinājums Ja – tad

Mērķi

- Veidot priekšstatu par spriedumu loģisko saikni.
- Attīstīt prasmi izdarīt loģiski pareizus secinājumus.

Personības ieguvums

Loģiskās domāšanas attīstība, prasme izdarīt secinājumus, sakarību un attiecību izpratne.

Vingrinājums Zīmējums uz tāfeles

Mērķi

- Attīstīt prasmi analizēt reālu situāciju, izmantojot logikas likumus.
- Veicināt cēloņsakarību izpratnes veidošanos.

Personības ieguvums

Logisku sakarību izpratne.

Ieteikumi

Iespējamā risinājuma gaita varētu būt šāda. Zēnu izteikumos nosauktos vairāk nekā 10 skaitļi. Izmantojot logikas likumus, veicināt cēloņsakarību izpratnes veidošanos. No teksta zināms, ka tikai viens no šiem apgalvojumiem ir patiess, tātad tas ir vai nu 2. vai 3, jo tie ir viens otrs. Veicināt cēloņsakarību izpratnes veidošanos.

Eseja Pareizi un nepareizi spriedumi

Mērķi

- Veikt jauno zināšanu apkopošanu.
- Saistīt teorētiskās zināšanas ar personisko pieredzi.

Personības ieguvums

Prasme formulēt domu, analize un vērtēšana, prasme atrast piemērus.

MŪZIKA

KĀDĒL RODAS MŪZIKA?

Darbošanās Ritums

Mērķis

Izdziedāt Raimonda Paula dziesmu *Ritums*, iedzījināties teksta saturā, izanalizēt to, lai sagatavotu skolēnus sekojošajām pārrunām *Labi darbi un labas domas*.

Personības ieguvums

Izpratne par mūzikas un dzejas vienotību dziesmā, kopīgas dziedāšanas prieks.

Jautājumi pārrunām **Labi darbi un labas domas**

Mērķis

Veidot izpratni par jēdienu *labs darbs* un *labas domas* savstarpējo saistību.

Personības ieguvums

Jaunu hipotēžu izvirzīšana un analogijas meklēšana. Attīsta diskutēšanas, sava viedokļa formulēšanas iemaņas, spēju ieklausīties citu domās.

Ieteikumi

Šis ir ierosināšanas vingrinājums tēmai par mūzikas rašanās cēloņiem. Aiciniet skolēnus vairāk izteikt savu personisko pieredzi un galveno uzmanību pievērsiet jautājumiem par labo darbu cēloņiem! Pierakstiet tos uz tāfeles un vēlāk skolēnu teikto izmantojiet, strādājot ar vingrinājumiem *Vai muzicēšana ir labs darbs* un *Kādēl rodas mūzika?*

Prāta vētra **Labs darbs**

Mērķis

1. Rosināt dzīlāk apzināties, kas ir "labs darbs".
2. Sagatavoties vingrinājumam *Vai muzicēšana ir labs darbs?*

Personības ieguvums

Attīsta prasmi lakaniski izteikt domu, kā arī cienīt citu viedokļus.

Vingrinājums **Vai muzicēšana ir labs darbs?**

Mērķis

Rosināt saskatīt muzicēšanas procesā tās darbības, kas piemīt labam darbam, izmantojot *prāta vētrā* gūtās atziņas.

Personības ieguvums

Vingrinājums attīsta prasmi salīdzināt un analizēt, ieklausīties dažādos viedokļos, kā arī vienoties par kopēju grupas viedokli.

Ieteikumi

1. Optimālais skaits grupās būtu 4 cilvēki.
2. Rosiniet skolēnus pamato, argumentēt savas domas! Katram grupas dalībniekam iedaliet lomu:
 - *darba vadītājs* (viņa uzdevums ir aicināt izteikties visus un sekot līdzi tam, lai katrs tiek pie vārda),
 - *laika uzmanītājs* (viņa uzdevums ievērot laika limitu un sekot līdzi tam, lai pietiktu laika izpildīt visu uzdevumu),
 - *apkopotājs* (viņa uzdevums apkopot visas izteiktās domas un secinājumus),
 - *darba noformētājs* (viņa uzdevums izdomāt, kā grupas darbā veikto pāstāstīt un parādīt parejiem).

Vingrinājums **Kādēl rodas mūzika?**

Mērķis

Noskaidrot mūzikas rašanās cēloņus.

Personības ieguvums

Vingrinājums attīsta atmiņu, prasmi izteikt savu domu lakaniski, attīsta radošo domāšanu un veicina uzmanību, klausoties un atkārtojot iesākto cēloņu rindu un secību. Tas klasē veido labu un draudzigu gaisotni. Klausoties dažādajos viedokļos par mūzikas rašanās cēloņiem, skolēni paplašina savu iepriekšējo pieredzi un saskata cēloņu daudzveidību.

Ieteikumi

Ja klasē ir daudz skolēnu, ieteicams viņus dalīt grupās pa 10. Tad pēdējais no katras grupas dalībniekiem uz tāfeles uzraksta savas grupas biedru nosauktu mūzikas rašanās cēloņu sarakstu. Pēc

tam klasē salīdzina uzrakstītos sarakstus un katrs skolēns savā burtnīcā izveido kopīgo.

KĀ RODAS DZIESMA?

Darbošanās **Dietu, dietu, saimeniece!**

Mērķi

1. Izprast Meteniša vakara būtību, cēlonību un sekas, izdziedot dziesmu "Dietu, dietu, saimeniece" un iedzījinoties dziesmas tekstā.
2. Radīt skolēnos izpratni, ka
 - senie lauku darbi ir savdabīgs kalendārs, kur darbi tiek darīti noteiktā secībā, vadoties pēc gadalaikiem, laika apstākļiem un nepieciešamības,
 - cilvēka dzīves norises ir izdziedamas dziesmās un izdejojamas dejās. Tādējādi dziesma ir kā organisks turpinājums vai papildinājums cilvēka darbībai.

Personības ieguvums

Analizējot tautas dziesmu, skolēni gūst informāciju par seno latviešu dzīvi un likumsakariņām. Tieks padziļināta izpratne par lietu un notikumu secību un savstarpējo mijiedarbību. Uzklasot citu viedokļus, tiek gūtas jaunas atziņas.

Ieteikumi

1. Izmantojiet 18. darba lapu!
2. Ar izpratni un rūpību skatiet, vērtējot mājas darbus, vai atšķirības no senā latviešu kalendāra, kam pamatā bija lauku darbi, tik ļoti atšķiras no mūsu dienām. Pieņemiet un novērtējet it visus priekšlikumus!

Darbošanās

No ritma uz dziesmu

Mērķi

1. Ievadīt tēmā par dziesmas rašanos.
2. Izprast, kā ritms var būt cēlonis sākotnēji dzejolim, bet šis dzejolis, savukārt, kļūt par pamatu dziesmas radišanai.

Personības ieguvums

Darbošanās laikā skolēniem tiek attīstīta ritma izjūta, plaukšķinot ritmu un izdomājot katram savu ritmisko zīmējumu vienai taktij, zināšanas par taktsmēru un dažāda garuma notīm un pauzēm, ritmizēšanas iemaņas. Radot dzejoli, kopīgi izveidotajā ritmā tiek attīstīta radošā domāšana un teksta un ritma savienošanas prasme. Dziedot izveidoto dziesmu, ir iespēja saskatīt secību, kādā izveidojās šī klases kopīgā dziesma.

Ieteikumi

1. Kopīgi vienojieties par taktmēru!
2. Katrā pāra izveidoto ritmisko zīmējumu vienotā periodā var izvietot pēc nejaušbas principa.
3. Ja klasē ir daudz skolēnu, tad veidojiet divas dziesmas!
4. Nošu skaits varētu būt 5 no I līdz V pakāpei tādā tonalitātē, kādu jūs attiecīgajā laikposmā mācāt.

Pārrunas **Kā rodas dziesma?**

Mērķis

Pārdomāt, kāds ir ceļš līdz gatavai dziesmai, kas ir nepieciešams, lai dziesma rastos.

Personības ieguvums

Veido prasmi saskatīt cēloņu un seku saiknes, analizēt, salīdzināt, ieklausīties un pētīt dažādus viedokļus.

Brīvais raksts

Ko rada dziesma?

Mērķis

Izprast dziesmas kā mākslas darba nozīmigumu, dziesmas kā daudzu un dažādu dzīves notikumu un emocionāla pacēluma cēloni.

Personības ieguvums

Rakstot ir dota iespēja brīvi paust savu personīgo viedokli, to formulēt, tādējādi iegūto informāciju un citu viedokļus sasaistīt ar savu personisko pieredzi.

Ieteikumi

Šo brīvo rakstu izmantojiet kā ierosināšanu turpmākai tēmas izpētei par mūziku kā cēloni citām cilvēka radošām izpausmēm! Tādēj palūdziet, lai skolēni savus brīvos rakstus nolasa citiem!

Darbošanās

Kā mūzika rada dzejoli?

Mērķi

1. Klausīties mūziku un veidot asociatīvos tēlus.
2. Formulēt savas emocijas un iztēlototo vārdos.

Personības ieguvums

Skolēni attīsta tēlaino domāšanu, mācās izteikt savas sajūtas un domas, izmantojot gan vārdu, gan mūzikas valodu.

Ieteikumi

1. Pārrunu laikā pievērsiet uzmanību atšķirīgiem viedokļiem par dzirdēto, tādējādi demonstrējot to, cik dažāda var būt cilvēku uztvere! Pārrunājiet, kādi ir cēloni tam, ka mūzikas raksturu, noskaņu uztveram atšķirīgi!

2. Arī skolotājam vajadzētu rakstīt dzejoli, pasaku vai kādu citu rakstu, klaušoties mūziku. Uzdāviniet to saviem skolēniem, atklājot, ka viņi jums ir nozīmīgi un svarīgi!

teicams izmantot metodisko paņēmienu *zinu/domāju, ka zinu/gribu uzzināt*.

Darbošanās Latviešu tautas mūzikas instrumenti

Mērķi

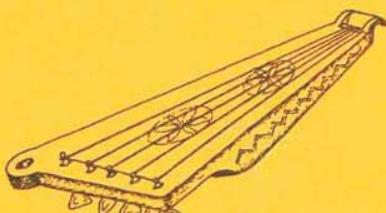
1. Izprast tautas mūzikas instrumentu skaņas veidošanas principus.
2. Saistīt teoriju ar praksi.
3. Sagatavot skolēnus pārrunām.

Personības ieguvums

Praktiski darbojoties, spēlējot un muzejot visdažādākos mūzikas instrumentus, tiek rosināta bērnu radošā domāšana, jauniegūtā informācija labāk paliek atmiņā, notiek jaunu zināšanu un pieredzes uzkrāšana.

Ieteikumi

Novērtējet skolēnu jaunatklāsmes prieku un piedāvājet pēc iespējas vairāk un dažādākus tautas mūzikas instrumentus! Lai rosinātu skolēnu interesi un vellešanos aktīvi piedalīties mācību procesā, piedāvājet pašiem atrast senus mūzikas instrumentus savās mājās un izveidojiet dzīvo izstādi turpat klasē!

DAŽĀDI TAUTAS MŪZIKAS INSTRUMENTI

Prāta vētra Ko jūs zināt par latviešu tautas mūzikas instrumentiem?

Mērķi

1. Ierosināt skolēnus atcerēties visu, ko viņi zina par latviešu mūzikas instrumentiem.
2. Veidot klasei kopīgu zināšanu daudzumu.

Personības ieguvums

Netiešā veidā skolēni papildina savas zināšanas par tēmu *Tautas instrumenti*. Tieki veicināta pašapziņa un savu zināšanu apzināšanās.

Ieteikumi

Šis vingrinājums ierosina skolēnus turpmākai tēmas izpētei par tautas mūzikas instrumentiem un to attīstību, tādēj ie-

teicams izmantot metodisko paņēmienu *zinu/domāju, ka zinu/gribu uzzināt*.

Mērķis

1. Izprast tautas mūzikas instrumentu skaņas veidošanas principus.
2. Saistīt teoriju ar praksi.
3. Sagatavot skolēnus pārrunām.

Personības ieguvums

Praktiski darbojoties, spēlējot un muzejot visdažādākos mūzikas instrumentus, tiek rosināta bērnu radošā domāšana, jauniegūtā informācija labāk paliek atmiņā, notiek jaunu zināšanu un pieredzes uzkrāšana.

Ieteikumi

Novērtējet skolēnu jaunatklāsmes prieku un piedāvājet pēc iespējas vairāk un dažādākus tautas mūzikas instrumentus! Lai rosinātu skolēnu interesi un vellešanos aktīvi piedalīties mācību procesā, piedāvājet pašiem atrast senus mūzikas instrumentus savās mājās un izveidojiet dzīvo izstādi turpat klasē!

Vingrinājums Dažādi tautas mūzikas instrumenti

Mērķi

1. Apgūt informāciju par dažādiem tautas mūzikas instrumentiem.
2. Veicināt kopīgas mācīšanās prasmes.

Personības ieguvums

Vingrinājums veicina izpratni par to, kas ir atbildība un pienākums, lauj attīstīties savas vērtības apziņai un aicina skolēnu izvērtēt savu lomu kopīgā darbā.

Ieteikumi

1. Vingrinājuma veikšanai varat izmantot metodisko paņēmienu *veselā salīšana no daļām!* Tā kā teksta daļas nav vienāda garuma, garākās dodiet lasīt labākajiem un ātrākajiem lasītājiem.
2. Vingrinājuma 3. punktā izmantojiet 19. darba lapu!

**Jautājumi pārrunām
Latviešu tautas mūzikas instrumenti**

Mērķis

Saskatīt cēlonību instrumentu izmantošanas tradīcijas, kā arī to iedalījumu grupās pēc to skaņas veidošanas principiem.

Personības ieguvums

Pārrunas attīstīs prasmi analizēt, secināt, klasificēt.

KĀ MŪZIKAS INSTRUMENTĀ RODAS SKĀŅA?

Darbošanās Seni pūšamie instrumenti

Mērķi

- Izgatavot savus pūšamos instrumentus un muzicēt ar tiem klasē.
- Noskaidrot, kā rodas skaņa.

Personības ieguvums

Skolēni iemācīsies izgatavot vienkāršus mūzikas instrumentus un iesaistīt citus savas idejas risināšanā. Prieks par padarito var kļūt par cēloni muzicēšanas priekam un vēlmei darīt to pēc ie-spējas labāk.

Ieteikumi

- Darbam nepieciešamie materiāli: simfoniskā orķestra shematisks attēls, atsevišķi koka pūšamo instrumentu attēli, audio vai video ieraksti ar uzskatāmu instrumenta skanējumu un attēlu.
- Skolēni gatavo dažādas svilpes, sadarbojoties ar vecākiem, mājturibas skolotāju vai pulciņu vadītāju.
- Salidzināšanai nepieciešami arī citi tautas un rotāju pūšamie instrumenti: svilpaunieks, stiebrzāle, tāšu taure, stablītes. Pašdarinātos un savāktos instrumentus mācību procesā praktiski jāizmanto, muzicējot grupās.

Jautājumi pārrunām Kā rodas skaņa pūšamajos mūzikas instrumentos?

Mērķis

Izprast skaņas veidošanās principu pūšamajos instrumentos.

Personības ieguvums

Skolēni diskusijas laikā apkopos savas zināšanas par pūšamajiem instrumentiem, izmantos savu pieredzi ar svilpošanu, lai atklātu skaņas rašanās noslēpumu pūšamas instrumentos. Šī diskusija ir kā neliels pētījums par skaņas rašanos, kuras laikā skolēni analizēs konkrēto pieredzi, vispāri-nās to, iztēlosies un izvīrzis hipotēzes par skaņu rašanos, kā arī mēģinās tās pierādīt.

Ieteikumi

Diskusijas laikā aiciniet skolēnus praktiski pētīt skaņas rašanos, svilpot un izmēģināt pūšamos instrumentus, lai pamatotu savas hipotēzes.

Jautājumi pārrunām Senie un jaunie mūzikas instrumenti

Mērķi

- Izprast mūzikas instrumentu rašanās un attīstības cēloņsakarības, skaņa kā parādība ir sekas noteiktai, mērķtiecīgai un apzinātai darbībai.
- Salidzinot simfoniskā orķestra koka pūšamos instrumentus ar attiecīgajiem tautas mūzikas instrumentiem, noskaidrot kopīgos skaņas veidošanas principus (mēlītes tipa instrumenti un instrumenti bez mēlītem).
- Saskatīt cēlonības saikni: tautas mūzikas pūšamie instrumenti – koka pūšamo instrumentu grupa simfoniskajā orķestri (klarnete, fagots, oboja, flauta, pikolo flauta).

Personības ieguvums

Skolēniem būs iespēja pārdomāt praktiski izmēģināto muzicēšanu ar svil-pauniekiem un svilpītēm un secināt, cik sarežītu mūziku ar tiem ir iespē-jams nospēlēt, salidzināt to ar citiem pūšamajiem instrumentiem.

Ieteikumi

Diskusijas gaitā pievērsiet uzmanību, ka, attīstoties mūzikai ir izveidojies pieprasījums pēc sarežītākiem, tehniski pilnveidotākiem mūzikas instrumen-tiem, kā rezultātā ir izveidojies simfoniskais orķestrīs ar daudzām instrumentu grupām, starp kurām ir arī koka pūšamie instrumenti.

MŪZIKAS INSTRUMENTU VĒSTURE

Uzdevums

Vijoļu un violu cīņa. Klavieres pret klavesīnu

Mērķis

Pētīt cēloņus, kāpēc jauni instrumen-ti nomaina vecos.

Personības ieguvums

Skolēniem ir iespēja pārdomāt apgūto par mūzikas instrumentu attīstību un izteikt jauno informāciju saviem vār-diem isā formā. Vēstuju rakstīšana, pa-turot prātā lomu, kādu skolēns ir izvē-lējis, jauj izcelt būtiskāko no mācītā-tā, ir radoša informācijas apstrāde un interpretācija.

Ieteikumi

Var piedāvāt, lai skolēni paši saskata analogijas par to, kā mainījušies dažādi sadzīves instrumenti un priekšmeti citās dzīves sfērās. Skolēnu rakstītais var būt pārbaudes darbs, kurā jūs pār-liecināties par to, ko skolēni ir apgu-vuši un kā izpratuši tēmu *Senie un jaunie mūzikas instrumenti*.

Jautājumi pārrunām Kā mainās mūzikas instrumenti?

Mērķi

- Reflektēt par tēmu *Cēloņi un sekas mūzikā*.
- Noskaidrot, kas ietekmē mūzikas instrumentu attīstību.

Personības ieguvums

Diskusijas laikā skolēnam ir iespēja vēlreiz pārdomāt uzzināto par mūzikas instrumentu attīstību un veidot norūtīgas zināšanas par šo tēmu. Diskusija sekmēs prasmi aizstāvēt savu vie-dokli un salidzināt savas domas ar klas-sesbiedru uzskatiem.

Ieteikumi

Diskusijas laikā pievērsiet uzmanību tam, vai skolēni savu domu pamato-šanai izmanto konkrētus piemērus no mūzikas instrumentu attīstības vēstures, vai mēģina saskatīt analogijas ar lietu attīstības vēsturi kopumā. Lūdziet minēt piemērus, kā skolēni varētu uzlabot kādu mūzikas instrumentu un kādēļ viņi to darītu vai nedarītu!

Vingrinājums Skats nākotnē

Mērķi

- Balstoties uz izpratni par mūzikas un mūzikas instrumentu attīstības likumsakarībām, prognozēt to tālāko attīstību.
- Radīt izpratni, kā sekas pārvēršas cēloni un cēlonis sekās.

Personības ieguvums

Attīsta rakstīšanas iemaņas un radošo domāšanu, jauj tai atraisīties un dod brīvu vaļu fantāzijai.

Ieteikumi

Ar uzrakstīto var piedāvāt dalīties ar pārējiem. Skolotājam pašam būtu jā-raksta vienlaicīgi ar skolēniem.

IEVADS

Vingrinājums Esošais un neesošais

Mērķis

Ierosināt skolēnus domāt par to, kas ir *esošais* un *neesošais*.

Personības ieguvums

Aprakstot vai zīmējot esošās un neesošās lietas, tiek veicināta iztēle, skolēns tiek rosināts izmantot iepriekšējās zināšanas jaunā situācijā. Strādājot grupā, nepieciešama prasme skaidri izteikt savu viedokli, pamatot to, kopā meklēt kritērijus. Kopīgā klases diskusija attīstīs analizēšanas, sintezēšanas, klasificēšanas, novērtēšanas prasmes un nostiprinās interesi turpmākiem pētījumiem.

Ieteikumi

1. Izmantojiet 21. darba lapu!
2. Pēc tam, kad skolēni ir strādājuši grupās pa trīs un noskaidrojuši esošā un neesošā pazīmes, veidojiet kopīgu *mērķi* uz tāfeles vai lielās lapas! Katra grupa pēc kārtas sauc vienu no izdomātajām pazīmēm. Kopā vienojieties par tās izvietojumu *mērķi*!

Informācija

Jautājums par to, kas ir *esošs* un kas *neesošs*, filosofijas vēsturē tiek aplūkots, domājot par *esamības* tēmu. Kas tad ir *esamība*? Vai tikai tas, kas ir mūsu pieredzes priekšmets? Rietumu filosofijā pastāv uzskats, ka *esamība* ir tas, kas pastāv un tiek domāts. Tādējādi tas, kas pastāv un tiek patiesi domāts, ir viens un tas pats. Sengrieķu filosofi uzskatīja, ka pastāvēšana un patiesa domāšana ir labais. Labais nozīmē gan sakārtotību, gan tai atbilstošu cilvēka domas stāvokli. Prasme domāt par *esamību* liecina par prasmi filosofēt un par spēju pacelties pāri ikdienišķajam uztveres limenim, saplūstot ar pasaules norisēm un kārtību. Filosofijas vēsturē *esamība* ir definēta dažādi.

Sengrieķu filosofs Parmenīds uzskatīja, ka *esamība* ir doma par *esamību*, bet doma par *esamību* ir *esamība*. No tā izriet, ka *esamība* ir un *neesamības* nav, jo viss, ko mēs varam iedomāties, ir *esošs* un mēs nevaram iedomāties neko tādu, kā nav.

Sokrats atzīst, ka doma ar *esamību* ne-saistīs tieši, to pastarpina jēdziens. Vienlidzības zīmi starp *esamību* un do-māšanu vairs nevar likt. Tādēj var apgalvot, ka *neesamība* pastāv, tikai to nav iespējams domāt.

Platons jautā, vai *esamība* ir viena un visaptveroša, vai arī tā var izpausties daudzos veidos un līmeņos? Vai *esamība* mainās un attīstās? Īstenās *esamības* statusu Platons piešķir ideju pa-saulei, kura ir pilniga, nemainīga un pabeigta. Idejas ir pašprietiekamas. Sa-vukārt, konkrētās lietas ir nepilnīgi ideju izpausmes veidi šķietamā pasaule. Aristotelis jautājumu par *esamību* sais-ta ar jautājumu par būtību. Būtībai ir jāatbilst trim kritērijiem: domājamī-bai, patstāvībai un pretstatu iemieso-tājai. Tā ir kaut kas vairāk par domu, kaut gan doma būtu jāatzīst par poten-ciālu *esamību*.

Viduslaiku filosofi uzskata, ka īstena *esamība* piemīt tikai Dievam, kurš ir mūžīgs, nemainīgs, pilnīgs, radošs pirmsākums, spējīgs radīt cītesamību. Jauno laiku filosofijā Renē Dekarts at-zīst, ka tieši tirajā pašapziņā cilvēka sub-jektivitāte pārstāj būt subjektīva un ie-gūst *esamību*. Tirā doma pārvēršas *esamība cogito ergo sum* (domāju tātad es-mu) aktā. Pēc Dekarta domām *neesamī-bas* nav, ir tikai dažādi *esamības* līmeņi. 20. gadsimtā Ernsts Kasīrs atzīst, ka cil-vēka pasaule ir kvalitatīvi atšķirīga *esamība*, kas nelīdzīnās dabas, materiālajai pasaulei, kuru uztver citas dzīvas būt-nes. Cilvēks attiecības ar pasauli veido simboliskas. Simboliskā realitāte veido it kā trešo pasauli starp *esamību* un do-māšanu. Simbolisko pasauli veido mīti, māksla, zinātnē – viss, kas laika gaitā rā-dies cilvēka garīgās darbības rezultātā. *Esamība* – simboliskā pasaule – domā-shana.

(Pēc Kūle M., Kūlis R. *Filosofija*. – R.: Zvaigzne ABC, 1998.)

Vingrinājums Tas, kas ir īsts un kas tikai šķiet īsts

Mērķis

Noskaidrot, ko var saukt par īstu un ka kaut kā *esamība* ir atkarīga no tā atbilstības savai būtībai.

Personības ieguvums

Vingrinājums attīsta prasmi analizēt, klasificēt, salidzināt, pamatot. (Vingrinājums adaptēts no M. Lipman, A. M. Sharp. *Looking for Meaning. Instructional Manual to Accompany Pixie - University Press of America, IAPC, 1984, 4. lpp.*)

Ieteikums

Izmantojiet 22. darba lapu!

Vingrinājums Kas var notikt un kas nevar?

Mērķis

Noskaidrot

- 1) kas ir iespējamais un kas ne,
- 2) vai tas, ko var iedomāties, ir *esošs* vai *ne*.

Personības ieguvums

Vingrinājums attīsta prasmi darboties ar paradoksiem, iztēloties, meklēt ana-logijas, radoši risināt problēmas, sadar-boties, ieklausīties citu viedokļos, ar-gumentēt.

(Vingrinājums adaptēts pēc M. Lipman, A. M. Sharp. *Looking for Meaning. Instructional Manual to Accompany Pixie - University Press of America, IAPC, 1984, 5. lpp.*)

Ieteikums

Izmantojiet 23. darba lapu!

Brīvais raksts Vai nerēdzamais ir *neesošais*?

Mērķis

Dot iespēju apkopot priekšstatus par *esošo* un *neesošo*. Veidot motivāciju darbam priekšmetu jomās.

Personības ieguvums

Prasme formulēt domas rakstiski, sin-tezēt, novērtēt. Iespēja palūkoties uz domas rašanās procesu no malas. Vin-grinājums veicina pozitīvas pašapziņas rašanos.

Ieteikums

Tā kā šis *brīvais raksts* ir ne tikai re-fleksijas uzdevums, bet var kalpot par ierosinājumu turpmākai darbībai, tad būtu vēlams, lai skolēni to nolasītu pilnībā vai arī nolasītu labākos teikumus skāji. Tādēj pirms rakstišanas brīdiniet skolēnus, ka darbs būs jānolasa.

DABA

VIENRADZIS UN CITI RETUMI

Vingrinājums Vienradža noslēpums

Mērķi

- Apzināties, ka cilvēku uzskatu pamatā ir gan zināšanas, gan ticība.
- Rosināt iztēli.

Personības ieguvums

Apzināšanās, ka starp *esošo* un *neesošo* nav stingri noteiktu robežu un ka viss mainās saskaņā ar to, no kāda skatu punkta raugās.

Ieteikumi

- Vingrinājuma sākumā izmantojiet *būrī raksta* metodi. Rakstīšanai ieteicams veltīt 5 minūtes. Pēc uzrakstīšanas lūdziet, lai skolēni min tos argumentus, kurus viņi izmantoja, lai pamatoju savu viedokli! Pievērsiet uzmanību argumentiem, kuri no tiem balstīti zināšanās un kuri ticībā. Piemēram: "vienradži nekad nav dzivojuši, jo nav atrasti to kauli" (zinātnisks arguments), "vienradži ir, jo esmu redzējusi animācijas filmu par tiem" (balstīts ticībā).
- Tekstu lasīšanai izmantojiet *veselā salīkšana no daļām* vai *INSERT* metodes.

Vingrinājums

Parastais vienradzis

Mērķis

Sevis pētišana *esošā/neesošā* kontekstā.

Personības ieguvums

- Spēja kritiski izvērtēt un analizēt ie-gūto informāciju.
- Tēlainās domāšanas attīstība.

Ieteikumi

- Vingrinājums veicams pēc tam, kad izlasiti teksti par vienradzi. Ja tas ie-spējams, vienradža attēlošanu skolotājs uzdod kā mājasdarbu, iesakot zī-mēšanai izmantot liela formāta lapas un visdažādākās krāsu tehnikas.
- Liekas, nav nekāda īpaša vajadzība noskaidrot pašu simbola jēdzienu, lai lieki neiegriņtu definīcijās un abstrak-tā prātošanā (šajā skolēnu vecuma pos-mā). Simboli piered pie tēlainās domā-šanas, tas nozīmē - vairāk ir jādarbina nevis prāts, bet intuīcija, zemapziņa, jūtas. Ari pašu simbolu nozīme varētu

būt tiri praktiska - lai "aizslēgtu" jeb iešifrētu kādu no patiesībām, kuras zi-nāt visiem cilvēkiem dažādu iemeslu dēļ nebūtu vēlams.

Informācija

Vienradža simbolu skaidrojums.

Tradicionālie simboli: vienradzis – lu-nārais, sievišķais, kura vīrišķais pret-pols ir lauva; šķīstība, skaidrība, jaunavība, absolūts labais, gara un miesas tikumība un stiprums, nesamaitātība. Tā kā abi vienradža rags apvienojušies vienā, tad tas simbolizē pretstatu vie-nību un nedalītu varas spēku. Dažkārt dzīvības koka attēlojumā tam abās pu-sēs kā sargi stāv vienradži. Cīņa starp lauvu un vienradzi ir solāro un lunāro spēku un pretstata pāru iemiesojums. Vienradzis ir ūdens pārbaudītājs; viņa rags spēj sajust ūdenī indi un padarit to nekaitigu.

Ēģipte: visi morāles likumi.

Alkīmīķi: vienradzis ir dzīvsudrabs, kura pretstats ir lauva – sērs.

Kīna: bieži vien vienradzis pielīdzināts kvilīnam, vienai no četrām garīgi ap-dāvinātām būtnēm. (Kvilīns: kīniešu pasaku tēls, ko dažkārt sauc arī par vienradži; tā ir *in* un *jan* spēku vienība, *kvi* ir vīrišķais un *lin* – sievišķais spēks.)

Vienradža rags ir laimes zīme kēizaram. Kristietība: Kristus; "pestīšanas rags", rags kā pretlidzeklis indei simbolizē Kristus varu iznīcināt grēku. Vienradzis simbolizē tīribu, sievietes šķīsti-bu un jaunavību, līdz ar to tas ir jaunavas Marijas atribūts un visu morālo ti-kumu simbols. Kā vienpatis tas iemie-so klostera dzīvi.

Daoisti: vienradzis ir viens no galve-najiem daoistu simboliem; kvilina tē-lā apvienota piecu elementu un tiku-mu esence.

Grieķi un romieši: Mēness sirpim ir raga forma. Vienradzis ir visu jaunavīgo, visu mēness dieviešu, sevišķi Artemīdas un Diānas atribūts.

Heraldika: kopā ar lauvu tas ir mēness un saules varas iemiesojums.

Irāņa: pilnība, visi morāles tikumi.

Jūdaisms: karaja vara, fiziskais spēks, varenība.

Šumeri un semīti: lunāri jaunavīgo dieviešu atribūts, attēlots kopā ar dzī-vības koku.

(Pēc Langbeins V. J. *Pēdējo 2500 gadu lielās mīklas*. – R.: Avots, 1996)

Vingrinājums Katram dzīvniekam ir vismaz viena vienradža pazīme

Mērķis

Iepriekš apgūto zināšanu par dzīvnie-kiem sintēze un iztēles attīstīšana.

Personības ieguvums

Logiskās domāšanas attīstība.

Ieteikumi

Kopīgi pārrunā, kādiem dzīvniekiem varētu piemist kādas no vienradža iz-turēšanās un uzvedības pazīmēm. Skolotājs pievērš uzmanību faktam, ka mūsdienās arktiskajos ūdeņos dzīvo jūras vienradzis – *narvalis* (*Monodon monoceros*), kuru tēviņu vienīgais ilknis sasniedz 3m garumu un atgādina spi-rālveidīgi savitu ragu.

Jautājumi pārrunām Ko simbolizē dzīvnieki?

Mērķi

- Neesamības jēdziena kritiska izvēr-tešana un apzināšanās, ka pasaule viss ir esošs, ieskaitot arī pašu nee-samības jēdzienu.
- Simboli izpēte, kas rosinātu domāt par dabas pasaules un cilvēka prāta un jūtu pasaules saskarsmes punk-tiem.

Personības ieguvums

Diskutēšanas un sajūtu ietveršanas vār-dos prasmju attīstīšana.

Ieteikumi

Ja piedāvātie simboli paraugi liekas vienkārši, skolotājs izdomā citus, pie-mēram, ko varētu simbolizēt slike-a, vista, medūza, lasis, lapsene, cērme, piepe utt.

Informācija

Kentaurs - būtne ar cilvēka torsu un zir-ga ķermenī, grieķu mitoloģijā simbo-lizejā cilvēka dzīvniecisko dabu.

Greifs - teiksmains dzīvnieks ar ērgja galvu, lauvas ķermenī un putna spār-niem, grieķu mitoloģijā spēka un mod-riņbas simbols.

Pūķis - daudzu tautu mītiskajos priek-šstatus minēts kā čūskas, kīrzakas, put-na un lauvas hibrīds, gandriz katrai tautai un reliģijai ir siks, bieži vien, pretējas nozīmes simbols.

Eseju tēmas

Mērķis

- Apzināties simbolus kā realitāti, kā vienu no tās izpausmēm.
- Atklāt vienu no simboli nozīmēm kā visas pasaules universālu savstar-pējās saprašanās līdzekli, pateico-ties to tiešajai saistībai ar dabu.

Personības ieguvums

Gandriz visu kritiskās un radošās do-māšanas prasmju, kā arī – jaunrades spēju attīstību.

Informācija

Emanuela Svedenborga, Roberta Mūka, kā arī vairums citu filosofu darbos tiek apgalvots, ka ēnēgeliem nav spārnu. Arī no anatomijs viedokļa raugoties, ja ēnēgeliem būtu spārni, tad viņiem patiesībā būtu 4 rokas (jeb 6 ekstremitātes - kā kukaiņiem). Spārnus ēnēgeliem, acīmredzot kā simbolu, ir rādiusi mākslinieki.

**Vingrinājums
Vienradži un tu****Mērķi**

1. Noskaidrot, kāpēc kaut kas tiek uzskatīts par *esošu* vai *neesošu*.
2. Analizēt cilvēka esamības pierādījumus.

Personības ieguvums

1. Apzināšanās, ka starp esamību un neesamību nav stingri noteiktu robežu un ka viss mainās saskaņā ar to, no kāda skatu punkta raugās.
2. Aizdomu rašanās, ka tas, kas ir redzams, būtībā ir neesošs, jo laika gaitā neglābjami pazudis "vērotāja" skatiņam un – otrādi.

Ieteikumi

1. Darbam nepieciešams: lielas papīra lapas un flomāsteri.
2. Sadaliet skolēnus trijās vai sešās grupās! Katrai grupai izsniedziet lielo lapu, uz kurās uzrakstīts viens no jautājumiem! Grupa apspriežas par atbildi un uzraksta to uz lielās lapas (apmēram 5 minūtes). Pēc tam grupas apmaiņās ar lapām un atkal raksta atbildes. Kad grupas ir atbildējušas uz visiem jautājumiem, katras grupas pārstāvis nolasa atbildes.
3. Jautājumu *Kas liecina par to, ka tu esi?* izvērsiet kopējā diskusijā. Vēlams, lai skolotājs iebilstu tādiem apgalvojumiem, kā, piemēram, *Es esmu, jo es sevi redzu spoguli, pajautājot, vai skolēns ir redzējis sevi spoguli pirms 20 gadiem un, ja ir, tad kādā spogulī utt.*

SAPŅI**Vingrinājums Notikums ar Džuan-Džou****Mērķis**

Apzināties cilvēka uztveres un "redzamās" pasaules iluzoro dabu.

Personības ieguvums

1. Hipotežu izvirzīšanas principu noskaidrošana un apgūšana.
2. Jautājumu uzdošanas prasmju attīstība.

3. Analizes, iztēlošanās un viedokļa pamatošanas iemaņas.

Ieteikumi

1. Skolotājs pieraksta uz tāfeles visus stāsta sakarā radušos jautājumus, uz kuriem atbildes tiek meklētas kopīgi. Sākumā skolotājs jautājumus sanumurētā, lai atbilstoši meklēšanā tiktu lietots princips "no vienkāršā uz sarežģito".
2. Atbildot uz jautājumu, kas ir sapņi, klasē izmanto *prāta vētras* un *ideju zirnekļa* metodiskos paņēmienus.

**Vingrinājums
Sapņu rašanās teorijas****Mērķi**

1. Veicināt jebkuras informācijas kritisku analizi, atšķirt un nodalot tājā būtisko no nebūtiskā.
2. Sintēzes principu (sākot ar veselā salīšanu no daļām) apgūšana.

Personības ieguvums

1. Atziņa, ka par kādu jautājumu var vienlaicīgi eksistēt visdažādākie, bieži vien pat pretrunigi viedokļi, tolerantas attieksmes veidošana pret tiem.
2. Sociālo prasmju (spējas ieklausīties citos, skaidri izteikt savu viedokli un labvēlīgi uzklausīt tā kritiku, kopīgās darbības virzīšanas uz mērķi) veicināšana.

Ieteikumi

Teksta lasīšanai izmantojiet *veselā salīšana no daļām* metodi. Kopīgi noskaidrojiet pēc tekstu izlasišanas radušās neskaidrības!

**Jautājumi pārrunām
Vai tu esi pamodies?****Mērķi**

1. Novērtēt un akcentēt sapņu (kaut kā tāda, kas šķiet neesošs) nozīmi katra cilvēka dzīvē.
2. Saistot iepriekš iegūto informāciju par sapņu rašanos ar savu pieredzi, paraudzīties uz nomoda stāvokli un tājā piedzīvotajiem notikumiem no "sapņu skatupunkta".

Personības ieguvums

1. Kopsakarību saskatīšanas prasmes attīstīšana.
2. Attieksmes maiņa pret sevi un nepatikamajiem dzives notikumiem.

Ieteikumi

Protams, jāapzinās arī negatīvās, ar vārdu *sapnis* saistītās parādības, piemēram, "sapņošanu ar atvērtām acīm" (pasivitāti, neprasmi realizēt savas ieceres), kā arī tieksmi justies "sapņaini"

un "redzēt sapņus", lietojot halucinācijas izraisošas narkotikas. Tēlaini domājot, narkotiku lietotājus varētu saukt par sapņu zagļiem – kā rādās, ari sapņi ir jānopelnā.

**Vingrinājums
Dzīve vai sapnis?****Mērķis**

Tēlainās domāšanas pamatprincipu apzināšanās un pētišana.

Personības ieguvums

1. Māciņās sajust un uztvert tēlus, veidojot sapratni, ka tēlainā domāšana nav nekas "abstrakts un izplūdis", bet prasa koncentrēšanos, precizitāti un uztveres skaidrību.
2. Savu sajūtu apzināšanās treniņš.

Ieteikumi

1. Ja kāds skolēns sūdzas, ka viņš dzējoli nesaproš, iesakiet viņam to mēģināt uztvert ar izjūtām, vismaz *patik – nepatik* limeni!
2. Vajadzētu novērtēt tēlainās domāšanas nozīmi. Piemēram, tiek uzskaits, ka nākamā sazināšanās līdzekja pakāpe tūlit aiz valodas ir telepātija, kā pamatu tajā izmantojot tēlaino domāšanu, tas ir, vārdu vietā lietojot tēlus un simbolus. Tieši tas būtu vienīgais iespējamais sazināšanās veids višām augstāk attīstītajām Visuma būtnēm. Šādi sazinoties, zūd telpas (attāluma) un laika radītie ierobežojumi (pateicoties domu energijas ipašībām), kļūst neiespējami visi ar valodu saistītie iespējamie pārpratumi un svešvalodu radītās barjeras.

**Vingrinājums
Arī šeit mēs dzīvojam****Mērķis**

Pārdomas par laika un telpas realitātes jēdzienu.

Personības ieguvums

Izmantojot gan logisko, gan tēlaino domāšanu, nonākt līdz atziņai (varbūt tikai sajūtu limenī), ka eksistē dažādas realitātes un ka realitāte mainās, maiņoties tās vērotāja apziņai un skatupunktam, no kāda uz to raugās.

Ieteikumi

Gadījumā, ja kāds skolēns apgalvo, ka nekas no attēlā redzamā nav reāls, vajadzētu akcentēt domu, ka spēja apzinātīti uztvert un pārmaiņus vai vienlaicīgi dzīvot dažādās realitātēs, iespējams, ir vienīgais, kas cilvēku atšķir no dzīvnieku, augu un minerālu valsts. Kā piemērs varētu noderēt tāda cilvēka

analize (protams, bezpersoniska), kurš mērķtiecīgi "turas" tikai pie vienas no realitātēm, apgalvojot, ka reāls ir tikai tas, ko viņš spēj saredzēt, sadzīrdēt un aptaustit. Tādus cilvēkus visprecīzāk var raksturot ar vārdu *piezemēts*. Protams, te ir jāizvairās no nosodošas vai niciņošas attieksmes, bet sarunas mērķim ir jābūt tādam, lai iedrošinātu un atbalstītu tos skolēnus, kuri, apgūstot citas realitātes, jūtas vientuļi un nav pārliecināti par savu izvēli.

ZIEMAS TAURINĀS

Vingrinājums Baltā vasara

Mērķis

Vērīgi un mērķtiecīgi pētot pasauli, saskatīt tās bezgalīgo daudzveidību un likumsakarības.

Personības ieguvums

- Tiek attīstīta prasme ieterpt asociācijas vārdos.
- Radošas un tēlainās domāšanas trenēšana.

Ieteikumi

Nevajadzētu šo vingrinājumu uztvert kā mānjticības kultivēšanu. Vingrinājuma autors pieņem, ka dzīvē nejausiņu nav. Arguments tiem oponentiem, kuri apgalvos, ka dzīvē ir gan nejausiņas, gan likumsakarības, varētu būt tāds, ka šie jēdzieni nevar pastāvēt vienlaicīgi vai mijiedarbībā, jo viens otru izslēdz.

Jautājumi pārrunām Tauriņu daba

Mērķi

- Izprast un iejusties citu dzīvo būtnu stāvokli.
- Veidot saudzīgu attieksmi pret dabu, vairoties no abstrakcijām.

Personības ieguvums

- Radošas un kritiskās domāšanas treniņš.
- Prasme formulēt domas, ieterpt vārdos savas sajūtas un emocijas.

Ieteikumi

Pārrunās, runājot par cilvēkiem, kuri vāc tauriņu kolekcijas, nevajadzētu valdīt viennozīmīgai, nosodošai attieksmei. Raugoties no zinātnes viedokja, vienīgais pierādījums par kādas tauriņu sugas sastopamību kādā noteiktā apgabalā ir - pats nokertaīs un izplākšnotais tauriņš ar etiķeti, uz kurās norādīti visi tā noķeršanas dati. Kolekcijas savukārt kalpo, lai apzinātos reto

sugu skaitu un izplatību. Lai cik tas paradioksāli neizklausitos, bez kolekcijās atrodamajiem datiem nevarētu arī domāt par tauriņu aizsardzību. No otras puses, tauriņu kolekciju vākšana citiem, nevis zinātniskiem mērķiem, Latvijā ir aizliepta ar likumu.

Vingrinājums Vieglš raksturs/smags raksturs

Mērķi

- Vienotības apziņa ar pasauli (šajā gadījumā – cilvēku vienotība ar tauriņiem).
- Apzināties katras dzīvās būtnes nozīmību tikai tāpēc, ka viņa ir dzīva.

Personības ieguvums

Tiek attīstīta prasme veidot vispārinātus asociatīvus tēlus, savas iepriekšējās zināšanas un empirisko pieredzi saistot ar tēlaino domāšanu.

Ieteikumi

Pārrunnā, kā varētu definēt jēdzienu *raksturs*, vai tas ir esošs, ja to nevar aptaustit un kāpēc cilvēki ir tik dažādi.

Vingrinājums Tikšana cauri ar vieglu izbīli

Mērķi

- Nostiprināt izpratni un zināšanas par vienu no kukaiju attīstības cikliem.
- Iedzījināšanās ar nāvi saistītojās noslēpumos, veidojot sapratni, ka tā ir dabiska un neatņemama dzīves saistībā.

Personības ieguvums

- Tiek veicinātas sadarbības un improvizācijas iemājas.
- Labvēlīga un cieņas pilna attieksme pret tām dzīvajām būtnēm, kurus parasti astāj vai nu neievērotas, vai tās tiek nepamatoti noniecinātas.
- Logiskās domāšanas un jaunrades spēju attīstība.

Ieteikumi

1. Skolēni ar aktieru dotībām improvizē uzreiz vai nolasa klasei citu skolēnu sacerējumu.
2. Ja klasē rodas jautājumi, skolotājs pastāsta par zinātniskiem pētījumiem un filosofu apcerējumiem par nāvi, teiksim, par *reinkarnācijas* jēdzienu, par fenomeniem, kurus redzējuši kliniskājā nāvē nonākuši cilvēki, un citiem.

Vingrinājums Tikšanās

Mērķis

Jaunas (citas) realitātes apzināšanās, labestīgas attieksmes kā pirmās da-

biskās reakcijas, rosināšana attiecībā uz jebkurām sev vēl nezināmām vai neizskaidrojamām pasaules izpausmēm.

Personības ieguvums

Tiek attīstīta radošā domāšana, aktivizētas un izkoptas fantāzijas, iztēles un jaunrades spējas.

Ieteikumi

Ja ir pieejama tauriņu kolekcija vai vismaz viens tauriņš "zem stikla", skolotājs var uzdot jautājumu, vai tauriņš kolekcijā ir esošs vai neesošs. Iespējams, ka tieši šis mirušais tauriņš ir neesošs, jo tas tomēr būtiski atšķiras no dzīvajiem vai ziemas tauriņiem.

Mācību spēle – projekts

Ziemas tauriņš

(raksta pēc kopīgās Ziemas tauriņa izgatavošanas)

Mērķis

Izmantojot tēlus un emocijas kā līdzekļi, veidot saudzīgu attieksmi pret dabu.

Personības ieguvums

- Tiek rosināta iztēle, attīstīta logiskā un radošā domāšana.
- Tiek vingrināta prasme sadarboties, iejusties citu cilvēku un pārējo dzīvo būtnu lomā.

Ieteikumi

1. Noskaidrojet Latvijas Sarkanajā grāmatā iekļautos tauriņus un apskaitiet to attēlus!
2. Mācību spēle – projekts *Ziemas tauriņš* paredzēts kolektīvajām nodarbiņām, tajā var piedalīties vienlaicīgi 20 – 36 skolēni.
3. Spēli realizē mākslas, mājturības vai dabas mācības stundās. Projekts ilgst 2 – 5 dienas, atkarībā no izvirzītajiem mērķiem un iespējām.

Spēles pamatlīdeja

Katrā skolēns saņem vienu vai vairākus tauriņu spārnu fragmentus no paņira vai kartona (sk. tauriņu zīmējumus), izkrāso tos, lai vēlāk, visus fragmentus salīmējot kopā, izveidotos tauriņu siluets (spārnu plētums 2,5 – 3,0 m). Izveidoto tauriņu novieto ārā.

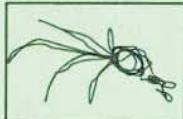
Spēles konceptcija un praktiskā iecere

Spēlē akcents tiek likts ne tik daudz uz zīmēšanas un gleznošanas prasmju attīstīšanu, kā tieši uz sadarbības, kontaktēšanās un savstarpējās vienošanās spēju veidošanu.

Tauriņam jābūt apgleznotam, pēc ie-spējas ievērojot simetriju. Skolēniem jārisina vairāki uzdevumi:

- 1) spēles sākumā segmentus izdala ha-dotiski, skolēniem pašiem jāatrod, kuriem no viņiem ir iedalīti pāra segmen-ti (tiem jābūt numurētiem),
- 2) skolēniem savstarpēji jāvienojas, kādā krāsā segmentus krāsos un, apsē-žoties iepretī (vienā solā), jāizkrāso tos apmēram vienādus (jo raibāk un inte-resantāk, jo – labāk), ievērojot spogul-simetriju.

Piemērs.

Darba gaitā skolēniem jāmācās pie-ņemt vienam otru noteikumus vai vie-noties par kompromisu,

- 3) atsevišķie segmenti jāsalimē tā, lai izveidotos tauriņš.

Tauriņa simetrija būtu viens no rādi-tājiem, vai bērni šajā grupā, klasē, ko-lektīvā prot sadarboties un vienoties kādas noteiktas, kopīgas idejas reali-zēšanai.

Uz katru no segmentiem bērni var uz-rakstīt savu vārdu (iepriekš vienojo-ties par to). Arī skolotājs (audzinātājs) varētu aktīvi piedalīties akcijā, kaut vai izkrāsojot tauriņa ķermenī un izgata-vojot ūsas.

Darbu varētu veikt dažādās tehnikās. Tauriņu spārnus klāj zvīņas (vairumam – līdzīgi dakstiņiem, bet dažām tauriņu sugām tās ir atsevišķas, kopā nesaistītas), varētu izdomāt līdzigu gleznošanas tehniku (krāsošana trie-pienu tehnikā, aplikācija utt.).

Spēli ir mērķtiecīgi realizēt tā, lai sko-lēni nenojaustu, kāds tauriņš izskatī-sies – tas atklājas segmentu salimēša-nas bridī.

Spēles praktiskā realizācija

Viens no interesantākajiem (bet arī – grūtākajiem) spēles variantiem ir pēc iespējas dabiskākā tauriņa veidošana. Šajā gadījumā ir jāveic zināmi priekš-darbi. Sākumā skolotājs (viens pats vai kopā ar skolēniem) salimē tapetes 3 – 4 loksnes ar sānu malām un ar kritu, izmantojot tapešu "balto" pusī, iezi-mē gan tauriņa siluetu, gan spārnu segmentus, kurus pēc tam izgriež ar žileti.

Lai atvieglotu visu simetrisko segmen-tu atrašanu un vēlāk — arī to salikša-nu un salimēšanu kopā, tos jāsanumu-re, sākot no spārnu augšpuses (piemē-ram 1K — kreisajā spārnā, 1L — labajā spārnā, 2K – 2L utt.).

Tauriņu var veidot arī vienkāršaku - vairāk vai mazāk stilizētu. Šajā gadīju-mā tauriņa spārni sastāv no 26 segmen-tiem.

Tauriņu var izgatavot arī no vienkār-šām taisnstūrveida A3 lieluma lapām. Spārnu simetriju veido, limējot katru lapu (no vienādi iekrāsotā lapu pāra) katru savā spārnā.

Jebkurā no piedāvātajiem variantiem ir jāveido tauriņa spārnu zīmējuma si-metrija.

Atsevišķos tauriņa segmentus limējot kopā, jāizvēlas laba, pārbaudīta lime. Vēlams tauriņu padarīt izturīgāku, aiz-mugures pusē to nolimējot ar limlen-ti, īpaši – spārnu stiprinājuma vietās pie ķermeņa.

Spēles nobelgums

Salīmēto tauriņu var nolakot (apsmi-dzinot ar matu laku), tad ar sasprau-dēm vai sīkām nagliņām to piestipri-na pie kāda koka, vai starp tiem, iepretī skolas logam. Apkārt ir jābūt sniegam.

Tā varētu būt *lešana pretī vasarai*, *Darbs par godu Dievam* vai — *Augsti attīstītu ārpuszemes civilizāciju iepriecināšana* (nakti). (Varbūt šī akcija varētu ievies-ties un kļūt par tradīciju, par vienīgo no Latvijas īpatnībām, kuru, piemē-ram, apskaustu Tibetas mūki, jo viņu mandalas pasaulē vairs tā neievērotu.)

Spēles pārvēršana projektā

Lai spēli (pārrunas + tauriņa darināša-na) pārvērstu projektā, sākumā skolē-ni pēta tauriņu bioloģiju, uzrakstot re-ferātu par kādu no Latvijas tauriņu su-gām, izmantojot zinātnisko literatūru. Filosofijas projekta ietvaros ir jāpēta tauriņu bioloģija tāpēc, ka konkrētas zināšanas paver nesalīdzināmi plašākas iespējas spriedumiem, vispārinā-jumiem un ir vienīgais iespējamais pa-mats jaunradei un fantāzijai.

Pieredze rāda, ka vislielākās grūtības skolēniem sagādā vajadzīgas literatūras sameklēšana (viens no pamatdar-biem, kurš jāveic jebkura referāta uz-rakstīšanai).

Latviešu valodā ir izdots relatīvi daudz grāmatu par tauriņiem, tomēr, vēlams, lai tās dajēji sagādātu pats skolotājs un atbilstoši katra skolēna izvēlētajai tē-mai nokopētu no grāmatām attiecīgās lapas, tās apkopojojut izdalot katram skolēnam atsevišķi.

Vēlams, lai skolēni skolotāja doto ma-teriālu uzskatītu tikai par pamatu un arī paši meklētu informāciju skolas vai pilsētas bibliotēkā un grāmatnīcās. Projekta gaitā skolēniem ir jānoskaid-ro, ka informācijas meklēšana (grāma-tās, enciklopēdijas, internetā) un tās

atlase ir darbs, kuram jākrāj pieredze. Ideālā gadījumā referātu par tauri-ņiem raksta tikai tie skolēni, kuri pa-ši to vēlas.

Projektu nedējas un konkrētā projek-ta ietvaros referātiem var izmantot tē-mas, kuras tauriņus skar netieši, bet to-mēr attiecas uz dabu un pasauli, pie-mēram, *Sniegs un tā nozīme dabā*, *Ūdens*, *NLO*, *Kas ir trolītis Mumins?*, *Par alām un dobumiem* utt. Šajā gadījumā referā-ta tēmas izvēlas paši skolēni.

Visas šo referātu rakstot iegūtās zinā-šanas noderēs arī projektam *Ziemas tauriņš* – pārrunām, vingrinājumiem, domrakstiem.

Zinātnisko referātu iespēja-mās tēmas

Kāpostu baltenis, krūķu baltenis jeb citrontauriņš, cīrulišu dižtauriņš, če-murziežu dižtauriņš, kartupeļu sfings, acainais sfings, drēbju kode, nātru rai-benis, acainais raibenis, bērzu raibe-nis, Latvijas dižtauriņi, Latvijas rai-beņi, Latvijas sfungi, Latvijas naktstauri-ņi, Latvijas dienās tauriņi, lielkie Lat-vijas tauriņi, Latvijas tauriņi, tauriņi. Referāta vispārējais plāns

1. Vispārīgs ieskats Latvijas tauriņu pa-saulē (raksturīgākās tauriņu uzbūves īpatnības, sugu skaits Latvijā, to ieda-lijums, īsa Latvijas tauriņu pētniečības vēsture).
 2. Izvēlētās tauriņu sugars latviskais un latīniskais nosaukums. Klasifikācija.
 3. Attiecīgās sugars ārejais izskats (spārnu plētums, izskata apraksts, tauriņa zīmējums).
 4. Tauriņa lidošanas laiks.
 5. Raksturīgākā dzīves vieta.
 6. Dabiskie ienaidnieki.
 7. Pielāgotība apkārtējai videi un aiz-sardzībai no ienaidniekiem.
 8. Tauriņa barība, kāpura barības augs.
 9. Īpaši pielāgotība barības ie-guvei.
 10. Kurā diennakts laikā ir visaktīvākais.
 11. Vairošanās (pēc iespējas plašāk jā-apraksta viss metamorfozes jeb pilnī-gās pārvēršanās cikls).
 12. Uzzimēt barošanās kēdi, kurā šis tau-riņš būtu viens no šis kēdes locekļiem.
 13. Īpašās, tikai šim tauriņam raksturi-gās uzvedības pazīmes.
 14. Ko dara 1) vasarā, 2) rudenī, 3) zie-mā, 4) pavasari.
 15. Nozīme dabā.
 16. Nozīme cilvēku dzīvē.
 17. Novērojumi, domas un attieksme.
 18. Izmantotās literatūras saraksts.
- Visi referāta plāna punkti obligāti nav jāizvērš (tas ir jāpastāsta), galvenais, lai referāta tēma skolēnu interesētu un tas tiktu rakstīts pēc iespējas mono-litāks, līdzīgs stāstam.

ESOŠAIS UN NEESOŠAIS • DABA

Projekta laikā katrs skolēns var izgatavot savu tauriņu.

Tauriņu var gatavot no auduma gabaliņiem, tos sašujot (izšujot), kā arī no papīra, izmantojot limi un krāsu - pēc izvēles. Iespējamās tēmas:

Neparastākais tauriņš Latvijā, pagaidām vēl neatklāts, Madagaskaras visjocigākais tauriņš, Netauriņš utt.

Projekta iespējamā norises secība

1. Pārrunas klasē (izmantojot diskusiju plānu). Viens no pārrunu mērķiem – apzināšanās, cik maz mēs par tauriņiem zinām.
2. Ieteiktie vingrinājumi.
3. Gatavošanās referātu rakstīšanai (tēmu izvēle, literatūras meklēšana).
4. Referāta rakstīšana un noformēšana (tā rakstīšanu (2 – 3 dienas) skolēniem var uzdot kā mājasdarbu, 1 mācību dienu viļi varētu skolu neapmeklēt).
5. Tauriņu veidošana no auduma vai papīra (paralēli referāta rakstīšanai).
6. Ziemas tauriņa izveidošana un novietošana pie skolas.
7. Referātu un izgatavoto tauriņu izstāde un vērtēšana. Labākos (interes-

santākos) referātus to autori nolasa visai klasei un atbild uz uzdotajiem jautājumiem.

8. Ieteiktie domraksti, pārdomas, esejas par Ziemas tauriņu.

Vingrinājums Ziemas tauriņš (Papilio brumalis A.)

Mērķis

1. Veidot izpratni par dažādu tauriņu sugu ciešo saistību ar attiecīgajiem biotopiem un kāpuru barības augiem.
2. Izmantojot gan iztēli, gan iepriekš iegūto zinātnisko informāciju par tauriņiem, izdomāt brīvi interpretētu un vienlaikus – arī loģiski pamatotu savu tauriņu attīstības cikla versiju.

Personības ieguvums

1. Vispārināšanas prasmes izkopšana, izmantojot iztēli un iepriekšējās zināšanas par tauriņu bioloģiju, attīstības ciklu un tā secību.
2. Tieki attīstītas klasificēšanas iema-

jas, prasme kritiski izvērtēt un pamatot savas domas.

Ieteikumi

Vingrinājumu rakstiet, ja iepriekš esiet gatavojuši referātus par tauriņiem. To vēlams darīt pēc mācību stundas, kurā apskatīta tauriņu bioloģija un vairošanās cikls.

Eseja

Mērķis

Noskaidrot skolēna pašreizējās vēlmes un attieksmi pret pasauli.

Personības ieguvums

Iekšējās brīvības pakāpes apzināšanās.

Ieteikumi

Ja kāds skolēns būs uzrakstījis, ka viņš izmantotu lidošanas spējas, lai kārtīgi izālētos, viņš būtu pelnījis tikai cieņu par patiesumu un par to, ka nebaidās "būt sliks". Savukārt tiem, kuri rakstīs, ka viņi veiks kaut ko labu, varētu pajautāt, vai paša lidojuma burvībai arī piemīt vērtība?

VĒSTURE

Katram vēsturniekam ir svarīgi mācīt atšķirt vēsturiskus faktus no viltos jumiem, kļūdām, pārpratumiem un mitiem. Šis nodajas galvenais uzdevums ir rosināt skolēnus domāt, kā to izdarīt.

Vairākas no grāmatas "Esošais un neesošais" vēstures daļas apakšnodaļām noslēdzas ar jautājumiem pārrunām, kas ietver jautājumu: "Kas ir vēsture?" Šo pārrunu uzdevums kopumā ir parādīt, cik dažādi var domāt par vēsturi, un katrā reizē aplūkot to no citā skatu punkta. Uzdodot sev šo jautājumu atkārtoti un domājot, no kā vēsture satāv – vai tie ir tikai kādreiz notikuši notikumi, fakti, vai vēsture ietver sevī arī to, kas nekad dabā nav noticis – skolēni pamazām veidos savu pārliecinību, kas jaus viņiem atrast savu vietu bezgalīgajā laika plūdumā.

KĀ MĒS ATCERAMIES?

Vingrinājums Mana atmiņa

Mērķi

1. Noskaidrot, cik daudzus no pagātnes notikumiem atmiņa fiksē.
2. Rosināt skolēnus domāt par atmiņu gaistošo dabu.

Personības ieguvums

Vingrinājums aktualizē skolēnu personīgo pieredzi, rosina salīdzināt un secināt.

Ieteikumi

1. Izmantojiet 24. darba lapu!
2. Tā kā šis vingrinājums nav saistīts ar konkrētu mācību vielu, iesakāt to izmantot mācību gada sākumā, lai rosinātu skolēnus domāt par vienu no

vēstures būtības aspektiem – par vēsturi kā sabiedrības atmiņu. Varat to sasaistīt arī ar svarīgu notikumu gadadienām.

3. Izskaidrojiet saviem skolēniem, ka laika līnijā attēlotajam nogrieznim jāattēlo laiks no dzīmšanas līdz šai dienai, un notikumiem jābūt izvietoti proporcionāli reālajam laikam, kas starp tiem pagājis!

Vingrinājums Kāpēc cilvēki atceras?

Mērķis

Pētot un salīdzinot dažādu cilvēku atmiņas par vienu notikumu, izprast atcerēšanās subjektīvos iemeslus – noskaidrot, kāpēc dažas lietas, faktus, notikumus cilvēki atceras labāk kā citas.

Personības ieguvums

Uzdevums māca analizēt iegūto informāciju un izdarīt secinājumus. Draugu un radinieku iztaujāšana ir labs sašarsmes prasmju treniņš.

Vingrinājums Vai visi atceras vienādi?

Mērķis

Salīdzinot savu un citu versijas par kādu notikumu, izprast, kas nosaka, ko kurš cilvēks atceras un ko neatceras, veicināt atcerēšanās subjektīvo cēloņu izpratni.

Personības ieguvums

Vingrinājums māca salīdzināt, analizējot noskaidrot parādību cēloņus, izdarīt secinājumus. Vingrinājuma veikšanas gaitā skolēni domā par cēloņiem, kas nosaka viena notikuma atšķirīgu versiju rašanos.

Ieteikums

Lieliski, ja apspriežamo notikumu atceras ne tikai šīs klases skolēni, bet arī kāds cilvēks no malas, kura skatījums krietni atšķiras no skolēnu skatījuma. Tā varētu būt kāda cita skolotāja vai skolas direktors.

Jautājumi pārrunām Atmiņas un vēsture

Mērķi

1. Veidot priekšstatu par atmiņām kā vienu no vēstures avotiem.

2. Radināt skolēnus pie domas, ka atmiņas kā jebkurš vēstures avots, jāvērtē kritiski.
3. Rosināt skolēnus domāt par vēsturi kā par sociālo atmiņu.

Personības ieguvums

Uzdevums māca analizēt, secināt, piedāvāt savus problēmas risināšanas variantus. Skolēni mācās izteikties un uzklasīt viens otru.

PATIESAIS VAI IZDOMĀTAIS?

Vingrinājums Teikas

Mērķi

1. Veidot priekšstatu par to, kā teikās apvienojas patiesais un fantastiskais.
2. Radīt izpratni par to, ka cilvēku uzskati par ticamo un neticamo atšķiras un robeža starp tiem ir grūti nosakāma.

Personības ieguvums

Vingrinājums attīsta analizēšanas, sintezešanas, analogiju veidošanas, hipotežu izstrādāšanas, salīdzināšanas prasmes. Rosina saistīt esošās zināšanas ar jauniegūto informāciju, iztēloties, pamatot savas domas ar faktiem.

Ieteikums

Jūs varat izvēlēties arī citas teikas, ko izmantot. Iesakām sameklēt teikas par tuvāko apkārtni.

Informācija

Teiku krājumi

- Kurcalts E. *Teiku vainags ap Burtnieku ezeru*. – R.: Ramave, 1937.
- *Latviešu tautas teikas*. / Sakārt. Veronika Strēlerte. – R.: Jāņa Rozes apgāds, 1998.
- *Latviešu tautas teikas: Vēsturiskās teikas*. / Izlase. Sast. un iev. sarakst. A. Ancelāne. – R.: Zinātne, 1988.
- *Latviešu tautas teikas*. / Veronikas Strēlertes izlase un sakārtojums. – Stokholma: Daugava, 1958.
- *Latviešu tautas teikas par kalniem*. / Māc. līdz.. Sakārt. G. Lejniece. – R.: Zvaigzne ABC, 1997.
- *Madonas novads teikās un nostātos*. – Madona: Madonas tipogrāfija, 1993.
- *Teikas par Jaunpili: Veltijums Jaunpils 700gadei*. / Sast. R. Vārpīna. – [B.v.], [B.i.], 1994.
- *Vēja vanadziņš: Latviešu tautas teikas*. / Sakārt. Gunta Leja. – Riga: Spriditis, 1993.
- Šmits P. *Latviešu tautas teikas un pasaikas: 15 sēj.* – Waverly: Latvju grāmata, 1962 – 1970.

Arheologs Jānis Apals par ezeru teikām

Teikas, protams, ir tikai teikas, taču tājās dažkārt slēpjās arī kāds patiesības grauds. [...] Ilgu laiku zinātnieki ezeru teikām nepievērsās, kaut arī ezeros, par kuriem tās stāsta, patiesām bija redzami un pat no ūdens izvelkami senu celtņu bajķi. Tikai pēc tam, kad Latvijas zemūdens arheoloģisko pieminekļu apzināšanas laikā (1959. – 1964. g.), pamatojoties uz šimi teikām, desmit Vidzemes ezeros zem ūdens atklāja senu dzīvesvietu – ezerpili – paliekas, kļuva skaidrs, ka tās ir minēto teiku objektīvais pamats.

Atklātās ezerpilis bija ipaša seno dzīvesvietu kategorija. Tās celtas aizsardzības nolūkā ezeru salās un sēkļu galos uz mākslīgi ierikotiem pamatiem un bijušas nocietinātas līdzīgi pilskalniem. Zemūdens apstākļos tur labi saglabājušās koka celtņu paliekas, kas atspoguļo senās būvformas un celtniecības tehniskos paņēmienus. Neraugoties uz to, ezerpilis vēl pētītas maz, jo tās atrodas līdz pat 4 m dziņumam, kur grūti pieejamas izrakumiem. Tādēļ līdz šim izrakumi izdarīti tikai Ušuru un Āraišu ezerpilis. [...]

(Apals J. *Senie mājokļi Latvijā no vissenākajiem laikiem līdz 13. gs.* – R.: RaKa, 1996, 66.lpp.)

Eseja Teika par

Mērķis

Darot pašam, veidot izpratni par to, kādā veidā teikā savijas *esošais ar neesošo* – vēsturiskā patiesība ar izdomājumiem.

Personības ieguvums

Savu teiku versiju salidzināšana attīsta skolēnu analizēšanas prasmes, darbs pāri un pārrunas klasē trenē sociālās prasmes.

Ieteikumi

1. Teiku vēlams rakstīt visai klasei par vienu notikumu, lai pēc tam varētu salidzināt, cik lielas atšķirības ir radušās.

2. Teiku var rakstīt par kādu vēsturisku notikumu, bet var izvēlēties arī kādu notikumu no klases kopīgi piedzīvotā. Tādā gadījumā – jo notikums senāks, jo labāk. Tas radīs vairāk atšķirību, kas, savukārt, jaus spriest par to, kā un kāpēc *neesošais* ir ienācis teikās.

Jautājumi pārrunām Teikas un vēsture

Mērķi

1. Rosināt skolēnus domāt par to, vai esošais vienmēr ir arī ticamais un vai neesošais vienmēr ir neticams.
2. Radīt izpratni par to, ka arī teikas (kā cilvēku apziņas darbības rezultāts) ir daļa no vēstures.

Personības ieguvums

Jautājumi liek skolēniem vērtēt teiku saturu ticamību un veidot par to savu viedokli, aizstāvēt to, kā arī salidzināt ar citiem viedokļiem.

Vingrinājums Ezerpils

Mērķi

1. Apzināt, ka mūsdienu vides iespādā cilvēku priekšstats par vēsturi var veidoties kļūdains.
2. Rosināt skolēnus domāt par to, kāpēc, lasot vienu un to pašu avotu, dažādi cilvēki izlasa dažādu vēsturi.
3. Veicināt skolēnu ceļu līdz atziņai, ka kritiski jāvērtē ne tika vēstures avoti, bet arī savi priekšstati un domāšana.

Personības ieguvums

Uzdevums attīsta skolēnu iztēli. Skolēni analizē teikas sniegtu informāciju, un sintezējot to, veido savu priekšstatu par teikā minēto pili. Salidzinot savu priekšstatu ar arheologu izstrādāto Āraišu ezerpils rekonstrukciju, skolēni analizē savu domāšanas veidu.

Ieteikumi

1. Mācot viduslaiku vēsturi, teikas vietā tikpat labi varat izmantot pāvesta Urbāna II runu, kurā viņš raksturo Jeruzalemi. Pēc tam skolēnu zīmējumus var salidzināt ar informāciju par tā laika reālo Jeruzalemi.
2. Izmantojet 25. darba lapu!

Informācija

Arheologs A. Radīņš par ezermitnēm [...] Līdzās pilskalniem un apmetnēm 9.-10. gadsimtā pastāvēja vēl kāds savdabīgs dzīvesvietu veids – ezermitnes. Tās bija ezeru salās vai sēkļos uz pājiem nocietinātas apmetnes. Drabešu Āraišu ezerpils celta Āraišu ezerā uz applūstošas salīņas. Tās pa-

matā koku konstrukcija, kas pārsegta ar apakškoku klāstu. Ap 800 m² lielais taisnstūra būvlaukums apbūvēts ar piecām ēku rindām, no kurām četras atradās gar taisnstūra malām, bet piektā – vidū. Cetnes no visām pusēm apjoza aizsargceltnes. Gājēju satiksme starp ēku rindām notikusi pa 1,5 – 3,5 m platām ieliņām. Tās sašaurinājušas pretī stāvošo ēku piebūves. Ieeja ezerpili atradusies tās dienvidrietumu stūri. Varbūt te bijis arī tornis, kas aizsargājis vārtus. Ezerpili ar krastu savienoja 60 m garš un pāris metrus plats dambis, kas bijis uzbērts no dažādiem materiāliem un nostiprināts ar vertikāli un slīpi iedzītiem pājiem un mietiem.

Ezerpili vienlaikus varēja dzīvot 70 – 100 cilvēku. Grūti atbildēt uz jautājumu, kāpēc viņi devuši priekšroku un izvēlējušies šādu dzīvesvietu. Iespējams, tie bijuši drošības apsvērumi. Drabešu Āraišu ezerpils gājusi bojā kāda ienaidnieku uzbrukuma rezultātā, pēc kura vairs nav atjaunota.

(Radinš A. *Celvedis Latvijas senvēsturē*. – R.: Zvaigzne ABC, 1996, 156.-158.lpp.)

Jautājumi pārrunām Ir vai nav?

Mērķi

1. Veidot izpratni, ka origināla vēstures liecība un tās kopija nav viens un tas pats.
2. Noskaidrot, vai vēstures pieminekļa bojāja ir galīga un neatgriezeniska, un kur ir robeža, aiz kurās var teikt, ka piemineklis vairs nepastāv.

Personības ieguvums

Uzdevums attīsta salidzināšanas, secināšanas, pamatošanas, vērtēšanas prasmes, aktualizē skolēnu personisko pieredzi. Diskutējot skolēni trenē savas sociālās prasmes, mācās uzklausīt un pieņemt citus viedokļus.

Informācija

1. Kā uzskata arheologi, 10. gadsimtā Āraišu ezerpils tika nodedzināta, un iedziņotāji to pameta, līdz ar to pils beidza pastāvēt. Mūsdienās Āraišu ezerpils ir atjaunota. Atjaunotā ezerpils ir redzama fotoattēlos.
2. Uzziņām var izmantot: *Latvijas PSR arheoloģija* – R., 1979., Radīņš A. *Celvedis Latvijas senvēsturē* – R., 1990., Vasks A., Vaska B. *Latvijas aizvēsture* – R., 1998. u.c.
3. Šobrīd slavenākā vēsturiskas celtnes kopija Rīgā ir atjaunotais Melngalvju nams Rātslaukumā.

Diskusiju tīkls **Kādām acim skatīt vēsturi?**

Mērķi

1. Veidot priekšstatu, ka vēsturi var skatīt kā cilvēka apziņas darbības rezultātu.
2. Rosināt domāt, vai var izvairīties no mūsdienu priekšstatu "ielaušanās" vēsturē.

Personības ieguvums

Vingrinājums liek skolēniem noskaidrot, pamatot un aizstāvēt savu viedokli par to, vai mūsdieni pieredze ietekmē viņu priekšstatus par pagātni.

Ieteikumi

1. *Diskusiju tikla* aprakstu lasiet *levadā*.
2. Pirms tabulas aizpildīšanas paskaidrojiet skolēniem, ka pastāv uzkasts, ka pilnīgi objektīvi pētīt vai domāt par vēsturi nav iespējams, jo katras cilvēka skatījumu un viedokli neizbēgami ietekmē viņa personiskā pieredze, kas gūta nevis pētāmajā laikā, bet mūsdienās. Laiks un telpa, kurā pētnieks pats dzīvo, uzliek viņam *brilles*. Vai tās var nonemt?
3. Pēc tam, kad katrs no skolēniem individuāli ir aizpildījis tabulu, lieciet skolēniem salīdzināt savus argumentus pāros vai mazās grupās! Kad katrs no skolēniem ir izlēmis, vai viņš piekrīt apgalvojumam vai ne, sarīkojiet diskusiju!

Eseja **Kā lasīt teikas?**

Mērķi

1. Apzināt, ka pagātne jāvērtē no pašas pagātnes nevis no mūsdienu viedokja.
2. Noskaidrot, kādi paņēmieni (apstākji, metodes, informācija) palīdz pētniekim pētīt pagātni pēc iespējas objektīvāk.

Personības ieguvums

Ir joti svarīgi, lai katrs skolēns domātu par to, kā izvairīties no attiecīgajam laikmetam "nepiederīgiem" priekšstatiem, tāpēc par piemērotu metodi uzskatām individuālu eseju. Uzdevums attīsta analīzesanas, secināšanas un vērtēšanas prasmes.

Ieteikums

1. Šis uzdevums prasa augsta līmena domāšanas prasmes, tāpēc pirms lieciet to veikt skolēniem, novērtējiet viņu spējas! Šis varētu būt atsevišķs uzdevums īpaši spējīgiem skolēniem.
2. Varat pirms individuālas esejas rakstīšanas nedaudz pārrunāt šo jautājumu klasē, lai "iesildītu" skolēnus un palīdzētu viņiem izprast esejas uzdevumu.

Informācija

H. Bieza par teikām

Kamēr pasaka izrāda pilnigu vienaldzību pret pagātni, tikmēr teika jau grib dot atbildi, kas ko ir izdarījis un kas kur ir noticis. Tātad ar teikām jau iesākas vēsture.

(H. Bieza. *Pasakas un teikas.* // Latviešu tautas teikas un pasakas: 15 sēj. – Waverly: Latvju grāmata. – 1. sēj. 1962, 32. lpp.)

3. Veidot pārliecību, ka vēstures metodoloģija palīdz atšķirt vēsturisko patiesību no izdomājumiem.

Personības ieguvums

Vingrinājums attīsta skolēnu spēju iejusties, trenē sintezēšanas un vērtēšanas prasmes, darbs pāri veicina saskarsmes prasmju attīstību.

Ieteikumi

1. Lai piesaistītu šo vingrinājumu kādam konkrētam vēstures periodam, jūs varat ieviest noteikumu, ka vēsturiskajai personai jābūt, piemēram, no seņas Grieķijas.
2. Šo vingrinājumu varat izmantot arī kā pārbaudes darbu, lai novērtētu, cik labi skolēni izprot kādu laika posmu.
3. Pēc uzdevuma veikšanas pajautājiet skolēniem, kas viņiem Jāva noteikt darbojošās personas šajos dialogos – vai tās bija pieminētās vietas, personas, laikmeta iezīmes vai kas cits. Tas jaus uzsākt sarunu par to, kā vēsturnieki lasa vēstures avotus un kā mēģina tajos atšķirt *esošo* (vēsturisko patiesību) no *neesošā* (falsifikācijām, kļūdām, pārpratumiem u. tml.).

Eseja Pasaka par sevi

Mērķi

1. Apzināt, ka vēsture nav pasaka.
2. Veicināt izpratni par to, ka robeža starp pasaku un vēsturi ir grūti nosakāma.
3. Rosināt skolēnus domāt, kas palīdz atšķirt išteņu no izdomātā.

Personības ieguvums

Rakstot pasakas par sevi, skolēni "uz savas ādas" piedzīvo, kā reāli notikuši saplūst ar izdomātiem. Vingrinājums attīsta iztēli un māca kritiski vērtēt informāciju.

Ieteikumi

1. Izmantojiet 26. darba lapu!
2. Aiciniet skolēnus veikt šo uzdevumu pāros! Tas liks viņiem apspriest katra īpašību, pirms ievietot to vienā vai otrā apli.
3. Vingrinājumu iespējams variēt – jūs jau sākumā varat dot gatavas vēsturiskas personas un pasaku varoņa definīcijas. Pēc tam palūdziet skolēnus sašķirot pasaku un vēstures varoņos jau dotu sarakstu (varat izmantot to, kas dots vingrinājumā *Zināmās un nezināmās personas* grāmatā *Daja un veselums*)! Pēc šīm personām, skolēni var vispārināt, kādas īpašības piemīt pasaku varoņiem un kādas – vēsturiskām personām.

Vingrinājums Vēsturiskas personas un pasaku varoņa saruna

Mērķi

1. Veicināt izpratni, ka pasaku varoņiem un vēsturiskām personām ir gan kopīgas īpašības (kas nejauj tās viegli atšķirt vienu no otras), gan atšķirīgas īpašības.
2. Rosināt skolēnus vērtēt, ar ko pasaku varoņi atšķiras no vēsturiskām personām.

ESOŠAIS UN NEESOŠAIS • VĒSTURE

Ieteikumi

- Kad skolēni uzrakstījuši savas pasašas, savāciet tās un sajauciet! Pēc tam iedodiet katram skolēnam vienu un pālūdziet pasvītrot, kas, viņaprāt, noticis patiesībā!
- Pasakas var rakstīt arī par vēsturiskām personām.
- Kad skolēni vingrinājumu izpildījuši, pajautājet, ko viņi darīja, lai atšķirtu patiesību no nepatiesības! Tas jaus uzsākt sarunu par avotu analizi un to, kādas metodes izmanto vēsturnieki, lai noskaidrotu patiesību.

Jautājumi pārrunām Vēsture un pasaka

Mērķis

Noskaidrot, kā pasaka atšķiras no vēstures.

Personības ieguvums

Skolēni mācās formulēt, pamatot un aizstāvēt savu viedokli, kā arī ieklausīties citu viedokļos.

Ieteikums

Pajautājet skolēniem, vai pasaka var būt avots, lai pētītu notikumus, par ko tā stāsta! Vai pasaka var būt avots, lai pētītu laiku, kurā tā sacerēta?

KAS BŪTU, JA BŪTU?

Vingrinājums Notikumu ieteikme un vingrinājums Vai nenotikušais neiетеikmē?

Mērķi

- Apzināt, ka vēsturisko notikumu iešķējamība ir bezgalīga.
- Noskaidrot, kādēj "kas būtu, ja būtu" versijas atšķiras.

Personības ieguvums

Veicot šo uzdevumu, skolēni paši praktē pārbauda, kāpēc vēsturē nedrīkst apgalvot: "Ja būtu..., tad...". Uzdevums attīsta iztēli un kritisko domāšanu, māca noteikt cēloņus un prognozēt sekas. Darbošanās pāri vai grupā māca pamatot un aizstāvēt savu viedokli, pozitīvi kritizēt citus.

Ieteikums

Skolēni var strādāt ne tikai pāros, bet arī grupās. Lielāks skolēnu skaits vienā grupā ļaus iepazīties ar vairākām versijām un dos vairāk vielas pārdomām.

Jautājumi pārrunām Kas būtu, ja būtu?

Mērķi

Noskaidrot, vai var un vai drīkst spekulēt ar vēsturiskām iespējamībām.

Personības ieguvums

Uzdevums liek pamatot savu viedokli, māca ieklausīties citos.

Spēle Baumas

Mērķi

- Noskaidrot, kas ietekmē cilvēka rīcību – tas, kas ir noticis, vai tas, ko uzskata par notikušu.
- Apzināt, ka subjektīvi svarīgākā ir vēstures zināmā daja.

Personības ieguvums

Uzdevums māca aktīvi un mērķtiecīgi ieklausīties, trenē atmiņu. Nemot vērā attiecīgo situāciju, skolēni mācās analizēt, secināt, vispārināt, pamatot. Darbošanās grupās trenē sociālās prasmes.

Ieteikumi

- Šo spēli klasē var veikt arī grupās. Tādā gadījumā katra grupa izvirza vienu *aktīvo dalībnieku* un atlikušie *novērotāji* apspriežas grupā.
- Vadītāja lomu ieteicams uzņemties skolotājam. Vadītāja pienākumos ietilpst

- aicināt dalībniekus pa vienam klasē,
- izstāstīt katram nākošajam apstākļus, viņa lomu un uzdevumu.

- Spēles leģendu jūs varat pēc vēlēšanās mainīt. Mūsu piedāvātais variants – ir notikusi briesmīga, asījaina un nozīmīga kauja starp kāda karaja karaspēku, ko vada karaja dēls, un uzbrucēju karaspēku, par kura nežēlibu un kaujas spējām jau pirms šī kara kilda briesmīgas leģendas. Kaujas rezultāts ir svarīgs visai valsts nākotnei. Princis no kaujas laukā sūta ziņnesi savam tēvam, lai pateiku: "Augsti godājamais un miljotais tēvs! Sūtu jums šo vēstnesi, lai paziņotu, ka šodien notika izšķirošā kauja starp mūsu varonigo karaspēku un neģēligajiem pretiniekiem. Kaujas beigās no astoņpadsmit mūsu pulkiem saglabājušies divpadsmit ar pusi. Ienaidnieka pusē saskatījām piecus tūkstošus kritušo, ievainotie ir aizbēguši, tādēļ viņu skaits nav nosakāms. Mums ir aizdomas, ka pretinieka karaspēkā valda sajukums, tāpēc lūdzam jums izdot pavēli visiem iedzivotājiem – uzmanīties no laupītājiem, kas pierobežas rajonos varētu uzbrukt. Karaspēkam būtu vajadzīgs jauns apģērbs un laba pārtika, lai tas nezaudētu dros-

mi. Kaut arī uzvara ir izcīnīta, tā vēl nav galīga. Kaujā zaudējām daudz ieroču, tāpēc lūdzam papildinājumu. Tā kā mūsu rindas ir diezgan izpostītas, lūdzam sūtit arī papildspēkus, jo, kamēr ienaidnieka karaspēka stāvoklis nav īsti skaidrs, mums jāgatavojas pretuzbrukumam. Jau iepriekš esmu pateicīgs, Jūsu uzticamais dēls."

4. Pirmais *aktīvais* ir ziņnesis, kuram princis nodiktē savu ziņojumu, pēc tam ziņnesi pa cejam joti smagi ievaino pretinieka bandas, bet pirms nāves viņš paspēj izstāstīt nododamo ziņu kādam cilvēkam, kas turpina viņa iesākto. Tā un lidzīgi nomainās vairāki ziņneši, līdz ziņa nonāk pie pirmspēdējā *aktīvā* – hronista un karaja miluļa, kurš pastāsta visu karalim. Karalim, ir jāizlejem, kā rikoties tālāk.

5. Ja izmantojat šo uzdevumu, mācot, piemēram, senās Grieķijas vēsturi, varat notikuma fonam izmantot grieķu kolonizāciju. Tad dalībnieki varētu būt kolonizatori un jūras braucēji.

Eseja Kas nosaka cilvēka rīcību?

Mērķis

Apzināt, ka notikumu gaitu pagātnē, tāpat kā šodien, ne vienmēr ieteikmējus tikai *esošais* (reāli notikuši notikumi).

Personības ieguvums

Uzdevums aktualizē skolēnu personīgo pieredzi, mudina to saistīt ar vēsturi, meklēt paralēles, izdarīt secinājumus.

Jautājumi pārrunām Ir vai nav?

Mērķi

- Apzināt vienu no vēstures būtības aspektiem – vēsture sastāv no zināmiem un nezināmiem notikumiem.
- Izprast, kāda ir atsevišķu notikumu vieta vēsturē.

Personības ieguvums

Uzdevums attīsta vērtēšanas prasmi un māca pamatot savu viedokli, kā arī uzklausīt un pieņemt citus viedokļus.

Vingrinājums Atceries pārdomāto!

Mērķis

Apkopot domas un izjūtas, kas gūtas, strādājot ar šo grāmatu vēsturē.

Personības ieguvums

Attīsta refleksijas, vispārināšanas prasmi.

VALODA

ŽESTU UN SKĀNU VALODA

Spēle Sarunas caur stiklu

Mērķi

1. Radīt priekšstatu par žestu un skaņu valodu ipatnībām un atšķirībām.
2. Dot iespēju apzināties, ka skaņu valoda, kuru lietojam, lai sarunātos, nav vienīgā cilvēkam dotā valoda.

Personības ieguvums

Attīsta iztēli, prasmi ar kustībām paust domu, analizēšanu, salīdzināšanu, interpretēšanu. Attīsta spējas uzstāties auditorijas priekšā, kā arī palīdz celt pašapziņu, veidot cieņu un toleranci, kas nepieciešama, vērojot uzstāšanos.

Ieteikumi

Skolotājs var atvēlēt šai nodarbei aptuveni 15 minūtes. Darbam nepieciešamas iepriekš sagatavotas lapiņas, uz kurām uzrakstīti teikumi. Teikumus vajadzētu veidot tādus, lai katru vārdu būtu iespējams attēlot ar kustībām, žestiem, mīmiku.

Informācija

Pētījumi ir pierādijuši, ka žesti un mīmika saskarsmē var sniegt līdz 40 procentiem informācijas. Emocionālās informācijas translāciju sarunu biedram ar žestu, kustību utt. palīdzību sauc par pantomīmu. Visā cilvēka žestu daudzveidībā var atrast kopīgus liešanas principus: komunikatīvie žesti, kas aizstāj vārdus (sasveicināšanās, atvadišanās, draudu žesti utt.) un kurus sarunas biedrs saprot bez runas pavadijuma; aprakstoši attēlojošie žesti, kas pavada runu, bet zaudē jēgu bez konteksta; modālie žesti - tādi kā ciešanas, neziņa, apjukums, riebums, sajūsma utt. – parasti izsaka vērtējumu, attieksmi pret priekšmetiem, cilvēkiem, parādībām.

(Skat. Vorobjovs A. *Psiholoģijas pamati*. – R: Mācību apgāds, 1996.)

Jautājumi pārrunām Žestu un skaņu valoda

Mērķi

1. Pārrunāt domas, kas radušas pēc ie-priekšējās spēles.
2. Dot iespēju apzināties žestu sistēmu kā valodu.
3. Salīdzināt žestu un skaņas valodas.

Personības ieguvums

Rosina interesi par žestiem, žestu valodu kā sazināšanās veidu, pasaules atklāšanas veidu. Veido priekšstatu par atšķirigu viedokļu pastāvēšanu, attīsta spēju salīdzināt savu viedokli ar citiem, aizstāvēt, koriģēt to. Tie pilnveidota prasme klausīties un ieklausīties, analizēt un salīdzināt.

Ieteikumi

Pārrunās būtu jāpievērš uzmanība šādiem jautājumiem.

- Ko cilvēks iegūst, izmantojot žestus?
- Ko cilvēks zaudētu, ja viņam atņemtu spēju runāt balsi?
- Ko nav iespējams pateikt, izmantojot žestus?
- Vai žestus mēs varam uzskatīt par valodu?
- Kas ir žesti?

ZĪMES

Vingrinājums

Par ko tā stāsta?

Mērķi

1. Radīt priekšstatu par jēdzienu *zīme*, akcentē zīmju daudzveidību.
2. Noskaidrot, kādās situācijās zīmes tiek lietotas.
3. Radīt priekšstatu par zīmēm kā priekšmetiem vai tēliem, kas diezgan tiešā un skaidrā veidā apzīmē vai norāda ko citu.

Personības ieguvums

Vingrinājums pilnveido prasmi izteloties, interpretēt, salīdzināt, veidot analogijas, aktivizēt asociācijas.

Ieteikumi

Svarīgi ir radīt priekšstatu arī par zīmju plašo pielietojumu ikdienas dzīvē, par to, ka zīmes ir nepieciešamas cilvēkam, lai viņš spētu kontaktēties, saprasties ar pasauli.

Informācija

Reklāmas sludinājums, piemēram, atsauc atmiņā reklamējamo produktu, ceļazīme norāda uz gaidāmajiem ceļa apstākļiem, žests izsaka cilvēka noskaņojumu. Tā kā mūsdienu pasaule nereti arī ikdienā izaicina mūs pierādīt savu identitāti, mēs bieži vien izvēlamies zīmes, ar kurām mēģinām sevi apliecināt. Pasaule ir pilna ar *zīmēm*. Zīmes izpaužas dažādos veidos, piemēram, uz ielām

un cejiem ir izliktas satiksmes zīmes, mūzika tiek rakstīta ar nošu zīmēm, kas apzīmē skaņas. Cilvēku pozas, žesti, mīmika darbojas kā sazināšanās zīmes. Grūti atrast sfēru, kur zīmu nebūtu. Mūsdienu zinātnē un filosofija pievērš lielu uzmanību jautājumam, kā kaut kas top par zīmi. Zīmes pētī semiotika, kas saista to izpratni ne tikai ar valodas īpašībām, bet vēl plašāk - ar cilvēku kā kultūras radītāju un zīmu lietotāju. Mēģinot atšifrēt senās zīmes, semiotika sakaras ar kultūras vēsturi. Amerikānu filosofs un matemātikis Čārlzs Pīrss runā par trim zīmu veidiem: *zīmes indeksi* (piemēram, ceļa zīmes, kas norāda, ko darīt, tautas ticējumi par gaidāmo laiku utt.), *ikoniskās zīmes* (piemēram, geogrāfiskai kartei ir līdzība ar apzīmējamo reģionu, tā attēlo reāli pastāvošus kalnus un upes; rasējums pēc savas būtības ir arhitektūras celtnes zīme; ari mākslas darbs, ja vien nav pilnīgi abstrakts, ir ikoniskā zīme, jo attēlo kādu priekšmetu, cilvēku, ainavu) un *simboli*. Simboli ir vissarežītākās zīmes, kurās veido plaš kultūras konteksts. Simbolu izpratne balstās uz tradīcijām, pieradumu, laikmeta paradigmām. Katrai tautai ir savī simboli. Lāčplēsis ir latviešu kultūras simbols, kas apzīmē varonību, Spīdola - daili, spēku, pārmaiņas. Simbols slēpj sevī bezgalīgi dzījas un daudzveidīgas interpretācijas, tāpēc būtiski atšķiras no citām zīmēm. Izcilais valodnieks Ferdinands de Sīrs aplūkoja zīmi kā apzīmējamā un apzīmētāja saistību. Piemēram, burtu kopa Fe ir apzīmētājs, bet apzīmējamais ir metāls dzelzs, vārds Ilze ir apzīmētājs, bet meitene, kuru sauc šajā vārdā, ir apzīmējamais utt.

(Skat. Kūle M., Kūlis R. *Filosofija*. – R: Burtnieks, 1996.)

Vingrinājums Atšifrē zīmes!

Mērķis

Radīt priekšstatu par piktogrammām, izpratni par to lomu dažādās sadzīves situācijās.

Informācija

Piktogrammu valodas zināšana dod cilvēkam iespēju ātri un efektīvi sazināties dažādās ikdienas situācijās. Piktogrammu valodu lieto visā pasaule, piemēram, ceļu satiksmes zīmes, norādes mazgāšanai utt.

Personības ieguvums

Attīsta spēju saistīt abstraktu, grafisku zīmējumu ar realitātē notiekošo. Vingrinājums attīsta iztēles spējas, spēju domāt simbolos – konkrētajā saskatīt vispārīgo.

Pilnveido sadarbības prasmes, prasmi ieklausīties sava partnera viedokli, neuzspiest savu risinājumu, bet gan kopīgi darboties.

Ieteikumi

1. Izmantojet 27. darba lapu!
2. Vingrinājumam atvēlamas apmēram 20 minūtes.
3. Nodarbības nobeigumā iespējams veidot *ideju zimekli* savam zīmējumam! Skolēnu grāmatā doto piktogrammu atšifrējumi ir šādi.
1. Prese. 2. Saldētava. 3. Slēgts. 4. Apgrīšanās vieta kuģiem. 5. Pazuduši bērni. 6. Peldvieta. 7. Rotaļu laukums. 8. Brauciet lēnām! 9. Tūristu taka.

Informācija

Simbols funkcionāli ir saistīts ar zīmi, tāpēc šie vārdi bieži tiek lietoti kā sinonīmi. Taču simbolu nozīme parasti ir dzījāka, piemēram, uguns var simbolizēt Saules liesmas, kurām, savukārt, piemīt siltums, gaisma un radišanas spēks. Tāpēc šīs liesmas tiek pielīdzinātas dzīvības enerģijai un virieša radošajam spēkam. Simbolam kā nozīmes nesējam raksturiga arī izteikta daudznozīmība, kura dažreiz jauj vienā un tai pašā zīmē vienlaicīgi ietilpiņāt gluži pretējas nozīmes. Gadījumā gaitā mainoties lidz ar kultūrvidi, simbolu nozīme padziļinās un to sarežģītība pieaug. Taču tēmas, kas nodarbinājušas cilvēku prātus kopš senseniem laikiem, paliek relativi nemainīgas. Tās ir zemes un cilvēku auglība, kā arī dzīmšana, dzīve un nāve.

(Skat. Brūsa-Mitforda M. *Zīmes un simboli*. – R: Zvaigzne ABC, 1998.)

Cilvēku pasaulē ir sastopama jauna iežime, ar ko cilvēka dzīve atšķiras no citām dzīvības formām.. Cilvēks ir atklājis jaunu veidu, kā pielāgoties videi. Starp receptoru un efektoru sistēmām, kas ir visām dzīvnieku sugām, cilvēkam ir izveidojies vēl trešais posms, ko var raksturot kā *simbolu sistēmu*. Šīs jaunieguvums cilvēka dzīvi pilnīgi pārveidojis. Salīdzinājumā ar citiem dzīvniekiem, cilvēks vairs nedzivo vienkārši fiziskā universā. Valoda, mīts, māksla, reliģija ir šī universa dajas, kas kā atšķirīgi pavedieni saaužas simbolu tīklā.

(Skat. Kasīrs E. *Apcerējums par cilvēku*. – R: Intelekts, 1997.)

Piktogrāfija ir senākais rakstu veids. Tas ir zīmējumu vai attēlu raksts, kurā priekšmeti, notikumi un darbības tiek attēlotas ar nosacītu zīmju palīdzību. Informācija tiek fiksēta un nodota stilizētu tēlu veidā. Attēlu raksts atšķiras

no zīmējumiem ar to, ka tajā tiek izmantots standartizēts attēlu zīmju kopums, kas apzīmē noteiktus objektus, kurus lasītājs var viegli atpazīt.

(Skat. Brūsa-Mitforda M. *Zīmes un simboli*. – R: Zvaigzne ABC, 1998.)

Eseja Zīmes vēstule

Mērķis

Attīstīt iztēli, dot iespēju paskatīties uz ikdienā pierastajām pieturīmēm no cita skatupunkta.

Personības ieguvums

Fantāzēšana, spēja formulēt savas domas rakstiski, sintezēšana, savu zināšanu par zīmēm apkopošana, attieksmes izteikšana, zināšanu izvērtēšana.

Ieteikumi

Eseju var rakstīt mājās, darbam būtu jāatvēl viena nedēļa. Ja šo uzdevumu izmanto 4. klasē, ieteicams pārveidot noteikumus – piedāvāt pašam skolēnam rakstīt vēstuli kādai no pieturas zīmēm, piemēram, *Es rakstu punktam...* utt.

Jautājumi pārrunām Zīmes

Mērķis

Padziļināt izpratni par jēdzienu *zīmes*, apkopot domas par zīmju nozīmi un daudzpusīgo lietojumu.

Ieteikumi

Pēc pārrunām var piedāvāt skolēniem uzrakstīt *brīvo rakstu*, lai nostiprinātu iegūtās atzinās. *Brīvajam rakstam* var atvēlēt 5 minūtes.

Personības ieguvums

Pilnveido skolēna prasmi analizēt, apkopot un izmantot zināšanas, prasmi diskutēt un būt tolerantam sarunu biedram.

KLUSĒŠANA UN KLUSUMS

Vingrinājums Kad, kur un kāpēc cilvēki klusē?

Mērķis

Radīt priekšstatu par klusēšanas loju saskarsmē.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi iztēloties, analizēt, salīdzināt, interpretēt.

Ieteikumi

1. Vingrinājums tiek piedāvāts divos variantos, tādēļ ir iespējams izvēlēties

vienu no tiem. Pirmajā variantā tiek piedāvāti domāšanas virzību ierosinoši piemēri. Otrā variantā tiek piedāvāts pašiem skolēniem izveidot piemērus par klusēšanas iemesliem, līdz ar to otrais variants ir sarežģītāks, jo atbildība par tā saturisko pusī pilnībā ir skolēnu ziņā. Otrs variants prasa arī skolotāja aktīvu iesaistīšanos un paveiktā korektu analizi.

2. Akcentēt domu par to, ka klusēšana nebūt nenozīmē cilvēka neaktīvu attieksmi - ja cilvēks klusē, tas nebūt nenozīmē, ka viņš nerunā. Klusēšanai var būt un parasti ir dziļa jēga. Ar klusēšanas palīdzību tiek pausta kāda konkrēta nostāja. Tā var izpausties kā protests, norobežošanās, neiesaistīšanās, tā var nozīmēt arī vēlini pasargāt kādu, nevēlēšanos iesaitīties strīdā utt.

Informācija

Klusums ir ārkārtīgi ietilpīgs metafisks jēdziens, pareizāk sakot, metaforisks ir jēdziens *klusums* un vārds, jo nav iespējams, pat poētiskā formā, tos skatīt nošķirti, iipaši, ja par klusumu runā ar vārda palīdzību, un galu galā arī pats klusums ir vārds. *Klusuma* - kā jēdziena - semantika ir Joti plaša; var runāt par dvēseles klusumu, esamības klusumu, pirmsākuma klusumu, nāves klusumu, kosmisko klusumu, pirmsvārdisko klusumu utt., utt. – tātad arī klusums iekļaujas to neskaitāmo neizsakāmo poētisko jēdzienu virknē, kurus var skaidrot un definēt lidz bezgalibai, bet no tā iegūst tikai skaidrojumi (jo sevišķi – skaidrotāji), ne paši neizsakāmie jēdzieni.

(Skat. Berelis G. *Klusums un vārds*. – R: Daugava, 1997.)

Jautājumi pārrunām Klusēšanas valoda

Mērķis

Noskaidrot jēdzienus *klusums*, *klusēšana* un to atšķirības.

Personības ieguvums

Pārrunas pilnveido prasmi analizēt, sintezēt, izmantot jauniegūtās zināšanas.

Ieteikumi

1. Pārrunām *Klusēšanas valoda* jāseko pēc vingrinājuma par klusēšanas iemesliem. Ir svarīgi apzināties, ka klusēšanas iemesli var būt dažādi, tāpat dažāda ir informācija, ko sniedz klusēšana un klusums. Radīt priekšstatu par to, ka klusēšana nebūt nenozīmē valodas neesamību.

2. Par klusumu un klusēšanu šajā kontekstā tiek runāts, lai uzsvērtu jautājumu par valodas esamību un neesamību - vai klusums un klusēšana ir valodas raksturotāji, vai gluži otrādi, tie liecina par to, ka valodas nav? Klusēšana var nozīmēt neatbildēšanu, kaut kādas informācijas neizpaušanu dažādu iemeslu dēļ, savukārt, klusums var liecināt par stāvokli, kad risinās intensīvas darbības, ievērojami notikumi vai ari kad nav dzirdami nekādi trokšņi, skapas.
3. Ja skolēni kāda iemesla dēļ nevēlas atbildēt uz jautājumiem, kas skar viņu personīgo pieredzi, ieteicams respektēt viņu klusēšanu.

Vingrinājums Klusēšana

Mērķi

- Padziņināt izpratni par atšķirībām starp klusēšanai raksturīgo un neraksturīgo, kā arī formulēt jēdzinus *klusums* un *klusēšana*.
- Domāt par klusēšanu un klusumu kā par valodas daļu.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi sadarboties, prasmi izteikt domu un pamatot savu viedokli.

Ieteikumi

- Šajā vingrinājumā tiek izmantota akadēmisko pretstatu metode (šis metodes izklāstu skatīt *Ievadā*).
- Veidojot nodarbības, skolotājs, protams, var izvēlēties tos, ar vienu jēdzinu saistītos, vingrinājumus, kurus uzskata par savu skolēnu interesēm atbilstošākajiem.

KAS IR VALODA?

Jautājumi pārrunām **Ir valoda – nav valoda**

Mērķi

- Noskaidrot, kas ir valoda un kas nav valoda.
- Apzināties, ka saprotot valodu kā zīmju sistēmu, kas par kaut ko stāsta, var runāt par valodas neesamību tad, ja netiek nodota nekāda informācija, netiek pausta nekāda attieksme utt.

Personības ieguvums

Tiek paplašināta jēdziena *valoda* izpratne, kā arī izpratne par valodu kā sociālu parādību, kuras mērķis ir cilvēku savstarpēja sazināšanās un saprašanās, lai informētu par savām domām, jūtām, vajadzībām.

Informācija

Valodas izpēte mūsdienu filosofijā ieņem centrālo vietu. Tradicionāli valodu mēdza dēvēt par domu izteiksmes līdzekli, kas nodrošina saziņu. Mūsdienu filosofija uzsver cilvēka esamību valodā, iepriekšsapratni, ko dod kultūra, tādējādi parādot, ka apzinātā veidojas valodiski izprasta pasaules aina. Valoda ir cilvēka eksistences simboliskā forma. Valodas un domas attiecības var aplūkot divējādi: doma ir valoda, valodiskā pasaules aina virza un nosaka domāšanu; doma ir pirms valodas, valoda tikai izsaka domu.

(Skat. Kūle M., Kūlis R. *Filosofija*. – R: Burtnieks, 1996.)

Vingrinājums Nebūt...

Mērķi

- Domāt par esamības un neesamības jautājumiem daiļdarbā, par savdabīgu izteiksmes līdzekļu izmantošanu domas izteikšanai.
- Domāt un spriest par priedēkja *ne*-nozīmēm, apkopot asociācijas, kas radušas pēc dzejoja analizes.

Personības ieguvums

Vingrinājums lieliski attīsta iztēli, prasmes veidot asociācijas, analogijas, kā arī pilnveido analizēšanas un sintežēšanas iemaņas.

Ieteikumi

Piedāvātais daiļdarbs ir savdabīgs, tādēļ grūti prognozēt, kādas asociācijas tas izraisīs skolēnos. Skolotājam jājaujas spēlei, improvizēšanai.

Eseja

Nosaukt pasauli vārdos

Mērķis

Apkopot, izvērtēt domas un atziņas, kas radušas, veicot šis nodaļas uzdevumus.

Personības ieguvums

Skolēni analizē un sintežē iegūtās un pārdomātās atziņas, atskatās uz apgūto un izprasto, interpretē.

Ieteikumi

Šī eseja tiek rakstīta, lai aptvertu visas problēmas un jautājumus, kas skartī šajā nodaļā un skatītu tos kopsakarībās, kā arī izdarītu secinājumus.

MĀKSLA

Kamēr viena daja no tā, ko uztveram, veidojas jutekliski uztverot mūsu priekšā esošo objektu, otru daju (tā var būt pat lielākā) vienmēr veido mūsu prāts.

(Viljams Džeimss)

GLEZNA KĀ SPOGULIS

Uzdevums

Ko atklāj pašportrets?

Mērķi

1. Iepazīstināt ar pašportreta žanru.
2. Izmantojot pašportreta žanru, uzsākt pārrunas par *esošā/neesošā* tēmu mākslā.
3. Attīstīt vērošanas, t.sk. pašnovērošanas spējas, prasmi salīdzināt.
4. Papildināt zināšanas par tēlotājmākslas tehnikām, kompozīcijas principiem, apgaismojumu.

Personības ieguvums

Uzdevums attīsta prasmi analizēt, salīdzināt, saskatīt dažādas iespējas, pašrefleksiju, iztēlošanās spēju.

Ieteikumi

1. Nodarbiņas sākumā, ievadot tēmu *Pašportrets*, variet parādīt citu autoru pašportretu reprodukcijas, kas jums ir pieejamas!
2. Pārrunājot, ko atklāj pašportrets, iepaušu uzmanību pievērsiet 6. un 7. jautājumam, jo tie akcentē šīs nodajās filosofisko tēmu – *esošais* un *neesošais*!
3. Uzdevumu variet papildināt ar rakstu darbu par Rembrantu, kur pamata būtu tas, ko par mākslinieku vēsta viņa pašportreti.

Vingrinājums

Tavs pašportrets

Mērķi

1. Izprast, kā āriene rakturo cilvēku.
2. Mācīties ar māklīnieciskās ieteiksmes līdzekļu palīdzību atklāt gan cilvēka ārieni, gan iekšējo pasauli.

Personības ieguvums

Veidojot savu pašportretu, skolēni iedzījinās savā būtbā, meklē sev raksturīgo, iipašo, savdabīgo un mācās to izteikt.

Ieteikums

Vingrinājuma *Tavs pašportrets* 2. daju veiciet, ja jūsu mācīmās klases tehniskās varēšanas līmenis ir pietiekams, lai

bērniem nerastos nepatika tikai tādēļ, ka uzdevums ir pārāk sarežģīts.

Uzdevums Spogulis

Mērķi

1. Sagatavot skolēnus vingrinājuma *Glezna kā spogulis* veikšanai.
2. Dažādot, padarīt dzīvāku nodarbību.

Personības ieguvums

Attīsta iztēli, dažādu iespēju saskatīšanas, asociāciju veidošanas prasmi, jauj izjust spēles prieku.

Uzdevums

Glezna kā spogulis

Mērķi

1. Veicināt dzījāku mākslas darbu izpratni, parādot, ka glezna, "kurās nekā nav", var būt tikpat labs sarunu biedrs kā citas.
2. Piedāvāt "ceļu", pa kuru tuvoties bezpriešmetiska mākslas darba izpratnei.
3. Veicināt skolēnu vēlmi ieskatīties rūpīgā pasaulē un veidot apjaumu par to, ka tukšs mums nereti šķiet tas, kam nepievēršam vēribu.

Personības ieguvums

Vingrinājums veicina pašrefleksiju, domas ietēršanu vārdos, paplašina izpratni par mākslas iespējām.

Ieteikumi

1. Ja iespējams, *brīvo rakstu* var rakstīt uz krāsinām lapiņām.
2. Atkarībā no klases atmosfēras, skolotājs var lūgt vai nelūgt nolasīt *brīvos rakstus*.

Informācija

Īvs Kleins (1928 – 1962) ir amerikāņu māklīnieks, 20. gs. 50. – 60. gados pazīstams kā minimālisma un "body – art" pārstāvis. Gleznās dominē iipaši intensīva un piesātināta zilā nokrāsa – IKB (Yve's Klein's blue – Īva Kleina zilais), kuru māklīnieks patentējis.

ATTĒLO NEREDZAMO!

Uzdevums Kliedziens

Mērķis

Radīt bērno izpratni par to, kā ar māklīnieciskiem līdzekļiem var at-

tēlot it kā nerēdzamo, bet esošo (piemēram, izjūtas), netieši rosināt skolēnus pievērst uzmanību mākslas darba emocionalitātei.

Personības ieguvums

Uzdevums skolēnus atraisa emocionāli, attīsta koncentrēšanās, vērošanas, iejušanās spējas.

Ieteikumi

1. Darbam nepieciešams: A4 formāta lapa, gleznošanas piedurumi.
2. Veicot pirmo uzdevumu, ieteicams izmantot *prāta vētras* paņēmienu. Saņumas rezultātus vajadzētu pierakstīt uz tāfeles vai lielajām darba lapām. Tas skolēniem palīdzēs veikt praktisko uzdevumu.

Informācija

Edwards Munks (1863 – 1944) ir norvēgu gleznotājs, kuru dēvē par ekspressionisma priekšteci. Viņa darbus raksturo sakāpināta emocionalitāte (sāpes, izmisums, lidzjūtība). Munks perfekti izstrādājis formu (vizuālo valodu) izjūtu attēlošanai. *Kliedziens* ir viņa daiļradi precīzi raksturojošs piepmērs – katrs glezna fragments ir vienlīdz emocionāli piesātināts.

Uzdevums Attēlo izjūtu!

Mērķi

1. Izprast ekspressionistu paņēmienu – piešķirt apkārtējai pasaulei sakāpinātu emocionalitāti (savu reādzējumu).
2. Pievērst uzmanību tam, ka cilvēka emocijas pauž ne tikai seja, bet viss ķermenis.
3. Dot iespēju praktiski izmēģināt, kā ar dažādiem māklīnieciskiem līdzekļiem var attēlot emocijas, izjūtas.

Personības ieguvums

Veicot uzdevumu, skolēni iedzījinās savā iekšējā pasaulē, izjūt ķermenē valodu, emocionālās un fiziskās jomas saikni. Izjūtas vizualizēšana kopj prasmi izteikt sevi mākslas valodā, pilnveidot to. Kopīgās pārrunas pēc darbu veikšanas veicinās prasmi iejusties cieta darbā, interpretēt un analizēt to.

Ieteikums

Pēc darbu pabeigšanas variet savstarpejīgi apmainīties ar tiem vai arī lūgt kārtu izvēlēties vienu (ne savu) darbu un uzrakstīt tam poētisku nosaukumu (piemēram, Huans Miro kādu savu gleznu nosaucis *Šī ir mana sapņu krāsa*) vai dzezoli (tā var būt *piecrinde*), bet va-

riet izdomāt arī paši savu dzejoja rakstišanas "recepti".

Uzdevums Attēlo neredzamo!

Mērķi

1. Iespēja radīt bezpriekšmetisku, abstraktu darbu, līdz ar to – tuvināšanās šādas mākslas izpratnei.
2. Apjēgt, ka attēlot var daudz vairāk nekā redzamo un jēdziensko pasauli.

Personības ieguvums

Uzdevums rosina domāt par neikdiņu pasaules skatījumu, aizdomāties par pasaules noslēpumainību un esošā/neesošā kritērijiem.

Ieteikums

Ja skolēnam uzdevums šķiet nesaprotams, pārrunājiet, kā varētu attēlot kādu citu līdzīgu jēdzienu. Sarunā pievērsiet uzmanību domām par vizuālajām kvalitātēm – krāsu, faktūru, ritmu, gaismu, telpiskumu, līdzsvaru utt.

Jautājumi pārrunām Attēlojamais, sajūtamais, domājamais

Mērķis

Rosināt pārdomas par esošā/neesošā relativajām robežām un izvērtēt dažus no kritērijiem, ko cilvēki izvirza tām, t.i., redzams/neredzams, sajūtams/nav sajūtams, domājams/nav domājams.

Personības ieguvums

Jautājumi rosina pārbaudīt savas spriestspējas, pētīt dažadas iespējas, iztēloties, analizēt, meklēt kritēriju.

MĀNĪGAIS VILNIS

Uzdevums Līniju spēle

Mērķi

1. Ar optiskās ilūzijas palidzību pētīt esošā un neesošā robežas.
2. Iepazīstināt ar *opart* jēdzienu.
3. Ľaut pašiem bērniem piedalīties "brīnuma tapšanā", t.i., optiskās ilūzijas radišanā.

Personības ieguvums

Vingrinājums Joti attīsta koncentrēšanās spējas, izkopj precīzitāti darba procesā; rosina analizēt, meklēt cēloņsakarības, secināt.

Ieteikumi

1. Darbs jāveic Joti uzmanīgi, precizi, pacietīgi. Minimālais izmērs, kurā

oparta efekts būs saskatāms, ir ¼ no A4 formāta lapas (1/2 no A5).

2. Papilduzdevums – izdomāt kādu citu formulu oparta efekta radišanai.

Vingrinājums Kas ir opart?

Mērķis

Ievirzīt *opart* jēdziena noskaidrošanā.

Personības ieguvums

Skolēni iesaistās interpretēšanas, parādēšanas procesā, iepazīst jaunu mākslas jēdzienu.

Ieteikumi

1. Uzaiciniet tos, kas vēlas, skaļi nolasīt savu interpretāciju klasē!
2. Pēc tam skolotājs var "atklāt" atbildi.

Informācija

Oparts ir modernisma mākslas virziens, radies 20. gs. 50. gados. Oparta bütība ir redzes ilūziju radišana, uztveres īpatnību izmantošana. Par objektu kļūst optiskā ilūzija, šķitums, mākslas darbs vairs nav "logs" uz kaut ko.

Vingrinājums

Vai var būt mānīgs (citāds nekā īstenībā)?

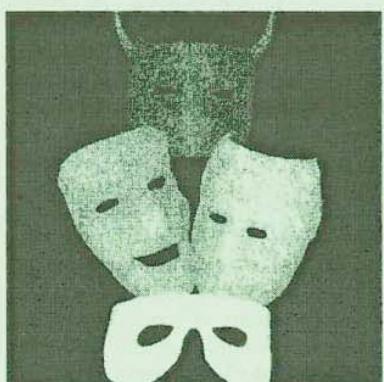
Mērķis

Paplašināt šķituma izpratni, parādot, ka tas pastāv gan mākslā, gan citās dzives jomās.

Personības ieguvums

Vingrinājuma laikā skolēni analizē pieņērus, mācās pamatot savas domas.

MĪKLAS

Vingrinājums

Magiskā acs un jautājumi pārrunām Ir vai nav?

Mērķis

Ar magiskās acs fenomena palidzību, pētīt esošā/neesošā kritērijus.

Personības ieguvums

Vingrinājums attīsta prasmi analizēt, aizstāvēt savu viedokli un ieklausīties citu uzskatos, meklēt kritērijus.

Jautājumi pārrunām Masku viltības

Mērķi

1. Rosināt domāt par dažādu pasauju vienlaikus līdzspastāvēšanu un cilvēka dzīvošanu tajās.
2. Informēt par masku un karnevālu nozīmi cilvēka dzīvē.

Personības ieguvums

Jautājumi rosina iztēli, attīsta analizes, spriešanas, dažādu iespēju saskatīšanas prasmes.

Ieteikumi

Pirms bērni izvēlas, kādu masku izgatavos (darbošanās *Masku balle*), vajadzētu pārrunāt, kādas ir bijušas un ir masku funkcijas dažādās kultūrās un kādās dažādās tehnikās tās var darināt.

Ieteicamie avoti

E. Bakedano. *Acteki*. – R.: Zvaigzne ABC, 1999.

M. Brūsa-Mitforda. *Zīmes un simboli*. – R.: Zvaigzne ABC, 1998.

R. Gibsons. *Maskas un sejas*. – R.: Zvaigzne ABC, 1997.

R. Gibsons. *Tēri un maskas*. – R.: Zvaigzne ABC, 1997.

E. H. Gombrich. *Mākslas vēsture*. – R.: Zvaigzne ABC, 1997.

Kentaurs XXI. Nr. 9.1995.

D. Mērdoks. *Ziemeļamerikas indiāņi*. – R.: Zvaigzne ABC, 1997.

Darbošanās Masku balle

Mērķi

1. Mācīties mērķtiecīgi, rūpīgi izgatavot masku, izmantojot piemērotu tehniku.
2. Izjust maskošanās prieku.

Personības ieguvums

Skolēni paplašina redzesloku, mācās apkopot un sintezēt jau esošās un jaunās zināšanas, radoši tās izmantot, veidojot savu masku – tēlu. Darbošanās rada prieku, rosina estētisku pārīdzīvotumu un dod iespēju izdzīvot ikdienā nepieejamo.

Ieteikumi

Vēlams šo tēmu saskaņot ar skolas vai klases pasākumu programmu. Ir svarīgi, lai bērniem būtu iespēja izmantot savas izgatavotās maskas un izdzīvot maskošanās prieku. Tas radīs nopietnāku motivāciju darbam un dos lielāku gandarījumu.

MATEMĀTIKA

SKAITLI

Vingrinājums Kas ir skaitli?

Mērķi

- Noskaidrot, ka skaitli ir īpaša zīmu sistēma.
- Veidot priekšstatu par skaitli kā vispārinājumu, abstrakciju.

Personības ieguvums

Prasme iesaistīties viedokļu salidzināšanā, diskusijas noteikumu ievērošana.

Informācija

Skaitli un *skaitīšana* ir kļuvuši par tik ikdienišķu parādību, ka grūti iedomāties, ka tos kādreiz vajadzēja izgudrot. Pirms skaitļu izgudrošanas cilvēkiem bija tikai aptuvena izpratne par daudzumu. Viņi prata noteikt, ka vienā ganāmpulkā ir vairāk dzīvnieku nekā otrā, taču nemācēja tos saskaitīt. Bija zināmi skaitli viens, divi un trīs, taču uz lielāku daudzumu tika attiecināts jēdzens "daudz". Pirmais veids, ko cilvēki lie-toja kāda daudzuma uzskaitē bija atzīmēt katru saskaitāmo, piemēram, ar svītru uz stieņa. Peru indiāni atzīmēja skaitu, iesienot mezglus virvēs.

(Pēc Kreiga A., Rosnījs K. *Zinātnes enciklopēdija*. – R.: Zvaigzne ABC, 1996.)

Skatīt arī grāmatas "Esošais un neesošais" valodas dajas informāciju skolo-tājam par zīmēm!

Grupas pētījums

Skaitlis kā simbols

Mērķi

- Veidot izpratni par skaitļu simbo-lisko nozīmi kultūras vēsturē.
- Paplašināt priekšstatu par skaitļu lie-tošanu.

Personības ieguvums

Organizatoriskā prasme, prasme uztāties un izteikt savu viedokli, prasme vadīt savu mācību darbu, atlasi nepieciešamo informāciju, apkopot to.

Ieteikumi

Pētījums tiek veikts, izmantojot ievadā aprakstīto paņēmienu *grupas pētījums*. Iespējami divi pētījuma varianti:

1) skolotājs sameklē nepieciešamos materiālus, nokopē un sagatavo tos, un skolēni veic pētījumu klasē, stundas laikā;

- ja iespējams projektam veltīt vairāk laika, piemēram, nedēļu, skolēni var meklēt materiālus bibliotēkā paši un sagatavot plašāku pētījumu.

Personības ieguvums

Abstraktā domāšana, jēdzienu aptver-šana.

Jautājumi pārrunām Kas ir bezgalība?

Mērķi

- Padziļināt izpratni par to, kas rak-sturo bezgalību.
- Saistīt jēdzienu *bezgalība* ar laika un telpas jēdzieniem.

Personības ieguvums

Prasme izteikt savu viedokli, spriest un secināt, izmantot esošās zināšanas jaunās situācijās.

Informācija

Visas izzināmajam ir robežas. Bez tām neko nav iespējams ne izzināt, ne ie-domāties. Sengrieķu filosofs Filolajs ir teicis: "Ja visas lietas būtu bez robežām, nebūtu nekā izzināma." Tas, kam robežas nav iedomājamas, ir bezgalīgs. Šajā nozīmē bezgalīga ir telpa un laiks, jo jebkura robeža, ko mēs tiem novel-kam ir tikai zināšanu robeža. Telpas un laika bezgalības ideju var atrast jau seno indiešu filosofijā, tomēr lielākā daļa sengrieķu filosofu uzskatīja, ka pa-saule ir galīga un ierobežota ar cietu debess jumu. Šāds viedoklis valdīja arī kristietībā. Tikai Küzas Nikolajs un Dzordāno Bruno 17. gadsimtā atkal sā-ka runāt par pasaules bezgalību.

Parasti, runājot par bezgalību, iedomājas bezgalīgi lielo, tomēr bezgalīgs var būt arī mazais. Teorētiski telpu, nogriezni vai geometrisku figūru ir iespējams sadalīt bezgalīgi mazās dajas (sk. vingri-nājumu *Ahillejs un bruņurupucis* grāma-tas "Laiks un telpa" matemātikas nodalā).

NULLE

Vingrinājums

Asociācijas par nulli

Mērķis

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

25.

26.

27.

28.

29.

30.

31.

32.

33.

34.

35.

36.

37.

38.

39.

40.

41.

42.

43.

44.

45.

46.

47.

48.

49.

50.

51.

52.

53.

54.

55.

56.

57.

58.

59.

60.

61.

62.

63.

64.

65.

66.

67.

68.

69.

70.

71.

72.

73.

74.

75.

76.

77.

78.

79.

80.

81.

82.

83.

84.

85.

86.

87.

88.

89.

90.

91.

92.

93.

94.

95.

96.

97.

98.

99.

100.

101.

102.

103.

104.

105.

106.

107.

108.

109.

110.

111.

112.

113.

114.

115.

116.

117.

118.

119.

120.

121.

122.

123.

124.

125.

126.

127.

128.

129.

130.

131.

132.

133.

134.

135.

136.

137.

138.

139.

140.

141.

142.

143.

144.

145.

146.

147.

148.

149.

150.

151.

152.

153.

154.

155.

156.

157.

158.

159.

160.

161.

162.

163.

164.

165.

166.

167.

168.

169.

170.

171.

172.

173.

174.

175.

176.

177.

178.

179.

180.

181.

182.

183.

184.

185.

186.

187.

188.

189.

190.

191.

192.

193.

194.

195.

196.

197.

198.

Jautājumi pārrunām Kas ir nulle?

Mērķi

- Noskaidrot nulles īpašo vietu citu skaitļu vidū.
- Saistīt jēdzienus *nulle* un *neesamība*.

Personības ieguvums

Prasme spriest, formulēt un izteikt savu viedokli, iesaistīties diskusijā.

Informācija

Būtiskākā īpašība, kas raksturo *nulli* ir tā, ka skaitlis, kuram pieskaita nulli, nemainās. Nulles nosaukums ir radies no latīņu vārda *nullus*, kas nozīmē *nekads*. Īpaša zime nulles apzīmēšanai ir parādījusies 5. gadsimtā Indijā. Ilgu laiku daudziem matemātiķiem nulles jēdziens šķita neskaidrs un abstrakts, daudziem nebija saprotams, kādēj ir vajadzīgs apzīmējums tam, kā nav. Tīkai 17. gs. līdz ar koordinātu sistēmas ieviešanu nulle kļūst līdzvērtīga cītem skaitļiem – līdzās pozitīvajiem un negatīvajiem skaitļiem tā tiek attēlota kā punkts uz skaitļu ass.

Vingrinājums Piecrinde par nulli

Mērķi

- Apkopot zināšanas par nulli.
- Formulēt savu izpratni par nulles filosofisko aspektu.

Personības ieguvums

Attīsta sintēzes prasmes, veicina viedokja formulēšanu koncentrētā formā.

Ieteikumi

Vingrinājumā tiek izmantots *levadā* aprakstītais paņēmiens *piecrinde*.

NEGATĪVIE SKAITĻI

Vingrinājums Divainā pilsēta

Mērķi

- Vingrināties darbībās ar negatīvajiem skaitļiem.
- Veicināt izpratni par negatīvo skaitju būtību.

Personības ieguvums

Attiecību un sakarību izpratne, abstraktā domāšana.

Vingrinājums Māte un meita

Mērķis

Veidot izpratni par negatīvo skaitju lietošanu.

Personības ieguvums

Attiecību un sakarību izpratne.

Jautājumi pārrunām Kas ir negatīvie skaitļi?

Mērķi

- Padziļināt izpratni par negatīvo skaitļu būtību.
- Veidot priekšstatu par negatīvajiem skaitļiem kā par abstrakciju.

Personības ieguvums

Abstraktā domāšana, iztēlošanās, prasme analizēt un secināt.

Informācija

Par *negatīvajiem skaitļiem*, t.i., skaitļiem, kas mazāki nekā nulle, matemātiķi zināja jau pirms diviem tūkstošiem gadu. Tie ir minēti senā ķiniešu traktātā *Matemātika deviņās grāmatās*. Negatīvos skaitļus pētījis arī Diofants, kas dzīvoja Grieķijā 3. gadsimtā, tos pazina indieši un izmantoja arābu matemātiķi. Senatnē negatīvos skaitļus apzīmēja ar jēdzieniem, kuri nozīmēja *parāds* vai *iztrūkums*, lai atšķirtu tos no pozitīvajiem skaitļiem – *īpāsuma*.

Tomēr praksē negatīvie skaitji ienāca ar lielām grūtībām, jo kopš neatminamiem laikiem pastāvēja likums – nedrīkst no mazāka skaitļa atņemt lielāku. Šis likums tika uztverts kā pilnīgi dabisks un saprātīgs. Matemātiķi tikai 17. gadsimtā pilnīgi pieņēma negatīvos skaitļus un to ienākšana matemātikā pavēra ceļu algebras izveidošanai. Tomēr arī šajā laikā netrūka negatīvo skaitļu pretinieku pat izcilu matemātiķu vidū – piemēram, Paskāls uzskatīja par absurdu saukt par skaitli kaut ko, kas mazāks nekā nulle.

Daži 17.–18. gadsimta ievērojami matemātiķi (Dž. Valliss, L. Eilers) atzina negatīvos skaitļus, bet uzskatīja tos par skaitļiem, kas ir lielāki par bezgalību, jo dalot ar nulli, rezultātā iegūst bezgalību, tātad, dalot ar skaitli, kas mazāks par nulli, rezultāts ir lielāks par bezgalību.

Vingrinājums Atceries pārdomāto!

Mērķis

Veikt jauno zināšanu apkopošanu.

Personības ieguvums

Prasme formulēt domu koncentrētā veidā, spēja saskatīt būtisko.

MŪZIKA

SKĀNU PASAULE

Vingrinājums **Atmini,**
kas slēpjas skāņā!

Mērķis

Noskaidrot jēdzienu *skāņa* un *troksnis* filosofisko ietilpību, kā arī radit interesi citu jēdzienu izskaidrošanai.

Personības ieguvums

Šis vingrinājums veicina fantazēšanu, vizualizēšanu, domāšanas pārdzīvojumu, kā arī secināšanu un vērošanu. Izjūtu saukšana vārdos, sajūtu vārdiskāšana.

Ieteikumi

1. Vispirms vajadzētu skolēniem piedāvāt mūzikas fragmentu bez nosaukuma.

Tikai darbošanās beigās varētu atklāt mūzikas fragmenta nosaukumu, lai veiksmīgi iestenotu sarunu. Darbam nepieciešamīgi audio ieraksti ar skaidri saprotamu programmatisku ievirzi, piemēram, A. Vivaldi *Gadalaiki* pavasara daļu.

2. Mūzikas pasaule ēsošā un neesošā saikni var visprecīzāk just, saprotot, ka skāņa var veidoties tikai kā šo divu daļu nesaraujama vienība. Vingrinājums ir veidots tā, lai radītu skolēniem domāšanas pārdzīvojumu. Uzmanīgi iepazistieties ar tēmas ievadu.

3. Lai veiksmīgi risinātos saruna, skolotājam pašam iepriekš vajadzētu noskaidrot: muzikālai skāņai ir noteikts augstums, tembrālā nokrāsa, skajums un garams. Troksni var atšķirt no muzikālās skāņas, jo ir zināms, ka troksnis ir tāda skāņa, kurai nevar precizi noteikt augstumu, piemēram, šķivstēšana, čabēšana, soju dipoņa. Muzikā plāši tiek izmantoti sitamie mūzikas instrumenti, kas savukārt dalās divās lielās daļās – instrumenti ar nenoteiktu skāņas augstumu (bungas, tamburīns, kastaņetes, trīstūris un citi) un instrumenti ar noteiktu skāņas augstumu (ksilosfons, zvani, čelesta un tamlīdzīgi). No tā var secināt, ka daudzi trokšņi tiek izmantoti mūzikā kā papildu izteiksmes līdzekļi.

Jautājumi pārrunām
Kas slēpjas skāņā?

Mērķis

Veidot priekšstatu par filosofisko jēdzienu pāri *esošais* un *neesošais*, apjaust to attiecīgajā komponista iecērē un klausītāja uztverē.

Personības ieguvums

Dažādu viedokļu uzklausīšana, sava priekšstata veidošana un tā izteikšana vārdos, jaunu jautājumu izvirzišana.

Vingrinājums
Skāņu pasaule

Mērķis

Definēt, kas ir skāņu pasaule, ietvertot tās būtiskākos komponentus un iežīmes.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi lakoviski izteikt domas, atlasit būtiskāko informāciju, strukturēt to, apvienot vecās zināšanas ar jaunajām.

Ieteikumi

Skolotājs var dažādi organizēt šī darba norisi. Var strādāt ar *piecrindi* tikai individuāli un pēc tam veidot *piecrinžu* izstādi, var arī organizēt kā grupu darbu. Sākumā strādā viens, pēc tam pāri un tad pāri apvienojas. Visiem ir jāizveido kopīga *piecrinde*.

KLUSUMS UN SKĀŅA

Spēle Ko es dzirdu?

Mērķis

1. Mācīt skolēnus ieklausīties skāņās un mācīties izšķirt dažādas skāņas.
2. Nonākt pie atziņas, ka reizēm tas, ko uzskatām par neesošo, iestenībā atrodas turpat blakus.

Personības ieguvums

Attīsta iztēli un klausīšanās prasmes, prasmi izšķirt dažādas skāņas, iedalīt tās kategorijās.

Ieteikumi

Ja ir iespēja, klausīties un runāt var doties ārpus skolas, brīvā dabā, kur it kā ir klusums. Tur tad arī būs iespēja saklausīt to, ko ikdienā nedzird vai arī kam nepievērš uzmanību.

Jautājumi pārrunām
Starp skāņu un troksni

Mērķis

Izprast jēdzienus *skāņa* un *troksnis*. Ledzījināties skāņu pasaules bagātībā, saklausīt skāņu un trokšņu daudzveidību visapkārt.

Personības ieguvums

Pārrunas attīsta sadarbības prasmes, māku uzklausīt dažādus viedokļus, uzdirkstēšanos paust savu un cienīt cita viedokli.

Brīvais raksts

Vienu dienu klusumā

Mērķis

Veidot savu priekšstatu par klusumu, tādējādi sagatavoties vingrinājumam *Pauze un klusums*.

Personības ieguvums

Īauj brīvi un bez uztraukumiem domāt, fantazēt, iegremdēties savās izjūtās.

Ieteikumi

Skolotājam pašam arī jāraksta *brīvais raksts*. Pēc tam ir jādod iespēja, ja kāds vēlas, to nolasīt.

Vingrinājums

Pauze un klusums

Mērķis

Veidot izpratni par klusumu kā esamību. Izprast pauzes esamību, līdzvērtīgu skāņai, tās nozīmi mūzikā, mūzikas izteiksmes veidošanā.

Personības ieguvums

Attīsta iekšējo dzirdi, ritma izjūtu, dziedāšanas laikā izjūt prieku un gandarījumu, balstoties uz pārdzīvoto, analīzē un secina.

Ieteikumi

Šīs piedāvātās dziesmas vietā var nemt jebkuru citu dziesmu. Var izdziedāt arī vairākas dziesmas, ja ir vēlēšanās.

Vingrinājums

Dziesmu minēšana

Mērķis

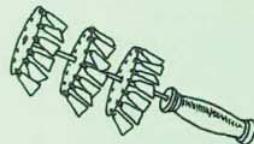
Attīstīt muzikālo atmiņu, dzirdi un veidot izpratni, ka ne vienmēr tas, ko nerēdam vai nedzirdam, ir neesošs.

Personības ieguvums

Atmiņas trenēšana, sadarbības prasmi attīstišana, iekšējās dzirdes trenēšana.

Ieteikumi

Skolotājs var ieteikt dziesmu minēšanai dažādus variantus. Piemēram, pēc alfabēta, nosakot kādu noteiktu tēmu.

IEVADS

Ieteikumi

Ievada stundu par *laiku* ieteicams sākt ar vairākām kustību nodarbiņām.

1. uzdevums

1. Palūdziet, lai skolēni brīvi izvietojas klases telpā, nostājas visērtākajā pozā un aizver acis!
2. Jūs stāstāt un skolēni iedomājas, ka viņi atrodas, piemēram, saulainā vasaras mežā un pastaigājas, viņiem nekur nav jāsteidzas, laika ir Joti daudz. Tad pēkšņi viņi atceras, ka ir sarunājuši tikties ar draugu. Pēc minūtes skolēniem jābūt jau kādā citā vietā. Izrādās, ka laika ir Joti maz.
3. Palūdziet, lai skolēni apsēžas savā vietā pēc minūtes, bet viņi nedrīkst skaitīt sekundes! Šī minūte ir jāsajūt. Pēc tam, kad visi ir apsēdušies savā vietās, izmantojiet jautājumus pārrunām *Sajust laiku*, lai uzsāktu sarunu par laika un cilvēka attiecībām.

2. uzdevums

Kad skolēni ir apsēdušies un atvēruši acis, piedāvājiet viņiem sadalities 4 – 5 cilvēku lielās grupās, nesarunājoties, bet sazinoties vienīgi skatieniem. Kad tas izdarīts, izdaliet katrai grupai lapiņu, uz kurās uzrakstīts viens no pulksteņa veidiem *Saules pulpstenis, smilšu pulpstenis, pulpstenis ar dzeguzi, modinātājpulkstenis u.c.*

Grupas uzdevums ir, nesarunājoties savstarpēji vienoties par attiecīgā pulksteņa attēlošanu. Pēc katras grupas uztāšanās pārējām grupām ir jāatmin, kas tīcis rādīts.

Personības ieguvums

Kustību nodarbības un *mēmais šovs* rosinās skolēnos interesi par tēmu un radis motivāciju domāt par to, kas ir laiks, kā viņi to sajūt, veicinās skolēnu prasmi paust domu bez valodas palīdzības, prasmi sadarboties un vienoties par kopīgu risinājumu.

Jautājumi pārrunām

Sajust laiku

Mērkis

Noskaidrot to, vai laiks ir uztverams arī ar sajūtām, vai tikai vērojot pulksteņa gaitu. Kā cilvēks zina, ka laiks pagājis.

Personības ieguvums

Jautājumi pārrunām veicinās skolēnu prasmi salīdzināt, analizēt, sintezēt.

Vingrinājums Dažādā laika skaitīšana

Mērkis

Noskaidrot dažādus laika tecējuma fiksēšanas paņēmienus.

Personības ieguvums

Vingrinājums veicinās prasmi saskaitīt analogijas, kopīgo un atšķirīgo, sečināt, iztēloties.

Informācija

Laika skaitīšana sākās ar brīdi, kad cilvēki laika straumē izdalīja dienu un vēlāk diennakti kā noteiktu vienību. Dienas izpratne sākotnēji bija cieši saistīta ar mitoloģiskajiem priekšstatiem par gaismas un tumsas cīņu, cīņu starp labo un jauno. Interesanti, ka ēģiptieši par dienas sākumu uzskatīja saules lēktu, grieķiem diena sākās ar saules rietu, bet romieši jaunu dienu sāka pusdienas laikā.

Pirmie mēness kalendāri radās 3. gadu tūkstoši pirms mūsu ēras Mezopotāmijā un tie aptvēra gadu ar 354 dienām. Savukārt, ēģiptieši pārgāja uz Saules gadu un izveidoja tam laikam unikālu kalendāru ar 365 dienām. Grieķi dala mēnesi trīs 10 dienu periodos, romiešiem bija 8 dienu nedēļa, senajiem latviešiem – 9 dienu nedēļa jeb savaitē. Mūsu modernā 7 dienu nedēļa saistīma ar ebreju priekšstatiem par saules radišanu septiņās dienās.

Pirmais zināmās ir Saules ēnas pulpstenis – akmens stabs, kas orientēts pret zenītu. Nākamais solis Saules pulpsteņu attīstībā bija akmens stabu orientēšana pret Ziemeļpolu. Tad laiku vairs nenoteica pēc ēnas, bet gan pret Ziemeļpolu. Pēc Saules pulpsteņiem radās arī smilšu un ūdens pulpsteņi, kuru izmantoja laika mērišanai naktīs. Austrumos tika izmantoti arī smaržu un uguns pulpsteņi.

Agrinajās civilizācijās stundām nebija noteikta garuma. Babilonieši dalīja dienu un nakti katru 6 daļās, bet tā kā dienas un nakts garums bija mainīgs un atkarīgs no sezonas, tad mainījās arī šo daļu garums. Ēģiptieši dalīja 12 daļās dienu un 12 – nakti. Senie ebreji savukārt dalīja dienu 3 gaismas daļās, bet nakti – 3 tumsas periodos. Pat viduslaikos vēl bija sastopami pulpsteņi, kas vasarā rādīja 16 dienas stundas un 8 nakts stundas, bet ziemā otrādi.

(Skat. Rubene M. *Mūžiba un acumirkis*. //Grāmata. 1990, Nr.1, 8.-13.lpp.)

Vingrinājums Dullais pēcpusdienas tējas laiks

Mērkis

Ierosināt skolēnum domāt par jēdzienu *laiks* un uzdot neskaidros un interesējošos jautājumus.

Personības ieguvums

Ar jautāšanas palīdzību skolēni noskaidro savu interešu robežas un plāplašināt tās. Jautājumi un diskusija motīvē skolēnum turpmākam domāšanas un izpētes procesam.

Ieteikumi

Tekstu lasiet vai nu lomās (*Alise, Cepurnieks, Karaliene un Teicējs*), vai nu pa apli (katrs skolēns lasa vienu rindkopu), vai arī izmantojot *dubultpiezīmju* dienasgrāmatas metodi.

Vingrinājums Laika daba

Mērkis

Noskaidrot dažādu izpratni par laika tecējumu, domāt par to, kas ir laiks un mēģināt to definēt.

Personības ieguvums

Veicinās skolēnu prasmi argumentēt, salīdzināt, definēt, analizēt, aprakstīt, ieklausīties, pamatot savu viedokli, būt atbildīgam.

Ieteikumi

Ja neesat izmantojuši tekstu *Dullais pēcpusdienas tējas laiks*, lai veicinātu pašu skolēnu jautāšanu par laiku, tad pēc šī vingrinājuma veikšanas palūdziet, lai katrs skolēns vai skolēnu grupa izdomā, ko viņi vēlētos noskaidrot par laiku. Skolēnu jautājumus pierakstiet un izmantojiet nākamajās stundās kā diskusiju tematus vai pētniecisko darbu tēmas. Pašu izvirzītie jautājumi motīvē skolēnum aktivākam darbam.

Informācija

Cikliskā laika izpratne bija raksturīga mitoloģiskajai pasaules uztverei, kurā viss atkārtojas, mūžīgi atgriežas. Šāds laiks ir galīgs, pārtrauks, atgriezenisks. Tas sakrīt ar mūžību un cilvēks dzīvotams šajā laikā ir daļa no mūžības. Izpratne par *lineāro laiku* radās līdz ar kristību. Tagad laiks izsaka mainību, virzību, neatkārtošanos. Pārejot uz *lineāro laiku*, cilvēks kļuva vēsturisks. *Laiks kā bulta* raksturīgs mūsdienu cilvēka pasaules tērumam, kad dzīves ritms ir sakāpināts steigā un kļuvis kvantitatīvs (ir laiks – nav laika).

Mēginājums tvert mīkli, dzīvot tagad ir *punktveida laika* pārdzīvojums. Tas ir subjektīvais un kvalitatīvais laiks,

LAIKS UN TELPA • IEVADS

kurā cilvēks apjauš un apjēdz mūžību. Telpu un laiku izzināt šķirti nav iespējams, jo starp tiem ir nesaraujama saistība cilvēka eksistences aspektā. Cilvēka dzīve vienmēr tiek skatīta laika un telpas aspektā – to robežas ir dzimšana un nāve, sociālā vide, kultūras formas, pasaules aina, pašu radītās lietas un attiecības.

Vingrinājums Kas kopīgs?

Mērķis

Ierosināt skolēnus domāt par telpu kā vienu no pasaules uztveres formām.

Personības ieguvums

Veicinās prasmi analizēt, saskatīt kopīgo un atšķirīgo, saskatīt analogijas, vispārināt, veidot sarunu, sadarboties risinot problēmu, izvirzīt hipotēzes.

Ieteikumi

Iespējams, ka skolēni nespēs nosaukt tieši telpas jēdzienu kā attēliem kopīgo. Lai atvieglotu domāšanas procesu un nonāktu pie iecerētā mērķa, iespējams izveidot krustvārdu miklu ar atminējumu TELPA.

1. ISTABA
2. MĒŽS
3. KLASE
4. PILS
5. PĀRAVA

1. Dzīvokļa daļa.
2. Vieta, kur aug daudz koku.
3. Skolas daļa, kur notiek stundas.
4. Māja, kurā dzīvo karaliskās ģimenes pārstāvji.
5. Mājuvieta sīkiem dzīvnieciņiem, kukainišiem un putniņiem, kur pārsvarā aug zāle un puķes.

Jautājumi pārrunām Telpa

Mērķis

Izpētīt to, kas tiek saprasts ar jēdzienu *telpa*.

Personības ieguvums

Diskusija veicinās spriešanas prasmes, pētnieciskās prasmes, jēdzienu formēšanas un noskaidrošanas prasmes, tiks aktivizēti tādi mentālie procesi kā atcerēšanās, izvēlēšanās, salīdzināšana, pieņēmumu izvirzīšana, asociāciju veidošana, iztēlošanās.

Skolēniem būs iespēja domāt par savu pasaules uztveri, par pamatu ņemot telpas jēdzienu.

Ieteikumi

Pirms jautājumu izmantošanas diskusijai noskaidrojet, ko paši bērni vēlas zināt par telpu.

DABA

DABAS LAIKS

Vingrinājums

Laika uztveres pētišana
un jautājumi pārrunām
Laika uztvere

Mērķi

1. Laika uztveres relativitātes apzināšanās.
2. Mērināt laika būtību ietvert vārdos (definēt), izmantojot gan jēdzienisko, gan tēlaino domāšanu.
3. Atklāt laika īpašību iespējamo praktisko izmantošanu.

Personības ieguvums

1. Treniņš savu domu formulēšanā par grūti izprotamām lietām, virzoties no jau iepriekš zināmā uz pieņēmumiem, no vienkāršā uz sarežģito.
2. Apzināšanās, ka katram ir iespējams savauzskats un ka citu uzskatu apstrīdēšana ir vēl grūtāka par pašu laika definīšanu.
3. Atklāsme, ka neviens īsti nezina, kas ir šis "vienkāršais un visiem pazīstamais" laiks.

Ieteikumi

Gan vingrinājumu, gan diskusiju veic pēc ievada teksta izlasišanas. Tekstu lasiet ar *trīs soļu intervijas* vai *saki kaut ko* metožu palidzību. Diskusijā pievērsiet uzmanību atšķirībām starp domāšanu par laika mērvienībām un tieši par pašu laiku.

Informācija

Vārds *laiks* varētu būt viens no visbiežāk ikgudienā lietotajiem vārdiem.

Par laiku domājot, pārņem sajūta, ka laiks it kā sāk vairīties un slēpties, pat šķiet, ka tas apstājas. Reizēm kāda stunda ir pagājusi kā mirklis.

Varbūt laiks nepadodas pārdomām tāpēc, ka cilvēks nevar uz to paskatīties no malas – arī upē peldoša zivs droši vien nespētu aptvert, kas ir upe.

Iespējams, ka nevis cilvēkam piedera laiks, kā sākumā liekas, bet cilvēks piedera laikam un varbūt ir tikai laika satāvdaļa. Fiziķi ir pierādijuši (gan ar formulu palidzību, gan praksē), ka laiks ir nedalāmi saistīts ar telpu un materiju. Atomi, ko var iedomāties kā ārkārtīgi sīkas un kustīgas rotējošas un vibrējošas lodītes, var "kustēties" tikai telpā un laikā jeb "laika plūdumā". Lai to vieglāk varētu iztēloties, iedomāsimies no loka izsautu bultu! Iki pēc sekundes

desmitdajas bulta gaisā pavirzās apmēram par 1 m. Tikai telpa (tukšums) un laiks Jauj bultai lidot. Tas varētu nozīmēt, ka tikai laiks "Jauj būt" materijai (visiem priekšmetiem, dzīvām būtnēm, planētām un zvaigznēm).

Ja laiks kaut uz mirkli pazustu, atomi nekustīgi sastingtū un sabruktu, bet zeme, cilvēki, zvaigznes – viss, kas sastāv no materijas, pārvērstos par atomu putekļiem.

No iepriekš teiktā var izdomāt, ka bez materijas un telpas nebūtu arī paša laika. Varbūt tāpēc cilvēka domas un apziņa, kas nesastāv no atomiem, nespēj laiku aptvert – dažkārt stunda paitet kā minūte un – otrādi.

Vingrinājums Ko un kā sagrauž laika zobs?

Mērķi

1. Apzināties tos jēdzienus un parādības, kas ir pakļauts laikam, un arī tās, kas ir "smalkākas" par telpu un materiju (jēdzienus un parādības, kas nav atkarīgi no laika).
2. Ar laiku saistīto jēdzienu (*jauns – vecs, kustība – miers*) pētišana.
3. Jēdziena *relatīvs* noskaidrošana.

Personības ieguvums

Abstraktās un logiskās domāšanas treñēšana.

Ieteikumi

1. Izmantojiet 28. darba lapu!
2. Pārrunu gaitā skolotājam ir lieliska iespēja uzzināt, kādi jautājumi skolēniem liekas aktuāli un interesanti, turpmākos vingrinājumus vēlams izvēlēties atbilstoši šim interesēm.

Vingrinājums Anekdotē

Mērķi

1. Nēmot talkā tēlaino un asociatīvo domāšanu, iztēloties, kas notiktu, ja cilvēka mūžs ilgtu vismaz 1000 gadus.
2. Apzināt *garā mūža* pozitīvos un negatīvos aspektus.
3. Mācīties vispārināt visus pozitīvos un negatīvos aspektus kopumā un formulēt no tiem izrietošos secinājumus.

Personības ieguvums

Laika nozīmes novērtēšana cilvēka dzīvē. Vai tad, ja cilvēkam ir daudz laika, viņš vienmēr arī daudz paveic, klūst gudrāks, vai viņš dzivo laimīgi?

Ieteikumi

Pārrunājot 4. un 5. jautājumu, vēlams akcentēt domu, ka jēdzieni - *bērnība*,

jaunība un *vecums* ir ne vien atkarīgi no cilvēka bioloģiskā vecuma, bet arī ir cieši saistīti ar paša cilvēka apziņu, attieksmi pret pasauli.

Vingrinājums Garā diena

Mērķis

Pētīt laika dabu un radīt izpratni par laika vērtību.

Personības ieguvums

1. Radošās un logiskās domāšanas treñēšana.
2. Atziņa, ka steiga un laika trūkums ir tikai cilvēka apziņas, nevis laika ipatnība (vai īpašība).

Ieteikumi

Skolotājs var uzdot papildus jautājumus: "Kuram ir garāka dzīve – ozolam, kurš dzīvo 800 gadus, vai tauriņam, kurš dzīvo 800 stundas?", "Ko savas dzīves laikā viņi paspēj izdarīt?"

Vingrinājums Brīnuma

Mērķi

1. Apzināties savu interešu un vajadzību nozīmību (neatkarīgi no citu cilvēku viedokļa).
2. Akcentēt domu, ka katra skolēna pašreizējās intereses un vajadzības ir nevis mērķis, bet tikai viena no viņa dzīves "epizodēm" (kas tomēr ir neatņemama dzīves sastāvdaļa).

Personības ieguvums

1. Iespēja uz bridi distancēties no savā *ego*, paraugoties uz sevi it kā no malas.
2. Iespējamā savu vecāku un vecvečāku psiholoģijas un dzīves uztveres labāka sapratne.
3. Atziņa, ka dzīves mērķu, uzskatu un interešu maiņa ir ne vien katra cilvēka tiesības, bet arī – pieņākums.

Ieteikums

Skolotājs, cik vien pašcieņa to Jauj un šo to noklusējot, pastāsta par savu pasaules uztveres maiņu laika gaitā.

DZĪVES TELPA

Vingrinājums Dzīves telpa

Mērķi

1. Noskaidrot jēdzienā *dzīves telpa* bioloģisko nozīmi dzīvnieku un augu dzīvē, lai to izmantotu kā refleksijas pamatu.
2. Domāt par jēdzienu *dzīves telpa* atiecībā uz sevi gan no sociālā, gan no filosofiskā skatu punkta.

Personības ieguvums

Apziņa, ka cilvēka dzives telpas lielumu (kā ģeogrāfisku jēdzienu) nosaka pats cilvēks, tomēr, iespējams, ka patiesībā cilvēka dzives telpa ietver bezgalību.

Ieteikumi

1. Kopējo pārrunu gaitā skolotājs uzdod papildu jautājumus, kuri varētu paplašināt dzives telpas jēdzienu, piemēram: "Cik liela dzives telpa ir astronautiem, kuri ir nolaudušies uz Mēness?", "Vai tev pieder Āfrika?" (ja vien uzsakata, ka Āfrikas īpašnieki ir tās iedzīvotāji, tad, kuram tādā gadījumā, pieder neapdzivotā Antarktika?).
2. Tāpat stridīgs jautājums ir dzives telpas robežu noteikšana – vai to nosaka kādi likumi vai paša cilvēka pieņemumi, bet, iespējams, tā sniedzas tik tālu, cik vien cilvēks var saredzēt (ieskaitot visas zvaigznēs naksnīgajās debesīs), sajust vai aizdomāties.

Vingrinājums Dzives telpas kolāža

Mērķis

Atrast tos vizuālos līdzekļus un tēlus, ar kuru palīdzību varētu raksturot izvēlētās dzīvās būtnes raksturiņo dzives telpu (tās izskatu, mainīgos dzives apstākļus, barību utt.)

Personības ieguvums

1. Macīšanās atrast kompromisu starp jaunradi un to ierobežojošajiem, attiecīgā uzdevuma nosacījumiem.
2. Asociatīvās un radošās domāšanas trenēšana.

Ieteikums

Darbam nepieciešami visi ar kolāžu veidošanu saistītie materiāli – papīra lapas, lime, šķēres, veci, krāsaini žurnāli, skatu kartīnas utt. – jo vairāk, jo labāk.

Vingrinājums Mājas

Mērķis

Šis vingrinājums ir saistīts ar iepriekšējā vingrinājuma tēmu un ir domāts, lai turpinātu pētīt cilvēka vietu pasaulē.

Personības ieguvums

1. Pieredze rāda, ka vairumam cilvēku, kas šajā pasaule jūtas kā "zivis ūdenī", t. i., joti mājīgi, piemīt viena un tā

pati ipašiba, tēlaini domājot, kā ko kiem, kuriem ir nocirsta galotne.

2. Justies un dzivot kā "zivij ūdenī" būtu labi tikai tajā gadījumā, ja agri vai vēlu tās neapēstu makšķernieka izlikto ēsmu. Vingrinājuma galvenais mērķis izriet no šo līdzību plašajām interpretācijas iespējām.
3. Viens no blakus mērķiem varētu būt tāds, lai tie skolēni, kuri šajā pasaule jūtas nemājīgi, sveši un vientuļi, saprastu, ka tādas sajūtas ir ne vien gluži dabiskas, bet arī vajadzīgas un pat nepieciešamas.

Ieteikums

Dzejoli var nolasit skolotājs.

Vingrinājums

Mānīgais gadalaiks

Mērķi

1. Netiešu dabus novērojumu atcerēšanās.
2. Iedzījināšanās laika un dabus mijiedarbībās.

Personības ieguvums

Novērošanas spēju un kritiskās domāšanas sintēzes trenēšana.

Ieteikumi

Zimējumam izmanto dažadas krāsu tehnikas, to var uzdot kā mājasdarbu.

Vingrinājums Pilnmēness

Mērķi

1. Apzināties dzivo būtnu un nedzīvās dabus objektu mijiedarbību un savstarpējo ietekmi.
2. Cilvēka atkarības no laika (un dabus) akcentēšana.
3. Mēness ietekmes un nozīmes apzināšanās dabus norisēs un dzīvo būtnu dzīvē.

Personības ieguvums

Atziņa, ka ik dienas justies citādāk ir ne vien katra cilvēka tiesības, bet arī – nepieciešamība, kuras iemesli visbiežāk nav tieši atkarīgi no paša cilvēka.

Ieteikumi

1. Izmantojiet 29. darba lapu!
2. Ja skolotājs pārzina astroloģijas pamatrincipus, viņš dalās ar skolēniem savās zināšanās.

TELEPĀTIJA

Vingrinājums Telepātija

Mērķi

1. Jēdziena telepātija noskaidrošana.

2. Cilvēka potenciālo iespēju apzināšanās un to pētišana.

Personības ieguvums

1. Sapratne, ka katrā cilvēka rīcība un tās motivi ir saistīti ar tieši viņam piemitošajām domāšanas kvalitatēm.
2. Cilvēka un apkārtējās pasaules mijiedarbības būtbības izpratne.
3. Apzināšanās, ka cilvēks ir atbildīgs arī par savām domām.

Ieteikumi

Tekstu lasiet ar *dubultiezīmju dienasgrāmatas* metodes palīdzību. Klasē kopīgi pārrunā gan dzirdētos, gan pašu pieredzētos telepātijas izpausmes veidus un gadījumus.

Vingrinājums

Bioloģiskais pulkstenis

Mērķis

Apģut pasaules izzināšanas principus un pamatus.

Personības ieguvums

1. Iespējamā atziņa, ka pasauli var izzināt tikai visciešākajā saistībā ar sevi pašu.
2. Atklājums (mēģinājuma izdošanās gadījumā), ka katrā cilvēkā ir kaut kāds, par kā eksistenci iepriekš nav bijis ne mazākās nojautas.

Ieteikums

Skolotājs šo vingrinājumu nedējas nogalē var uzdot kā mājas darbu.

Eseju 1. tēma

Mērķis

Apcre. (Tiek pieņemts, ka rudenī cilvēki parasti pārdomā pagātni, ziemā – iedzījinās sevi, pavasari – vairāk domā par nācotni, bet vasarā – tver jaunus iespaidus.)

Personības ieguvums

Savas vienotības apzināšanās ar dabu, tās gadalaiku ritmiem.

Ieteikums

Kopīgi pārrunā, kurā gadalaikā, piemēram, visvairāk patīk klausīties mūzikai, spēlēt datorspēles, lasīt grāmatas un kāpēc?

Eseju 2. tēma

Mērķis

Apzināties dzives notikumu determināciju (atgriezoties pagātnē, notikuma norisi varētu mainīt tikai tad, ja būtu mainīta arī toreizējā dzīves pieredze un apziņa).

Personības ieguvums

Atziņa, ka dzīves pieredze ir viena no lielākajām vērtībām, kuru var iegūt tikai, pateicoties laikam (paša cilvēka un laika mērķtiecīgai sadarbībai).

Ieteikumi

Skolotājs izstāsta, ka pagātnes notikumus var mainīt pavisam reāli. Piemēram, ja kāds notikums ir palicis atmiņā kā nepatikams un joprojām ietekmē tagadni (un nākotni), tad, pēc iešķēdījoties dzīvāk to iztēlojoties, jācenšas

mainīt savu attieksmi pret notikušo. Vairums gadījumos ir tikai jāpiedod – gan saviem pāridarītājiem, gan sev, jo, vai tad apvainoties un just negatīvas emocijas nav daudzkārt muļķigāk, nekā kādam darīt pāri?

Eseju 3. tēma**Mērķis**

Ideālā gadījumā – apzināšanās, ka cilvēks un bezgalība (bet ne Visums ar zvaigznēm) ir viens un tas pats.

Sliktākā gadījumā – nojausma, ka cilvēks ir “mazliet lielāks, nekā izskatās” (pat cilvēka bioenerģētiskais lauks jeb aura veido sfēru, kuras diametrs ir vairāki metri).

Personības ieguvums

Attieksmes maiņa pret sevi un citiem cilvēkiem.

Ieteikums

Skolotājs pārstāsta dzejnieka biogrāfiju.

VĒSTURE

NEKĀ JAUNA...

Vingrinājums
Zālamans teica

Mērķi

- Padzījināt esošās zināšanas seno laiku vēsturē.
- Padomāt par to, vai vēsture neatkārtojas, vai tajā vispār notiek kas jauns.

Personības ieguvums

Prasme aktualizēt esošās zināšanas, lietot tās jaunā, neierastā veidā, analizēt, izdarīt secinājumus, izteikt savu viedokli.

Ieteikums

Lai tuvāk iepazītos ar Zālamana domām, ieteicams kopīgi ar skolotāju pildus papētīt Zālamanam piedēvētos tekstu Vecajā Derībā. Piemēram, *Zālamantu Mācītāju*.

Informācija

Zālamans – kēniņa Dāvida dēls, valdījis Izraēlas valsti 973. - 933. g. p. Kr. Viņa laikā apvienotā ebreju valsts piedzīvo neredzētu uzplaukumu, ar to sāk rēķināties senā pasaule. Tas acimredzot notiek, pateicoties Zālamana izcilajām diplomātā spējām, prasmei valdīt un patiesi karaliskajam vērienam, ko novērtē citi valdnieki.

Vingrinājums Dižs viesis

Mērķi

- Salīdzināt mūsu laikmetu un kēniņa Zālamana laiku. Analizēt, kādas būtiskas izmaiņas notikušas laika gaitā.
- Izraisi interesu par senajiem laikiem, rosināt iejusties tajos.

Personības ieguvums

Skolēni iegūst jaunas zināšanas, tiek attīstītas iztēles spējas, prasme salīdzināt, iejusties svešā lomā. Darbs grupā veicina sadarbības prasmju attīstību.

Ieteikums

Skolēni Zālamana viesošanos var tikai iztēloties un tad individuāli rakstīt eseju *Dižs viesis*. Esejā tādā gadījumā būtu jāietver pārdomas par izmaiņām laika gaitā, jāsalīdzina senais laikmets ar mūsdienām, jāizdara savi secinājumi.

Spēle Laikmetu spēle

Mērķi

- iejusties dažados laikmetos.
- Padzījināt esošās zināšanas un rosināt pievērsties vēl neiepazītiem vēstures aspektiem – apģērba kultūrai, sadzivei, manierēm, domāšanas veidam dažados laikmetos.

Personības ieguvums

Skolēni iegūst jaunas zināšanas un izmanto tās praksē, attīsta iztēles spējas, empātiju, prasmi iekļauties grupā.

Ieteikumi

- Gadijumā, ja vairākas grupas izvēlas vienu un to pašu laikmetu, grupas savu laikmetu var izlozēt.
- Skolotājam ir jāzina grupu izvēle un jāpalidz ar padomu.

Vingrinājums Ceļojuma piezīmes

Mērķi

- Iztēloties neiespējamo, piepildit sapņus par ceļošanu laikā.
- Apjēgt iespējamā un neiespējamā robežas.
- Padzījināt zināšanas par dzīvi citā laikā un telpā.

Personības ieguvums

Skolēni mācās strādāt ar informācijas avotiem, padzījina zināšanas un iegūst jaunas, attīsta iztēles spējas, prasmi prezentēt savu veikumu.

Ieteikumi

- Šo darbu var veikt arī mazās grupās.
- Ieteicams vienoties par aptuvenu ceļojuma piezīmu plānu, t.i., tēmāj, kas iekļaujamas tajās. Piemēram, kā/kādēj autors nokļuvis konkrētajā zemē un laikā, kur tā atrodas, kādi jaudis tajā dzīvo, kādas ir šīs zemes tradīcijas, spēles, edieni u.tml.
- Uztāšanos vajadzētu nopietni sagatavot. Tajā var izmantot gan attēlus, gan mūziku, dejas vai priekšmetus, kas raksturīgi šai zemei. Lai projektu sagatavotu, veiksmīgi var izmantot dažādas enciklopēdijas, pie mēram, izdevniecības *Zvaigzne ABC* sērija *Redzesloks* iznākušās grāmatas. Iespējams, ka daļu informācijas skolēni var iegūt, aprunājoties ar saviem tuviniekiem.

Vingrinājums **Vienaudži**

Mērķi

- Apzināt savu vidi.
- Saprast, ka visam pasaulei ir savs dzīves temps.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi pētit, vērtīgi ieskatīties savā apkārtnē, analizēt, salīdzināt, secināt.

Ieteikums

Salīdzinājumu skolēni var veikt, izmantojot lietas no sava personiskā sakraksta.

Eseja **Mans laiks**

Mērķis

Ieklausīties sevī, sajust sevī laika ritējumu.

Personības ieguvums

Vingrinājums rosina pašizziņu, iztēli, prasmi savas izjūtas izteikt rakstiski.

Ieteikumi

- Šo vingrinājumu var sapludināt kopā ar iepriekšējo.
- Lai rāsitos domas, pirms rakstīšanas varat veidot kopīgu *ideju zirkleki* par tēmu *Mans laiks*. Tomēr vajadzētu jaut skolēniem brīvi izvēlēties, par kādiem no minētajiem aspektiem rakstīt. Katram taču ir sava laika izjūta!
- Ja klases psiholoģiskais klimats ir labvēlīgs un domājat, ka skolēniem būtu vērtīgi iepazīties citam ar cita pārdomām, pēc mājas darbu izpildīšanas varat izmantot metodisko paņēmienu *komentāru rakstīšana*.

Vingrinājums **Laika skaitīšana**

Mērķi

- Ielūkoties laika skaitīšanas vēsturē.
- Izvērtēt laika skaitīšanas nozimi.

Personības ieguvums

Rosina esošo zināšanu atsaukšanu atminā, jaunu zināšanu apguvi. Attīsta prasmi meklēt risinājumus un uzstāties.

Ieteikumi

- Jums vajadzētu papildināt skolēnu nosauktos laika skaitīšanas paņēmienus un ierices (dažādus kalendārus, pulksteņus u.c.).
- Varat išmūķēt pastāstīt bērniem par laika skaitīšanas vēsturi un dažādām tradīcijām (skat. skolotāja grāmatas *Laiks un telpa. levads* materiālu). Pirms tam gan pārliecinieties, vai skolēni to jau nav darijuši ievadnodarbibā!

Projekts Pulkstenis**Mērķi**

1. Radīt ko oriģinālu, ko varētu izmantot arī laika skaitīšanai.
2. Sajusties kā pirmatklājējam.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi meklēt radošu risinājumu, izjust savu nozīmību, radot ko praktiski izmantojamu. Darbošanās projekta nostiprina sadarbības prasmes.

Ieteikumi

1. Ja iespējams, konkursa žūrijā uzainiet arī kādu fizikas un amatniecības speciālistu!
2. Būtu labi, ja jaunradītais pulkstenis pēc tam tiktu arī izmantots, jo celtu skolēnu pašapziņu.

**Darbošanās
Dzīve bez pulksteņa****Mērķi**

1. Apzināties pulksteņa nozīmi ikdienā.
2. Saprast, kādā veidā pulkstenis un laika skaitīšana organizē sabiedrības dzīvi un cik lielā mērā ie spaido mūs personīgi, mūsu dzīves ritmu.

Personības ieguvums

Attīsta iztēles spējas, veicina pašizziņu, rosina palūkoties uz ikdienišķo nieriastā veidā.

Ieteikumi

1. Projektu var organizēt darbadienā, arī visas skolas mērogā, tikai jārēķinās ar pilnīgu sajukumu. Jau iepriekš vienojieties, ka šai dienā neviens ne reizi neieskatīsies pulksteni. No rīta visi pamostas, kad ir izgūlējušies, nāk uz skolu, kur zvani neskan, kur neviens nezina, cikos bei dzas stundas utt.
2. Labāk dzīvi bez pulksteņa organizēt brīvdienā un mājās, iespējams, iesaistot projektā visu ģimeni. Tad var pie rakstīt savus novērojumus, kurus pēc tam pārrunā klasē.
3. Projektu var neiestenot vispār. Var vienkārši visu iedomāties un uzrakstīt eseju par tēmu *Dzīve bez pulksteņa*. Tomēr vienreiz izjust ir daudz vērtīgāk, nekā divreiz iztēloties!

**Projekts
Pulksteņmeistars****Mērķis**

Iepazīties tuvāk ar laika skaitīšanu, ar pulksteņa noslēpumiem, lai tādējādi labāk izprastu laika dabu.

Personības ieguvums

Tiek iegūtas jaunas zināšanas, vingrināta prasme jautāt, saskatīt būtiskāko, interpretēt un apkopot informāciju.

Ieteikumi

1. Iepriekš sagatavojet pulksteņmeistarām uz dodamos jautājumus (skat. projektu *Lepazit mākslinieku grāmatas Vērtības mākslas daļā*)!
2. Varbūt pulksteņmeistarū var iesaistīt arī laika skaitīšanas ierices konstruēšanas projektā. Tādā gadījumā apcē mojumu veiciet pirms projekta *Pulksteņis*. Bet varbūt bērni var jemt lidzi savus izgudrojumus un uzzināt, ko pulksteņmeistarūs domā par tiem? Iespējams, ka šāds apmeklējums pat vēl vairāk iepriecinās pulksteņmeistarū, un arī skolēni gūs lielāku gandarijumu no tā.

**VAI MAINĀS
PASAULE?****Vingrinājums****Vai es esmu tas pats?****Mērķi**

1. Ieraudzīt, kā laiks atspogujojas mūsu sejās, kā tas iedarbojas uz cilvēkiem.
2. Izprast mūsu mainīgo dabu.
3. Meklēt, saskatīt mainīgajā nemainīgo, zūdošajā nezūdošo.

Personības ieguvums

Rosina pašizziņu. Vingrina prasmi pētīt, saskatīt būtisko, analizēt, vērtēt, izteikt savu attieksmi.

Ieteikumi

1. Iepriekš vēlams vienoties, kura vecuma posma fotogrāfijas tiks nestas uz skolu – zīdaiņa vecuma, 1 - 2 gadu, 5 - 6 gadu vai 1. - 2. klases.
2. Var sarunāt un pētišanai uz skolu atnest arī vairākas, dažādu vecuma posmu fotogrāfijas.
3. Jūs tās visas savācat, sajaucat un pa vienai rādāt klasē, lai bērni min, kurš tas ir.
4. Jūs varat uz skolu atnest arī kādu savu bērnibas fotogrāfiju un jaut, lai bērni apsariežas par acimredzamajām izmaiņām.

**Vingrinājums Bērnība
kādreiz un tagad****Mērķi**

1. Salīdzināt savu bērnību ar citu pāaudžu bērnību.
2. Novērtēt savas bērnības pozitīvās puses, visus labumus, ko sniedz dzīve tagad un kā nav bijis agrāk.
3. Noskaidrot, kas ir *laimīga bērnība* un to vai visiem vienmēr tā ir tāda.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi uzdot jautājumus, iegūt un apkopot informāciju, analizēt, vērtēt, secināt. Paplašina redzesloku, veido izpratni par citu pāaudžu un citas vides cilvēku pasaules skatījumu, kas ir būtisks pamats sava viedokļa un atlieksmes, vērtiborientācijas veidošanai.

Ieteikumi

1. Izmantojiet 30. darba lapu!
2. Uzdevuma izpildei atvēliet vismaz pāris dienas laiku!
3. Kā ipašu sarunu tēmu šī uzdevuma ietvaros var izvēlēties bērnu dzīvi citur pasaule – nabadzīgajos, posta piemeklētajos rajonos, katastrofu un karā darbības rajonos.
- Varat pārrunāt ziņas redzēto.
4. Pievērsiet uzmanību un atsevišķi pārrunājet par skolas vēsturi!

**Darbošanās
Vecmāmiņu balle****Mērķi**

1. Saprast, ko nozīmē būt vecam, ka vecums nav nekas slikti, ka ar vecākas pāaudzes ļaudīm kopā var būt arī jautri.
2. Veicināt cieņas veidošanos pret vecumu.

Personības ieguvums

Kopā būšana ar citas pāaudze cilvēkiem paplašina dzīves pieredzi, attīsta prasmi jautāt un ieklausīties, izdarīt secinājumus.

Ieteikumi

1. Iepriekš kopīgi sagatavojet pasākuma norises plānu, pārrunu tēmas!
2. Varat organizēt pat sacensības starp jaunajiem un vecajiem, un nav teikts, kuri uzvarēs... Tā var būt zīmēšana ar aizsietām acīm, mēmais šovs u. tml.

Eseja Es esmu večuks**Mērķi**

1. Iztēloties sevi tālā nākotnē – paplašināt “sava laika” robežas.
2. Izvērtēt sevi un citus plašākā kontekstā.

LAIKS UN TELPA • VĒSTURE

Personības ieguvums

Rosina kritiski un vērīgi ieskatīties sevi un citos, attīsta iztēles spējas, prasmi analizēt, vērtēt situāciju, prognozēt nākotni, veicina pašizziņu.

Ieteikumi

Varat mudināt prognozēt arī tuvāku nākotni, piemēram, 16 - 18 gadu vecumu. Darbus iesakiet nolikt saglabāšanai, lai pēc tam var salīdzināt savulaik prognozēto ar istenību!

Jautājumi pārrunām

Izmaiņas

Mērķis

Noskaidrot, kas ir novecošana, kā laika gaitā cilvēks mainās.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi analizēt, secināt, vērtēt, izteikt savu viedokli.

Vingrinājums Bērni vēsturē

Mērķi

1. Rosināt domāt par to, kā pasaule mainās vēstures gaitā un cik tālu sniedzas mūsu zināšanas un izpratne par dzives parādībām citos laikmetos.
2. Salīdzināt, cik tas iespējams zināšanu dēļ, bērniņu tagad un citos vēstures laikmetos.

Personības ieguvums

Tiek dota iespēja iegūt jaunas zināšanas. Vingrinājums veicina prasmi apkopot informāciju, interpretēt to, analizēt, vērtēt, saskatit būtisko.

Ieteikumi

1. Šo uzdevumu var veikt grupās. Katra grupa izvēlas vai izlozē savu laikmetu.
3. Noteikti palidziet bērniem sameklēt informāciju par attiecigo laikmetu!

VISVECĀKĀS LIETAS

Vingrinājums Atrodi mājās!

Mērķi

1. Rūpīgāk iepazīt priekšmetisko pasauli sev apkārt.

2. Saprast, ka arī lietas pieder vēsturei un saskatit, kā tajās atspoguļojas laiks.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi pētīt, apkopot pētišanas rezultātus, sistematizēt, vērtēt, veidot aprakstus.

Rosina iepazīt un dzījāk izprast savu dzives vidi.

Ieteikumi

1. Uzdevums pildāms ciešā sadarbībā ar mājiniekiem.
2. Uzdevuma izpildes laiks – vismaz pāris dienu.
3. Iepriekš vienojieties, uz kādiem jautājumiem varēs rast atbildes lietu aprakstos.

Pirms darba uzsākšanas vēlams modeļēt lietu apraksta veidošanu. Parādīet bērniem kādu senu priekšmetu vai avizi! Pavaicājiet, cik veca tā varētu būt, pēc kā to var spriest, kam tā varētu būt piederējusi, par ko šī lieta rosina domāt! Mudiniet uzdot jautājumus – ko vēl tu gribētu uzzināt par to! Pēc tam kopīgi apspriedieties, kurus no jautājumiem izmantojiet aprakstos!

4. Būtu labi, ja izmēros mazākās lietas tiktu atnestas uz skolu, lai ar tām var iepazīties tuvāk – pataustīt, pasmaržot, izpētīt...

Jautājumi pārrunām Vēsturiska lieta

Mērķis

Saprast, ko nozīmē vēsturiska lieta, kas padara to par vēsturisko un vai tai mūsu acis ir kāda vērtība.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi analizēt, vērtēt, argumentēt savu domu, publiski izteikties, diskutēt, aizstāvēties.

Ieteikumi

1. Jautājumus var pārrunāt grupās. Grupa, izsakot savu viedokli, kā uzskates materiālu var izmantot gan aprakstus, gan pašas lietas.
2. Katra grupa var prezentēt, piemēram, vienu lietu, izsakot savas domas par konkrētās lietas vēsturisko vērtību un to, kā tā atspoguļo laiku.

Darbošanās Izstāde

Mērķi

1. Iepazīstināt ar savu darbu, ar vēsturiskajām lietām plašāku auditoriju.
2. Izjust savu darba vērtīgumu.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi apkopot lietas, sistematizēt un grupēt tās, veidot aprakstus. Veicina pašapziņu, atbildības izjūtu.

Ieteikumi

1. Projekta var iesaistīt visus skolas skolēnus.
2. Iekārtojiet izstādes atsauksmu grāmatu!
3. Noorganizējiet gidi pakalpojumu!

Ekspedīcija **Uz muzeju**

Mērķis

Rosināt apkārtējās pasaules apgušanu.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi pētīt, analizēt, vērtēt, secināt, interpretēt.

Ieteikums

Muzeja apmeklējuma laikā varat izmantot metodisko paņēmienu *saki kaut ko* vai arī *dubultā dienasgrāmata*. Ierosiniet bērniem izvēlēties 5 - 7 eksponātus, par kuriem viņi vēlētos apspriesies vai rakstīt *dubulto dienasgrāmatu!*

Projekts **Modes skate**

Mērķi

1. Iepazīties ar vecāku un vecvecāku "laikiem".
2. Lejosties citā laikā.

Personības ieguvums

Radoša darbība, kas iesaista visu būtni gan kognitīvi, gan emocionāli, gan darbībā.

Ieteikumi

1. Varat sarikot vienkārši klases vakaru – karnevālu.
2. Sagatavošanās posmā var izmantot grāmatu I. Freimanis. *Laiks. Laikmets. Mode.* - R.: Madris, 1998.

Vingrinājums **Atceries pārdomāto!**

Mērķis

Apkopot domas un izjūtas, kas gūtas, strādājot ar šo nodaju vēsturē.

Personības ieguvums

Attīsta refleksijas, vispārināšanas prasmi.

VALODA

VĀRDI LAIKĀ UN TELPA

Vingrinājums **Laiks**

Mērķis

Noskaidrot ar laiku saistīto jēdzienu (salikteņu) nozīmi, kopīgo un atšķirīgo tajos.

Personības ieguvums

Vingrinājums rosina izziņas intereses, sadarbošanās prieku, pilnveido analīzesanas, analogiju veidošanas, salīdzināšanas, vispārināšanas prasmes.

Informācija

Katru laikmetu raksturo neatkārtotums, individuāls *telpas* un *laika* redzējums, tas caur vijebkuru cilvēciskās esamības jomu, nosaka rīcības veidu raksturu un kļūst par eksistes formu. 20. gadsimtā tiek uzskaitīts, ka telpai ir trīs dimensijas, tā ir bezgalīga, nepārtraukta, mūžīga, laiks rit vienā virzienā, tam nav ne sākuma, ne gala, laiks ir neatgriezenisks, mūžīgs.

Taču cilvēciskajā pārdzīvojumā fiziķa laiks var transformēties, var pārstruktūrēt ierastais laika ritējums – pagātne, tagadne, nākotne var savities neatšķetināmā kamolā. Laika pārdzīvojums ir individuāls, neatkārtojams katrai personai, taču tas saknējas universālā laika modeli, kurā iemēsojusies konkrētā cilvēcība, konkrētā kultūra. To pašu var teikt par telpas modeļi. Šādos modeļos laiks un telpa gūst sociālus raksturojumus, tajos savijas objektīvas zināšanas ar subjektīvu redzējumu.

(Skat. Kūle M., Kūlis R. *Filosofija*. – R.: Burtnieks, 1996.)

Pētījums Personvārdi manā ģimenē

Mērķi

1. Pētīt savas ģimenes vēsturi.
2. Domāt par personvārdu nozīmi saistibā ar pārmaiņām laikā.

Personības ieguvums

Pētījums palīdz apzināt un pētīt savas dzimtas vēsturi, rosina sadarbošanās, analīzesanas, secināšanas prasmes. Skolēni apzinās, ko nozīmē veikt pētījumu, strukturēt informāciju. Svarīgi ir arī vingrināties kopīgi vērtēt un apspriest paveikto.

Informācija

Personvārda pamatfunkcija ir palidzēt cilvēkus identificēt (atšķirt un pazīt). Krustavārdam jau kopš seniem laikiem ir arī otrs svarīgs uzdevums, proti, saglabāt cilvēkam līdzi doto iepriekšējās paaudzes veltījumu. Dodami bērnam vārdu vecāki un krustvecāki viņam it kā novēl izaugt par cilvēku, kas ir šī vārda cienīgs. Ticējums, ka pēc cilvēka vārda var spriest par viņa dabu, varbūt arī par likteni, tautā saglabājies līdz pat mūsdienām.

Par to kādus krustavārdus saviem bēniem likuši mūsu tālie senči, ir visai maz ziņu. Hronikas ir saglabājušas gandrīz vienīgi kēniņu vārdus. Daju no tiem lietojam arī mūsdienās, piemēram, Namejs, Viesturs, Tālivaldis, Visvaldis, libiešu vārds Imants, prūšu – Vidvuds, kuršu – Indulis. Nenoliedzami latviski vārdi ir arī Laima, Māra, Austra. Mūsu tautā visvairāk izplatītās vārds ir Jānis.

(Skat. *Latviešu tautas dzīves ziņa*.

R.: Zvaigzne, 1991.)

Ieteikums

Šī pētījuma vietā iespējams veikt citu. Piemēram, *Populārākie vārdi un uzvārdi klasē, skolā; Literāro darbu varoņu vārdi*.

Jautājumi pārrunām

Vārdu došana laikā

Mērķis

Domāt un spriest par personvārdu došanas iemesliem, līdzībām un atšķirībām dažādos laika posmos.

Personības ieguvums

Sadarbojoties ar vecākiem un citiem ģimenes locekļiem, pētīta dzimtas vēsture, kā arī tiek spriests par vārda nozīmi cilvēka dzīvē.

Pētījums Kā es runāju, kad biju mazs

Mērķi

1. Domāt par valodas mainību un attīstību cilvēka dzīves laikā.
2. Radīt priekšstatu par bērnu valodu kā savdabīgu pasaules uztveršanas un izteikšanas formu.

Personības ieguvums

Sadarbojoties ar saviem vecākiem un citiem ģimenes locekļiem, atsaukt atmiņā izjūtas vai uzzināt informāciju,

kas saistīta ar agro bērnību. Tieki dota iespēja apzināt jaunas savas personības īpatnības, kā arī savas valodas maiņu un attīstību.

Ieteikumi

Šis pētījums tiek veikts, lai noskaidrotu raksturīgās pazīmes, kas ir kopīgas un atšķirīgas bērnu valodai, piemēram, atšķirības zēnu un meiteņu vārdu krājumā; raksturīgākās grūti izrunājamās skaņas un skaņas to aizstājējas (iespējams vilkt paralēles ar latviešu valodas vēsturi un attīstību – preilene, freilene, piņķi, fiņķi (somi)).

Jautājumi pārrunām

Bērnu valoda

Mērķis

Apkopoti atziņas par bērna valodas savdabību un lomu cilvēka valodas prasmju attīstībā.

Personības ieguvums

Skolēni mācās formulēt savu viedokli un ieklausīties citu domās. Tieki pilnveidotas sintezēšanas un secināšanas prasmes.

Vingrinājums

Kā rodas nosaukumi?

Mērķi

1. Paplašināt zināšanas par Rīgas vēsturi.
2. Domāt par vietvārdu rašanās iemesliem.
3. Veidot priekšstatu par etimoloģiju.
4. Pētīt vietvārdu un ar to apzīmēto vietu saistību.

Personības ieguvums

Vingrinājums pilnveido prasmi strādāt ar dažādiem izziņu avotiem, apkopoti informāciju, salīdzināt faktus, izdarīt secinājumus. Tieki rosināta arī fantāzija un iztēle.

Ieteikumi

Skolotājs darbam ar šo vingrinājumu var izmantot Andra Kolberga grāmatu *Rīgas grāmata*. – R.: Jāņa sēta, 1998.

Informācija

Miesnieku iela sākusi veidoties jau 13. gadsimtā un savu nosaukumu dabūjis no pilsētas pirmās lopkautuves, kas atradusies te, pašā ielas galā, lai zeljiem viegli aizcilpot uz Daugavu pēc ūdens. *Pulvertornis* pirmo reizi pieminēts jau 1330. gadā kā Smilšu tornis, taču 1621. gada zviedru uzbrukuma rezultātā no šī torņa palika pāri tikai parabstāvs, uz kura 1650. gadā uzbūvēja tagad redzamo Pulvertorni. Pēc

LAIKS UN TELPA • VALODA

vieniem vēstures avotiem nosaukums cēlies no neciešamās pulvera dūmu smakas, kas, torpā lielgabaliem dārdinot, uzgūlās tuvākajai apkārtnei, pēc ciemīt – tāpēc, ka 17. gadsimtā tur kādu laiku tomēr esot glabāts pulveris. *Kungu ielas* nosaukums nebūt neliecina, ka te dzivojuši bagāti kungi. Biežāk tā ir liecība rātes kungu sīkstulbai – lai ietaupītu, pārkāsojot ielu nosaukumu plāksnītes, jaunos ielu nosaukumus izvēlējās tādus, kas Jāva mainītikai dažus burtus. Tā, piemēram, Sīļķu iela pārtapa par Kungu ielu (Hering – Herren), bet Cūku iela par Peldu ielu (Swyne – Schwim).

(Skat. Kolbergs A. *Rīgas grāmata*. – R.: Jāņa sēta, 1998.)

Pētījums Ielu vārdi Rīgas vēsturē

Mērķi

1. Strādājot ar izziņas literatūru, pētīt Vecrīgas ielu nosaukumu vēsturi.
2. Radīt izpratni par ielas nosaukuma, laika un telpas saistību.

Personības ieguvums

Tiek pilnveidota prasme strādāt ar dažādiem informācijas avotiem, pētīta un apzināta Rīgas vai skolēnu dzīmtās puses vēsture. Rosinātas izziņas interešes, sadarbošanās prasmes un radoša iegūtās informācijas noformēšana un pasniegšana.

Ieteikumi

Iespējams pētīt arī citu pilsētu un cieemu ielu nosaukumu vēsturi, piemēram, noskaidrot, kā un kāpēc tā sauc ielu, kurā atrodas skola, veikals utt.

Pētījums Apvidvārdi

Mērķi

1. Noskaidrot jēdziena *apvidvārdi* nozīmi, attīstīt prasmi strādāt ar vārdnicām.
2. Saistīt vārda nosaukuma savdabību ar noteiktu telpu un tās īpatnībām.

Personības ieguvums

Pētījums rosina skolēnus pētīt izziņas avotus, strādāt ar vārdnicām. Pilnveido analizēšanas, secināšanas prasmes.

Ieteikumi

Pēc teksta izlašanas ieteicams organizēt pārrunas. Kāpēc dažādās Latvijas vietās vieni un tie paši priekšmeti vai dzivas būtnes tiek nosaukti dažādos vārdos? Iespējams uzzīmēt *Apvidvārdu karti*, kurā būtu attēlots, kādus apvidvārdus lieto dažādos novados.

Jautājumi pārrunām **Valodas mainība laikā un telpā**

Mērķi

1. Radīt izpratni par valodas mainību laikā un telpā.
2. Noskaidrot valodas mainības iemeslus viena cilvēka dzīvē un visas taujas attīstības gaitā.

Personības ieguvums

Pārrunās piedāvāto jautājumu apsprēšana rosina iztēli, pilnveido prasmi minēt atbilstošus piemērus, formulēt un aizstāvēt savu viedokli kopīgā sa runā.

Spēle Kinofilma – saruna ar cilvēku no cita laikmeta

Mērķis

Veicināt iztēli, dot skolēnam iespēju iztēloties un modelēt situāciju, kad ir jāsaprotas ar cilvēku no cita laikmeta, citas kultūras. Spēle palīdz pilnveidot modelēšanas prasmes, veicina tolerances veidošanos.

Personības ieguvums

Tiek attīstītas arī savstarpējās saskarsmes prasmes, fantazēšana, iejušanās lomā, prognozēšana, secināšana, vispārināšana.

Ieteikumi

Grupā katram loceklim ir sava uzdevums, kas veicams sadarbībā ar ciemī grupas dalībniekiem. Šī darbošanās lieлизki palīdz skolēnam atraisīties un attīsta aktiermeistarības iemaņas. Darbam ar šo vingrinājumu būtu nepieciešami attēli, kuros redzami dažādu laikmetu cilvēki.

LAIKS UN TELPA FOLKLORĀ

Vingrinājums **Laiks un telpa tautas dziesmās**

Mērķi

1. Iepazīt tautas dziesmu laika un telpas (kā pasaules modeļa veidotāju) īpatnības.
2. Uz līdzības pamata modelēt priekšstatu par savu laiku un telpu.
3. Salīdzināt tautas dziesmās tēloto laiku un telpu ar savējo, atrast un pamatojot kopīgo un atšķirīgo.

Personības ieguvums

Iedzījināšanās tautas dziesmu dzījākā mitoloģiskajā nozīmju slāni, tautas dziesmu kā garīgās kultūras mantojuma apzināšanās. Tiek pilnveidotas pē-

tīšanas, analizēšanas, salīdzināšanas, vispārināšanas, secināšanas prasmes.

Informācija

Mitā *telpas* dalījuma pamatā ir zemnieku mājoklis. Pasaules telpiskā uzbūve būtībā atvasināta no zemnieka sētas. Pasaules centrā mit viss labais, to tāpat kā zemnieka sētu ielenc nepazīstamais, cilvēkam naidigais. *Laika* mode lis ir veidots līdzīgi. Arī laiks eksistē tikai kā konkrēti laika gabali, kas manifestējas noteiktā saturā, darbībā. Līdzīgas telpas un laika pārdzīvojuma formas konstatējamas arī latviešu mitā. Mūsu pasākas un dainās telpa ir konkrēti, neviendabīgi telpas gabali. Pasaule ir noslēgta, tajā iezīmējas gan centrs, gan perifērija. Telpu dainās daļa tā saucamās telpiskās zonās - Daugava vai jūra atdala vienu telpas daļu no otras, dzīvo valstību no mirušo valstības. Pa vertikāli pasauli kārtot pēc principa augšējais - apakšējais. Arī šī konstrukcija neizbēgami iegūst emocionāli vērtējošu raksturojumu: siks - svešs; labs - jauns; vērtīgs - nevērtīgs. Pasau le, pārtapus konkrētos telpas gabalos, gūst noteiktu lokalizāciju, kur cilvēku pasaule - Zeme - ir centrālā daļa. Ne vienādi ir arī laika momenti. Atkarībā no darbības, ar ko katrs no tiem saistīs, tie var iegūt savu īpašu jēgu. Ir laika nogriežņi, kam latviešu mitā ir sakārlā nozīme, piemēram, vasaras Saulgriežu svētki, kas vieno dzīvos un mirušos. Šajā naktī uz vidējās zonas - Zemes - tiekas Debesu un Pazemes valstības. Sakrāls iekrāsojums ir dažiem pavasara un ražas svētku rituāliem.

(Skat. Kūle M., Kūlis R. *Filosofija*. – R.: Burtnieks, 1996.)

Jautājumi pārrunām **Ko par laiku un telpu stāsta tautas dziesmas?**

Mērķi

1. Dot iespēju padzījināt un vispārināt izpratni par tautas dziesmās tēloto laiku un telpu.
2. Salīdzināt tautas dziesmās tēloto laiku un telpu ar vēlāko laiku laika un telpas modeļiem. Apspriest jauniešu gūtās atzinās.

Personības ieguvums

Pārrunas pilnveido skolēnu analizēšanas, salīdzināšanas, vispārināšanas, secināšanas prasmes.

Informācija

Līdz pat Alberta Einšteina (1879–1955) atklājumiem bija pieņemts, ka laiks un telpa ir kaut kas tāds, ko var iizzināt

šķirti; Einšteins atklāj starp tiem jaunu, nesaraujamu saistību – telplaiķu. Tas tagad ir pazaudējis savu absolūtā notikuma nozīmi pasaulei – laika un telpas vienlaicīgums kļūst relatīvs. Telpa un laiks Einšteinam iekļaujas četrdimensionālā koordināšu sistēmā. Tāpat kā krustojumā var doties gan vienā, gan otrā virzienā, tā arī laiku ir iespējams šķērsot vairākos virzienos.

Kas notiktu, ja laiks pēkšņi apstātos kā pulkstenis? Vai tad paliktu tukša un nekustīga telpa? Nē. Telpa iespējama vienīgi starp priekšmetiem. Ari matērija var funkcionēt tikai laikā, tomēr attālumu veikšana ir aptverama tikai laikā, un lielākais iespējamais ātrums ir gaismai. Bez laika, lai arī tas, protams, ir paradokss, būtu jāeksistē absolutai "vienlaicībai". Telpa tad sabrukta nevis trīsdimensionalitātē, bet gan nebū-

tibā kā lode, kurai būtu atņemta viena dimensija; tās telpas saturs būtu nulle. Tātad šajā nozīmē arī telpa kļūtu par istu neko. Viss esošais tiktu iznīcināts, paliktu vienīgi lietu nelaicīga, netelpiska un nemateriāla esamība.

(Skat. Lauksmans F. *Filosofijas ABC.*
R.: Alberts XII, 1999.)

Vingrinājums **Sirds pulpstenis**

Mērķis

Domāt par cilvēka dzīvi kā jēgpilnu laika spridzi, par iespējām savas dzives laikā.

Personības ieguvums

Tiek veicinātas pārdomas par cilvēka dzīvi un laiku kā vērtību, par dzives jēgas veidošanās nosacījumiem. Situ-

āciju modelēšana, pētišana, salīdzināšana, vispārināšana, secināšana.

Ieteikumi

Par pārrunu 4. vai 5. jautājumu iespējams rakstīt *brīvo rakstu*.

Projekts

Valoda laikā un telpā

Mērķis

Radoši apkopot šajā nodaļā gūtās atzinās, apvienojot tās paša radītā sistēmā.

Personības ieguvums

Darbošanās šajā projektā veicina radošu darbošanos, rosina iztēlošanos, pilnveido sintezēšanas un secināšanas prasmes. Nozīmīga ir arī uzdrīkstēšanās realizēt oriģinālas idejas un spēles prieks.

MĀKSLA

LAIKA KLĀTBŪTNE

**Prāta vētra
Kā var "piekert" laiku?**

Mērķis
levadit tēmu *laiks*.

Personības ieguvums
Attīsta iztēli, dažādu iespēju saskatīšanas prasmi.

**Vingrinājums
Ko izmaina laiks?**

Mērķis
Veicināt apziņu, ka laika ietekme dažādās dzīves jomās ir atšķirīga. Ir jomas, kur laika ritējumam ir būtiska nozīme (piemēram, cilvēka valodu prasme) un ir jomas, kuras ir neatkarīgākas no laika (piemēram, cilvēkam ir viens vēders).

Personības ieguvums
Mācās apspriest un salīdzināt atšķirīgus uzskatus, pamatot un aizstāvēt savu viedokli, salīdzinot dažādas dzīves parādības un laika saistību ar tām.

Darbošanās Laika ritējums

Mērķis
Risināt atrast vizuālus līdzekļus un tēlus, ar kuru palidzību var attēlot un aprakstīt laiku, tā ritējumu.

Personības ieguvums
Darbošanās laikā tiek attīstītas asociatīvās domāšanas, metaforu veidošanas prasmes; notiek jēdzieniskās un tēlainās domāšanas saistīšana.

Ieteikumi
1. Saistiet darbošanos ar *prāta vētrā* izteiktajām domām!

2. Darba beigās pārrunājiet darbibas vārdus, kā var aprakstīt laika plūdumu. Jums vajadzētu vērst uzmanību uz to, ka lielākā daļa no tiem ir vārdi, kas izsaka vai nu *kustību*, vai *mieru* kā tās pretstatu. *Kustība* visprecīzāk apraksta laika būtību.

Uzdevums Dažādais laiks
un jautājumi pārrunām
"Ātrais" un "lēnais" laiks

Mērķi
1. Pētīt laika aprakstišanas paņēmienus un ko tie īsti nozīmē. Radīt izpratni par laika subjektīvo uztveri.
2. Saistīt divu dažādu simbolisko valodu – vārdu un vizuālo tēlu – izteiksmes līdzekļu izmantošanu.

Ieteikumi

1. **Darbam nepieciešams:**
 - uz atsevišķām lapuņām sarakstīti teicieni: *Laiks skrien, īsināt laiku, Laiks velkas, Nosist laiku, Stiept laiku, Neteģēt laiku!, Nav laika!, Visu laiku;*
 - baltais A4 vai A3 formāta lapas, šķēres, veci žurnāli, attēli u. tml.
2. Saistīt šo uzdevumu ar pārrunām *Ātrais un lēnais laiks*, lai labāk izprastu laika izjūtas subjektīvos aspektus.

Uzdevums
Pārvērtības laikā

Mērķi
1. Pētīt laika noslēpumaino iedabu, izmantojot saistošus, mākslas pasauļē nozīmīgus darbus, iesaistot spēles elementu.
2. Parādīt, ka laika attēlošana ir svarīga tēma mākslā un piedāvāt dažus asprātīgus tās risinājumus.

Personības ieguvums
Vingrinājums attīsta analizes, simboli, tēlu interpretēšanas prasmes.

Ieteikumi
1. Veltīt pietiekami ilgu laiku šim uzdevumam!
2. Kad bērni ir pārrunājuši, kādus laika simbolus viņi saskata izvēlētajā reprodukcijā, piedāvājiet viņiem individuāli vai pa pāriem izdomāt vienu jautājumu par laiku, ko viņi vēlētos apspriest! Šos jautājumus uzrakstiet uz tāfeles vai lapas un pārrunājiet! Pārrunu noslēgumā vajadzētu rosināt bērnus rakstiski, individuāli apkopot domas par izrunāto. Piemēram, uzrakstīt vienu domu, kas no sarunas vislabāk palikusi prātā/patika/liekas nozīmīga u. tml.

Informācija

Surreālisms ir viens no modernisma virzieniem. Tas radies Francijā 20. gs. divdesmitajos gados. Sākumā surreālisms saistīts ar literatūru (Andrē Bretons, Pols Eliārs, Luijs Aragons), trīsdesmitajos gados – ar vizuālo mākslu (Salvadors Dalī, Renē Magrits, Huans Miro). Surreālisti balstās uz Zigmunda Freida atzinumiem par zemapziņas nozīmi cilvēka rakstura un rīcības izpratnē – mākslā ienāk zemapziņas radīti tēli – sapņi, vizijas, objekti neiespējami salikumi. Surreālisti meklē paņēmienus, kā izslēgt prāta līdzdalibū mākslas darbu radīšanas procesā. Ši iemesla dēļ viņi interesējās par garigi slimu cilvēku zīmējumiem.

Salvadors Dalī (1904 - 1989) ir spāņu gleznotājs, surreālists. Trīsdesmitajos gados darbojies surreālistu grupā Parīze. Otrā pasaules kara laikā aizbrauc uz Ļujorku, vēlāk atgriežas Spānijā, dzīvo Barcelonā. S. Dalī gleznojis sapņus, fantastiskas būtnes, vientulīgam tuksnesim līdzīgu vidi un spožu, tīru, tomēr biedējošu gaismu.

Renē Magrits (1898 – 1967) – beļģu gleznotājs, 20-to gadu beigās iesaistījies franču surreālistu grupā. Magrita daiļradei raksturīga "aprakstoša", it kā vienkāršota glezniecības maniere, reālistiski gleznotu objektu neiedomājami, vien sappos iespējami salikumi. Debesis lidojošs klintsbluķis, vilciens, kas izbrauc no kamīna, naksnīga vide uz zemes, kaut debesis gaišas kā pusdienu laikā – tā ir Magrita tēlu pasaule.

Jautājumi pārrunām
Caururbtais laiks un
Laiks un atmiņas

Mērķis
Paplašināt izpratni par laika jēdzienu.

Personības ieguvums
Attīsta prasmi formulēt un izteikt savas domas, iztēloties, analizēt.

Ieteikumi
Uz jautājumu *Vai mākslu var saukt par "cilvēces atmiņu"?* atbildes var rakstīt, izmantojot metodisko paņēmienu *komētāru rakstīšana*. Tas palidzēs veidot veiksmīgāku sarunas noslēgumu.

MANDALA

Uzdevums

Mandala latviešu rakstos**Mērķis**

1. Noskaidrot, ka arī latviešu senajās zīmēs atrodama mandala. (Saules zīme.) Noskaidrot tās simbolisko jēgu.
2. Netieši veicināt izpratni par dažādu pasaules kultūru saikni.

Personības ieguvums

Redzesloka paplašināšana, jaunu zināšanu iegūšana.

Ieteikumi

Ja bēriem nav zināšanu par senajiem latviešu ornamentiem un zīmēm, rosiniet viņus minēt, kas tā varētu būt par zīmi!

Aiciniet izteikt domas, ko Saules zīme varētu simbolizēt, kā tas saistās ar laika tēmu! Ja tas neizdodas uzreiz, lūdziet, lai skolēni paši sameklē šo informāciju un pārrunājiet to nākamajā stundā!

Ja ir interese, apmeklējiet Antona Austriņa muzeju Vecpiebalgā un iepazīstieties ar dažādu pasaules zemju Saules simbolu kolekciju, kas tur atrodas. Izmantojamā literatūra:

I. Kupča, I. Vitola. *Dekoratīvi lietišķas mākslas muzejs*. – R.: Nims, 1999.

J. Mackova. *Atraktā Debess*. – R.: a/s Pre-ses nams, 1995.

Uzdevums

Mandala dabā**Mērķis**

Aktualizēt tēmu, izmantojot bērnu pieredzi.

Radīt izpratni par mandalu kā vienu no apkārtējās pasaules struktūras pamatformām.

Personības ieguvums

Tiek veicināta asociatīvā domāšana, iztēle.

Uzdevums **Mandala****Mērķi**

1. Ar mandalas palīdzību izjust laika uztveres dažādību un tās nozīmi.
2. Radīt iespēju pašapceri.
3. Netieši iepazīstināt skolēnus ar mandalu.

Personības ieguvums

Uzdevums veicina pašapceri, iekļaušanos sevi, attīsta koncentrēšanās spējas; iepazīstina ar vienu no Austrumu mākslas savdabīgajām izpausmēm.

Ieteikumi

1. Ja skolēni pirmo reizi sastopas ar mandalu, iesākumā vēlams pārrunāt, kas tā ir.
2. Vēlams, lai klasē būtu miers. Šī darba veikšanai nepieciešama nopietna koncentrēšanās. To var veicināt arī ar klusu fona mūziku.
3. Iedrošiniet bērnus būt pilnīgi atklātiem savos rakstu darbos! Būtiski, lai skolēni spētu atvērties paši sev.

Informācija

Kas ir *mandala* - jēdziens, kurš jau pāsen nostiprinājies Rietumos un bieži tiek minēts, tikpat bieži aizmirstot par tā būtību un nozīmi? *Mandala* nozīmē *rats*, bet sanskrita vārda tibetiešu ekvivalenti *ķīkor* – *centrs, kam apkārt aplis*. Karls Gustavs Jungs ir rakstījis, ka personības būtība .. ir galvenais visas mūsu garīgās augstmes mērķis. Šī augstme notiek nevis pa taisni, bet gan pa spirāli, kas griežas riteni, tāpēc šī procesa labākā izpausme ir tieši šī mandala. Pašiem tibetiešiem ķīkors ir Dieva mājoklis, Dieva pils ar visu, kas tai apkārt: dārziem, ūdejiem, kalniem, kāpu laukiem, paradižēm un ellēm, sargājošiem vadžru* lokiem un dzirkstejojošiem Apskaidrotas apziņas apliem. (*Vadžra (sanskr. dimants, dimanta scepteris) – spēka un nesagraujamās budisma metodes, vīrišķas sākotnes un kosmiskās līdzsietības simbols.)

.. Džuzepe Tuči .. uzsvēris, ka visu mandalu - gan indiešu, gan tibetiešu - būtība ir viena un tā pati: bezgalīgas alkas rast ceju no laicīguma uz Mūžību, atdot apzinai atpakaļ tās sākotnējo viengabalainību. .. Mandala atkārtojot viena kodo-la kosmisko sprādzienu, izkliedī un atgriešanos atpakaļ centrā un tieši tāpat atspogujojot cilvēka analogisko drāmu.... Katra personība ir divu pretruni-gu tendenču līdzāspastāvēšana: viena centrībēdzs, kas ved mūs uz ārpusi, vi-pus sevis paša; otra - centrītieces - kas ved atpakaļ vienatnē, pašā nemirstīgā-kājā cilvēcīskās iedabas kodolā. Vien vē-riģāk uz sevi jāpaskatoties, un mēs ie-raudzīšot, ka patiesām pulsējam šajā Joti cilvēcīkajā, taču kosmiskajā ritmā. Šos kosmiskos spēkus Mirča Eliade ir nosaucis par *radišanu* un *noārđišanu* un apgalvojis, ka mandalas simbolika tos abus sevi ietvērusi. Viņš nešaubās, ka, mandalu veidodams vai meditēdams, cilvēks ieiet citādā - lielajā, kosmiskā-jā laikā.

(Pēc J. Ivanauskaitē. *Celojums uz Šambalu*. – R.: Jumava, 1998, 125.–134. lpp.)

Lai arī Kalačakras filosofija ir budisma augstākais limenis, ikviens var to at-tiecināt arī uz sevi. .. Piemēram, tīru

ķermenī rada veselīgs ēdiens, nesmē-ķēšana, atturēšanās no alkohola un narkotikām. Tira runa nozīmē nie-elaisties aprunāšanā vai tenkošanā. Prā-tu var attīrīt, izvairoties no dusmīgām, naidpilnām, savtīgām domām. Attīrot ķermenī, runu un prātu, mēs rodam iekšēju mieru. Kad mums ir iekšējs miers, visbeidzot mums ir iespēja iz-just svētlaimi jeb augstāko laimi.

(Pēc Berija Braienta. *Laika rata smilšu mandala: Tibetas budisma vizuālie Svētie raksti*. Citēts no <http://www.buddhanet.net/kalini.htm>.)

Vingrinājums Ātri un lēni**Mērķis**

Radīt izpratni par laiku kā nepieciešamu nosacījumu kaut kā nopietna veikšanai, "nobriešanai".

Personības ieguvums

Vingrinājums attīsta prasmi analizēt, sintezēt, saskatīt likumsakarības.

**Jautājumi pārrunām
Cilvēks un laiks****Mērķis**

Pievērst uzmanību mūsdienu laika pāatrīnātajam tempam un tā ne-viennozīmīgajām sekām.

Ieteikums

Ieteicams pārrunu laika pievērst uzma-nību gan reālajām dzīves izpausmēm, kur parādās laika temps, gan arī jaut skolēniem brīvi fantazēt par iespēja-mo. Laiks tācu ir viena no vislielākām pasaules miklām!

**Darbošanās
Smilšu mandala****Mērķis**

Izdzīvot mandalas radišanas un izjauk-šanas rituālu kā simbolisku piedzivo-jumu laikā.

Personības ieguvums

Uzdevums attīsta koncentrēšanās spējas, dod iespēju pašapceri, radošam pārdzīvojumam.

Ieteikumi**Darbam nepieciešams:**

- shematisks mandalas zīmējums – darba pamatne, tā lielumu varat iz-vēlēties pēc saviem ieskatiem, ne-mot vērā, ka mandalas veidošana ir laikietilpiga, prasa lielu uzmanību, jo mandalai Joti svarīgas ir smalkas, sīkas detaļas;
- smalkas, gaišas smiltis un anilina krāsas;

• ūdens;
• plastmasas maisiņi vai papīra turziņas. Smiltis krāsojiet savlaicīgi! To varat veikt kopā ar skolēniem. Anilīna krāsu izšķidina nelielū ūdens daudzumā un sajauc ar smiltim. Masu izlīdzina uz paplātes un izķāvē.

Būtu vēlams sagatavot vismaz četru dažādu krāsu smiltis.

Mandalas veidošana

Tibetas mūki bīrdina smiltis caur metāla stobriņiem. Jūs varat iebertīt smiltis plastmasas maisiņos un nogriezt mazu stūrīti vai arī veidot papīra turziņas. Mandalas veidošanai ieteicams atvēlēt vismaz 30 minūtes, lai bērni varētu iedzīlināties darbā. Varat izmantot nomierinošu, meditatīvu fona mūziku. Atvēlēt laiku mandalu aplūkošanai un to izjaukšanas rituālam! Tas ir tikpat svarīgs, cik iepriekš veiktais darbs!

Ja vēlaties uzzināt ko vairāk par Kalačakras mandalu, izmantojet internetu! Kalačakras rituāla skaidrojums – <http://www.buddhanet.net/kalini.htm>; mandalas veidošanas process – <http://www.kah-bonn.de/live/a/ar3e.htm>; <http://www.kah-bonn.de/live/a/ar2e.htm> – mandalas izjaukšanas rituāls.

**TELPA DABĀ
UN GLEZNĀ****Uzdevums Kas ir telpa?****Mērķis**

Atsvaidzināt priekšstatus par jēdzienu *telpa*.

Ieteikumi

Šo uzdevumu varat aizvietot ar vingrinājumu *Kas kopīgs?*, kas minēts nodajas ievadā.

Protams, pirms tam pārliecinieties, vai bērni jau nav ar to iepazinušies!

Darbošanās Kas rada telpu?**Mērķi**

1. Radīt priekšstatus par telpas izjūtas/ telpiskuma radišanas paņēmieniem dzīvē.
2. Palīdzēt skolēniem apzināties jēdzienu *telpa* un mākslas elementu nozīmi tās radišanā.

Personības ieguvums

Uzdevums rosina pievērst uzmanību vides estētiskajiem aspektiem, apjēgt telpas dimensijas klātbūtni ikdienā.

Ieteikumi

1. Tabulas aizpildīšanu var veikt pa pāriem. Izmantojet 31. darba lapu!

2. Svarīgi aizpildīt visu tabulu, jo tad rodas iespēja salīdzināt dažādas telpas un izdarīt secinājumus.

Darbošanās Telpa gleznā**Mērķi**

1. Radīt priekšstatus par telpiskuma ie spaida radišanas iespējām gleznā.
2. Iepazistināt skolēnus ar dažādiem telpiskuma radišanas paņēmieniem un veicināt to praktisku apgūšanu

Personības ieguvums

Darbošanās rosina analizēt, meklēt kritērijus, secināt, salīdzināt, attīsta iztēli un sadarbības prasmi.

InformācijaTelpiskuma radišanas paņēmieni.

1. Vertikālas līnijas horizontālā formātā.
2. Figūras un objekti virzienā uz augšu sāmazinās.
3. Objekti, kuri atrodas tuvāk, daļēji aizsedz tos, kas atrodas tālāk.
4. Priekšplānā visstiprākie krāsu kontrasti.

Telpiskums Ķīnas mākslā

Viduslaiku Ķīnas ainavas nekad nebija precīzs kādas vietas attēlojums. Tām bija dziļi simboliska nozīme. Tajās tika sintezēti gadsimtiem ilgi vērojumi par Ķīnas dabas izteiktākajām iezīmēm.

Ķīnieši kopš senatnes pielūdz kalnus un ūdeni kā svētumu. Kalni kopš seviem laikiem simbolizēja vīrišķos dabas spēkus – *jan*, bet ūdens – *māigo*, pasaīvo, sievišķo sākumu – *in*.

Varenā pasaule, kā to redzēja ķīniešu mākslinieks, diktēja arī savus telpiskuma veidošanas principus. Attēla kompozīcija un perspektīvas ipatnības tika veidotas tā, lai cilvēks justos nevis kā pasaules centrā, bet kā niecīga tās daļīja. Mākslinieks uz ainavu raudzījās it kā no kalna virsotnes, sadalot to vairākos plānos, kas piecpelti viens uz otra. Tādējādi attālākie priekšmeti, objekti bija novietoti visaugstāk, bet horizonts tika attēlots neparasti augstu.

Glezna forma – it kā izstiepta vertikālā virzienā – Jāva māksliniekam vienā skatiens aptver milzīgu telpu. Priekšplāns no fona parasti tika nosķirts ar klinšu grēdu vai kokiem, kas saistījās ar visām citām ainavas daļām. Telpas iespaids tika radīts ar atkārtoju mu ritmu, kā arī ar dūmākas vai ūdens klāja palīdzību, kas radīja liela attāluma iespaidu un mikstināja tālo priekšmetu līnijas.

(Виноградова Н. А. *Искусство Китая*. – М.: Искусство, 1988.)

**Jautājumi pārrunām
Mānīgā telpa****Mērķis**

Dziļāk izprast *telpas* jēdzienu un attiecībā uz telpu lietotus apzīmējumus (tuvu, tālu, bezgalīgi).

Personības ieguvums

Attīsta prasmi formulēt domu, ieklausīties un salīdzināt dažādus viedokļus, iztēloties.

Uzdevums No otras puses**Mērķis**

Vingrināties telpas attēlošanā ar mākslinieciskiem paņēmieniem.

Personības ieguvums

Attīsta telpisko domāšanu, iztēli.

Ieteikumi

Lai arī pirmajā mirkli šķiet, ka reprodukcijas ir diezgan sarežģitas šī uzdevuma veikšanai, iedrošiniet bērnus rūpīgi ielūkoties tajās un izvēlēties tālāko punktu! Uzdevuma variants – iedomājies, ka sēdi uz mākoņa virs šīs ainavas! Uzzīmē, ko tu redzi!

Projekts Skolas ēdamtelpa**Mērķis**

Veidot telpas estētiskās kvalitātes, praktiski darbojoties.

Ieteikumi

1. Ieteicams strādāt pāros. Var arī lielākās grupiņas, bet ne vairāk kā 4 vienā.
2. Vajadzētu sekot, lai darbs ritētu ritmiski, regulāri. Vienojieties par tikšanās reizēm projekta laikā!
3. Būtu lielisks, ja jums izdots pārverst mācību projektu skolai noderīgā darbībā!

DĀRZU MĀKSLA**Prāta vētra****Kā padarīt patīkamāku,
skaistāku ēkas apkārtni?****Mērķi**

1. Ievadīt sarunu par tēmu – dārzi.
2. Paplašināt jēdzienu *telpa* izpratni.

Ieteikumi

1. Pēc šīs *prāta vētras* lasiet tekstu par dārziem, kas ir kā informatīvs ierosinājums projektam *Brīnumdārzs!*
2. Sarunā par dārziem un to dažādību izmantojiet pēc iespējas plašāku uzskates materiālu (reprodukcijas, diapozītīvus, videoierakstus)!

Teksts Dārzi**Mērkis**

- Informēt par dažadiem dārzu veidiem.
- Sagatavoties projekta Brīnumdārzs veikšanai.

Personības ieguvums

Iepazīšanās ar tekstu paplašina redzes loku, rosina iztēli, iespējams, zinātķri, vēlmi dzījāk iepazit dažādu kultūru dārzu veidošanas tradīcijas.

Ieteikumi

- Teksta lasīšanai varat izmantot metodisko paņēmienu *veselā salīkšana no daļām* vai arī *saki kaut ko*.
- Ja iespējams, papildiniet informāciju ar dažadiem attēliem!

Projekts Brīnumdārzs**Mērkis**

Veidot dārza kā telpas estētiskās kvalitātes uzlabotāja modeli, praktiski darbojoties.

Personības ieguvums

Attīsta telpisko domāšanu, iztēli, analīzes un sintēzes spējas, sadarbības prasmes.

Ieteikumi

Darbu, protams, var veikt arī grupās. Šo projektu ieteicams veikt ilgākā laika periodā (apmēram 1 – 2,5 nedēļas) un pakāpeniski:

- pirms uzsākat strādāt pie konkrētiem projektiem, varat lūgt bērnus sameklēt pasakas, kurās aprakstīti brīnumdārzi un klasē nolasīt to fragmentus. Varat arī vienkārši pārrunāt, kas ir brīnumdārzs, kas tajā parasti notiek;
- vispirms noteikti vajadzētu izstrādāt dārza veidošanas konцепciju. Bez tās nav ieteicams uzsākt praktisko darbu;
- laicīgi sagatavojiet darba materiālo bāzi un veidojiet dārzus!

Darbam nepieciešams (dažas idejas)

Katram autoram, autoru kolektivam – stingra dārza pamatne. Klasē varat vienotinies par tās aptuvenajiem izmēriem. Formu izvēlas katrs pats.

Nelieli akmentiņi, oji, pērlītes, sērkociņi, folija papīrs, vate, krāsas, auduma atgriezumi, dzīja, žagari, plastilins, līme, limlente, drātis u.c.

MĀKSLA VISAPKĀRT**Vingrinājums****Vides māksla****Mērķi**

- Pievērst uzmanību tēmas Māksla un daba aktualitātei.
- Radīt priekšstatu par vides mākslu un apziņu par iespēju dažādot savu vidi.

Personības ieguvums

Vingrinājums rosina interpretēt, veidot asociācijas, palīdz ietērpt savu domu vārdos. Klasesbiedru darba komentēšana veicina prasmi iedzījināties citā viedokli un reaģēt uz to, pamatojot savu viedokli.

Ieteikumi

Ja iespējams, parādīt bērniem arī citus vides mākslas darbu piemērus! Pirms komentāru rakstišanas, uzsveriet, ka šajā procesā būtiska ir labvēliga attieksme pret izlasito arī gadījumā, ja tas nesakrīt ar lasītāja viedokli!

Informācija

Kristo (Christo) dzimis 1935. gadā Bulgārijā, sešdesmitajos gados emigrējis uz ASV. Nodarbojas ar vides mākslu - mākslas darbi tiek radīti, papildinot dabas un pilsētas ainavu. Kristo biežāk izmantotais paņēmiens - aizsegt ar audumu vai iepakot dažādus objektus, tādējādi pievērot tiem uzmanību vai saķepinot interesi, piemēram par to, kas būs aiz oranžā priekškara starp kalniem. Ar iepakojuma materiālu tiek izcelta objekta kopforma, plastika. Iepakotie objekti vienmēr aplūkojami kontekstā ar apkārtējo vidi - Kristo rada vides mākslu, vienlaikus noslēpjot (iešķīnāt, aizsedzot) un izceļot. Par Kristo mākslas darbu dāju kļuvušas klintis, ieļejas, salas, tilti, ēkas. Viens no slavenākajiem darbiem - iesaiņots Reihstāgs Berlinē (1995).

Jautājumi pārrunām**Māksla un daba****Mērkis**

Aktualizēt jautājumu par mākslas un dabas robežām, par mākslinieka nozīmi.

Personības ieguvums

Rosina formulēt savas domas, aizstāvēt tās, ieklausīties citos viedokļos.

Ieteikumi

Pārrunu nobeigumā varat rakstīt brivo rakstu "Daba un māksla".

Vingrinājums Ainava**Mērkis**

Izmēģināt savus spēkus vides mākslas objekta virtuālā radišanā.

Personības ieguvums

Iztēles vingrināšana, radoša darbība.

Ieteikumi

Šis vingrinājums var būt kā aizstājējs projektam *Pārvērt savu pasauli!*, ja pēdējo kādu iemeslu dēļ nav iespējams veikt. To var izvērst arī par sagatavošanos projektam, ja tajā izmantojat savas apkārtnes ainavu.

Projekts**Pārvērt savu pasauli!****Mērkis**

Izmēģināt savus spēkus vides mākslas objekta radišanā.

Personības ieguvums

Projekts rosina ieskatīties un izvērtēt savu apkārtni, vidi. Dod iespēju, radoši darbojoties, realizēt savas idejas ārpus skolas telpām un, iespējams, radīt atbalsi plašākā sabiedrībā.

Ieteikumi

Lai projekts izdots, tas rūpīgi jāsagatavo. Tādēļ pirms skolēni īsteno savas idejas dzīvē, pārrunājiet tās ar viņiem.

Eseja Mākslas pasaule – laika un telpas mašīna**Mērkis**

Apkopot savu pieredzi, strādājot ar nodajā piedāvāto materiālu.

Personības ieguvums

Attīsta refleksijas, vērtēšanas, pamatošanas prasmes. Darba gaitā tiek aktualizēta personiskā pieredze, notiek tās sintēze ar jauniegūto informāciju un zināšanām, tiek attīstīta iztēle.

Ieteikumi

Darbā varat izmantot metodisko paņēmienu *argumentētā eseja*. Mudiniet bērnus atsaukties arī uz ārpusskolas pieredzi!

MATEMĀTIKA

KAS IR LAIKS?

Vingrinājums Kas ir laiks?

Mērķi

- Noskaidrot esošās zināšanas par laiku.
- Radit interesi par pētāmo tēmu.

Personības ieguvums

Prasme formulēt jautājumus, noteikt savas darbības mērķus.

Ieteikumi

Vingrinājumā tiek izmantots paņēmiens *zinu/domāju, ka zinu/gribu uzzināt*. Tabulu var aizpildīt ne tikai individuāli, bet arī pāros vai grupas pa četri. Būtiski ir turpmākajā darbā izmantot jautājumus, kurus skolēni ir formulējuši trešajā ailē. Jautājumus būtu vēlams uzrakstīt uz tāfeles un stundas gaitā pastāvīgi pie tiem atgriezties.

Jautājumi pārrunām Laiks

Mērķi

- Veidot padzījinātu izpratni par laiku.
- Noskaidrot būtiskās īpašības, kas raksturo laiku.

Personības ieguvums

Prasme ieklausīties citos un izteikt savu viedokli, analizēt, saskatīt būtisko.

Ieteikumi

Diskusija paredzēta pēc tabulas aizpildīšanas un teksta izslīšanas. Diskusijā noteikti jāiekļauj arī skolēnu jautājumi, kas formulēti, aizpildot tabulu.

Informācija

Laika jēdziens, tā uztvere un izpratne vēl joprojām ir saistīta ar mīklām un paradoksiem. Laiku parasti iedala fizikālajā, bioloģiskajā un subjektīvi psihiskajā laikā.

Visizteiktākā realitātes iezīme ir fiziskajam laikam. Tas ir lielums, ko var mērīt pēc Saules un zvaigžņu kustības gan mehāniskiem un elektroniskiem, gan fantastiski precizi – ar atompulksteņiem. Saskaņā ar *Ņūtona* mehāniku visas izmaiņas fizikālajā pasaule var tikt aprakstītas atsevišķi, ar telpu nesaistītas dimensijas – laika – ietvaros. *Ņūtona* laiks ir absolūts un determinēts. Tas ir patiess, matemātisks un plūst vienmērīgi.

Eišteina speciālā relativity teorija mainīja priekšstatu par laiku, tā pierā-

dīja, ka laiks ir relatīvs. Vēl tālākas izmaiņas fizikālā laika jēdzienā radīja vispārīgā relativity teorija. Saskaņā ar to laiks zaudē savu sākotnējo neatkarību un kļūst par laiktelpas ceturto dimensiju.

Bioloģisko laiku skaita katra dzīva organismu iekšējais bioloģiskais pulkstenis. Šis laiks nav vienmērīgi plūstošs, tas ir cikliski ritmisks. Katrai augu vai dzīvnieku sugai ir sava raksturīgs bioloģiskais pulkstenis, kas nosaka dzīvības ciklu no dzimšanas līdz nāvei. Visvairāk paradoksu un mīklu saistīs ar cilvēka subjektīvo jeb t.s. psihisko laiku. Tas ir identisks cilvēka es apziņai. Gan psihiskais laiks, gan es apziņa ir vienlaikus klātesoša un tomēr netervara.

(Pēc Silīņš E. *Lielo patiesību meklējumi*. - R.: Jumava, 1999.)

Vingrinājums Kas liecina par laiku?

Mērķis

Veidot izpratni par to, ka laika plūsmu iespējams uztvert tikai saistībā ar pārmaiņām, notikumiem.

Personības ieguvums

Prasme analizēt, saskatīt būtisko.

Ieteikumi

Visas nosauktās laika plūduma pazīmes vēlams uzrakstīt uz tāfeles un pēc tam apspreist kopīgo un būtisko, kas tām piemīt.

Vingrinājums Cilvēka dzīve

Mērķi

- Vingrināt laika rēķinu prasmi.
- Veidot izpratni par laika vērtību.

Personības ieguvums

Sevis izzināšana, prasme pamatot savus spriedumus, fantazēšana, ijeušanās neparastā situācijā.

LAIKA SKAITĪŠANA

Vingrinājums

Laika vērošana

Mērķi

- Izjust laika sadalījumu.
- Veidot izpratni par laika skaitīšanas vienībām.

Personības ieguvums

Spēja koncentrēties, prasme izteikt sajūtas vārdos.

Vingrinājums Laika skaitīšana agrāk un tagad

Mērķi

- Veidot priekšstatu par laika skaitīšanas attīstību.
- Pievērst uzmanību vēsturiskajai laika iedališanai arvien sīkākās vienībās un tās cēloņiem.

Personības ieguvums

Iztēle, fantāzija, spēja iejusties situācijā, izpratne par cēloņsakarībām, prasme izmantot faktu materiālu.

Jautājumi pārrunām Laika skaitīšana

Mērķi

- Veicināt izpratni par laika skaitīšanas vienību nozīmi.
- Veidot priekšstatu par fizikālā un subjektīvā laika atšķirībām.

Personības ieguvums

Prasme ieklausīties un izteikt savu viedokli, analizēt, vērtēt, secināt un spriest.

Informācija

Ir Joti daudz veidu, kā tiek iedališi laiks. Lai arī mūsdienās dažādās valstis tiek lietoti dažādi kalendāri - mēness (arābu valstis), mēness un saules (Izraēlā) un vairāki saules kalendāra veidi, to mēr visu kalendāro sistēmu pamats ir trīs laika vienības - diennakts, mēness un gads, kuru pamatā ir trīs astronomiskie periodi - Zemes apgriešanās ap savu asi, Zemes apgriešanās ap Sauli, kā arī Mēness fāžu maiņa. Laika gaitā šis trīs vienības tika sadalītas sīkākās daļās, kas nebija saistītas ar astronomiskām parādībām. Tradicionāla ir diennakts dalīšana dienā un nakti, tālāk - stundās, pusstundās, ceturtdajstundās, minūtēs, sekundēs, milisekundēs, nanosekundēs utt. Vienlaikus diennakts tika apvienotas arī no astronomiskām parādībām neatkarīgos garākos kalendāros periodos - nedēļās, kas varēja būt dažāda garuma (3, 5, 7, 8, 10 dienas). Arī gadi tika apvienoti garākos laika periodos - desmitgadēs, gadīsimtos, tūkstošgadēs.

Antikājā pasaule un viduslaikos pulksteņus lietoja tikai tie, kam tas bija nepieciešams - garidznieki, astronomi,

jūrnieki utt. Pārējie cilvēki ikdienas ritmā vadījās pēc Saules stāvokļa, jo nebija vajadzības noteikt laiku ar liešķu precizitāti kā 1 - 1,5 stundas. Izpratne par laika vērtību masu apziņā parādījusies tikai 19. - 20. gadsimtā. Tas veicināja arvien sīkāku laika skaitīšanas vienību ieviešanu ikdienas dzīvē. Tomēr arī mūsdienās, lai gan pastāv iespēja izmērit laiku ar precizitāti līdz sekundes daļām, ikdienā tas netiek izmantots. Ikdienā tiek lietotas laika vienības, kas nav mazākas par minūti.

(Pēc Савельева И., Полетаев А.
История и время - М.: Языки русской культуры, 1997.)

Vingrinājums Makēdonijas Aleksandra zobens

Mērķi

- Veicināt loģiskās domāšanas attīstību.
- Pilnveidot izpratni par laika skaitīšanu.

Personības ieguvums

Prasme loģiski spriest, saskatīt pretrunas, attiecību un sakarību izpratne.

Vingrinājums Pasaka par laiku

Mērķi

- Izmantot iegūtās zināšanas par laiku.
- Padzījināt izpratni par laiku.

Personības ieguvums

Fantazēšana, domāšanas elastības attīstība, iespēja neparasti palūkoties uz pierastām lietām.

TELPA

Vingrinājums Ahillejs un bruņurupucis

Mērķi

- Veidot priekšstatu par paradoksu būtību.
- Veicināt izpratni par matemātiskās un reālās telpas atšķirībām.

Personības ieguvums

Prasme saskatīt pretrunas, analizēt, spriest, secināt.

Informācija

Paradokss (gr. *paradoxos* – negaidīts, divvains) ir spriedums, kas pierāda kāda izteikuma vienlaicīgu patiesumu un aplamību. Viena no paradoksu pirmajām formām senajā Grieķijā bija *aporia* (gr. *aporia* – bezizejas stāvoklis). Aporijas pamata bija grūti atrisināmas problēmas, kas saistītas ar pretrunām starp pierē-

dzē gūtām ziņām un situācijas racionālu analīzi. Aporijas *Ahillejs un bruņurupucis* autors ir sengrieķu filosofs Zenons no Elejas. Šī paradoxas atrisinājums slēpjās atšķirībā starp reālās un ideālās (matemātiskās) telpas dalāmību. Ideālā telpa domās ir dalāma bezgalīgi mazās daļās, turpretī reālās telpas dalāmības robeža ir ar maņu orgāniem uzverami lielumi vai ari, kā gadījumā ar Ahilleju un bruņurupuci, šī reālās telpas dalāmības robeža ir skejošā Ahilleja solis. Tiklīdz attālums starp bruņurupuci un Ahilleju klūst mazāks nekā Ahilleja sola garums, reālajā telpā Ahillejs apsteidz bruņurupuci.

gatavots precizi vienu metru garš plātina stienis, kura kopīgas glabājas dažādās vietās pasaulei.

(Pēc Kreiga A., Rosnijs K. *Zinātnes enciklopēdija*. – R.: Zvaigzne ABC, 1996.)

Vingrinājums Seno latviešu mērvienības

Mērķi

- Pētīt Latvijā senatnē lietotās garuma mērvienības.
- Nostiprināt izpratni par seno mērvienību saistību ar cilvēka ķermenī.

Personības ieguvums

Jaunas zināšanas, attiecību un sakarību izpratne.

Informācija

Mata platumis bija pati sīkākā garuma vienība, ko izmantoja, izsakot niecigus lielumus un pārmaiņas. Naga melnuma tiesai atbilst 1 - 2 mm. Pirksta platumis ir 1,8 - 1,9 mm un šo mērvienību galvenokārt lietoja, strādājot rokdarbus vai izgatavojot darbarīkus. Sprīdis bija sevišķi izplatīts tautas mērs – aptuveni 18 cm. Pēda lidzinājās pieaugaša virišķa pēdas garumam – aptuveni 28 cm. Solis atbilst 73 - 76 cm. Akmens sviedienā attālums bija aptuveni 42 m. Pārējās mērvienības vairāk tika izmantotas tēlainai izteiksmei un par to lielu mu skolēni var međināt vienoties savā starpā, balstoties uz savu pieredzi.

(Pēc Zemzaris J. *Mērs un svars Latvijā 13. - 19. gs.* - R.: Zinātnie, 1981.)

Vingrinājums Kāpēc nepieciešams mērit telpu?

Mērķi

- Veidot izpratni par telpas mērišanas praktisko nepieciešamību.
- Attīstīt prasmi izdarīt patstāvīgus secinājumus.

Personības ieguvums

Spēja saskatīt būtisko, prasme īsi formulēt domu, iztēle.

Ieteikumi

Vēlamās rosināt, lai skolēni izdomā ari neikdienīkus, neparastus telpas mērišanas pielietojumus.

Vingrinājums Laika un telpas skaitīšana

Mērkis

Veikt jauno zināšanu apkopošanu.

Personības ieguvums

Prasme formulēt domu koncentrētā veidā, spēja saskatīt būtisko.

MŪZIKA

LAIKA VĒROŠANA

Darbošanās Smilšu pulkstenis tek

Mērkis

Iedzījināties jēdziena *laiks* pētišanā, sagatavoties pārrunām *Smilšu pulkstenis tek*.

Personības ieguvums

Rosina skolēnus domāt par laika izjūtu. Atziņa, ka nav tāda "tukšā laika".

Ieteikumi

Nevajag teikt priekšā, lūdziez, lai skolēni godīgi noņem pulksteņus un klausoties aizver acis. Var teikt: "Esi patiess pret sevi, nemulķojies!" Ievirzē skolotājam nevajadzētu izpaust, kas būs tālāk.

Jautājumi pārrunām Smilšu pulkstenis tek

Mērkis

Veidot savu priekšstatu un izpratni par laiku un sevi laikā.

Personības ieguvums

Iedzījināšanas jēdziena *laiks* pētišanā, vērošanas un domāšanas sintēze. Pārrunās tiek attīstītas sadarbības prasmes, spējas saistīt savstarpēji dažādus faktus un izdarīt secinājumus.

Darbošanās Smilšu pulkstenis un citi laika mēritāji

Mērkis

Darbošanās laikā apjaust laika relativity un izzināt dažādas laika mērišanas iespējas.

Personības ieguvums

Darbošanās attīsta sadarbības prasmes, uzmanību, salīdzināšanas spējas un abstrakto domāšanu.

Jautājumi pārrunām Smilšu pulkstenis un citi laika mēritāji

Mērkis

Salīdzināt savas un citu domas par laika ritējumu, izveidot katram savu priekšstatu par laiku.

Personības ieguvums

Pārrunu laikā skolēns mācās secināt, izdarot novērojumus dabā un apkārtejā vidē, tādējādi sasaistot redzēto ar abstrakto. Atbildot uz uzdotajiem jautājumiem, katrs veido savu redzējumu par laika mērišanu.

MŪZIKA UN LAIKA RITĒJUMS

Brīvais raksts

Vai mūzika ir pakļauta laika ritējumam?

Mērkis

Veidot savu viedokli par laika ietekmi uz mūziku, ķemot vērā savu pieredzi un zināšanas, saistot tās ar jau iegūtajām atziņām.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi izteikt savas izjūtas, domas rakstiski, saistīt iegūtās zināšanas ar jau esošajām.

Darbošanās Uzbur muzikālas ainās!

Mērkis

Rosināt izprast telpas un laika vienotību, un mijiedarbību: telpa ietekmē laiku, laiks ietekmē telpu. Izvirzot šo mērķi, skolotājam pašam būtiski apzināties, ka mūzika, iespējams, visprecīzāk atspoguļo to, ka, telpa, rosina atbilstošu mūziku.

Personības ieguvums

Palidz saskatīt līdzības un savstarpējo mijiedarbību dažādos mākslas veidos, tādējādi veido priekšstatu par dažādiem laikmetiem un to raksturigākām iezīmēm.

Ieteikumi

Sagatavot un ieinteresēt skolēnus skādarbu klausīšanai var tādējādi, ka attēls kā telpas vizuālais modelis mudinās skolēnu saklausīt mūzikā arī tel-

pu, kaut gan pirmajā mirkli šī atziņa var šķist mazliet paradoksāla, varat pats izvēlēties skaņdarbus, atbilstošo baznīcas, galma, zajumballes attēliem.

Jautājumi pārrunām Vakar, šodien, rīt

Mērkis

Veidot priekšstatu par dažādu laikmetu mūzikas raksturigākajām iezīmēm un izprast telpas un laika ietekmi uz mūziku.

Personības ieguvums

Pārrunu laikā skolēni mācās secināt, apkopojot dzirdēto un redzēto, aktivizē savu iepriekšējo pieredzi un zināšanas. Attīsta sadarbības prasmes, spēju sasaistīt faktus.

Prāta vētra Mūsdienu mūzika

Mērkis

Veidot vispusīgu priekšstatu par mūsdienu mūziku, sagatavot turpmākajam darbam projektā *Mūsdienu mūzikas galerija*.

Personības ieguvums

Māca saskatīt vairākus aspektus mūsdienu mūzikā, novērtēt savas un citu zināšanas, prasmi izvēlēties.

Projekts Mūsdienu mūzikas galerija

Mērkis

Praktiski parādīt, kā izprot laikmeta raksturigākās iezīmes mūzikā un citās mākslas nozarēs. Noteikt izpratnes limeni, kā skolēni saskata laikmeta raksturigākās iezīmes mūzikā un mākslā.

Personības ieguvums

Sadarbības prasmu attīstišana, informācijas apmaiņa, radošās domāšanas attīstišana un zināšanu atspoguļošana vizuālajos tēlos.

Ieteikumi

Pirms veikt šo projektu, būtu vēlams sniegt vispārēju ieskatu mūsdienu

mūzikā, lai skolēniem būtu lielākas iespējas izvēlēties sev pieņemamāko un tuvāko.

MŪZIKAS SADERĪBA AR VIETU UN LAIKU

Prāta vētra Cilvēku un mūzikas īpašības

Mērķis

Saskatīt saistību starp īpašībām, kas piemīt cilvēkiem, un iezīmēm, kādas piemīt mūzikai.

Personības ieguvums

Mācās saskatīt saikni starp mūziku un laikmetu, kā arī starp vietu un mūziku.

Ieteikumi

Mūzikas fragmentus izvēlēties pēc savām tehniskajām iespējām un ieskaņiem, nemiet vērā, ka mūzikas fragmentiem ir jābūt atšķirīgiem gan pēc rakstura, gan pēc pieredības laikam!

Vingrinājums

Atrodi saderīgo!

Mērķis

Saprast, ar kādiem muzikāliem līdzekļiem var izteikt laikā un telpā notiekošo.

Personības ieguvums

Ar mūzikas palidzību emocionāli tuvinoties dažādu laikmetu un tautu kultūrām, tiek paplašinātas zināšanas un priekšstati par tām.

Ieteikumi

1. Iesakām šādus variantus skaņdarbu izvēlei:
 - a) viens ģeogrāfiskais reģions, dažādi laikmeti;
 - b) viens laikmets, dažādi ģeogrāfiskie reģioni;
 - c) viena ģeogrāfiskā reģiona un viena laikmeta dažādu stilu mūzika.

2. Sadarbojties ar vēstures skolotāju un izvēlēties skaņdarbus atbilstoši skolēnu zināšanām par kultūras vēsturi!

Uzdevums Ērģeles

Mērķis

Parādīt laika kā abstrakta jēdziens atstāto iespaidu uz laicīgām lietām, šajā gadījumā uz ērgelēm.

Personības ieguvums

Iepazīšanās ar ērgēju vēsturi, informatīvā materiāla apguve rosinās skolēnus izdarīt secinājumus par dažādu mūzikas instrumentu izmantošanas vietu un laiku. Darbojoties grupās tiek attīstītas sadarbības prasmes.

Ieteikums

Ja ir iespējams, aizejiet kopā ar skolēniem aplūkot īstas ērģeles!

Vingrinājums Kādus instrumentus spēlesim?

Mērķis

Veidot izpratni par mūzikas, laika un telpas savstarpējo saistību, laika un telpas ietekmi uz mūzikas instrumentu attīstību.

Personības ieguvums

Vingrinājums attīsta analizēšanas, domas pamatošanas prasmes, kā arī ietver salīdzināšanas prasmju attīstīšanu.

Ieteikums

Izmantojiet 32. darba lapu!

CEĻOJUMS LAIKĀ

Vingrinājums Uzraksti man vēstuli!

Mērķis

Iepazīties ar dažādu laikmetu mūziku, tās īpatnībām un raksturīgākajām iezīmēm, instrumentiem, izpildīšanas manieri, atšķirībām.

Personības ieguvums

Attīsta vēstuļu rakstīšanas iemaņas, radošo domāšanu, spējas novērtēt cita saņiegumus, izceļt raksturīgākās iezīmes, analizēt, izteikt savas domas.

Jautājumi pārrunām Laika un vietas ietekme uz mūziku

Mērķis

Izprast laika un vietas ietekmi mūzikā.

Personības ieguvums

Māca analizēt, izmantot jaunās un jau esošās zināšanas, lai izdarītu secinājumus par laika un vietas ietekmi mūzikā. Attīsta spējas saskatīt atšķirīgo un kopīgo dažādu laikmetu un tautu mūzikā.

Eseja Ceļojums laikā

Mērķis

Attīstīt asociatīvo domāšanu, veidot priekšstati par izzināšanas iespējām.

Personības ieguvums

Attīsta rakstīšanas iemaņas, domu izteikšanas spējas un elastīgas domāšanas spēju izpausmi.

Ieteikumi

Brīvā raksta laikā arī skolotājam ir jānodarbojas ar šī uzdevuma pildīšanu. Pirms skolēni uzsāk rakstīt, ir jādod skaidri norādījumi, cik ilgi rakstīt un vai ar uzrakstīto būs jāiepazīstina kāds cits.

Vingrinājums Mūžība

Mērķis

Abstraktās domāšanas trenēšana, izpratnes veidošana par jēdzienu *laiks*.

Personības ieguvums

Veicināt bērnu un vecāku savstarpējo domu apmaiņu, pārrunājot veidot interesi un cieņu pret citu viedokļiem, kā arī mācīties izteikt savas domas.

IEVADS

Kad sakām, ka mums kaut kas nepatik vai patik, kad kādu slavējam vai pejam, novērtējam atzinīgi vai gluži pretēji, tad savus spriedumus, domas, attieksmi balstām noteiktās *vērtībās*. Ja jums nepatik kāda cilvēka uzvedība vai ari ja jūs priecājaties par skolēnu prasmi sadarboties, jūsu secinājumu mērķis ir vērtības. Vērtība kā ideālais, vēlamais veido katru cilvēku pasaules redzējumu un nosaka viņa darbību. Domas par to, kas tad ir vērtības, kā tās veidojas, ir dažādas un bieži vien diametrali pretējas - piemēram, Fridrihs Ničē uzskatīja, ka vērtības ir mainīgas, pakļautas laika plūdumam, jo tās rada cilvēks, savukārt, Vilhelms Vindelbands uzskata, ka vērtības ir vispārnosīmīgas, patstāvīgas un neatkarīgas no cilvēka, kas vērtē. Makss Šēlers uzskatīja, ka vērtības pastāv neatkarīgi no tā, vai kāds tās apzinās vai nē.

Vērtību dažādos aspektus varam saistīt ar cilvēka vajadzību shēmu (pēc Abrahama Maslova - *cilvēka vajadzību piramīda*).

1. Fizioloģiskās vajadzības nosaka to, ka par vērtībām tiek uzskatīta barība, ūdens, gaiss.
2. Vajadzība pēc drošības nosaka to, ka par vērtību tiek uzskatīts mājoklis, aizsargātība, likumība.
3. Vajadzība pēc milestības, piederi- bas kādai grupai nosaka to, ka par vērtību tiek uzskatīta ģimene, draudzība.
4. Vajadzība pēc atbalsta, kompeten- ces, atzišanas nosaka to, ka par vērtību tiek uzskatīta cieņa, darbs.
5. Vajadzība pašaktualizēties nosaka to, ka par vērtībām tiek uzskatītas brīvība, taisnīgums, skaistums, pie- nākums, atbildība u.c. ētiskās un es- tētiskās vērtības.

Lai gan A. Maslovs apgalvoja, ka tikai tad, ja ir apmierinātas cilvēka zemākās vajadzības, pilnā mērā var tikt apmierinātas augstākās, nevar apgalvot, ka arī vērtību izpratne, to pieņemšana un realizācija notiek pakāpeniski no zemākā uz augstāko.

Savukārt Ēriks Fromms uzskaita vairākus vērtību rašanās izpratnes modeļus.

1. Pilnīgs relativisms, kas apgalvo, ka visas vērtības ir katru cilvēku gau- mes lieta. (Žana Pola Sartra filosofija)
2. Vērtības nosaka sabiedriba, lai nodrošinātu savu eksistenci. Šādā aspektā ētiskās normas ir identas so- ciālajām normām, kas vainago kat-

ras sabiedribas pastāvēšanu. Šādā si- tuācijā sabiedrības elite izmanto vi- sas iespējas, lai sev izdevīgās sociā- lās normas pārvēstu par universā- liem dzīves principiem un cilvēka dabai piemitošām vērtībām.

3. Vērtības ir bioloģiski imantētas. Tas nozīmē, ka tādi pārdzivojumi kā mi- lestiņa, solidaritāte, uzticība sakno- ja cilvēka dzīvnieciskajā dabā. Mi- lestiņa - dzīvnieku mātes rūpīgajā attieksmē pret mazuljiem, solidari- tātē - bara attiecībās.
4. Dzīvības svētuma apzināšanās pro- cesā, kad vērtīgs un labs skaitās viss, kas pilnībā lauj attīstīties ipašām cilvēciskām vajadzībām, pašaktua- lizācijai un dzīves uzturēšanai. Tas nozīmē savības pārvarēšanu, mi- lestiņu pret tuvāko, patiesības mek- lējumus. Šie mērķi ir raksturīgi hu- mānistiskajām filosofiski reliģiska- jām sistēmām.

Mācoties izvērtēt savu rīcību, mēs labāk izprotam un pieņemam vērtības. Piemēram, jūs redzat skolēnu spēlējāmies ar sērkociņiem. Jūs viņam vaicājat: "Kāpēc tu to dari?" un viņš atbild: "Tāpēc, ka man tas patik!" Protams, viņam tas patik, bet jautājums bija pavī- sam par kaut ko citu, par to, ka spēlē- ties ar sērkociņiem nav vēlams. Sa- prast, kāpēc ar sērkociņiem spēlēties nav labi, var tikai tad, ja izpēta, kādas varētu būt šīs spēles sekas un kāda rī- cība ir pieļaujama un kāda nē. Domā- jot par savu rīcību, par situācijām, kas skolēniem ir tuvas un saprotamas, skolēni mācīsies domāt, reflektēt, pētīt vērtības. Savukārt, spriedumi, kas tiks bal- stīti vērtību izpratnē, būs daudz pamato- tāki un drošāki.

Vingrinājums Vērtīgais tavā dzīvē

Mērķi

1. Noskaidrot, ko skolēni uzskata par vērtībām.
2. Noskaidrot, ka vērtības un to izpratne var būt dažādas.
3. Veidot vērtību klasifikāciju.

Personības ieguvums

Skolēni mācīsies saskatīt kopīgo un at- šķirīgo savos uzskatos par vērtībām, salīdzinās savus pamatojumus, atklās vērtību pasaules daudzveidību, tās klasifi- kāciju, noskaidros, no kā ir atkarīga vērtību izpratne un attieksme pret tām.

Ieteikumi

Tad, kad būsiet visas nosauktās vērtī- bas uzrakstījuši uz tāfeles, lūdziet, lai skolēni nosauc, viņuprāt, līdzīgās un pasaka, kā šīs vērtību grupas varētu saukt! Vērtību klasifikācija var būt da- žāda - piemēram, pozitīvas un negati- vas vērtības, zemākās un augstākās vēr- tības, vitālās jeb dzīvības vērtības un derīgās jeb patīkamās vērtības, ētiskās un estētiskās vērtības u.c.

Pēc vingrinājuma izpildīšanas varat pārrunāt to, kā vērtību izpratne mai- nās laika tecējumā, ko skolēni zina par attieksmes maiņu pret vērtībām no vēs- tures un literatūras. Kādas vērtības bi- ja svarīgas Turaidas Maijai, Pepijai Garzeķei, Tālavas taurētājam, Trolli- tim Muminam vai kādam citam.

Vingrinājums Vērtības vērtība

Mērķis

Noskaidrot, kas ir dažādas vērtību izpratnes un tās salīdzināt.

Personības ieguvums

Uzdevums attīsta skolēnu analizēša- nes, salīdzināšanas un definēšanas prasmes. Strādājot grupās, skolēni mācās pamatojot un aizstāvēt savu vie- dokli.

Ieteikumi

1. Šeit piedāvātās vērtības varat aizstāt ar citām (piemēram, brīvība, draudzī- ba, ūdens, dators, ģimene).
2. Nodarbiņu var organizēt arī kā gru- pu darbu. Sadaliet skolēnus grupās pa trīs, lai katrs skolēns strādātu ar vienu no vērtībām! Vispirms katrs skolēns analizē doto sarakstu, atzīmējot, kuras lietas attiecas uz viņa vērtību, kuras ne. Pēc tam skolēni kopīgi lasa sarakstu un aizpilda shēmu. To, kas viņu sarak- stos sakrit, ieraksta vidū. Arī definī- ju skolēni var rakstīt kopā.
3. Izmantojiet 33. darba lapu!

Vingrinājums Izvēlies savas vērtības!

Mērķi

1. Noskaidrot vērtību izpratni.
2. Salīdzināt dažādas vērtības un veidot savu vērtību skalu, pamatojot izvēli.

Personības ieguvums

Veicot savu izvēli vērtību jomā, skolēni domā par sevi vērtību kontekstā, iz- zina savas rīcības motīvus, mācās prog- nozēt savas darbības sekas, salīdzinot savas izvēles, uzsklausot citus, viņiem ir iespēja veikt savu uzskatu paškorek- ciju, pārvērtēt savas vērtības.

VĒRTĪBAS • IEVADS

Ieteikumi

Sākumā vingrinājumu katrs skolēns veic atsevišķi, bet pēc tam nepieciešama kopīga klasses diskusija, kuras laikā pēc kārtas jāizpēta izvēles. Lai diskusija labāk veiktos, lūdziet skolēnum sākt savu sakāmo ar vārdiem "Es piekritu iepriekš teiktajam" vai "Es nepiekritu iepriekš teiktajam", tas veicinās ieklausīšanās procesu, diskusijas spraigumu un mērķtiecību virzību.

Vingrinājuma mērķis nav visiem vienoties, ka viena vērtība ir svarīgāka par otru, tādēļ lielāku vērtību pievērsiet noskaidrojot, kāda varētu būt cilvēka rīcība, kurš izvēlējies vienu vai otru vē-

tību. Būtiski ir izpētīt arī tās situācijas, kad izvēli starp vienu un otru vērtību nav iespējams izdarīt, jo tās nepastāv viena bez otras, ir cieši saistītas.

Vingrinājums

Vērtību jautājumi

Mērķi

1. Mācīties veidot uz vērtību izpratni balstītus spriedumus.
2. Analizēt situācijas par vērtībām no dažādiem viedokļiem.

Personības ieguvumi

Skolēni mācīsies argumentēt dažādus viedokļus, saskatīs vērtību hierarhijas

veidošanās pamatprincipus, to, kādās situācijās viena vērtība tiek uzskatīta par būtiskāku nekā cita. Argumentācijas un diskusijas procesā tiks veicināta tādu vērtību izpratne un apguve kā cieņa, brīvība, tiesības u.c.

Ieteikumi

Šo vingrinājumu ieteicams veikt, izmantojot *akadēmisko pretstatu* metodi. Sadaliet bērnus grupās pa 4 un ļaujiet viņiem pašiem izvēlēties vienu no jautājumiem vai arī piedāvājiet savu variantu visām grupām kopīgi! Pēc tam, kad katra grupa būs izstrādājusi savus argumentus, pārrunājiet tos kopīgi!

DABA

KAS VĒRTĪGS DABĀ?

Vingrinājums Dzīvā kaķa galva

Mērķi

- Izmantojot provokatīvo tekstu, rosināt palūkoties uz vērtību kā filosofisku kategoriju.
- Mēģināt apzināties katru cilvēku un dzīvās būtnes subjektīvu vērtību izpratni (sk. 4. jautājumu).
- Atklāt jēdzienu *nepieciešamība* jeb *objektīvā* vai *absolutā vērtība*, t.i., apzināties lietas, parādības un dabus nozīmes (piemēram, skābeklis), kuras jēdziens neiekļaujas vērtību (vērtīgs – nevērtīgs) hierarhijas skalā.
- Ar vērtībām tieši vai netieši saistīto jēdzienu (nevērtīgs, dārgs, lēts, vajadzīgs, lieks, patiess, aplams, skaists, neglits, tīrs, netirs, visuresošs, unikāls utt.) pētišana.
- Jēdzienu *vērtīgs – labs, nevērtīgs – sliks* mijiedarbības un kopsakaribu izpēte.

Personības ieguvums

- Varbūtējā iepriekšējo priekšstatu maiņa par vērtības jēdzienu.
- Doma, ka vērtības uztvere ir gan mainīga, gan tieši atkarīga no paša cilvēka apziņas īpatnībām un vajadzībām ("kas der vienam, tas neder – otram").
- Apziņa, ka nav tādu lietu, parādību vai jēdzienu, kuriem nepiemīstu kāda noteikta vērtība (galvenokārt tāpēc, ka viss pasaulei ir savstarpēji saistīts, veidojot vienu veselumu).

Ieteikumi

Nevajadzētu tekstā meklēt vai saskaitīt cietsirdibū. Tās tekstā vienkārši nav.
Pārrunājot 7. jautājumu, ir būtiski apzināties un akcentēt domu, ka jebkuras vērtības absolutizēšana ("pieķeršanās" lietām, labklājībai, laimīgam liktenim, cilvēku savstarpējām attiecībām, intelektam, talantam, garigumam, darbam, ģimenei, veselībai utt.) ir destruktīva, jo visas šīs lietas un jēdzienu tomēr ir tikai sekas un līdzeklis. Piemēram, cilvēks, kurš uzskata, ka vislielākā vērtība piemīt garigumam, gribot negriobot sāk nosodit un ienist visus tos cilvēkus, kuri neatbilst viņa gariguma kritērijiem un, atbilstoši dabus likumiem, agri vai vēlu pats zaudē savu garigumu.

Liekas, ka vienīgais, ko, nekaitējot sev un citiem, varētu uzskatīt par absolūtu vērtību, ir Dievs.

Vingrinājums Īpašumi

Mērķis

Filosofēšana par vērtībām.

Personības ieguvums

Sava ego apzināšanās un pētišana.

Ieteikumi

- Izmantojiet 34. darba lapu!
- Riko pārrunas. Neparastāko atbilstošu autors tās nolasa klasei un sniedz komentārus, pamatojumus, atbild uz jautājumiem.

Jautājumi pārrunām

Kas vērtīgs?

Mērķis

Savas vērtību hierarhijas noskaidrošana.

Personības ieguvums

- Savas vērtību hierarhijas noskaidrošana.
- Iecietības trenēšana pret citu cilvēku atšķirīgajām vērtību skalām.

Ieteikums

Jautājumus vēlamas saistīt ar iepriekšējo vingrinājumu *Īpašumi*, pārrunu vai rakstiskā veidā.

Vingrinājums Ūdens

Mērķis

Pētīt cilvēka attieksmes maiņu pret vienu un to pašu vērtību, dažādu apstākļu kontekstā.

Personības ieguvums

- Atziņa, ka nereti kāda lieta ir kā pati piešķir sev vērtību – neatkarīgi no cilvēku subjektīvā vērtējuma.
- Vingrinājums rosina apzināties, ka cilvēkam piemīt ipašība, vai nu pārvērtēt, vai arī mazināt kādas lietas vērtību (subjektīvā pasaules skatījuma īpatnība).

Ieteikums

Pēc vingrinājuma 3. jautājuma pārrunā, kāpēc ūdens dabā tiek salīdzināts ar pašu dzīvību (vēlams arī mēģināt definēt dzīvības jēdzienu, iztēloties, kāds izskatītos cilvēks, ja viņa organismi ne-saturētu ūdeni utt.).

Vingrinājums Nauda

Mērķis

- Noskaidrot materiālo vērtību (naudas) nozīmi pasaules kontekstā.
- Apzināt naudas nozīmi cilvēka dzīvē.

Personības ieguvums

Attieksme pret naudu (materiālajām vērtībām) kā pret līdzekli.

Ieteikumi

- Izmantojiet 35. un 36. darba lapu! Ľaujiet skolēniem izvēlēties, kuru tabulu aizpildīt!
- Pēc tabulas aizpildīšanas kopīgi pārrunā radušās atziņas un veido kopsavilkumu.

Pārrunā visdažādos ar naudu saistītus tematus. Piemēram, kas notiktu (kas mainītos), ja nauda būtu augiem (ozoliem) un dzīvniekiem (lapsām), kā izprast teicīnu, ka nauda ir koncentrēts darbs, kāpēc enģeļiem nav manīta nauda utt.

Vingrinājums Vērtību pētišana

Mērķis

Pārdomas par vērtībām dabā un par dabu – kā vērtību.

Personības ieguvums

- Apziņas veicināšana, ka vērtību hierarhijas gradācija beidzas (un arī sākas) ar vērtības mēru – "nenovērtējams".
- Atziņa, ka dabā (ar nedaudzīem izņēmumiem) nav vērtīgāku un nevērtīgāku lietu (ipaši uzskatāmi tas redzams, ja runa ir par cilvēka ķermenī).

Ieteikumi

- Izmantojiet 37. darba lapu!
- Skolotājs paskaidro, ka dabus parādību un tās izpausmju novērtēšana šajā gadījumā tomēr būs subjektīva (piemēram, ozolzīles cilvēkam varētu likties mazāk vērtīgas nekā pašam ozolam).

Vingrinājums Ieskaidrošana

Mērķis

Veicināt apziņu, ka citām dzīvām būtnēm (arī cilvēkiem) var būt pavisam cita dzīves pieredze, uztvere, vajadzības, dzīvesveids utt., kurš

pats par sevi nav ne labs, ne slikts, jo iekļaujas gan individuālajā, gan kopīgajā pasaules evolūcijas plānā.

Personības ieguvums

1. Iejūtības un sapratnes attīstīšana.
2. Loģiskās domāšanas trenēšana.

Ieteikumi

1. Skolotājam atbilžu vērtējumā ir jāņem vērā, ka katrs vingrinājums saistās no divām daļām. Piemēram, 1. uzdevumā visai nelogiski būtu uzreiz uzrakstīt, kas ir tilts, jo lidaka dzīvo ūdenī, viņai nav kāju un tātad – tilta jēdziens viņai ir absolūti nesaprotams.
2. Uzdevums ir pareizi izpildīts tikai tad, ja sākumā līdzakai tiek izskaidrots, ka, atšķirībā no viņas, ir arī tādas dzīvas būtnes, kas nedzīvo ūdenī, bet pārvietojas pa sauszemi, un tikai tad var sekot tilta apraksts un tā nozīme ūdenī nemitošo būtnu dzīvē.

Eseja

Mērķis

Filosofēšana (meditācija) par dzīvi kā vērtību.

Personības ieguvums

1. Vērtību hierarhijas pārvērtēšana.
2. Paraudzišanās uz "dzīves likstām" no tāda skatu punkta, kurš maksimāli samazina to negatīvo ietekmi.

Ieteikums

Skolotājs pastāsta par cēloņu un seku likuma (karmas) principu, kas nosaka, kuram cilvēkam dzīvē klāties "viegлāk" un kuram – "smagāk", kā arī to, ka nav vērtīgākas un nevērtīgākas dzīves, jo visi cilvēki ir vienādi vērti.

VIZUĀLĀ DIENASGRĀMATA

Darbošanās Mana vizuālā dienasgrāmata

Mērķi

1. Dot iespēju skolēnam saprast to, kā viņš jūtas skolā un to drošā veida atklāt pārējiem.
2. Veidot mācību procesu demokrātiskāku, jaujot katram paust savu viedokli par to, kas viņam patik un nepatik skolas dzīvē.

Personības ieguvums

Šādam vienkāršam sajūtu grafikam ir tīri filosofiska koncepcija. Šo "koku" varētu saukt arī par *dzīves koku*, *dzīves pētišanu*, *sevis iepazīšanu*, *dzīves vizuālo skatījumu* utt.

Atzīmējot savus dienas vērtējumus pēc šīs metodes, skolēni agri vai vēlu atklās, ka dienas vērtējums var būt un ir subjektīvs: kādam "ābele" vienmēr būs kaila, kādam citam – vienmēr "vienos sarkanos ābolos".

Kāds varētu arī izdomāt to, ka ābele un āboli ir viens un tas pats. Un kam vairāk ir vajadzīgi āboli – pašai ābelei vai pasaulei? Varbūt patiešām cilvēka lieklais pienākums pret citiem cilvēkiem ir – būt laimīgam?

Nav mazvarīgi arī tas, ka skolēni nojautīs to, ko būtībā skolotājs no viņiem grib: lai katrs skolā justos labi.

Vēl viena no šīs dienasgrāmatas priekšrocībām ir tā, ka skolēni ar paviršibū, izklaidību un slinkumu cīnās paši: tiem, kuri aizmirīs atzīmēt savas sajūtas katra mācību dienu, "ābele" paliks kaila – pārējie redzēs, ka viņam iet "Joti slikti". Protams, ja kāds principā nevēlas "darīt kā citi" un labprāt pieņem, ka viņam iet "Joti slikti", tas varētu arī liecināt par gudrību un apdāvinātību. Tātad, varētu teikt, ka vizuālā dienasgrāmata, atšķirībā no tradicionālās, aktīvi uzrūnā skolēnu pat tad, ja viņš tai nepieskaras.

Ieteikumi

1. Sākumā katrs skolēns uz lielas (A3 formāta) lapas uzzīmē ābeles siluetu, pierakstot savu vārdu un uzvārdu. Katras mācību dienas beigās (1, 3 vai 9 mēnešu ilgā laika posmā) skolēns konstatē, kā viņš šajā dienā ir juties, un attiecīgi atzīmē to uz lapas, lietojot sajūtu gradāciju un apzīmējumus, kas doti skolēna grāmatā vai kurus viņš izdomājis pats. Katras mācību dienas beigās skolotājam jāparedz laiks - dažas minūtes dienasgrāmatu aizpildīšanai.
2. Šīs lapas savu būtisko jēgu iegūst tad, ja ir pieejamas visu apskatei, piemēram – klasē pie sienas. Šajā gadījumā varētu izpalikt nedrošiba, paužot skolotājam savu viedokli, jo skolēni jūtas vienotāki. Protams, pēc aizpildīšanas skolēni lapu var arī vienkārši ielikt savos solos, ik pēc pāris nedēļām nododot skolotājam izvērtēšanai.
3. Dienasgrāmata varētu būt paredzēta lietošanai 1, 3 vai 9 mēnešus (visu mācību gadu). Ja tā paredzēta 3 vai 9 mēnešiem, uz katru "koka" zara varētu būt mēneša nosaukums.
4. Dienasgrāmatu varētu izveidot arī kā "klases koku" uz 1,5 m (augstums) un 2,5 m (platumus) lielas lapas. Šajā gadījumā uz katru zara (pazares) būtu jāparedz vieta katram bērnam vārdam. Skolēni, protams, vizuālās dienasgrāmatas formu, sajūtu veidus (skaitu) un to apzīmējumus var izdomāt paši.

5. Šo darbošanos vēlams sadalīt di- vās daļās. Tās pirmajā daļā (10 – 20 minūtēs) skolotājs skolēniem izstāsta dienasgrāmatas principus un visi vienojas par tās rakstīšanas veidu un ilgumu.

Darbošanās otro daļu rīko tad, kad die- nasgrāmatas ir pabeigtas, teiksim, pēc 1 – 2 mēnešiem.

Otrajā darbošanās daļā (mācību stundas garumā) rīko visu dienasgrāmatu izstādi, pārrunā (pārdomā) radušos jau- tājumus (izmantojot arī *jautājumus pār- runām* un *vingrinājumus*), tomēr nepie- vēršot ipašu uzmanību kāda konkrēta skolēna dienasgrāmatai.

Jautājumi pārrunām

Parastā dzīvošana

Mērķi

1. Veicināt apzinātu, ka radoša attiekī- smē pret pasauli ir viena no vislie- lākajām cilvēkam piederošajām vērtībām un ka tā ik dienas ir jāat- tista un jāpilnveido.
2. Izprast vienkāršākās un uzskatā- mākās dzīvē eksistējošās cēloņsa- karības.

Personības ieguvums

1. Tieki apzināta un nostiprināta atzi- na, ka katrs cilvēks pats ir savas dzīves scenārija autors.
3. Tādu izplatītu jēdzienu kā *smaga* un *viegla dzīve*, *slikts* un *labs notikums* relativitātes un neviennozīmības ap- zināšanās.

Ieteikums

Pārrunās, cik vien tas iespējams, pro- tams, vajadzētu izvairīties no pamā- coša un moralizējoša тоņa, jo pat ne- vainīgais teiciens, ka katrs cilvēks pats ir savas laimes kalējs, skolēnu uztverei ir veciķs un neko neizsa- košs.

Vingrinājums Joki

Mērķi

1. Pētot piedāvātās sadzīves situācijas, gūt priekšstatu par adekvātas rīci- bas jēdzienu un tās priekšrocībām.
2. Veicināt izpratni par jēdzienu *attiekī- smē* vērtību kontekstā.
3. Apzināties un raksturot optimālu at- tieksmi pret pasauli, sevi un citiem.

Personības ieguvums

1. Cilvēku dažādo rīcību izpratne un apzināšanās, ka šo dažādo rīcību cēlo- nis slēpjus atšķirīgajās attieksmēs.
2. Atziņas apgūšana, ka uzvara var būt arī tikai pareizas attieksmes izveido- šana pret zaudējumu.

Ieteikumi

1. Pārrunā par četriem cilvēku temperaments pamattiņiem (holēriķis, melanholiķis, flegmātiķis, sangviniķis), par to labajām un negativajām īpašībām, kuras (teorētiski) vienlaicīgi piemit visiem pamattiņiem.

2. Daži iespējami papildus jautājumi.

- Vai vienaldzība ir attieksmes trūkums (nevajadzētu jaukt flegmātiķiem piemītošo mieru ar vienaldzību)?
- Kā vienaldzību varētu raksturot – kā labu vai jaunu? Kāpēc?
- Kā atšķiras kaķa, suņa un cērmes attieksme pret to saimniekiem (domāts – cilvēkiem)?
- Kā varētu raksturot vilka attieksmi pret zāki?

Eseju 1. tēma**Mērķi**

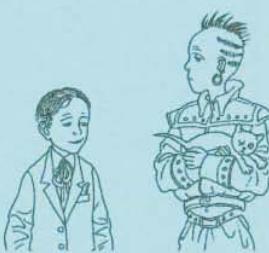
1. Atpazīt savu pieredzi, piedzīvotās nepatīkamās situācijas un notiku- mus saistībā ar sakāmvārdu.
2. Pārdomāt un saprast visus ar "labajiem nodomiem" saistītos aspektus (piemēram, vilšanās, egoismu kā daudzu labo nodomu cēloni, nodomu realizēšanas atkarību no citiem cilvēkiem utt.).
3. Paraugoties uz savām vēlmēm, nodomiem, iecerēm no malas, mēģināt apzināties to cēloni un arī – vērtību.

Personības ieguvums

1. Atziņa, ka jaužu "labajiem nodomiem" iespējami visdažādākie, bieži vien - pat diametrali pretēji motīvi, bet vērtība piemīt tikai tiem, kuru būtība ir labestība, nesavītība un milestība.
2. Savu "labo nodomu" motivācijas pārvērtēšana un līdz ar to – iespējams vilšanās un citu negatīvo sajūtu samazināšana, nodomus īstenojot.

Ieteikumi

Kā piemēru sakāmvārda uzskatāmai ilustrācijai izmanto Dreslera varoņa Je-

fiņa piedzīvojumu komiksus, pārrunas par populārām filmu (komēdiju) epizōdēm vai reālu notikumu pārstāstus.

Eseju 2. tēma**Mērķi**

1. Apzināties gan katras radošās, gan patēriņošās attieksmes pret pasauli proporcijas.
2. Izvērtēt katras iepriekšminētās attieksmes varbūtējo vērtību to izraisīto sekū kontekstā.

Personības ieguvums

Atziņa, ka vienīgie iespējami veidi, kā "cilvēkus padarit labākus" ir vai nu pašam palikt labākam, vai arī, mainot negatīvo attieksmi pret cilvēkiem, kuru rīcība šķiet "slikta", izprast šīs rīcības motīvus.

Ieteikumi

Pārrunā paradoksu, ka jēdziens *labs cilvēks* ir relatīvs un patiesībā nemaz neeksistē (viens un tas pats cilvēks vienam liekas – labs, otram - sliks) un ka vienīgais nopietni ķemamais cilvēka labuma kritērijs, iespējams, ir meklējams nevis cilvēku, bet – Dieva loģikā, t. i., – milestībā.

Eseju 3. tēma**Mērķi**

1. Apzināšanās, ka pats notikuma fakti vēl neko būtisku neizsaka (attiecībā uz notikuma izraisītajām sajūtām).
2. Veidot apziņu, ka notikuma izraisītās sajūtas ir atkarīgas no paša cilvēka attieksmes pret piedzīvoto.

Personības ieguvums

1. Sapratnes nostiprināšana, ka uztraukums par paredzētajiem (gaidāmajiem, gaiditajiem) notikumiem ir veltīgs.

2. Atziņa, ka cilvēks spēj justies laimīgs nevis ar prātu, bet – ar jūtām ("notika tik labs notikums, bet kāpēc es jūtos tik slikti?").

3. Apzināšanās, ka pamats pat vismažākajai skaudībai un nenovīdībai pret citu cilvēku piedzīvotajiem notikumiem (dzīves apstākļiem) ir pieredes trūkums.

Ieteikumi

1. Analizē kāda filosofa teicenu: "Esmu pārdzīvojis neskaitāmas nepatiķas un pāris no tām pat piedzīvojis".

2. Papildus jautājumi.

- Vai var izvairīties no sliktiem notikumiem? Kādā veidā? Kāpēc tomēr vēl neviens cilvēks no sliktiem notikumiem nav izvairījies?
- Kuriem – labiem vai sliktiem notikumiem ir lielāka vērtība (nozīmība)? Kāpēc?

Vingrinājums**Notikums Japānā****Mērķi**

1. Neviennozīmīgu situāciju analize.
2. To pretrunu apzināšanās, kas rodas gan prāta un sajūtu, gan cilvēka un sabiedrības mijiedarbībā.
3. Apzināties, ka daba ir pašvērtīga.

Personības ieguvums

Attīsta prasmi analizēt aizspriedumus, veicot uz stingriem (bet noteikti – subjektīviem) kritērijiem balstītus spriedumus.

Ieteikumi

1. Kopīgi pārrunā to, vai dabas skaitums var būt pārāks par ērtībām.
2. Skolotājs vienkāršā limenī, minot piemērus, izskaidro jēdzienus *subjektīvs* un *objektīvs* saistībā ar skaistuma uztveres un saredzēšanas spējām vērtību kontekstā.

VĒSTURE

CILVĒKA VĒRTĪBAS

Vingrinājums

Kas man ir svarīgs?

Mērķi

1. Noskaidrot savas vērtības.
2. Apzināt, ka pastāv arī mūžīgās vērtības.

Personības ieguvums

Veicot vingrinājumu, skolēni mācās mērķtiecīgi meklēt informāciju un ar iegūto faktu palīdzību pierādīt savu viedokli.

Vingrinājums Peinrušķite

Mērķi

1. Veicināt attieksmes pret cilvēku kā vērtību veidošanos.
2. Noskaidrot, vai viens cilvēks var būt vērtīgāks par citu.
3. Noskaidrot, kas cilvēku cilvēkam padara par vērtību.

Personības ieguvums

Veicot šo uzdevumu, skolēni mācās analizēt, vispārināt un vērtēt, tiek trenētas sociālās prasmes – uzskausīšana, sava viedokļa paušana.

Uzdevums Kurš ir brīvs?

Mērķis

Rosināt skolēnus domāt par brīvības būtību.

Personības ieguvums

Uzdevums attīsta informācijas vāksanas, analizes, sintezēšanas, vērtēšanas prasmes. Tas liek pamatot un aizstāvēt savu viedokli. Darbs grupās veicina sociālo prasmju attīstību.

Ieteikums

Izmantojet 38. darba lapu!

Informācija

Būtisks eksistences priekšnoteikums ir *brīvība*. Šis jēdziens filosofijas vēsturē ir dažādi interpretēts. Tradicionāli ar brīvību saprot cilvēka iespēju domāt un rikoties saskaņā ar saviem priekšstatiem un vēlmēm neatkariģi no jebkādiem spaidiem.

„Eiropas filosofijas vēsturē sastopama atziņa, ka brīvība ir apzināta nepieciešamība. Pastāv uzskats, ka pasaulē notikumi norisinās saskaņā ar nepiecie-

šamību, ko var izzināt. Brīvība tiek saistīta ar izziņu un sekošanu nepieciešamībai.

.. Tomēr brīvība kā apzināta nepieciešamība nozīmē arī kaut ko citu – apzināšanos, ka brīvība ir nepieciešamība, lai būtu iespējama cilvēka eksistence. Brīvība ir tāda nepieciešamība, kas saknējas pati sevī. Tādēj nav jāmeklē citi brīvības attaisnojumi kā tikai tas, kas rodams brīvībā kā eksistenciālā stāvokli... uz brīvību nav attiecināms cēloņsakarības jēdziens. Alkas pēc brīvības nav tieši atvedināmas no ārējiem apstākļiem. Brīvība ir pašprietekama, pastāv kā veselums, nav sadalāma notikumos un attieksmēs (eksistenciālā nozīmē) nevar būt šodien brīvs un rīt vairs ne, attiecībā pret vienu cilvēku brīvs, pret otru – nē, jo brīvība vai nu ir, vai nav.) Brīvības istenā noteiksmē ir sirdsapziņa, kas, būdama mūsos, tiešā veidā no mums pašiem nav atkarīga (mēs nevaram diktēt sirdsapziņas balsij, bet varam to tikai uzklasīt).

(Pēc Kūle M., Kūlis R. *Filosofija*. - R.: Zvaigzne ABC, 1998, 520. – 521. lpp.)

Brīvību mēdz interpretēt arī kā *pozitīvu* (brīvība uz, priekš) un *negatīvu* (brīvība no).

Pozitīvā nozīmē cilvēks ir brīvs tādā mērā, kādā viņš valda pār savu dzīvi, sevi. Šajā nozīmē jēdziens *brīvība* ir tuvs jēdzienam *autonomija*. Šādi izprastai brīvībai galvenie pretspēki ir iekšēji, t.i. – dziļas, kaislibas vai vēlmes. „Brīvība uz” var izpausties kā pašraðoša dzīvesdarbība. Cilvēkam ir *negatīvā* brīvība, ja viņa darbību nekavē (t. sk. vardarbigi) vai neaizliez kāds cits. „Brīvība no” var izpausties kā brīvība no apspiedējiem, apstākļiem, u.c.

(Pēc *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Red. Audi R. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995, 632. lpp.)

Jautājumi pārrunām Ēģiptieši un brīvība

Mērķi

1. Paplašināt izpratni par brīvības būtību.
2. Veidot izpratni, ka, kaut arī senās Ēģiptes sabiedrība stipri atšķirās no mūsdienu Eiropas sabiedrības, būtiskās lietās tomēr ir daudz kopīga.

Personības ieguvums

Diskutējot skolēni mācās formulēt un aizstāvēt savu viedokli, uzlausīt, atspētot un pieņemt citus viedokļus.

Darbošanās Dzīve Ēģiptē

Mērķi

1. Izprast tādu cilvēku domas, kuru uzskati par brīvību bijuši joti atšķirīgi no mūsdienu cilvēku uzskatiem.
2. Veicināt atziņu, ka dažādu cilvēku brīvības pakāpe var būt dažāda.

Personības ieguvums

Domājot par ludzīju saturu, skolēni vērtē, kāda ir katras kārtas pārstāvja attieksme pret brīvību, meklē šo atšķirību cēloņus. Uzdevums attīsta iztēli un kritisko domāšanu, veicina sadarbības prasmju attīstību.

Eseja Es un brīvība

Mērķis

Rosināt skolēnus domāt par brīvību, saistot to ar savu pieredzi.

Personības ieguvums

Uzdevums aktualizē skolēnu iepriekšējo pieredzi un mudina sasaistīt to ar jauno informāciju. Veicot šo uzdevumu, skolēni analizē paši savu attieksmi pret sevi un citiem, vērtē savu rīcību.

Uzdevums Godīgums

Mērķi

1. Parādīt pretējus viedokļus par godīgumu.
2. Noskaidrot, vai cilvēkam ir jābūt godīgam, kādēj godīgums ir vērtība.

Personības ieguvums

Pildot šo uzdevumu, skolēni analizē informāciju, salīdzina pretējus viedokļus, cenšas formulēt un pamato savu viedokli. Strādājot pāros, tiek trenētas skolēnu saskarsmes prasmes.

Informācija

Darbu fragmenti citēti no: Kjava V. Jaujas iespējas un idejas viduslaiku un jauno laiku mijā. Hrestomātija. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 13. – 14. lpp.

Ieteikums

Lasot tekstu, varat izmantot metodisko paņēmienu dubultā dienasgrāmata.

Vingrinājums Karalis

Mērķis

1. Noskaidrot, kuras ir tās vērtīgās iepāšības, kuras būtu nepieciešamas pirmsajai personai valsti.

2. Izprast, ka katrs simbols ir vēsturiski veidojies un satur noteiktu jēgu un nozīmi.

Personības ieguvums

Analizējot savus zīmējumus, skolēni pārlūko sava priekšstata par karajiem veidošanos un analizē savu domāšanu. Regāļiju simboliskās nozīmes analīzešana veicina abstraktās domāšanas attīstību. Izsakot savu viedokli par karaja varas vērtību, skolēni mācās pamatot un aizstāvēt savu viedokli, izmantojot dažādos mācību priekšmetos un ārpus skolas iegūtas zināšanas. Iedomātā Latvijas karaja regāļiju zīmēšana veicina tēlainās domāšanas un iztēles attīstību.

Ieteikumi

1. Pajautājiet skolēniem, kāpēc viņi karali zīmējuši tieši tādu, kas ietekmējis viņu priekšstatu par karajiem.
2. Uzdevumu var veikt arī pāros. Vispirms lūdziet katram skolēnam individuāli uzzīmēt karali, bet pēc tam salīdzināt savu zīmējumu ar blakusēdētāju un turpmāk strādāt pāri. Tas veicinās viedokļu salīdzināšanu un pamatošanu.
3. Kad skolēni ir nosaukuši, kādas ipāšības viņi vēlētos saskatīt Latvijas karali, pajautājiet, vai tikai karalim jābūt tādam. Lieliski, ja jūsu skolēni aizdomāsies, ka ne tikai karalis, bet katrs cilvēks ir atbildīgs par to, kas notiek valstī, ka katrs pats šos notikumus var ietekmēt.

Informācija

Valdnieku varas zīmes dažādos laikos un dažādās valstīs var atšķirties. Viduslaiku Eiropā karaja regāļijas parasti bija kronis, zizlis, valstsābols, zobens un svētais šķēps.

(Pēc Misāns I., Pāvulāns V. *Viduslaiku vēsture*. – Riga: Zvaigzne ABC, 1995, 81. lpp.)

Senās Ēģiptes statujās un zīmējumos faraonu parasti attēloja ar sapītu bārdu. Tā bija viņa dievišķības zīme. Faraona bārda bija māksliga. Rokās valdnīeks turēja zizli un pletni. Tas nozi-

mēja, ka viņam ir tiesības valdīt un sodit savus pavalstniekus. Dubultkronis liecināja, ka faraons ir gan Lejasēģiptes, gan Augšēģiptes valdnieks. Tas saistīja no Lejasēģiptes sarkanā kroņa, kurā ievietots Augšēģiptes baltais garenais kronis.

(Pēc Pāvulāne V., Vījups A. *Aizvēsture un seno laiku vēsture*. – Riga: Zvaigzne ABC, 1997, 88. lpp)

Jautājumi pārrunām **Kā tas ir – būt karalim?**

Mērķis

Veicināt izpratni par varas neviennozīmīgumu, tās saistību gan ar tiesībām, gan pienākumiem un atbildību.

Personības ieguvums

Skolēni pamato un aizstāv savu viedokli, atbildot uz jautājumiem, kā arī mācās uzklasīt un cienīt citus viedokļus. Skolēni vērtē karaja varu kā vērtību, iejūtoties karala "ādā".

Eseju tēmas

Mērķi

1. Palīdzēt skolēniem noskaidrot, kuras vērtības ir vissvarīgākās.
2. Izvērtēt savu attieksmi pret citiem cilvēkiem un sevi.

Personības ieguvums

Skolēni mācās vērtēt savu un citu cilvēku rīcību, pamatojot savu spriedumu un meklēt risinājumus problēmsituācijās. Analizējot savas vērtības un pamatojot to nozīmīgumu, skolēni mācās formulēt, argumentēt un aizstāvēt savu viedokli. Uzdevums veicina vērborientācijas veidošanos.

Ieteikumi

1. Mudiniet skolēnus, rakstot eseju *Ja es būtu karalis...*, izmantot atziņas, kas gūtas, pārrunājot tēmas brīvību un godīgums.
2. Eseju *Vai cilvēks ir vērtība?* ierosiniet pabeigt ar ieteikumiem, kā panākt, lai cilvēki attiektos cits pret citu kā pret vērtību, vai ar apņemšanos mainīt savu rīcību.

IERAUDZĪT UN ATCERĒTIES

Vingrinājums **Pieminekļa vēsture**

Mērķi

1. Izprast, kādēj ceļ pieminekļus.
2. Atklāt pieminekļu un vērtību saistību.

Personības ieguvums

Uzdevuma pildīšanas laikā skolēni mācās meklēt un apkopot informāciju, salīdzināt faktus un izdarīt secinājumus. Grupu darbs ir saskarsmes prasmju treniņš.

Ieteikumi

1. Izmantojiet 39. darba lapu!
2. Vingrinājumā tiek izmantots metodisks paņēmiens *veselā salikšana no daļām*.
3. Tabulas pirmo sleju skolēni var aizpildīt mājs.
4. Ieteicams bez grāmatā piedāvātajiem parādīt vēl arī citu vietējo pieminekļu attēlus.

Informācija

"*Piemineklis* – mākslas darbs, kurā iemūžināts nozīmīgs vēstures notikums vai konkrētas personas piemiņa. Galvenie pieminekļu tipi (statujas, skulptūrās grupas, jātnieku figūras, stēlas, kolonnas, triumfa arkas) izveidojās jau antīkajā mākslā."

(*Enciklopēdiskā vārdnīca*. 2. sēj. – Riga: Latvijas Enciklopēdiju redakcija, 1991, 91. lpp.)

Jautājumi pārrunām **Pieminekli un vērtības**

Mērķi

Veicināt izpratni par to, ka pieminekļi atspoguļo sabiedrībā valdošās vērtības.

Personības ieguvums

Skolēni mācās formulēt un pamatoj savu viedokli un ieklausīties citu domās. Uzdevums veido personīgu attieksmi pret apķartējo vidi un pieminekļiem tajā.

Ieteikums

Paskaidrojiet skolēniem, ka vārds *piemineklis* cejas no saknes *pieminēt* – atzīmēt kaut ko būtiski svarīgu, vērtīgu. Arī ar svešvārdu *monuments* apzīmē kaut ko tādu, kas celts kaut kam par piemiņu.

Vingrinājums

Gāztie pieminekļi

Mērķi

1. Izprast, ka pieminekji ne tikai atspoguļo savu radītāju vērtības, bet arī paši ir vērtība.
2. Veidot priekšstata par to, kā sabiedrības vērtību maiņa saistīta ar pieminekļu gāšanu.

Personības ieguvums

Vingrinājums veicina skolēnu personiskās attieksmes veidošanos, kā

VĒRTĪBAS • VĒSTURE

arī māca izklāstīt un aizstāvēt savu viedokli.

Ieteikums

Vingrinājuma veikšanai izmantojiet metodisko paņēmienu *diskusiju tīkls*.

Projekts

Pieminekļa celšana

Mērķis

Nostiprināt izpratni par to, kādā veidā pieminekļos atspoguļojas to radītāju vērtības.

Personības ieguvums

Projekts attīsta skolēnu spēju analizēt situāciju, izdarīt secinājumus, pamatojot un aizstāvēt savu viedokli. Skiču un maketu veidošana attīsta skolēnu abstrakto un tēlaino domāšanu, māca meklēt netradicionālus risinājumus, pielietot praksē iegūtās zināšanas. Projekta iestāšanās gaitā skolēni jaunā situācijā izmanto dažādos mācību priekšmetos apgūto.

Ieteikumi

1. Izmantojiet 40. darba lapu!
2. Ierosiniet skolēniem darboties "arhitektu" grupās! (Jūs to varat pamatojot ar līdzekļu trūkumu tik daudzu autoru darbības nodrošināšanai.) Vēlams, lai skolēni grupas neveidotu pēc brīvpārtības principa. Strādājot kopā ar atšķirīgu uzskatu grupas biedriem, skolēni būs spiesti vairāk diskutēt un pamatojot savu viedokli.
3. Sarīkojiet klasē pieminekļu skiču (ja iespējams, arī maketu) izstādi un apspriešanu! Lūdziet skolēniem izvērtēt, kādā vērtība ir katrā pieminekļa idejas pamatā!
4. Projektu var organizēt plašāk – kā pieminekļa nepieciešamības pamatojumu var izmantot sabiedriskās domas apmaiņu rezultātus. Arī darbu vērtēšanā var iesaistīt skolas vai plašāku sabiedribu.

PIEMINEKLI LAIKĀ

Vingrinājums Svētums

Mērķi

1. Pievērst uzmanību savai rīcībai un attieksmei pret savām vērtībām.
2. Veidot izpratni par esošo vērtību un to izpausmju daudzveidibū.
3. Veicināt saprotības attieksmes veidošanos pret cilvēkiem ar atšķirīgu vērtīborientāciju.

Personības ieguvums

Uzdevums veicina skolēnu personīgās attieksmes veidošanos pret savām un

citu cilvēku vērtībām. Analizējot un salīdzinot dažādus viedokļus, skolēni mācās secināt, pamatojot savu viedokli un cienīt citu domas.

Ieteikumi

Lai noskaidrotu skolēnu asociācijas ar dotajiem vārdiem, pārrunāšanas vietā varat izmantot arī *brīvo rakstu*.

Informācija

Pēc tradicionālā uzskata vārds *svēts latviešu valodā* ir aizguvums no senkrievu *cvarīs*, vārds aizgūts jau pirms trīspadsmitā gadsimta.

Ir tomēr daži apsvērumi, kas norāda, ka vārds *svēts latviešu valodā* bijis jau pirms senkrievu pareizticīgo baznīcas terminu aizgūšanas, tas pastāvējis jau sen, ari indoeiropiešu pirmvalodas laikā, un šajā pirmvalodā sakopojas vārdi, ar kuriem dažādās indoeiropiešu valodās apzīmēts svētums. Tieki norādīts uz šī apzīmējuma kopību baltu, slāvu un senīru valodās. Kad izplatījās kristīgā ticība ar senkrievu terminiem, senkrievu *cvarīs* aplūda ar līdzīga skāņējuma latviešu vārdu un izzuda šī vārda senākā nozīme *spožs, gaišs, balts*, kas saglabājusies tikai ūdeņu nosaukumos. Šis vārds izskaudis valodā arī paralēlos apzīmējumus.

(Pēc Karulis K. *Latviešu valodas etimoloģijas vārdnīca*: 2 sēj. - Riga: Avots, 1992. 2. sēj. - 336. - 337. lpp.)

Vingrinājums Mani svētki

Mērķi

1. Noskaidrot, ka svētku jēga un būtība ir pieminēt – parādīt, ka pagātnē ir noticis kāds vērtīgs notikums.
2. Salīdzinot dažādu cilvēku svētku dienas, veicināt izpratni, ka svētki tāpat kā vērtības dažādiem cilvēkiem ir dažādi.
3. Veicināt izpratni, ka arī vēsturisks notikums var būt vērtība.

Personības ieguvums

Uzdevums palīdz veidot saprotību attieksmi pret citādiem cilvēkiem. Salīdzinot savu priekšstatu par svētkiem ar blakussēdētāju, skolēni izdara secinājumus par svētku dažādību gan svēnēšanas laika, gan iemeslu, gan tradī-

ciju ziņā. Rakstot uzdevuma nobeigu-ma rakstu darbu, skolēni mācās izklāstīt un aizstāvēt savu viedokli.

Ieteikums

Izmantojiet 41. darba lapu!

Vingrinājums Bēdīgie svētki?

Mērķis

Veicināt izpratni, ka sabiedrība sva-rīgus notikumus atzīmē ne tikai ar prieku (svinot), bet arī ar skumjām (pieminot).

Personības ieguvums

Uzdevums attīsta analizēšanas un pamatošanas prasmes.

Informācija

Likumā par svētku un atceres dienām noteikts, ka *svētku dienas* ir šādas.

- Jaungada diena (1. janvāris)
- Lielā Piektdiena un pirmās Lieldienas, un otrā Lieldienu diena
- Darba svētki, Latvijas Republikas Satversmes Sapulces sasaukšanas diena (1. maijs)
- Mātes diena (maijs otrā svētdiena)
- Vasarsvētki
- Ligo diena (23. jūnijs)
- Jāņu diena (24. jūnijs)
- Latvijas Republikas proklamēšanas diena (18. novembris)
- Ziemassvētki (ziemas saulgrieži) (25. un 26. decembris)

Par *atceres dienām* noteiktas šādas die-nas.

- 1991. gada barikāžu aizstāvju die-na (20. janvāris)
- Latvijas Republikas starptautiskās (*de iure*) atzišanas diena (26. jan-vāris)
- Latviešu karavīru atceres diena (16. marts)
- Komunistiskā genocīda upuru pie-miņas diena (25. marts)
- Latvijas Republikas Neatkarības de-klarācijas pasludināšanas diena (4. maijs)
- Nacisma sagrāves diena un Otrā pa-saules kara upuru piemiņas diena (8. maijs)
- Eiropas diena (9. jūnijs)
- Komunistiskā genocīda upuru pie-miņas diena (14. jūnijs)
- Varoņu piemiņas diena (Cēsu kau-jas atceres diena) (22. jūnijs)
- Ebreju tautas genocīda upuru pie-miņas diena (4. jūlijs)
- Latvijas brīvības cīnītāju piemiņas diena (11. augusts)
- Lāčplēša diena (11. novembris)
- Pret latviešu tautu vērstā totalitārā komunistiskā režīma genocīda upu-

ru piemiņas diena (decembra pirmā svētdiena)

Jautājumi pārrunām Kādēļ svin svētkus?

Mērķi

- Apzināt, ka svētki atšķiras, jo tos svin par godu dažādiem notikumiem.
- Apzināt, ka svētkus svin par godu notikumiem, kas ir svarīgi daudziem cilvēkiem.

Personības ieguvums

Liekot skolēniem salīdzināt, analizēt un noskaidrot cēloņus, tiek veicināta viņu kritiskās domāšanas prasmju attīstīšana. Klausīšanās un sava viedokļa paušana trenē saskarsmes prasmes.

Projekts Kalendārs

Mērķi

- Veicināt atziņu, ka to, kuri notiku-mi ir atcerēšanās vērti (tāpat kā jeb-kuru citu vērtību), cilvēki sev nosa-ka paši.
- Veidot izpratni par citu cilvēku at-šķirīgajām vērtību sistēmām.

Personības ieguvums

Projektu īstenojot, skolēni izvērtē sa-vu personīgo un klases kopīgo pier-edzi un noskaidro, kas no piedzīvotā ir atcerēšanās un pieminēšanas vērts. Strādājot grupā, skolēni pamato un aiz-stāv savu viedokli, kā arī mācās uzklau-sit un novērtē citu viedokļus.

Ieteikumi

- Kalendāru iespējams veidot ne tikai klasei, bet visai skolai; to var veidot arī tematisku, izvēloties notikumus at-karibā no skolēnu interesēm.
- Šo projektu var izvērst vesela gada ga-numā, mēģinot šo gadu nodzīvot saska-

ņā ar klases (vai skolas) kalendāru, atzī-mējot visas kalendārā izceltās dienas.

- Skolēni varētu rakstīt scenārijus at-sevišķu svētku svinēšanai, tas liktu vi-ņiem domāt par to, kā svētku svinēša-nas tradīcijas parāda svētku būtību un jēgu.

Eseja Ko svētki stāsta par to svinētājiem?

Mērķi

- Izprast, kā svētki ir saistīti ar sabied-rībā atzītām vērtībām.
- Novērtēt svētku kā sabiedrības vēr-tību atspoguļotāju nozīmi.

Personības ieguvums

Rakstot eseju, skolēni mācās formulēt, pamatot un aizstāvēt savu viedokli. Esejas temats liek izvēlēties noteiktu pozīciju un veido aktīvu attieksmi pret izvirzīto problēmu.

Ieteikums

Šis rakstu darbs paredzēts, lai pārdomātu apakštēmu *Pieminekļi laikā*. Ese-jas vietā varat lūgt skolēniem uzrak-stit arī piecrindi *Svētki*. Kā raksta piec-rindes, izskaidrots skolotāja grāmatas ievada dajā.

Projekts

Vērtības un vēsture

Mērķi

- Noskaidrot, vai vērtības bijušas vi-sos laikos.
- Apzināt, ka viena vērtība dažādos laikos var izpausties dažādi.

Personības ieguvums

Veidojot laika līnijas, tiek veicināta skolēnu laika izpratnes attīstība. Ve-i-cot šo uzdevumu, skolēni mācās pat-stāvigi un mērķtiecīgi vākt informāci-ju, analizēt un sintezēt to.

Ieteikums

Šis uzdevums ir darbietilpīgs un diez-gan sarežģīts. Apsvetiet, vai jūsu sko-lēni spēs to izpildīt. Tas varētu būt in-diividuāls uzdevums tikai īpaši spējī-giem skolēniem.

Jautājumi pārrunām Dažādās vērtības

Mērķi

- Apzināt, ka vērtīborientācija var būt atšķirīga ne tikai dažādiem cilvē-kiem, bet arī dažādu kultūru pār-stāvjiem vai vienam cilvēkam da-žādos laika posmos.
- Veidot iecietīgu attieksmi pret cil-vēkiem ar atšķirīgu vērtīborientā-ciju.

Personības ieguvums

Skolēni mācās pamatot un aizstāvēt savu viedokli, un cienīt un pieņemt saviem uzkatiem neatbilstošus vie-dokļus.

Eseja Vislabākais es

Mērķis

Rosināt domāt par pašam vissvari-gākajām vērtībām un ceļu, kā tās re-alizēt.

Personības ieguvums

Rakstot eseju par ideālu pasauli un ideālu sevi, skolēni izvērtē savu līdz-šinējo darbību un salīdzina to ar, vi-nuprāt, visvēlamāko. Uzdevums vei-cina skolēnu vērtīborientācijas vei-došanos.

Ieteikums

Ierosiniet skolēniem, ka viņu eseja va-rētu beigties ar konkrētu priekšlikumu vai appņemšanos, kā veidot labāku pa-sauli un sevi.

VALODA

VĒRTĪGAIS VALODĀ

Vingrinājums

Ir vērtība, nav vērtības

Mērķis

Dot iespēju pārdomāt un formulēt jēdzienu *vērtība* kritērijus, domāt par vērtību lomu un nozīmi cilvēka dzīvē.

Personības ieguvums

Vingrinājums pilnveido pamatošanas, kritēiju meklēšanas prasmes.

Informācija

"Ideālo mērķi un labumu parasti apzīmē ar *vērtības* jēdzienu un tā izsaka jēgpilnas vajadzības, zināmu pilnību, ideālu, jābūtību, pēc kā tiekties, lai saglabātu attīstību un veicinātu dzīves pilnveidību. Ir materiālās vērtības, ir garīgas vērtības. Abas tās ir atkarīgas no cilvēka pieprasījuma, no viņa vajadzībām, tik individuāli atšķirīgām, bet vienlaikus – līdzīgām."

(Skat. Lasmane S., Milts A., Rubenis A. *Ēтика*. – R.: Zvaigzne, 1992.)

Jautājumi pārrunām Valodas vērtība

Mērķi

- Padomāt un pārrunāt jautājumus, kas saistīti ar dažādiem valodas vērtības apzināšanās aspektiem.
- Formulēt savu attieksmi pret valodas vērtību, apzināties sevi kā valodas vērtības veidotāju un sekmētāju.

Personības ieguvums

Pārrunas pilnveido prasmi formulēt un pamatot savu viedokli, veicina atbildības un cieņas jētu veidošanos attiecīsmē pret savu valodu.

Informācija

"Vērtību filosofija kā atsevišķa disciplīna radusies 19. gs. beigās. Filosofisko mācību par vērtībām sauc par *aksioloģiju*. Aksioloģija uzplaukst līdzteikus interesei par kultūras, cilvēku garīgās dzīves norisēm. Tā rodas laikmetā, kad zūd tīcība absolūtam kā pasaulli vienojošam, sakārtojošam principam. Ja ir Dievs (filosofiskā nozīmē - absoluots, pilnība), tad viņa esamība dod kopīgu nostādni par to, kas ir vērtīgs un kas nevērtīgs. Dažādu lietu un notikumu vērtība ir sakārtota attiecībā pret Dievu kā visaugstāko vērtību.

Mūsdienu pasaule vērtības nav dotas – tās ir jāatrod."

(Skat. Kūle M., Kūlis R. *Filosofija*. – R.: Burtnieks, 1996.)

VĒRTĪGA SARUNA

Jautājumi pārrunām Kas ir saruna?

Mērķi

- Pārdomāt un spriest par vērtīgi sarunai nepieciešamajiem nosacījumiem.
- Apzināties atbildību par sarunas norisi.

Personības ieguvums

Pārrunas pilnveido prasmi analizēt situāciju, veicina izpratni par veiksmīgas sarunas veidošanās nosacījumiem, par sarunas dalībnieku atbildību par sarunas norisi.

Ieteikumi

Pārrunu gaitā iespējams kopīgi pārrunāt arī, ko nozīmē un kā noris pieklājīga telefona saruna. Ieteicams izmantot Sirkas Lasilas sarakstīto grāmatu *Jaunā zelta uzvedības grāmata*. – R.: Spriditis, 1994, Voldemāra Veica sarakstīto *Uzvedības kultūrai*. – R.: Avots, 1992 u.c.

Vingrinājums Saruna un nesaruna

Mērķis

Balstoties uz savu pieredzi, noskaidrot pilnvērtīgai sarunai nepieciešamos nosacījumus, kā arī tos nosacījumus, kas raksturo neveiksmīgu, nevērtīgu sarunu.

Personības ieguvums

Vingrinājums pilnveido prasmi sadarbīties, analizēt dažādas situācijas, izdarīt secinājumus. Veicina prasmi diskutēt, pieņemt atšķirīgu viedokļu pastāvēšanu.

Vingrinājums Kad es esmu vērtīgs sarunu biedrs?

Mērķi

- Noskaidrot cilvēkam raksturīgās īpašības, to ietekmi uz sarunas, dialoga veidošanos.
- Domāt par priekšnoteikumiem, kas svarīgi, lai raisītos abpusēji patīkama saruna.

Personības ieguvums

- Vingrinājuma laikā skolēni mācās analizēt, vērtēt, sadarboties, apkopot un salīdzināt informāciju, izdarīt secinājumus.
- Dod iespēju analizēt savas rakstura iezīmes, kā arī pārdomāt iespējas tās koriģēt.

Ieteikumi

- Izmantojiet 42. un 43. darba lapu!
- Ja skolēnu savstarpējās attiecības ir pietiekami draudzīgas, varat aicināt sola biedrus apmainīties ar individuāli aizpildītām tabulām un izteikt savu viedokli par kaimiņa pašanalizi un viņu kā sarunu biedru. Iespējams, tā bērni uzzinās ko jaunu par sevi. Varbūt ir vērts to ņemt vērā?

MANA UN CITAS VALODAS

Jautājumi pārrunām Dzimtā valoda

Mērķi

- Domāt un spriest par jēdzienu *dzimtā valoda*.
- Apzināties dzimtās valodas lomu, nozīmi un vērtību tautas un atsevišķa cilvēka (arī savā) dzīvē.

Personības ieguvums

Pārrunas skolēni mācās formulēt savu viedokli, analizēt un salīdzināt to ar citu pārrunu dalībnieku viedokļiem, izdarīt secinājumus.

Informācija

"Dzimtā valoda ir valoda, kuru mēs saprotam tieši. Tā ir valoda, kurā izskaidrojam svešo vārdu, proti, svešvārdū nozīmi. Šo valodu mēs saucam arī par mātes valodu. Mūsu pašu valodas – mātes valodas – vārdus mēs, bērni būdami, iemācāmies no saviem vecākiem. Vecāki ir iemācījušies valodu no saviem vecākiem, viņi savukārt no saviem, un tā tas noticis līdz pirmajiem cilvēkiem. Taču pastāv nevis viena mātes valoda, bet gan daudzas mātes valodas. Tam, kam mātes valoda ir vācu valoda, franču vai angļu valoda ir svešvaloda, bet tam, kam mātes valoda ir franču, vācu valoda ir svešvaloda. Tātad tas, kādu mātes valodu bērns iemācās, ir pavismē nejauši. Ja vācu vai latviešu bērns tūdaļ pēc dzimšanas tiktu adoptēts japānu ģimenē, kā mātes valodu viņš iemācītos jaņā valodu."

(Skat. Simons-Šefers M. *Mazā filosofija Berenīkei*. – Aizkraukle: Krauklītis, 1997.)

Vingrinājums **Kādēļ jāmācās savā valoda?**

Mērķi

1. Dot iespēju pilnveidot priekšstatu par jēdzienu *dzimtā valoda*.
2. Pārdomāt jautājumus par dzimto valodu kā vērtību, kā atvērtu, dinamisku sistēmu, par tās lomu tautas un atsevišķa cilvēka dzīvē, par tās pilnveidošanas nepieciešamību.

Personības ieguvums

Vingrinājums rosinā iztēli, prasmi analizēt tekstu, izdarīt secinājumus. Tieki pilnveidotas sadarbošanās pras-

mes, kā arī mācību motivācijas un izziņas interešu veidošanās.

Jautājumi pārrunām **Svešvalodas**

Mērķi

1. Domāt un spriest par jēdzienu *svešvaloda*.
2. Dot iespēju apzināties svešvalodu kā vērtību un to prasmi kā vienu no pasaules kultūras apzināšanās formām.

Personības ieguvums

Pārrunas pilnveido prasmi formulēt savu viedokli, ieklausīties citu sarunas

biedru viedokļos, izdarīt secinājumus, palīdz veidot personīgu attieksmi pret valodu prasmi kā vērtību.

Vingrinājums **Kas ir vērtīgais valodā?**

Mērķis

Pārdomāt, izdarīt secinājumus un apkopot domas un atziņas, kas saistītas ar nodaļā *valoda pārspriesto*.

Personības ieguvums

Vingrinājums veicina diskutēšanas prasmju veidošanos, dod iespēju izpētit jautājumus, kas saistīti ar valodas kā vērtības apzināšanos kopumā.

MĀKSLA

MĀKSLA UN SKAISTAIS

Pasaka

Mākslinieki un karalis
un jautājumi pārrunām
Mākslinieks un pasaule

Mērķi

1. Ievadit tēmā *vērtības mākslas* dajā.
2. Rosināt domāt par mākslas un skaistās, mākslas un dabas saikni, par mākslinieka un mākslas nozīmi vispār.

Personības ieguvums

Attīsta iztēli, spriešanas, klausīšanās, jēdzienu (*māksla, skaistais*) noskaidrošanas prasmes. Veicina attieksmes veidošanos.

Ieteikumi

Jautājumi domāti kā paligs sarunai pēc teksta *Mākslinieki un karalis* izlasišanas. Beidzamais jautājums *Kādēļ nepieciešama māksla?* rosina domāt par mākslas funkcijām, kas ir šīs nodajas struktūras pamatā. Būtu vēlams pievērst uzmanību mākslai kā skaistuma kopējai, kā komunikācijai, kā spēlei, ikdienas dažādotājai, kā pašvērtībai un vērtību saglabātājai. To ieteicams izspēlēt kā *prāta vētru*.

Vingrinājums Skaistais un neglītās

Mērķis

Rosināt aizdomāties par skaistā un neglītā kritērijiem un to relativitāti.

Personības ieguvums

Uzdevums piedāvā noskaidrot savu izpratni par skaisto un neglīto, salīdzināt viedokļus, meklēt kritērijus.

Ieteikumi

Apkopojiet un pierakstiet galvenās atziņas, pie kā esat nonākuši!

Piecrinde Skaistais

Mērķis

Apkopot domas par jēdzienu *skaistais* un padziināt izpratni par to.

Personības ieguvums

Attīsta vispārināšanas prasmes, tēlaino domāšanu, sadarbības prasmes.

Ieteikumi

Šo darbu ieteicams rakstīt divatā, jo tas ir pietiekami sarežģīts un divatā būs vieglā izpildāms. Pēc rakstīšanas apvainīgieties, kurš pāris vēlas nolasit savu *piecrindi* vai arī lūdziet diviem pāriem savstarpēji nolasit uzrakstito! Iesaisties arī pats rakstīšanā un lasīšanā!

Pētījums

Kas ir skaists, kas nav?

Mērķis

Palīdzēt izprast dažādus uzskatus par skaistumu un noskaidrot to pamatojumus.

Personības ieguvums

Jaunu zināšanu ieguve, redzesloka paplašināšana, saskarsmes prasmju vingrināšana.

Ieteikumi

Izmantojiet 44. darba lapu! Vēlams aizpildīt visas tabulas ailites, protams, novērtējot, vai uzdevums atbilst jūsu konkrētajai videi un ir izpildāms. Uzdevuma izpildei atvēliet apmēram nedēļu laiku!

MĀKSLAS DARBA VĒRTĪBA

Vingrinājums Mākslas darba vērtība

Mērķi

1. Veidot priekšstatu par mākslas darbu vērtēšanas iespējamiem kritērijiem un to neviennozīmīgumu.
2. Attīstīt estētiskā sprieduma prasmes.

Personības ieguvums

Vingrinājums nostiprina analizes, salīdzināšanas, pamatošanas prasmes.

Ieteikums

Vingrinājumā izmantojiet šajā grāmatas nodajā iekļautās reprodukcijas – brāļu Limburgu *Maijs* un Lučio Fontanas *Telpisks jēdziens*. Tās varētu šķist Joti atšķirīgas pēc ieguldītā darba. Pārrunājiet, vai ieguldītais darbs ir viennozīmīgs mākslas darba vērtīguma kritērijs! Tāpat svarīgi būtu pievērst uzmanību jautājumam, vai tikai skaists mākslas darbs var būt vērtīgs? Kā ziņāms, it īpaši XX gs. mākslā, skaistums vairs netiek izcelts kā galvenais mākslas darba vērtības kritērijs.

Vingrinājums Kas nosaka mākslas darba vērtību?

Mērķi

1. Palīdzēt noskaidrot, kas nosaka mākslas darba vērtību.
2. Rosināt aizdomāties, ka publicitāte vai popularitāte ne vienmēr ir pieiekams vērtības kritērijs.

Personības ieguvums

Attīsta analizes, kritēriju meklēšanas, pamatošanas, spriešanas prasmes.

Ieteikums

Vingrinājumu var izmantot arī pirms vingrinājuma *Mākslas darba vērtība*.

Uzdevums Mans vērtīgākais darbs mākslā un jautājumi pārrunām Ieraugi vērtīgo!

Mērķis

Attīstīt estētiskā sprieduma prasmes.

Personības ieguvums

Attīsta vērtēšanas, salīdzināšanas prasmes. Dod iespēju pašanalizei, veicina pašsapziņu.

KO STĀSTA GLEZNAS?

Uzdevums **Glezna stāsts**

Mērķi

1. Veidot izpratni par mākslu kā simbolisku sazināšanās veidu.
2. Pievērst uzmanību jēgpilnas mākslas darba uztveres priekšnoteikumiem.

Personības ieguvums

Uzdevums attīsta prasmi izteikties par mākslas darbā attēloto un radoši interpretēt to, rosina apzināties un pilnveidot saskarsmi ar mākslas darbu.

Ieteikumi

1. Pirms uzdevuma uzsākšanas atsauces atmiņā prāta vētrā *Kādēj nepieciešama māksla?* izteiktās atziņas. Droši vien tajās atradisiet domas par mākslu kā komunikācijas veidu.
2. Nevairieties akcentēt individuālu, no mākslas darba autora vai mākslas vēsturnieka atšķirīgu, sprieduma nozīmīgumu!

Vingrinājums

Ko mākslas darbs var un ko nevar pavēstīt?

Mērķis

Palīdzēt koncretizēt mākslas darba kā vēstijuma funkcijas un iespēju robežas.

Personības ieguvums

Vingrinājums attīsta dažādu iespēju saskatīšanas, analīzes, salīdzināšanas prasmes.

Ieteikums

Sarunas laikā pievērsiet uzmanību, ka mākslas darbs var paust ne tikai saredzamu un "taustāmu" informāciju, bet arī izjūtas, dažādas noskaņas, pasaules uzskatu.

Uzdevums **Teiciens attēlā**

Mērķi

1. Nostiprināt izpratni par mākslu kā sazināšanās veidu, darbojoties praktiski.
2. Nostiprināt prasmi pārvērst tekstu vizuālā attēlā, veidot izpratni par dažādu sazināšanās veidu saikni.

Personības ieguvums

Uzdevums paplašina izpratni par mākslas kā sazināšanās veida iespējām, attīsta iztēli.

Ieteikums

Pirms nodarbības uz lapiņām uzrakstiet dažādus teicienus, piemēram, "Cik

skābs gurķis!", "Kāds grubuļains ceļš!" "Lūdzu, aizver durvis!", "Iesim pusdienu virtuvē!", "Cik silts ūdens ezerā!". Izvēlieties tādus teicienus, ko grūti attēlot vizuāli.

Uzdevums

It kā tas pats, bet cits

Mērķi

1. Veidot izpratni par spēles elementu mākslā, piedāvājot neparastu interpretāciju par klasisku mākslas darbu.
2. Pievērst uzmanību mākslas izaicinājajai dabai, tieksmei atšķirties, dažādot ikdienišķo.

Personības ieguvums

Uzdevums veicina prasmi saskatīt būtisko, koncentrēti formulēt domu, salīdzināt, vērtēt.

Veidojot kolāžu, bērni izvērtē doto materiālu, meklē atbildes un iespējamos risinājumus, kombinē jaunas sakābas, maina kontekstus. Tādējādi tiek veicināta brīvības pieredze.

Jautājumi pārrunām Māksla un spēle

Mērķis

Izmantojot personisko pieredzi, radīt apjausmu par līdzīgo un atšķirīgo spēle un mākslas darba radīšanā.

Personības ieguvums

Pārrunas mudina reflektēt par tikko veikto, iedzīvināties radišanas procesā, saskatīt saikni starp dažādām cilvēka eksistences jomām.

Ieteikumi

Izmantojiet darba lapu *Venna diagramma mākslas un spēles jēdzienu salīdzināšanai!*

Informācija

"Psiholoģiski runājot, spēle un māksla ir ārkārtīgi līdzīgas. Ne viena, ne otra nav utilitāra un nav saistīta ar kādu praktisku mērķi. Spēle, tāpat kā mākslā, tūlitējas praktiskas vajadzības neņem vērā, jo grib piešķirt pasaulei jaunu veidolu... Bērns spēlējas ar lietām, mākslinieks spēlējas ar formām, linijām, rakstiem, ritniem, melodijām."

(Kasirers E. *Apcerējums par cilvēku*. – R.: Intelekts, 1997.)

KAS IR MĀKSLINIEKS?

Vingrinājums Mākslinieki un viņu darbi un jautājumi pārrunām Dzīve mākslā

Mērķi

1. Veidot izpratni par saikni starp mākslinieka darbu un viņa personības savdabību.
2. Kopt iejūtu pret citādo un tā izpausmēm gan mākslā, gan cilvēkos, gan dzīvē.
3. Ieinteresēt par mākslinieku personību, tādējādi tuvinot skolēnu šo autoru darbu izpratnei.

Personības ieguvums

Vingrinājums rosina domāt par mākslinieka dzīvi kā aicinājumu un tā neparastajām izpausmēm, veidot attieksmi pret apdāvinātu cilvēku savdabīgumu. Liek aizdomāties par dzīves stilu, tā izkopšanas nepieciešamību un par mākslinieku ikviennā cilvēkā.

Ieteikums

Jautājumus varat izmantot pēc saviem ieskaņiem – vai nu pirms vai pēc uzdevuma.

Uzdevums **Dzīves stils**

Mērķis

Apzināties savā dzīves stila kopšanas iespēju un nepieciešamību.

Personības ieguvums

Veicot uzdevumu, skolēni labāk iepazīst viens otru, attīsta empātijas spējas, radošo domāšanu.

Ieteikumi

Novērtējet klases atmosfēru! Iespējams, ka kādā klasē vēlamāk ir veidot katra skolēna personiskā stila attēlojumu.

Klasē kopīgi varat pārrunāt, kādi jautājumi palīdz rast priekšstatu par cilvēka dzīves stilu.

**Vingrinājums
Es esmu mākslinieks**

Mērķi

1. Radīt izpratni par ikvienu cilvēka potenciālajām mākslinieka spējām.
2. Pievērst uzmanību apkārtnes un ikdienas estētiskajām kvalitātēm.

Personības ieguvums

Uzdevums attīsta vērošanas prasmes, radošu pieeju pasaules skatījumam, veicina pašizziņu un pašapziņu.

Ieteikumi

Atvēliet uzdevuma praktiskās dajas veikšanai vismaz 2 - 3 nedēļas! Ja nav iespējams veidot fotogrāfiju sēriju, tad skolēni var veidot zīmējumu vai grafiku kolekciju.

Projekts

Iepazīt mākslinieku

Mērķi

1. Rast priekšstatu par dzīva mākslinieka personību.
2. Paplašināt priekšstatu par mākslas pasauli un tās vērtību.
3. Gūt praktisku sveša cilvēka intervijas pieredzi.

Personības ieguvums

1. Attīsta sadarības un saskarsmes prasmes, tiek gūta jauna, iespējams, neparasta pieredze.
2. Veidojot interviju, skolēni mācās prasmīgi jautāt un uzklausīt, apkopot informāciju, saskatīt būtisko.
3. Darbs kopumā attīsta radošo domāšanu un prasmi ištenot savas idejas.

Ieteikums

Pirms darba uzsākšanas noskaidrojiet, vai apkārtnē dzīvo kāds mākslinieks. Iespējams, ka kāda jūsu skolēna radnieki ir mākslinieki! Ja nav citas iespējas, uzaiciniet uz skolu kādu mākslinieku, ar kuru bērniem, jūsuprāt, būtu interesanti satikties.

Eseja Pasaule bez mākslas

Mērķis

Apkopot savu pieredzi, strādājot ar nodajā piedāvāto materiālu.

Personības ieguvums

Attīsta refleksijas, apkopošanas, vērtēšanas prasmes.

Ieteikums

Vispirms katrs individuāli var rakstīt esejas *Pasaule bez mākslas* un tad klasē kopīgi tās pārrunāt. Pēc tam, ja vēlaties, varat veidot "redkolēģiju", kura izveido vienu klases avīzi, no domrakstiem izvēloties interesantākās atziņas.

MATĒMĀTIKA

VĒRTĪBU RELATIVITĀTE

Vingrinājums Cik nozīmīgi ir skaitļi?

Mērķis

Rosināt pārdomas par skaitļu vērtību.

Personības ieguvums

Personiskās attieksmes veidošanās pret vērtībām.

Jautājumi pārrunām Skaitli kā vērtība

Mērķis

1. Veidot priekšstatu par vērtībām.
2. Veidot priekšstatu par vērtības saistību ar situāciju.

Personības ieguvums

Prasme ieklausīties citos un izteikt savu viedokli, analizēt, vērtēt, spriest un secināt.

Vingrinājums Daudz vai maz?

Mērķis

1. Noskaidrot jēdziena *relatīvs* nozīmi.
2. Veidot priekšstatu par vērtību relatiivitāti un saistību ar situāciju.

Personības ieguvums

Jēdzienu noskaidrošana, iztēle, spēja sadarboties.

Jautājumi pārrunām Relatīvas vērtības

Mērķis

1. Veidot izpratni par skaitļu vērtības relatiivitāti.
2. Ierosināt diskusiju par to, vai eksistē nemainīgas vērtības.

Personības ieguvums

Izpratne par vērtību daudzveidību, prasme izteikt un pamatot savu viedokli, spēja uzsklausīt un novērtēt citu viedokli.

Vingrinājums Smilšu kaudze

Mērķis

1. Veidot priekšstatu par paradoksu būtību.
2. Apzināt atšķirību starp kvalitatīvām un kvantitatīvām pārmaiņām.
3. Veidot izpratni par vērtību mainju.

Personības ieguvums

Abstrakts un logisks domāšanas attīstība, spēja analizēt, spriest un secināt.

Informācija

Informāciju par *paradoksu* un *aporiju* vēsturi skatīt grāmatas *Laiks un telpa* matemātikas daļā. *Kaudze*, tāpat kā *Ahiljejs un bruņurupucis* ir aporija, kas radusies senajā Grieķijā. Šīs aporijas atrisinājums saistīts ar faktu, ka pakāpeniskas kvantitatīvas pārmaiņas (kaudzes samazināšanās par vienu smilšu graudiņu) nerada kvalitatīvas izmaiņas (nav iespējams noteikt, kurā brīdī kaudze vairs nav kaudze). Atšķirību starp kaudzi un ne-kaudzi neveido viens smilšu graudiņš. Var pievērst skolēnu uzmanību ari tam, ka cilvēks nevar pamanīt pārmaiņas, kas notiek ar viņu katru dienu, ja nav iespējams veikt salīdzinājumu ilgākā laika posmā. Lai redzētu, ka cilvēks kļūst večāks, ir jāaplūko, piemēram, piecus gadius veca fotogrāfija. Tāpat parasti nav iespējams noteikt, kurā brīdī laika gaitā kāda vērtība rodas vai pārstāj būt vērtība, izņemot gadījumus, kad vērtību maiņa notiek apzināti un krasī.

LIELO UN MAZO SKAITĻU VĒRTĪBA

Vingrinājums Miljons

Mērķis

1. Veidot priekšstatu par lielo skaitļu vērtību.
2. Vingrināt prasmi veikt matemātiskas darbības ar lieliem skaitļiem.

Personības ieguvums

Izpratne par skaitļu vērtību, prasme prognozēt, izteikt hipotēzes un tās pārbaudīt.

Vingrinājums Mazo skaitļu vērtība

Mērķis

1. Pilnveidot priekšstatu par vērtību filosofisko izpratni.
2. Pievērst uzmanību mazu lielumu vērtībai.

Personības ieguvums

Prasme atrast piemērus, spēja saskatīt dažādu lietu un parādību vērtību, prasme sadarboties.

CENA UN VĒRTĪBA

Spēle Noderīgās lietas

Mērķi

1. Sekmēt priekšstata veidošanos par jēdzienu *vērtība* un *cena* būtību.
2. Veicināt proporcionālas dališanas prasmju veidošanos.

Personības ieguvums

Prasme atšķirt būtisko un nebūtisko, sadarboties, spēja novērtēt lietu vērtību skaitjos.

ZINĀŠANU VĒRTĪBA

Vingrinājums Matemātisko zināšanu izmantošana

Mērķis

Veidot priekšstatu par matemātisko zināšanu vērtību.

Personības ieguvums

Spēja analizēt un spriest, prasme atrast piemērus.

Jautājumi pārrunām Zināšanu vērtība

Mērķi

1. Apzināt zināšanu nozīmi un vērtību cilvēka dzīvē.
2. Veidot priekšstatu par matemātisko zināšanu nozīmi.

Personības ieguvums

Prasme ieklausīties un izteikt savu viedokli, analizēt, vērtēt, secināt un spriest.

Vingrinājums Manas vērtības

Mērķis

1. Noskaidrot savas personiskās vērtības.
2. Veidot priekšstatu par vērtību dažādību.

Personības ieguvums

Sevis izzināšana, vērtiborientācijas veidošanās.

Ieteikums

Var lūgt skolēniem salīdzināt savas vērtības, lai veidotu priekšstatu par atšķirībām dažādu cilvēku vērtibizpratnēs.

MŪZIKA

MŪZIKA DZĪVĒ

Pasaka Brīnuma amatnieki

Mērķis

Ierosināt domāt par tēmu *Vērtības mūzikā*.

Personības ieguvums

Aktualizē un paplašina priekšstatu par mūzikas nozīmi cilvēka dzīvē.

Ieteikumi

Pasaku lasiet lomās!

Jautājumi pārrunām Mūzika un dzīve

Mērķis

Baīstoties uz izlasito, meklēt analogijas dzīvē, aktivizēt savu pieredzi un iepriekšējās zināšanas, izprast mūzikas labvēlīgo ietekmi uz cilvēku un izprast mūzikas nozīmi cilvēka dzīvē.

Personības ieguvums

Pārrunu laikā rodas dzījāka izpratne par mūzikas nozīmi, attīsta abstrakto domāšanu, spējas sasaistīt teoriju ar personīgo pieredzi. Attīsta prasmi klausīties un izteikt savas domas.

Vingrinājums Kas var rasties mūzikas iespaidā?

Mērķis

Padziļināt izpratni par mūziku kā emociju atspoguļojumu un avotu, kas arī ir mūzikas vērtīgākā ipašība.

Personības ieguvums

Attīsta atbildības izjūtu, radošo domāšanu (brīdi, kad jāizdomā sava variants), kā arī sadarbības prasmes.

Ieteikums

Izmantojiet 46. darba lapu!

Eseja

Mūzika, kas palīdz man

Mērķis

Izdarīt katram savu secinājumu, kāda mūzika palīdz dzīvot, tās daudzveidīgās iedarbības iespējas.

Personības ieguvums

Rakstot ir iespēja padomāt un tikt skaidribā ar savām domām un izjūtu stāvokļiem, attīstās analītiskā domāšana.

Prāta vētra

Ko var iesākt ar mūziku?

Mērķis

Apkopot domas un minējumus par mūzikas lietderību, saskatīt daudzveidīgas izmatošanas iespējas.

Personības ieguvums

Atklāšanas prieks, savu domu izteikšana vārdos, citu domu uzskausīšana.

Jautājumi pārrunām Klausies un muzicē!

Mērķis

Saskatīt divas galvenās darbības, kas ir saistītas ar mūziku - *patērētāja* un *radītāja* pozīcijas, iejusties gan vienā, gan otrā lomā.

Personības ieguvums

Pārrunas attīsta spējas iejusties divās dažādās lomās, apskatīt lietas no dažādiem skatu punktiem, prasmi analizēt un izdarīt secinājumus un izvēlēties savu nostāju.

Vingrinājums

Zaudē un iegūsti!

Mērķis

Izprast jēdzienu *vērtība* muzikālās darbības ietvaros.

Personības ieguvums

Situāciju modelēšana, apspriešana un analizēšana.

KO STĀSTA MŪZIKA?

Vingrinājums Mūzika kā valoda

Mērķis

Izprast to, ka mūzika ir gan informatīvs, gan arī emocionāls vēstijums.

Personības ieguvums

Attīsta iztēli, sekmē iedzījināšanos mūzikā, mūzikas izteiksmes līdzekļu daudzveidībā, to apzinātas izmantošanas iespējās.

Ieteikumi

Mūzikas fragmentiem vajadzētu būt izteiksmīgiem, gan no klasiskās mūzikas pūra, gan arī laikmetīgas, dažāda rakstura mūzikas paraugiem. Nevajadzētu dot ļoti pazīstamus skaņdarbus, lai nebūtu jau zināma priekštata par atskapoto mūziku. Salīdzinot pamazām veidot priekštatu par mūzikas izteiksmes līdzekļiem.

Uzdevums Mūzika kā stāsts

Mērķis

Izteikt savas izjūtas un darbību, izmantojot kustību un mūzikas valodu. Iepriekš iegūtās atziņas izmantot praktiski.

Personības ieguvums

Attīsta radošās spējas, sadarbības prasmes, izdomu. Minot citu uzdotās muzikālās miklas, tiek attīstītas prognozēšanas spējas.

Ieteikums

Skolotājam arī vajadzētu aktīvi piedalīties minēšanas procesā, bet vēl labāk būtu, ja arī skolotājs izdomātu savu muzikālo miklu.

Jautājumi pārrunām

Ko vēsta mūzika?

Mērķis

Noskaidrot, ko mūzika var vēstīt un izteikt, un izdarīt secinājumus par to, kādas lietas un parādības, norises ar mūzikas palīdzību nevar izteikt.

Personības ieguvums

Attīsta loģisko, analītisko domāšanu, prasmi izdarīt secinājumus un vienoties.

Brīvais raksts

Ko mūzika var pateikt?

Mērķis

Apkopot izpratni par mūziku kā vēstijumu.

Personības ieguvums

Iespēja vēlreiz pārdomāt mūzikas kā valodas iespējas, sakārtot domas un izdarīt savus secinājumus, veidot personīgo attieksmi, secināt un rakstiski izteikt savu viedokli.

MUZICĒT KOPĀ**Uzdevums****Muzikālie notikumi****Mērkis**

Veicināt izpratni par to, kā jebkurā notikumā atrast vērtīgo.

Personības ieguvums

Attīsta sadarības prasmes, dažādu viedokļu uzsklausīšanu, sava viedokļa pamatošanu, sekmē vienošanos un kopīga viedokļa formulēšanu.

Darbošanās Darām otrādi!**Mērkis**

Praktiski ieviest jauninājumus, dziedot dziesmu, un pēc tam izsecināt, vai jauninājumi vienmēr ir vērtīgi.

Personības ieguvums

Tā ir aizraujoša spēle, kurā var piedalīties it visi un kuras rezultātā ir iespējams katram izdarīt savus secinājumus.

Ieteikumi

Var izmantot jebkuru citu dziesmu, svarīgākais, lai dziesma būtu panta un piedziedājuma formā. Šo spēli var izmantot arī atkārtošanas nolūkos.

**Jautājumi pārrunām
Dziedam kopā!****Mērkis**

Radīt izpratni par dziedāšanu, tās veidiem un dziedāšanu kā vērtību.

Personības ieguvums

Modelē dažādas situācijas, mācās secināt un analizēt šīs situācijas.

**Vingrinājums Kā
dziedamas šīs dziesmas?****Mērkis**

Sagatavoties pārrunām par to, kas ir vērtīgs dziedāšanas procesā, kad cilvēks dzied viens, dzied kopā vai nedzied, lai sekmīgāk varētu veikt vingrinājumu *Atrodi vērtīgo!*

Personības ieguvums

Nostiprina priekšstatus par dziedāšanas veidiem un dziesmu veidiem, attīsta analizes, salīdzināšanas prasmes.

**Vingrinājums
Atrodi vērtīgo!****Mērkis**

Apkopot iepriekšējo pieredzi un zināšanas, lai saskatītu, kas ir vērtīgs dziedāšanas procesā.

Personības ieguvums

Vingrinājums attīsta salīdzināšanas, pamatošanas un vērtēšanas prasmes, prasmi izdarīt secinājumus.

MŪZIKA KĀ VĒRTĪBA**Vingrinājums****Mans milākais skaņdarbs****Mērkis**

Apzināties mūziku kā vērtību, balstoties uz savu pieredzi.

Personības ieguvums

Māca pamatot savas domas, analizēt un izvēlēties sev vēlamāko un pieņemamāko variantu.

**Prāta vētra Kas pēc
tavām domām ir vērtība?****un vingrinājums****Mūzika kā vērtība****Mērklis**

1. Atklāt mūzikas pasaules skaistumu un bagātību, kā arī sniegt atziņu, ka mūzika, pirmkārt, ir pārdzivojumu un emocionālā baudījuma avots.
2. Nostiprināt priekšstatu par mūžīgām un laicīgām vērtībām, izmantojot stundā piedāvāto materiālu.

Personības ieguvums

Attīsta vērtēšanas, sava viedokļa pamatošanas, salīdzināšanas prasmes, veido attieksmi, izpratni par laicīgām un mūžīgām vērtībām.

Ieteikumi

Vispirms izlasiet Haralda Biezā raksta *Kultūra un subkultūra* fragmentu! Tas palīdzēs jums veidot sarunu.

Informācija

"Tiklidz es izrunāju vārdus *vērtība* un *vērtību sistēma*, tā jūs, kritiski būdami, man jautāsit, ko es saprotu ar vērtību. Un tieši šeit sākas pirmās lielās grūtības. Tas, kas vienam liekas esam vērtīgs, kādam citam var nelikties vērtīgs. Tādēj ir jāatlādina dažas elementārās lietas. Mēs esam paraduši runāt par vērtībām tad, kad runājam par naudu. Tam, kam ir nauda, pieder vērtība. Kāds cits varbūt teiks – nauda nav nekāda vērtība. Tas varbūt teiks, ka

vērtīgākais ir labi paest, turklāt – ko tikai grib. To var izteikt arī tā, ka tādam cilvēkam lielākā vērtība ir apmierināt savu bioloģisko, t.i., fizioloģiski noteikto ēstgrību. Var iet tai pašā virzienā un atbilstoši mūsu laika panesešuālismam teikt, ka augstākā vērtība ir seksuālās dzīpas apmierināšana. Visas šīs nupat minētās vērtības tiek sauktas par vērtībām un kā vērtības arī pārdzīvotas. Tās visas saknējas bioloģiskās eksistences nodrošināšanā un veicināšanā. Atstāsim uz brīdi šīs pārdomas par bioloģiskām vērtībām pie malas! Konstatēsim tikai pagaidām, ka tās pašas par sevi nav kultūras izpausmes. Kultūra rodas tikai tad, ja cilvēks ieskaņa vērtības un to sistēmu, kas palīdz pārvarēt tādu darbību, kas ir pamatota tikai bioloģiskās dzīpās. Pēc nupat teiktā es pieņemu, ka mēs esam vienīsprātis: bioloģiskā eksistence, lai kādos veidos tā parādītos, pati par sevi nav kultūra. Ja tas tā nebūtu, tad būtu jārunā par amēbu, zušu un vispār dzīvnieku kultūru. Tas nozīmē, ka cilvēks tikai kā dzīvnieks vien, kaut tas tāds ir, nav kultūras parādība. Tas ir sevišķi jāievēro. Tagad pievērsīšos parādībām, kuru izpratnē mēs laikam neesam vienīsprātis. Es gribu jūsu acu priekšā jaut aizslidēt tā sauktajām garīgajām vērtībām. Kādas tad ir garīgās vērtības? Vai ir iespējams tās kādā veidā sakārtot? Vai ir iespējams no tām izveidot kādu vērtību skalu vai sistēmu? Vai ir augstākas un zemākas vērtības? Mēģināsim ieskatīties dažos vērtību laukos. Sāksim ar mūziku. Es jums jautāju – J. Vitola mūziku? Jūs atbildēs – Joti vērtīga mūzika. J. Mediņa mūziku? Nu jā – Joti vērtīga mūzika. Pēc mazas pārdomu pauzes es jautāju: vai J. Vitola un J. Mediņa mūzika jūsu vērtību skāla ir augstākās mūzikas vērtības? Es esmu pārliecināts, ka daži no jums teiks: jā, gan! Cik sevišķi vēl, ja ietrisas latviskā sirds. Pēc otras pauzes es gribu

jautāt: bet R. Vägners? F. Lists? L. van Bēthovens? Kā tad paliek? Vai tāds J. Vitols, J. Mediņš un citi mūsu lielie komponisti jūsu vērtību skalā stāv tieši turpat, kur sie pēdējie? Es kļūstu domīgs. Es nezinu, vai jūs arī kļūstat domīgi. Kā tas īsti ir, ja salīdzina J. Vitola mūziku ar L. van Bēthovena mūziku? Ja man būtu jāuzrāda vērtību skala, ko tad es teiktu par šo divu lielo komponistu novietojumu tani? Tas ir vērtības, ne latvisķas sirdsapziņas jautājums. Es te esmu spiests pievienot piezīmi – nejauciet patiku ar vērtējumu! Patika vai nepatika neprasa nekādu objektīvu pamatojumu, tā ir vienmēr subjektīva, var pat teikt – patvalīga. Bet vērtēšana vienmēr prasa pamatojumu. Vērtēšana ir normatīvs akts. Tās priekšnosacījums ir saistīgu normu uzrādišana. Tikai uz tāda pamata vērtēšana var notikt. No šis prasības nevar

tikt vaļā. Lai sajukums būtu vēl lielāks, es jums jautāšanu turpināšu. Ir taču tāda mūzika, ko komponējis R. Pauls, tā sauktā tagadējās Latvijas estrādes mūzika. Ja jums kādu iemeslu dēļ to nepatik pieminēt, atcerieties tādus brīvās Latvijas komponistus R. Vizbuli, J. Āri, A. Vinteru. Lieki te minēt tūkstošiem vairāk vai mazāk pazīstamu Amerikas, Zviedrijas un citu zemju tādas mūzikas komponistu. Kā tad ir ar mūsu vērtību skalu? R. Vizbulis un L. van Bēthovens? Varbūt kāds iebildis, ka tā ir niekošanās un kaitināšanās, ja es piešminu blakus tādus vārdus. Nepavisam nel! Pieminot šos tik dažādos vārdus, es gribu jums teikt, ka lieta ir nopietna, pat joti nopietna. Mēs varam gan šovakar, sapulcināti šai istabā, teikt, ka mums ir mūsu J. Vitols un viņš ir augstāko mūzikas vērtību izteicējs. Bet

mēs jau, tepat sēdēdami, jūtamies drus-ku traucēti, jo blakustelpā dzirdam mūziku. Tā nav J. Vitola mūzika. Tā nav arī manis tiši radīta situācija. Nē, ne pavism! Tā ir pati dzīve ap mums, no kurās mēs nevaram izrauties pat šai vaka stundā ne."

(Biezais H. *Kultūra un subkultūra*
(Runa Upsalas latviešiem) //Grāmata,
1991, Nr. 1. - 62., 63. lpp.)

Vingrinājums Atceries pārdomāto!

Mērkis

Apkopot iegūtās atziņas par vērtīgo mūzikā un mūziku kā vērtību caur savu skatījuma prizmu.

Personības ieguvums

Šis vingrinājums dod iespēju mācīties vispārināt, attīsta sistematizēšanas spējas un kalpo kā atkārtošanas līdzeklis.

DAĻA UN VESELUMS

1. Brūsa-Mitforda M. *Zīmes un simboli*. – R.: Zvaigzne ABC, 1998.
2. Herdera vārdnīca. *Simboli*. – R.: Pētergailis, 1993.
3. Indriķa hronika. – R.: Zinātne, 1993.
4. Kasīrs E. *Apcerējums par cilvēku*. – R.: Intelekts, 1997.
5. Kupča I., Vītola I. *Dekoratīvi lietišķās mākslas muzejs*. – R.: Nims, 1999.
6. *Latviešu tautas tēripi. I Vidzeme* (sast. Z. Bremze u.c.). – R.: Jāņa sēta, 1995.
7. *Latviešu valoda 10. – 12. klasei*. – R.: Zvaigzne, 1989.
8. *Latvijas Padomju enciklopēdija 3. sējums*. – R.: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1983.
9. *Latvju dainas*. – R.: Liesma, 1982.
10. Lauksmans F. *Filozofijas ABC*. – R.: Alberts XII, 1999.

CĒLONI UN SEKAS

1. *Cimdu Jettīja*. Sast. M. Brancis. – R.: Preses nams, 1997.
2. Gorders J. *Sofijas pasaule*. – R.: Zvaigzne ABC, 1996.
3. I. Kants. *Spriestspējas kritika*. – R.: Zvaigzne ABC, 2000.
4. Lasmane S., Milts A., Rubenis A. *Ētika*. – R.: Zvaigzne, 1992.
5. *Latviešu valoda 10. – 12. klasei*. – R.: Zvaigzne, 1989.
6. *Matemātiski raibumiņi*. – R.: Mācību grāmata, 1995.
7. Rēpers V., Smite L. *Ievads ideju vēsturē*. – R.: Zvaigzne ABC, 1997.
8. Straubergs K. *Latviešu tautas paražas*. – R.: Latvju grāmata, 1944.
9. Vilhelms Purvītis. *Reprodukciiju albums*. Sast. un teksta aut. P. Savickis. – R.: Liesma, 1989.
10. *Aesthetics: The Big Questions*. Ed. by C. Korsmeyer. – Blackwell Publ., 1998.
11. Harrison Ch., Wood P. (Ed.) *Art in Theory. 1900 – 1990. An Anthology of Changing Ideas*. – Oxford: Blackwell Publ., 1999.

ESOŠAIS UN NEESOŠAIS

1. Apals J. *Senie mājokļi Latvijā no vissenākajiem laikiem līdz 13. gs.* – R.: RaKa, 1996.
2. Berelis G. *Klusums un vārds*. – R.: Daugava, 1997.
3. Biezais H. *Pasakas un teikas*. // Latviešu tautas teikas un pasakas. 15 sēj. – Waverly: Latvju grāmata. – 1. sēj. 1962.
4. Brūsa-Mitforda M. *Zīmes un simboli*. – R.: Zvaigzne ABC, 1998.
5. Kasīrs E. *Apcerējums par cilvēku*. – R.: Intelekts, 1997.
6. Kreiga A., Rosnijs K. *Zinātnes enciklopēdija*. – R.: Zvaigzne ABC, 1996.
7. Küle M., Kūlis R. *Filosofija*. – R.: Burtnieks, 1996.
8. Küle M., Kūlis R. *Filosofija*. – R.: Zvaigzne ABC, 1998.
9. Langbeins V. J. *Pēdējo 2500 gadu lielās mīklas*. – R.: Avots, 1996.
10. Radīņš A. *Cejvedis Latvijas senvēsturē*. – R.: Zvaigzne ABC, 1996.
11. Vorobjovs A. *Psiholoģijas pamati*. – R.: Mācību apgāds, 1996.
12. Гарднер М. *От мозаик Пенроуза к надежным шифрам*. – М.: Мир, 1993.

13. Мэнли Палмер Холл. *Энциклопедическое изложение масонской, герметической, каббалистической и розенкрейцеровской символической философии, Том I.* – Новосибирск.: ВО Наука, 1992.
14. *Энциклопедический словарь юного математика*. – М.: Педагогика, 1989.
15. *Энциклопедия для детей. Т.11: Математика*. – М.: Аванта +, 1998.

LAIKS UN TELPA

1. Bībele. Vecā Derība.
2. Küle M., Kūlis R. *Filosofija*. – R.: Burtnieks, 1996.
3. Kolbergs A. *Rīgas grāmata*. – R.: Jāņa sēta, 1998.
4. *Latviešu tautas dzives ziņa*. – R.: Zvaigzne, 1991.
5. Lauksmans F. *Filozofijas ABC*. – R.: Alberts XII, 1999.
6. Ivanauskaite J. *Celojums uz Šambalu*. – R.: Jumava, 1998.
7. Rubene M. *Mūžība un acumirklis*. // *Grāmata*. 1990, Nr.1, 8.-13. lpp.
8. Kreiga A., Rosnijs K. *Zinātnes enciklopēdija*. – R.: Zvaigzne ABC, 1996.
9. Kursite J. *Latviešu folklorā mītu spoguļi*. – R.: Zinātne, 1996.
10. Silīņš E. *Lielo patiesību meklējumi*. – R.: Jumava, 1999.
11. Zemzaris J. *Mērs un svars Latvijā 13. – 19. gs.* – R.: Zinātne, 1981.
12. *Uhren und Zeitmessung*. – Leipzig: Bibliogr. Inst., 1987.
13. Виноградова Н. А. *Искусство Китая*. – М.: Изобразительное искусство, 1988.
14. Глоба П. П., Глоба Т. М. *О чем молчит луна*. – Л.: ИМА-пресс-реклама, 1991.
15. Кош И. и М. *Звезды и судьбы*. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 1999.
16. Савельева И., Полетаев А. *История и время*. – М.: Языки русской культуры, 1997.

VĒRTĪBAS

1. Biezais H. *Kultūra un subkultūra* (Runa Upsalas latviešiem) // Grāmata. 1991. Nr. 1. - 63. lpp.
2. *Enciklopēdiskā vārdnīca. 2 sēj.* – R.: Latvijas Enciklopēdiju redakcija, 1991.
3. Karulis K. *Latviešu valodas etimoloģijas vārdnīca: 2 sēj.* – R.: Avots, 1992.
4. Kasīrs E. *Apcerējums par cilvēku*. – R.: Intelekts, 1997.
5. Küle M., Kūlis R. *Filosofija*. – R.: Burtnieks, 1996.
6. Küle M., Kūlis R. *Filosofija*. – R.: Zvaigzne ABC, 1998.
7. Lasmane S., Milts A., Rubenis A. *Ētika*. – R.: Zvaigzne, 1992.
8. Lauksmans F. *Filozofijas ABC*. – R.: Alberts XII, 1999.
9. Misāns I., Pāvulāns V. *Viduslaiku vēsture*. – R.: Zvaigzne ABC, 1995.
10. Pāvulāne V., Vijups A. *Aizvēsture un seno laiku vēsture*. – R.: Zvaigzne ABC, 1997.
11. Simons-Šefers R. *Mazā filosofija Berenikei*. – Aizkraukle: Krauklītis, 1997.
12. *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Red. Audi R. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Vingrinājums *Cilvēks*

Uzzīmē, kāds, tavuprāt, izskatītos cilvēks, ja viņš būtu zaudējis kādu no šīm daļām!

<i>skeletu</i>	<i>visu ķermenī esošo ūdeni</i>
<i>dvēseli</i>	<i>prātu</i>
<i>garu</i>	<i>kermenī</i>

Vingrinājums *Ābola serde*

Uzraksti, vai nosauktais ir daļa vai veselums! Ja tu zemāk minēto ierakstīji pie daļas, tad preti ieraksti, kādam veselumam tā pieder, un otrādi!

- ābola serde • zooloģiskais dārzs • kauls • koks • zivs • ūdens • mēness
 - zāle • siens • gaisma • zvaigznes • lietus • vestes piedurknes • cilvēks
 - mīlestība • mēness atspulgs dīķī • spoks • ozols • tauriņa kāpurs • tauriņš

Vingrinājums *Maldi un īstenība*

Uzraksti, ko tu par dabu un tās norisēm agrāk esi domājis pilnīgi pretēji nekā tagad! Kādēļ notika šī izmaiņa?

Tavas domas agrāk	Tavas domas tagad	Kādēļ tu mainīji savas domas?

Pārrunājiet savas atziņas divatā ar blakussēdētāju! Izspriediet, kāda nozīme tam, ka esat mainījuši savas domas!

Vingrinājums *Pasaules notikumu hronika*

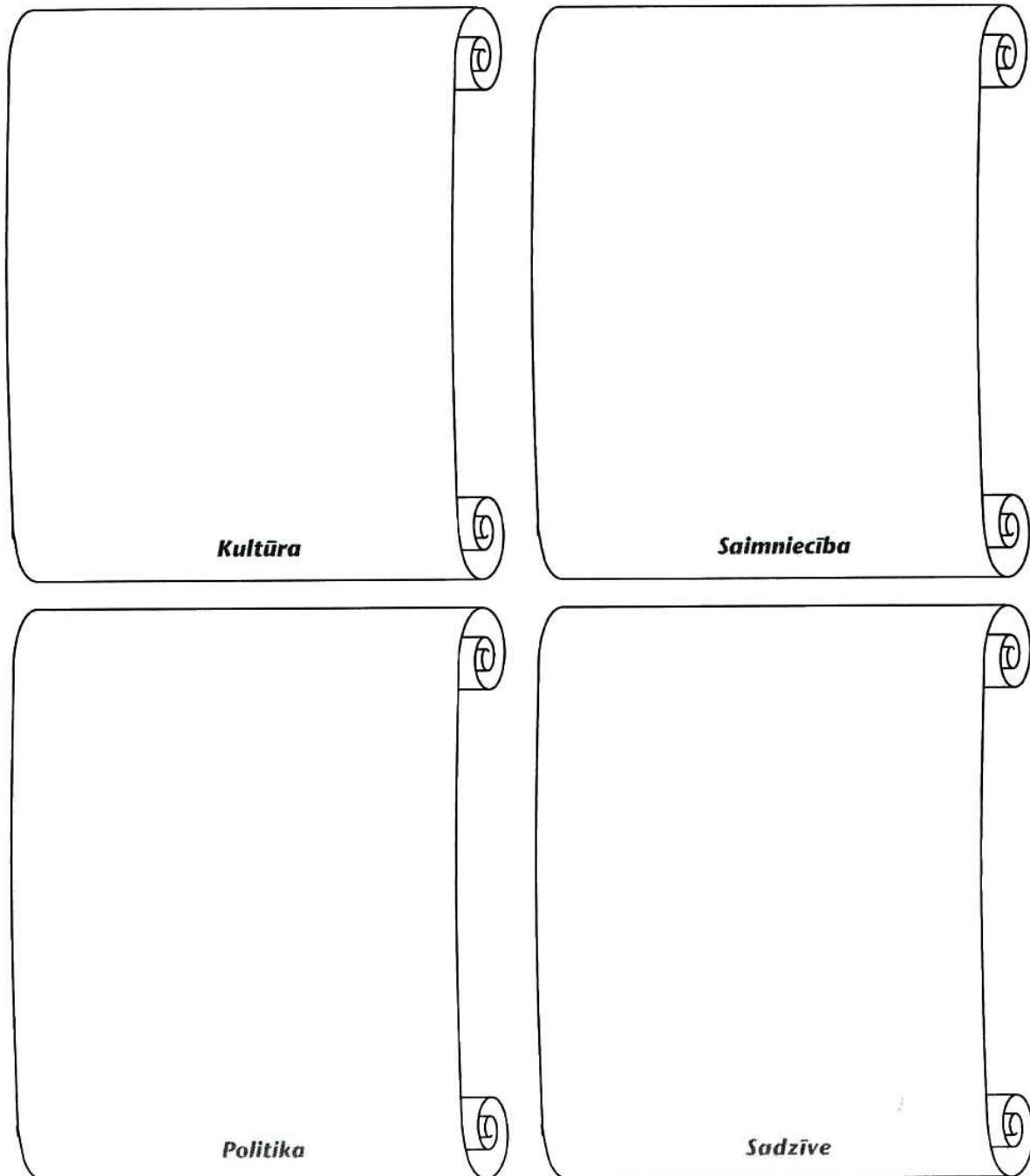
Izvēlies 3 notikumus, kurus varētu saukt par vissvarīgākajiem pasaule! Pamato savu izvēli! Padomā, kā tie ir iespaidojuši tevi!

Svarīgais notikums	Pamatojums	Kā tas iespaidojis manu dzīvi

Uzzini, kādus notikumus izvēlējušies tavi klasesbiedri!

Vingrinājums *Kura joma vēsturē ir svarīgāka?*

1. Sadalieties 4 grupās un izlozējiet vienu no minētajām vēstures jomām!
2. Vēlreiz pārlasiet hroniku, izvēlieties notikumus, kas attiecas uz jūsu grupas jomu! Ierakstiet tos attiecīgajā "rullī"!
3. Papildiniet savu sarakstu ar šajā jomā svarīgiem vēstures notikumiem! Neraizējieties, ja nezināt precīzu notikuma laiku!
4. Pamatojiet, kāpēc šī vēstures joma ir svarīga!
5. Sarīkojet mazu konferenci! Katras grupas pārstāvis lai izstāsta darba rezultātus!
6. Klausoties citu grupu uzstāšanos, tukšajos "ruļļos" ieraksti divus nozīmīgākos notikumus katrā jomā!

Vingrinājums *Ko es zinu par "zināmajām" vēsturiskajām personām?*

1. Sadalieties pāros un izvēlieties vienu no zināmajām vēsturiskajām personām!
2. Katrs atsevišķi aizpildiet tabulu!
3. Salīdzini savu tabulu ar citām un papildini to!

Vēsturiskā persona

Es par šo personu zinu	Man šķiet, ka es zinu	Es gribētu uzzināt

Vingrinājums *Iedomājies...*

1. Skolēna grāmatā izlasi teksta fragmentu no *Indriķa hronikas* par notikumiem 1208. gadā!
2. Iedomājies vienu no bīskapa karavīriem, izdomā viņa vārdu un uzzīmē!
3. Pāris teikumos uzraksti

- ko domā šis karavīrs, dodamies karagājienā

.....
.....
.....

- ko domā karavadonis, sūtīdams karavīru uzbrukumā

.....
.....
.....

- ko domā viņa pretinieks sēlis, kad nogalina šo karavīru

.....
.....
.....

- ko domā pārējie karavīri, kad glabā savu draugu

.....
.....
.....

- ko domā karavīra mamma, kad saņem ziņu par sava dēla nāvi

.....
.....
.....

- ko vēlāk varētu domāt kritušā karavīra dēls vai meita tavā vecumā

.....
.....
.....

- ko par šo kauju runāja tauta

.....
.....
.....

- kas par to rakstīts vēstures grāmatās

.....
.....
.....

- kas nav rakstīts vēstures grāmatās un ko nekad neviens arī nerakstīs

.....
.....
.....

Vingrinājums *Šodienas svarīgie notikumi*

1. Vakarā pārdomā un uzraksti
 - kuri bija 3 šīs dienas svarīgākie notikumi tavā dzīvē,
 - kuri bija 3 svarīgākie notikumi tavas dzimtās vietas, mājas, skolas dzīvē!
2. Noklausies dienas un vakara ziņas radio, noskaties ziņu raidījumus TV, izpēti jaunākās avīzes un uzraksti – kādi bija 3 šīs dienas svarīgākie notikumi Latvijā! Kādi bija šīs dienas 3 svarīgākie notikumi pasaule?
3. Sarindo šīs dienas 12 svarīgākos notikumus svarīguma secībā un aizpildi tabulu! Ja konkrētais notikums bijis svarīgs tev, ievēlc krustiņu ailītē "Es" pretī šim notikumam, ja tas bijis svarīgs arī dzimtās vietas dzīvē, ievēlc krustiņu arī tajā ailītē utt.!

Notikums	Es	Dzimtā vieta	Latvija	Pasaule
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				
11.				
12.				

Vingrinājums ***Dala un veselums***

Veido vārdu pārus tā, lai viens no tiem būtu daļa, bet otrs – veselums! Viens un tas pats vārds var būt vairākos pāros.

- zieds • mākslas darbs • villaine • mākslas pasaule • krāsa • ornaments
 - es • debesis • gleznotājs • ziedu pušķis • mākslinieki • tautas tērps
 - zvaigzne • ziedlapīna • tauta • svētki • pasaule

Vingrinājums *Daļa vai veselums?*

1. Izlasi dotos vārdus! Pēc parauga sakārto tos pa pāriem – viens ir daļa, otrs – veselums. Viens vārds var būt vairākos pāros. Strādājiet divatā!

- ritms • frāze • skaņas augstums • ārija • stīga • melodija • koris
- valsis • taktsmērs • vijole • mūzikis • 1/16 nots • mugurdancis
- nošu pieraksts • polka • motīvs • klausītājs • dziesma • opera
- orķestris • dejas • diriģents • solists • pauze • komponists

Daļa	Veselums
skaņas augstums	melodija

2. Izdomā un pieraksti vēl citus vārdu pārus, kas izteiktu dajas un veseluma attiecības mūzikā!
 3. Klasē kopīgi pārrunājiet, kādus vārdu pārus esat izveidojuši! Ko varat secināt?

Vingrinājums *Pasaļu iemītnieki*

1. Zīmējumā aizpildi tukšos lauciņus ar vārdiem, kas piederīgi dzīvnieku, mūzikas un augu pasaulei! Piemēram, diriģents kā daļa ir piederīgs mūzikas pasaulei kā veselumam. Izmanto tikai noderīgos vārdus!
2. Izdomā un pieraksti vēl 3 "tuviniekus" katrai pasaulei!

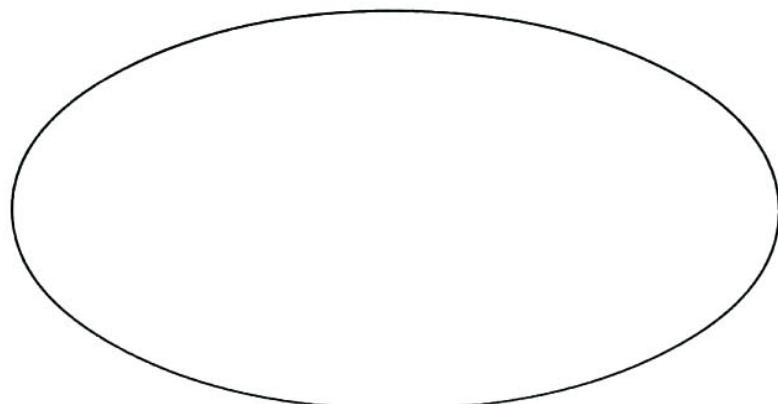
Veido pats savu ceturto pasauli no tiem vārdiem, kuri tev paliek pāri! Izdomā tai nosaukumu!

- melodija • māja • oposums • jenots • krūze • nots • orkestris • salmenes
- spoks • bemols • dziesmu svētki • saulespuķes • briedis • gremlins • vārna
- sīlis • egle • diriģents • pastalas • kaza • skaņas • sūnas • ligzda • dadzis

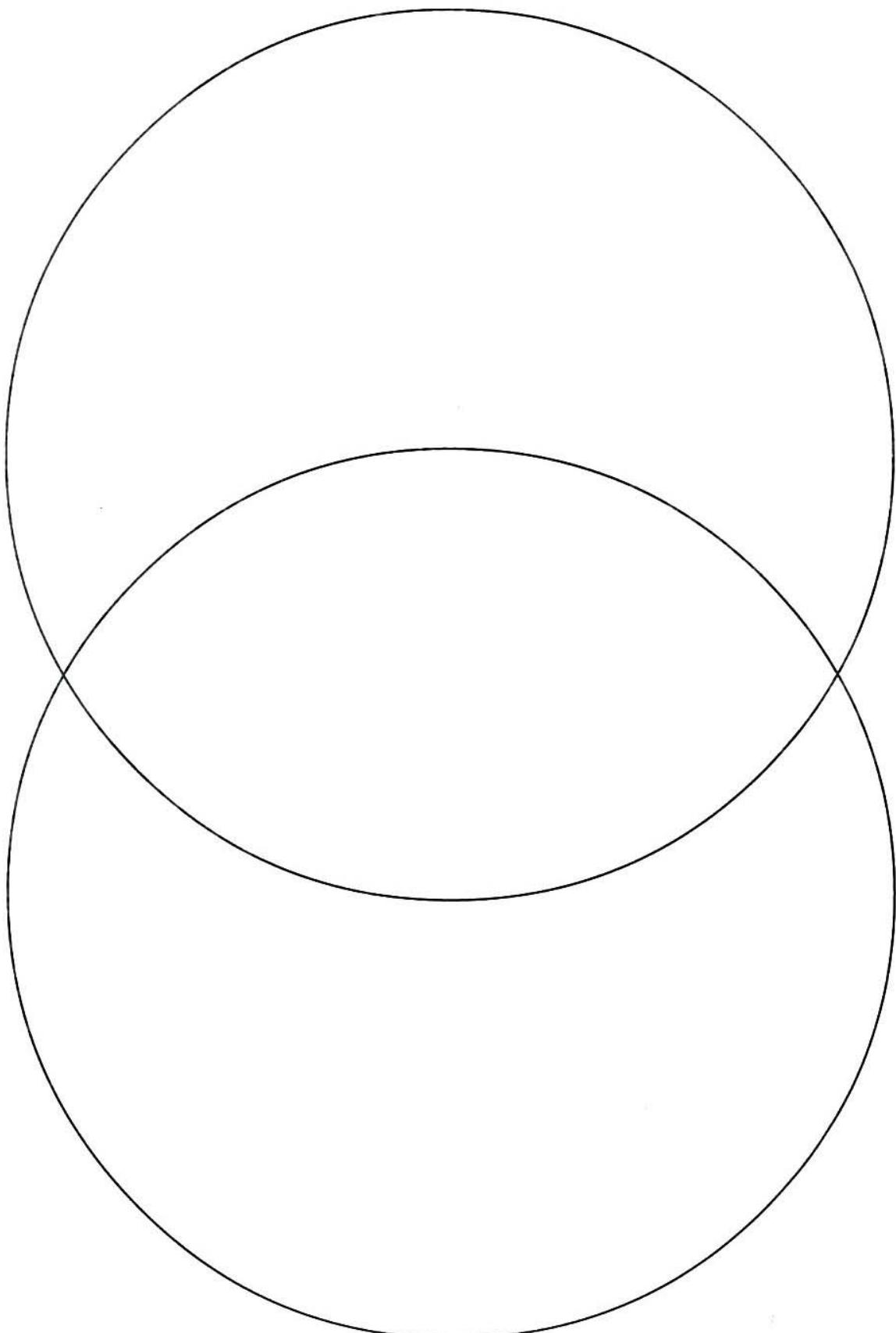
Mūzikas pasaule

Augu pasaule

Dzīvnieku pasaule

Venna diagramma

Vingrinājums ***Piesārnojuma veidi dabā***

Sagrūpē, kas piesārņo un kas nepiesārņo dabu, ierakstot to tabulā!

- troksnis • radioviļņi • lietus • "skābais lietus" • balts sniegs
 - pelēks sniegs • rentgena starojums • meža ugunsgrēka dūmi
 - vulkāna izvirdums • govs plecka • kļavu lapu kaudze • minerālmēsli
 - beigts kurmis • mulkīgas domas • kanalizācijas noteikūdeni • veca beka

piesārņo (piesārņo dabu tad, ja ir par daudz):	nepiesārņo (dabas parādība):

Pasvītro tabulā, tavuprāt, pašu bīstamāko piesārņojuma veidu! Uzraksti, kādēļ tu izvēlējies tieši šo!

Vingrinājums **Cēloni un sekas**

Pastāv uzskats, ka katrai lietai vai parādībai ir cēlonis. Katrai lietai vai parādībai ir arī sekas. Tātad katra lieta vai parādība ir gan sekas, gan cēlonis vienlaicīgi.

Uzraksti, kādi, tavuprāt, šīm lietām un parādībām ir cēloņi un sekas (piemēram, lidmašīna → troksnis → galvassāpes)!

cēlonis	sekas/cēlonis	sekas
	troksnis	
	radioviļņi	
	lietus	
	“skābais lietus”	
	balts sniegs	
	pelēks sniegs	
	rentgena starojums	
	meža ugunsgrēka dūmi	
	vulkāna izvirdums	
	gofs pļeckā	
	kļavu lapu kaudze	
	minerālmēsli	
	beigts kurmis	
	muļķīgas domas	
	kanalizācijas notekūdeņi	
	veca beka	

Klasē pārrunājiet, vai varat piekrist vingrinājuma sākumā izteiktajam apgalvojumam!

Vingrinājums *Visādas lietas*

Uzraksti, kāpēc, tavuprāt, cilvēks izgudroja pulksteni, datoru, naudu, alfabētu, spoguli!

cēloni	lietas
	pulkstenis
	dators
	nauda
	alfabēts
	spogulis

lietas	sekas
pulkstenis	
dators	
nauda	
alfabēts	
spogulis	

Vingrinājums *Vietējas un pasaules mēroga sekas*

Pārrunājiet klasē, vai cilvēkam ir jādomā, ko viņš dara!

Uzraksti!

Kādas sekas var būt tam, ka

- 1) tu aizgulies no rīta un neierodies uz kontroldarbu

.....
.....

- 2) Maķedonijas Aleksandrs karagājiens laikā saslimst ar gripu

.....
.....

- 3) kāds zem gultas glabā nelegālu ieroci

.....
.....

- 4) Ēģiptes faraons Džosers nomirst, nepaspējis uzcelt sev piramīdu

.....
.....

- 5) vilcienu vadītājs aizsapņojas, vadīdams vilcienu

.....
.....

- 6) Latvijā tiek ievesti un glabāti citu valstu indīgie atkritumi

.....
.....

- 7)

.....
.....

Vingrinājums ***Ko ktrs domā?***

Uzmanīgi aplūko dāņu karikatūrista Helrufa Bidstrupa karikatūru *Glezna!*

Iedomājies, ka tu esi kāds no izstādes apmeklētājiem, un uzraksti, ko tu varētu domāt!

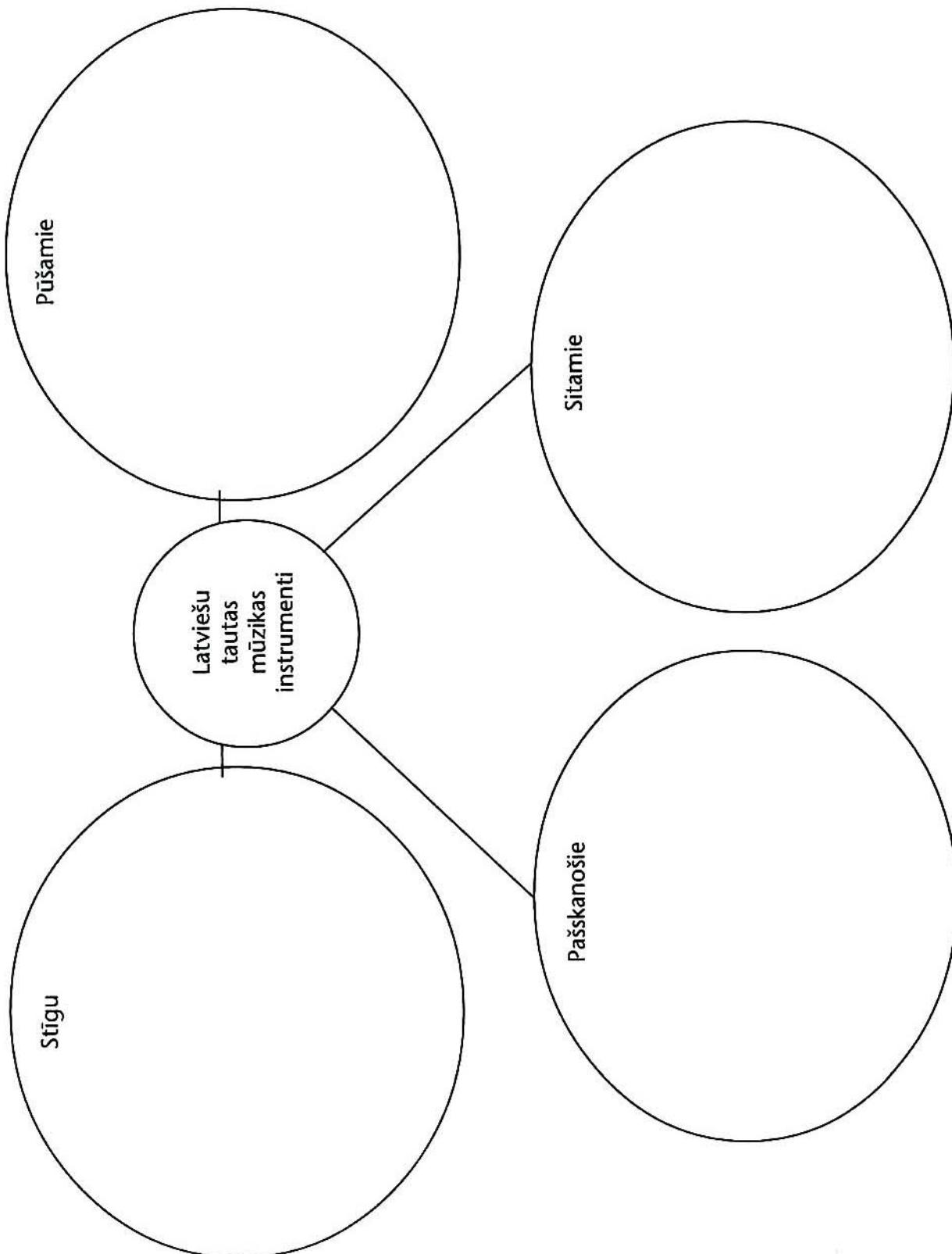
Darbošanās *Dietu, dietu saimeniece*

Noklausies melodijas vai dziesmas un uzraksti, kādiem svētkiem vai darbiem tās ir piederīgas! Paskaidro, kādēļ!

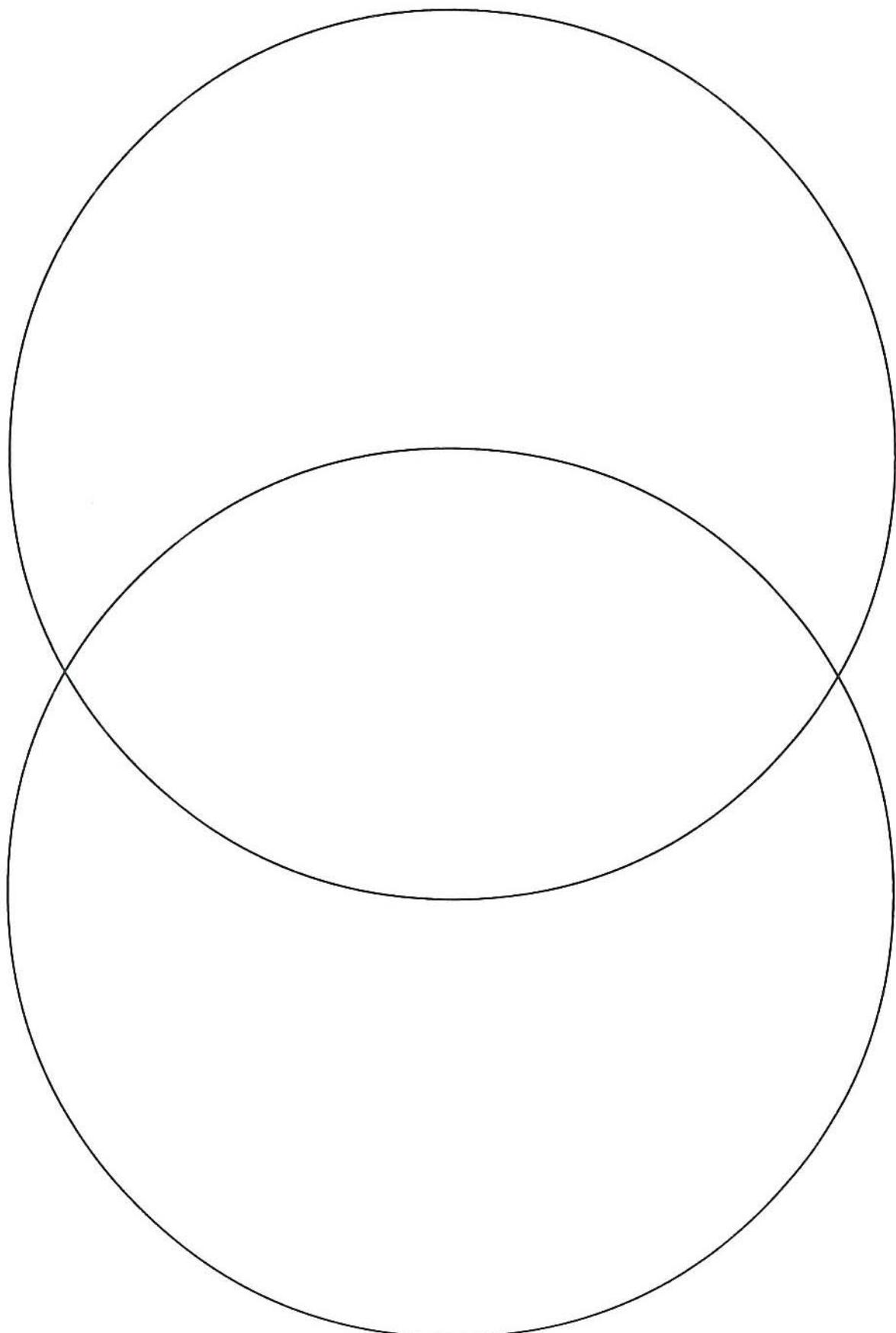
Melodija	Kādiem svētkiem vai darbiem raksturīga	Kas par to liecina

Vingrinājums *Dažādi tautas mūzikas instrumenti*

Kad esat tekstu izlasījuši, aizpildiet grafisko attēlu darba lapā, atspoguļojot tur visus jums zināmos instrumentus pēc to skanēšanas principa! Dariet to kopīgi savā grupā!

Venna diagramma

Vingrinājums *Esošais un neesošais*

Kopīgi ar citiem pārrunājet, kā var pateikt, kas ir un kas nav esošs! Esošā kritērijus rakstiet apļa centrā, bet neesošā ārpus apļiem! Ja nevarat vienoties par kritēriju novietojumu, ierakstiet tos starp riņķa līnijām!

Neesošais

?

Esošais

Vingrinājums *Tas, kas ir īsts un kas tikai šķiet īsts*

Atzīmē tabulā, vai piemēros minētais

- šķiet īsts un tāds arī ir;
- šķiet īsts, bet tomēr nav;
- nešķiet īsts, bet tomēr ir;
- nešķiet īsts un tāds arī nav!

Piemērs	Tas, kas šķiet īsts, bet nav	Tas, kas šķiet īsts, un tāds arī ir	Tas, kas nešķiet īsts, bet tomēr ir	Tas, kas nešķiet īsts, un tāds nav
Mākslīga puķe				
Spēļu mašīna				
Pasaku grāmata				
Fantas pudele ar ūdeni				
Kakis, kas izveidots no kartupeļa				
Papīra lidmašīna				
Klases skolēnu fotogrāfija				
Mazs spogulis				
Sapnis				

Salīdzini savas atbildes ar pārinieku un vienojieties par vienas lietas piederību kādai no grupām!

Visi kopā pārrunājet piemēru sadalījumu un noskaidrojet pamatojumus, kādēļ minētās lietas pieder kādai no grupām!

Vingrinājums *Kas var notikt un kas nevar?*

Kopā ar pārinieku vienojieties par to, kurā no kvadrātiem varētu ievietot piemēros minēto!

- 1) apalš kvadrāts;
- 2) kalns, kurš ir pa pusei uz zemes un pa pusei uz mēness;
- 3) cilvēks, kurš klūst tikpat vecs kā cilvēks, ar kuru viņš sarunājas;
- 4) maizes kukulis, kurš nepalieka mazāks, ja no tā nogriež šķēles;
- 5) divi vienādi skaitli, kas tajā pašā laikā arī nav vienādi;
- 6) mašīna, kas rada troksni, kurš dzirdams ikvienā Visuma nostūrī;
- 7) vakardiena un rītdiena, kas klūst par vienu un to pašu dienu;
- 8) kāds, kurš vienlaicīgi ir gan garāks, gan īsāks par tevi;
- 9) pele, kas apēd ziloni;
- 10) upe, kas tek pret kalnu.

Tas, ko var iedomāties un kas var arī notikt	Tas, ko nevar iedomāties, bet kas var notikt
Tas, ko nevar iedomāties un kas nevar notikt	Tas, ko var iedomāties, bet kas nevar notikt

Klasē kopīgi veidojiet četrus sarakstus! Pamato, kādēļ minēto lietu jūs likāt kādā no kvadrātiem!

Vingrinājums *Mana atmiņa*

Izpēti – cik tālu pagātnē sniedzas tava atmiņa! Uzraksti!

- Cik un kādus notikumus tu atceries no vakardienas? Ko tu darīji, ko domāji, ko redzēji, ko satiki?
- Cik un kādus notikumus tu atceries no pagājušās nedēļas?
- Cik un kādus notikumus tu atceries no pagājušā gada?
- Cik un kādus notikumus tu atceries no savas dzīves pirmā gada?

Laiks	Notikumi
Vakardiena	
Pagājusī nedēļa	
Pagājušais gads	
Tavas dzīves pirmais gads	

Iezīmē katru notikumu ar vienu svītriņu šai laika līnijā!

Vingrinājums **Ezerpils**

Izlasi teiku!

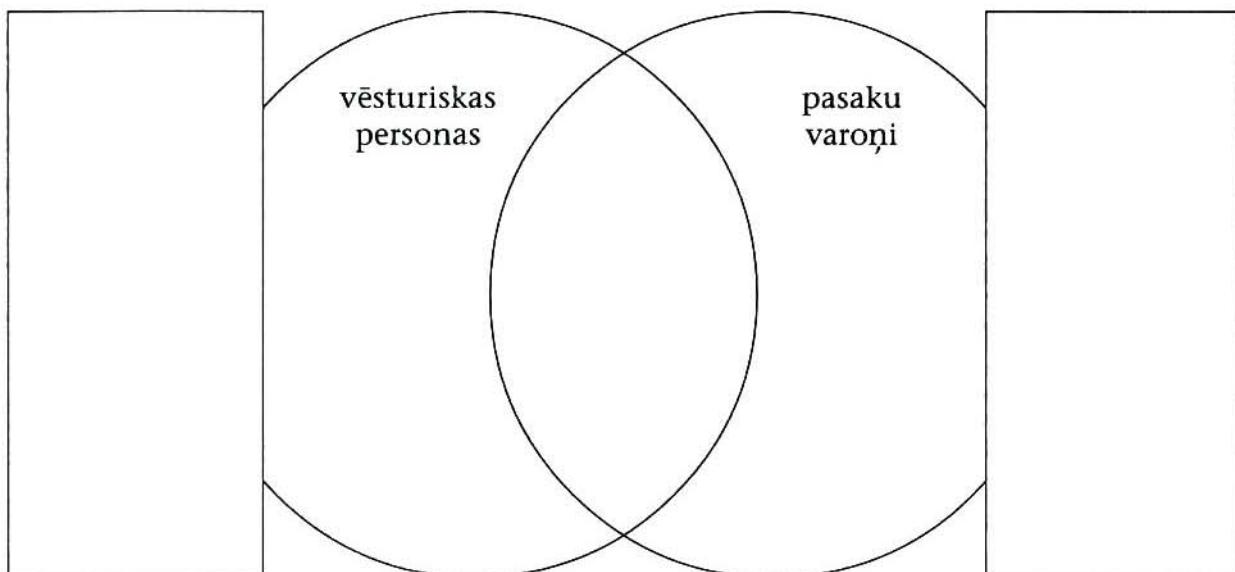
Uzzīmē, kāda, tavuprāt, varētu izskatīties teikā aprakstītā pils!

Kāpēc tai būtu jāizskatās tieši tādai? Pamato savu viedokli rakstiski, izmantojot citātus no teikas!

Vingrinājums **Vēsturiska persona – pasaku varonis**

1. Šo vingrinājumu varat veikt divatā!
2. Papildini doto īpašību sarakstu (rāmītī) ar īpašībām, kādas mēdz būt cilvēkiem!
3. Sakārto nosauktās īpašības diagrammā! Kreisajā aplī raksti tās īpašības, kas raksturiņas vēsturiskām personām, labajā – tās, kas raksturīgas pasaku varoņiem, bet vidū tās, kas piemīt gan vieniem, gan otriem!
4. Izmantojot aizpildīto shēmu, kreisajā taisnstūrī ieraksti tos cilvēkus, kas ir vēsturiskas personas, bet labajā – pasaku varoņus!

- spēj kļūt neredzams
- ir zināms viņa dzīves laiks
- ir bijis dzīvs
- viņa darbi atstājuši lietiskus pierādījumus
- māk lidot
- viņam ir vecāki
- prot burti
- ir izdomāts
- ir zināmas viņa fotogrāfijas
- ir vai nu ļoti labs vai ļoti slikts
- vienmēr iziet sveikā no visām situācijām
- ir nemirstīgs
- viņam ir bērni
- ir zināms viņa kaps
-

5. Definē, kas ir pasaku varonis un kas – vēsturiska persona!

Pasaku varonis

.....

.....

.....

Vēsturiska persona

.....

.....

.....

Vingrinājums **Atšifrē zīmes!**

Piktogramma	Tā nozīmē, ka...	Pareizā atbilde
		
		
		
		
		
		
		
		
		

Vingrinājums *Ko un kā sagrauž laika zobs?*

Ieraksti tabulā, kas, tavuprāt, noveco! Ko laiks nespēj ietekmēt un kāpēc?

Kas?	Vai noveco (jā/nē)	Cik ilgā laikā?	Kāpēc?
Cilvēka ķermenis			
Mati			
Cilvēka šūna			
Domas			
Cilvēka dvēsele			
Akmens			
Saule			
Ozols			
Viendienīte (kukainis)			
Mīlestība			

Klasē kopīgi pārrunājiet atbildes, mēģinot nonākt līdz kopīgiem slēdzieniem!

Vingrinājums *Pilnmēness*

❶ Sagrupē, kas dārzniekam vislabāk būtu jādara, ierakstot to tabulā!

- jāirdina zeme
- jāstāda ābeles
- jāravē nezāles
- jānovāc kartupeļi
- jāstāda ķiploki
- jāstāda kartupeļi
- jāstāda galviņķāposti
- jāapgriež koku un krūmu nokaltušie zari

Mēness stāvoklis attiecībā pret Sauli	Mēness ietekme dabas norisēs	Kas dārzniekam būtu jādara?
Jauns mēness (arī 1 diena pirms un pēc) (mēness nav redzams)	Augi pārstāj augt. Slimību skartie augi, koku un krūmu zari sāk vīst. Augu un nezāļu sakņu ievainojumi nedzīst.	
Augošs mēness	Augos aktīvāk norisinās ūdens un enerģijas cirkulācija virzienā no saknēm līdz galotnei. Labi aug visi tie dārza augi, kuriem izmanto virszemes daļas vai augļus.	
Pilnmēness (arī 1 diena pirms un pēc)	Augu saknēm trūkst enerģijas, ūdens un gaisa. Labi uzglabājas šajā laikā novāktā raža.	
Dilstošs mēness	Augos aktīvāk norisinās ūdens un enerģijas cirkulācija virzienā no galotnes līdz saknēm. Labi aug visi tie dārza augi, kuriem izmanto pazemes daļas vai saknes.	

Papildini tabulu! Izdomā, ko vēl varētu darīt dārznieks katrā no 4 Mēness stāvokļa periodiem!

Vingrinājums *Bērnība kādreiz un tagad*

Iztaujā vecvecākus un vecākus par viņu bērnību!

Viņu atbildēm pretī ieraksti savas!

- Kādi bija viņu mīļākie kārumi
.....
- Ko viņi ēda pusdienās
.....
- Ko vilka mugurā svētkos un ikdienā
.....
- Kādas bija viņu rotaļlietas
.....
- Kādas blēžas viņi darīja
.....
- Kā par blēžām tika sodīti
.....
- Kādus pienākumus pildīja mājās
.....
- Ko mācījās skolā
.....
- Par ko sapņoja
.....
- Par ko bēdājās
.....
- Par ko priecājās
.....

Darbošanās *Kas rada telpu?*

Apmeklē baznīcu, veikalu un mežu! Apraksti katras šīs vietas ieeju, krāsu, gaismas, griestu augstumu, telpas plašumu, mēbeles, rotājumus un kā tie ietekmē tavas izjūtas!

	Baznīcā	Veikalā	Mežā
Manas izjūtas			
Ieeja			
Gaisma			
Griestu augstums			
Telpas plašums			
Mēbeles			
Rotājumi			

Uzraksti, ko tu vari secināt, salīdzinot šo vietu iezīmes un savas izjūtas tajās!

Vingrinājums *Kādus instrumentus spēlēsim?*

Aizpildi tabulu un salīdzini ar savu klasesbiedru! Pamato savas domas!

Instruments	Vietas apraksts
Vijole	
Klavieres	
Sintezators	
Timpāni	
Gongs	
Bungas	
Tāšu taure	
Mutes harmonikas	
Dūdas	
Trompete	
Elektriskā ģitāra	
Balalaika	
Saksofons	

Vingrinājums *Vērtības vērtība*

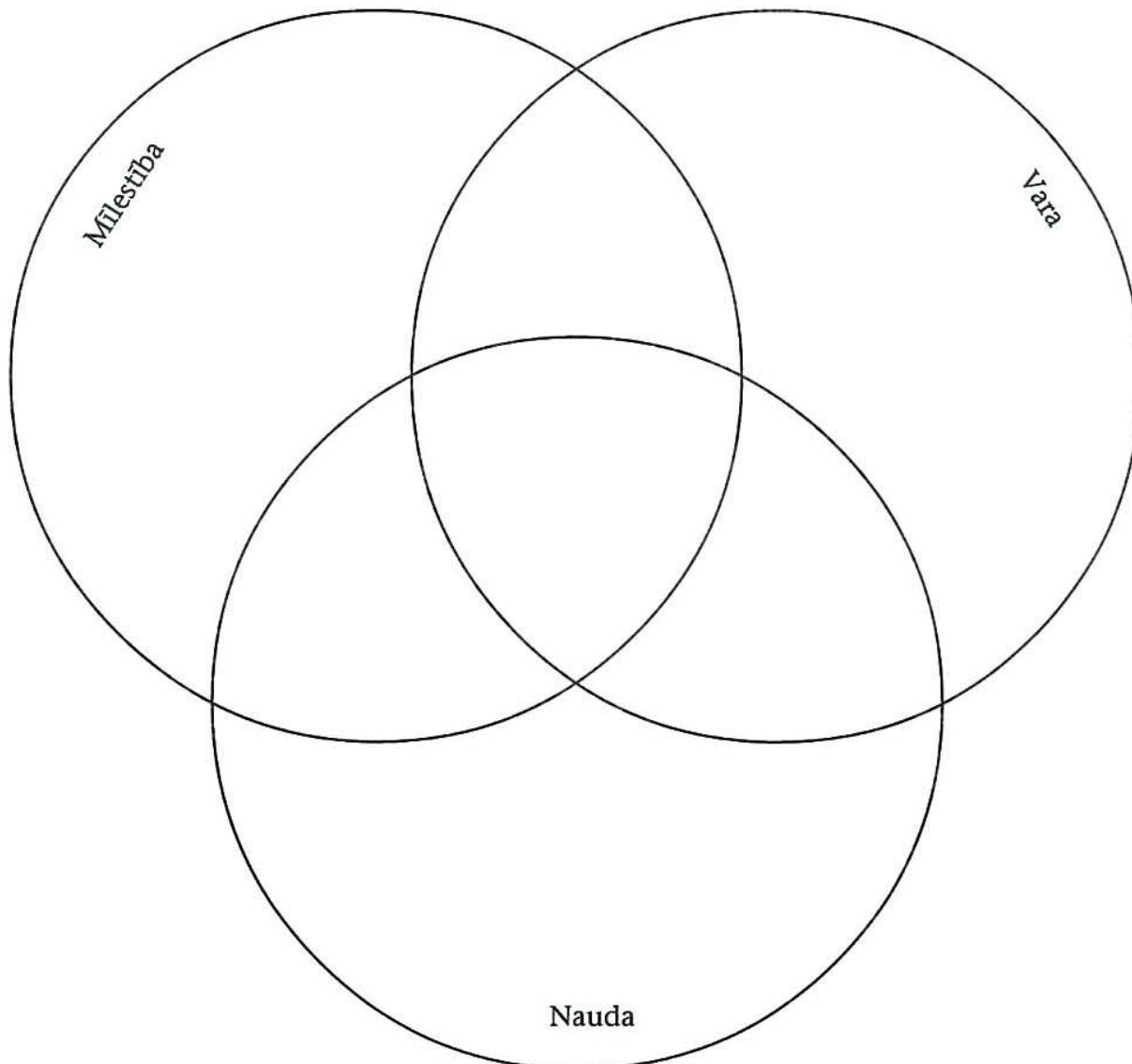
Cilvēki ir dažādi un katram no viņiem svarīgs ir kaut kas cits.

Izlasi šeit doto sarakstu, kurā ir nosauktas lietas, kas cilvēkiem var būt svarīgas!

Papildini šo sarakstu!

- tas, kas dara laimīgu
- tas, kas nodrošina ērtības
- tas, kas piešķir dzīvei skaistumu
- tas, kas rada drošības izjūtu
- tas, kas dod iespējas izteikt sevi
- tas, kas padara cilvēku skaistāku
- tas, kas izsauc skaudību citos
- tas, kas padara cilvēkus labsirdīgākus
- tas, kas ļauj labi paēst
- tas, kas spēj pārveidot pasauli

Salīdzini mīlestību, varu un naudu kā vērtības, ierakstot sarakstā dotās īpašības attiecīgajā apli! (Ja kāda īpašība piemīt visām trim vērtībām, raksti to vidū, kur apli pārklājas!)

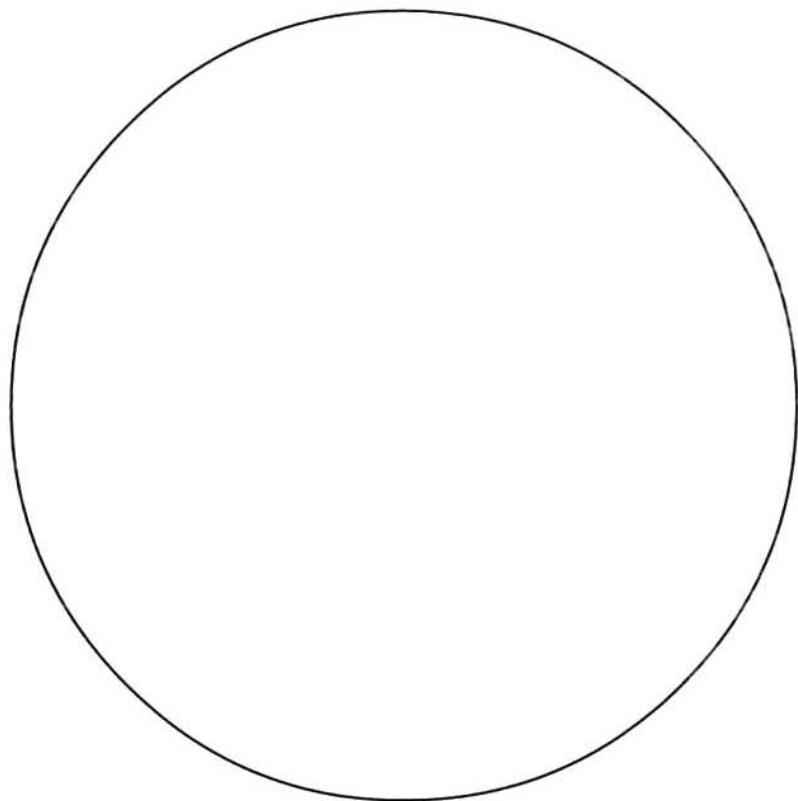

Izmantojot to shēmas daļu, kura ir kopīga visām trijām vērtībām, izdomā definīciju vārdam *vērtība*!

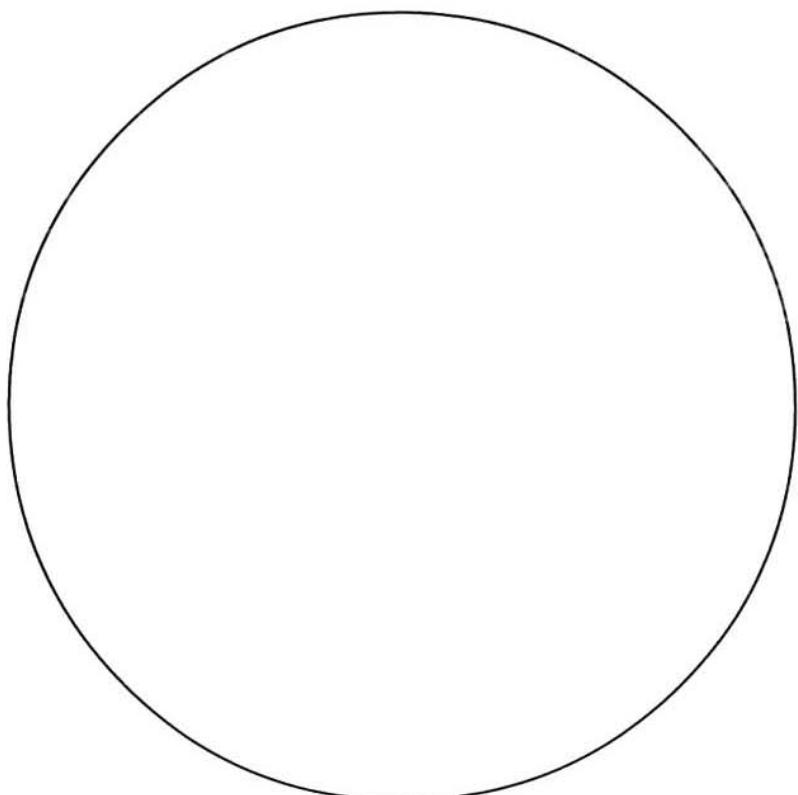
Vērtība ir

Vingrinājums *Īpašumi*

Apla vidū ieraksti, kas tev pieder uz Zemes (zemeslode, vecāki, nekas utt.)!

Kas tev pieder sevī (ķermenis, dzīvība, sliks garastāvoklis utt.)?

Vingrinājums *Nauda*

Vai nauda ir vērtība? Atbilstoši savam uzskatam (jā/nē) aizpildi tabulu!

Jā, nauda ir vērtība.

Lietas, dzīvas būtnes, parādības un jēdzieni	Kur to var nopirkt	Par cik Ls (aptuveni)
labs dators		
draudzība		
gudrība (mierīgs prāts)		
dzīve		
sieva/vīrs un 3 bērni		
veselība		
zemeslode		
acis		
dzīves jēgas apziņa		
veca dzelzceļa bilete		
333 tarakāni virtuvē		
oda dzēliens		
2 mūža dienas		
skaidra, saulaina diena		
pasaule		
drosme		
veiksme		
gleznošanas, dzejošanas vai komponēšanas talants		
Dievs		
pasaulē mazliet izmirusī jūras govs		
neveiksme		
tēvs, māte, brālis, māsa un kakis		
tīra sirdsapziņa		
spēja piedot		

Tavi secinājumi, komentārs tabulai vai sūdzības:

.....

.....

Vingrinājums *Nauda*

Vai nauda ir vērtība? Atbilstoši savam uzskatam (jā/nē) aizpildi tabulu!

Nē, nauda nav vērtība.

Lietas, dzīvas būtnes, parādības un jēdzieni	Kā to var iegūt bez naudas	Kur to var iegūt bez naudas
labs dators		
draudzība		
gudrība (mierīgs prāts)		
dzīve		
sieva/vīrs un 3 bērni		
veselība		
zemeslode		
acis		
dzīves jēgas apziņa		
veca dzelzceļa bilēte		
333 tarakāni virtuvē		
oda dzēliens		
2 mūža dienas		
skaidra, saulaina diena		
pasaule		
drosme		
veiksme		
gleznošanas, dzejošanas vai komponēšanas talants		
Dievs		
pasaulē mazliet izmirusī jūras govs		
neveiksme		
tēvs, māte, brālis, māsa un kakis		
tīra sirdsapziņa		
spēja piedot		

Tavi secinājumi, komentārs tabulai vai sūdzības:

.....

.....

Vingrinājums *Vērtību pētišana*

Izvēlies vienu no piecām minētajām tēmām, kas uzrakstītas virs tabulas, un to pasvītro! Izdomā un ieraksti tabulā, atbilstoši vērtību skalai to, kas attiecas uz tavu izvēlēto tēmu! (Piemēram, bezvērtīgs mežā varētu būt mizas gabals, kāda vērtība varētu būt ķerpjiem, kāda vērtība varētu piemist kokiem utt.)

Mežs. Pavasaris. Ziemas nakts. Cilvēka ķermenis (arī tā iekšējā uzbūve). Ozols.

Bezvērtīgs, nevienam nevajadzīgs	Varētu būt kāda vērtība, kuru es šobrīd vēl neizprotu	Piemīt vērtība	Visvērtī- gākais	Tik vērtīgs, ka neno- vērtējams

Tavas pārdomas vai secinājumi par tabulā uzrakstīto:

.....

.....

.....

Uzdevums *Kurš ir brīvs?*

Aizpildi tabulu, strādājot grupā!

Sabiedrības kārtā	Kā šajā kārtā varēja iekļūt?	Vai šīs kārtas pārstāvji bija brīvi?	Kāpēc tu tā domā?
Faraons			
Priesteri			
Rakstveži			
Zemnieki un amatnieki			
Vergi			

Vingrinājums *Pieminekļa vēsture*

Aizpildi tabulas pirmo sleju, strādājot "ekspertu" grupā!

Pieminekļa nosaukums			
Kam par godu uzcelts			
Kas tajā attēlots			
Kas uzcēlis			
Kur atrodas			

Atgriezies savā "mājas" grupā un apkopo savā tabulā arī grupas biedru izpētīto!
Mājas grupā pārrunājiet, vai visi pieminekļi ir vienādi, un aizpildiet tabulu!

Pieminekļiem	
kopīgs	atšķirīgs

Uzraksti savu definīciju, kas ir piemineklis, vadoties no tabulā apkopotajiem rezultātiem!

Piemineklis ir

.....

Projekts *Pieminekļa celšana*

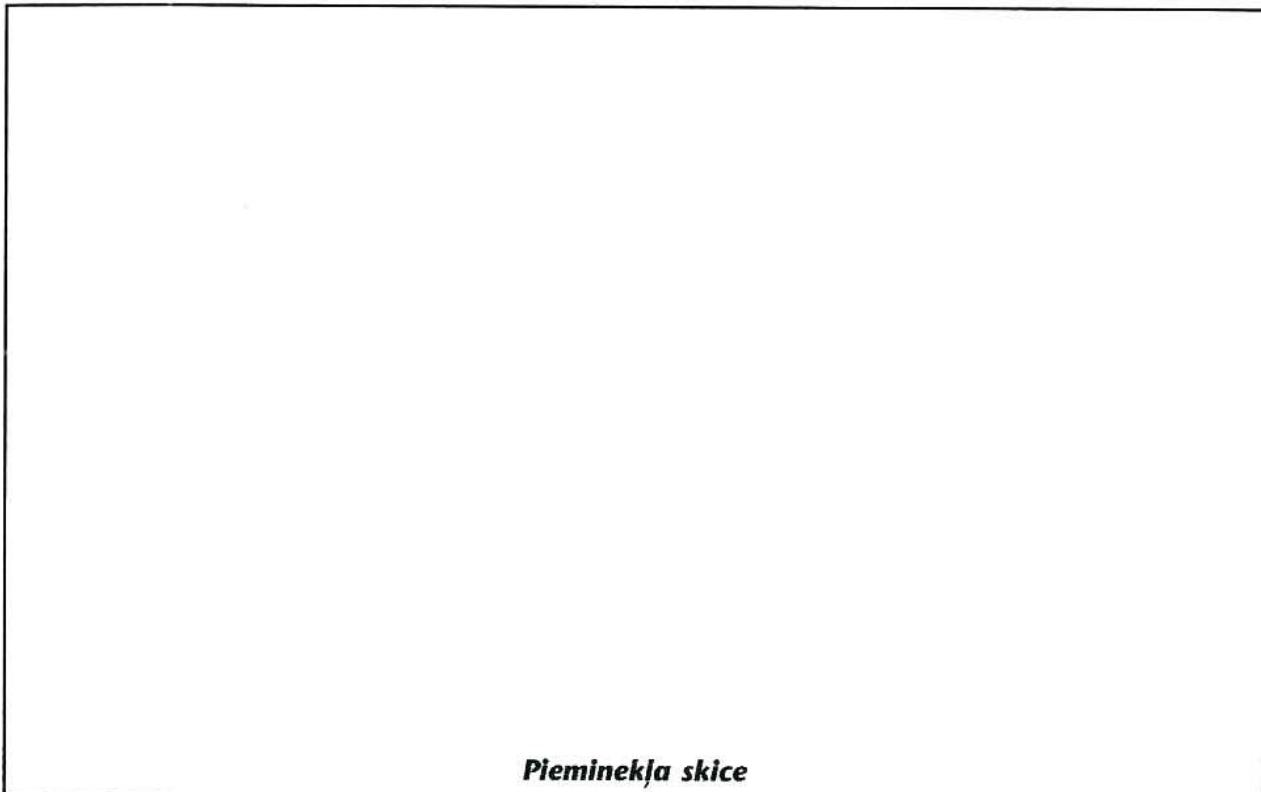
Uzraksti pieteikumu pieminekļa celtniecības projektu konkursam!

Pieminekļa nosaukums

Autora pseidonīms

Piemineklis ir nepieciešams, jo

.....
.....
.....

Iecerētās pieminekļa detaļas un to nozīmes skaidrojums

Iecerētā detaļa	Simbolizēs

Piemineklim tiks izmantoti šādi materiāli:

.....
.....
.....

Vingrinājums ***Mani svētki***

Ieraksti tabulā tev zināmos svētkus!

Kad	Svētki	Tradīcijas	Svētku nozīme	Kas svin	Simbols
2. IX	Dzimšanas diena	Apsveikšana. Svecīšu dedzināšana. Tortes ēšana	Tas atzīmē par godu kāda cilvēka nākšanai pasaule	Tie, kam šis cilvēks ir svarīgs	

Vingrinājums ***Kad es esmu vērtīgs sarunu biedrs?***

1. tabula

Īpašība	Kā tā ietekmē sarunu?	Sekas
Godīgums		
Atklātība		
Nesavaldība		
Meligums		
Augstprātība		
Kautriba		
Gudrība		
Neapdomība	<i>neapdomīgs sarunu biedrs bieži vien pasaka vairāk, nekā nepieciešams</i>	<i>sarežģītu situāciju, aizvaino sarunas biedru</i>
Viltība		
Liekulība		
Iejūtība		

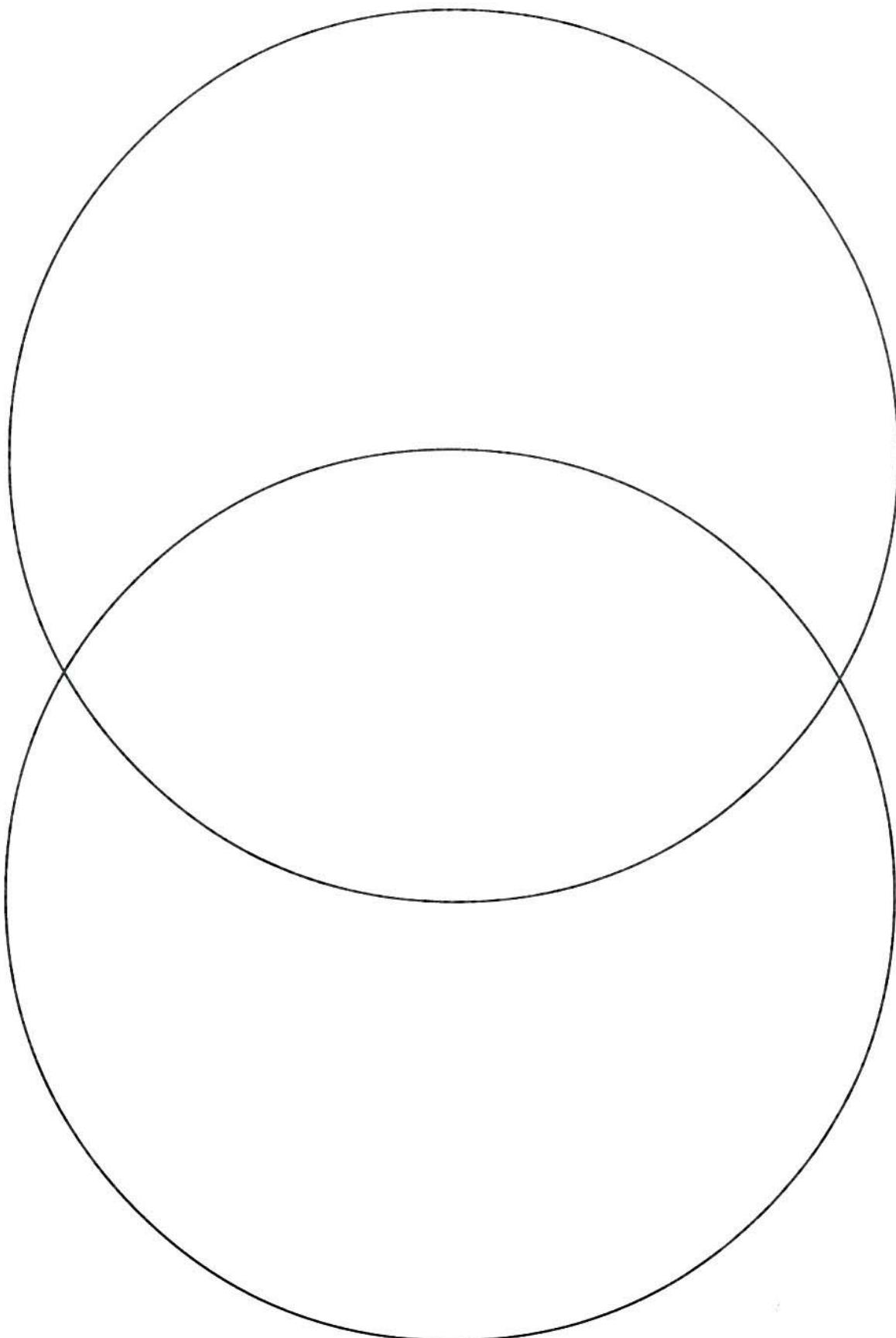
Vingrinājums ***Kad es esmu vērtīgs sarunu biedrs?***

2. *tabula*

Pētījums *Kas ir skaists, kas nav?*

Uzskats	Lieta (priekšmets, vieta dziesma, tērps u.c.)	Nostājas pamatojums
Manuprāt ir skaists, mamma (tētis) domā, ka nav		
Manuprāt nav skaists, mamma (tētis) domā, ka ir		
Gan man, gan mammai (tētim) šķiet skaists		
Manuprāt ir skaists, draugs domā, ka nav skaists		
Manuprāt nav skaists, draugs domā, ka ir skaists		
Gan man, gan draugam šķiet skaists		
Manuprāt ir skaists, citas tautības cilvēks domā, ka nav skaists		
Manuprāt nav skaists, citas tautības cilvēks domā, ka ir skaists		
Gan man, gan citas tautības cilvēkam šķiet skaists		

Venna diagramma

Vingrinājums *Kas var rasties mūzikas iespaidā?*

Atzīmē tabulā, vai mūzika var radīt piemēros minēto!

Vai mūzika var radīt?	Jā	Nē
Prieku		
Skumjas		
Dusmas		
Laimes izjūtu		
Agresiju		
Pārdomas		
Enerģiju		
Strīdus		
Vilšanos		
Skaudību		

Izdomā, ko vēl var radīt mūzika! Ieraksti to tabulā!

Pāros pārrunājet, kā esat aizpildījuši tabulu, un vienu, jūsuprāt, interesantāko atziņu izstāstiet pārējiem!